

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ÂFÂK VE İMDÂDÜ'L-MİDÂD MECMUALARININ ÇEVİRİ
YAZIYA AKTARILMASI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Şükriye DEMİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Hülya ÜRKMEZ

OCAK - 2022

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ÂFÂK VE İMDÂDÜ'L-MİDÂD MECMUALARININ ÇEVİRİ
YAZIYA AKTARILMASI VE DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şükriye DEMİR

**Enstitü Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı : Yeni Türk Edebiyatı**

“Bu tez 19/ 01/2022 tarihinde online olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. Yılmaz DAŞCIOĞLU	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Soner AKPINAR	Başarılı
Dr.Öğr. Üyesi Hülya ÜRKMEZ	Başarılı

ETİK BEYAN METNİ

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/ veriler dâhil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Şükriye Demir

19/01/2022

İÇİNDEKİLER

ŞEKİL LİSTESİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: OSMANLI'DA DERGİ VE MUALİM NACİ	4
1.1. Osmanlıda Dergiler	4
1.2. Muallim Naci ve Yayıncılık	4
1.3. <i>Âfâk</i> Mecmuası Tanıtım	6
1.3.1. <i>Âfâk</i> Mecmuasındaki Metinlerin Değerlendirilmesi.....	9
1.3.1.1. Şiir	9
1.3.1.2. Hikâye	16
1.3.1.3. Tiyatro	17
1.3.1.4. Mektup	17
1.3.1.5. Çeviri.....	17
1.3.1.6. Tarih	18
1.3.1.7. Bilimsel Yazılar.....	19
1.4. <i>İmdâdü'l-Midâd</i> Mecmuası	20
1.4.1. <i>İmdâdü'l-Midâd</i> Mecmuasındaki Metinlerin Değerlendirilmesi.....	21
1.4.1.1. Şiirler	21
1.4.1.2. Çeviri.....	26
1.4.1.3. Eleştiri	29
1.4.1.4. Diğer Nesirler	39
1.5. <i>Âfâk</i> ve <i>İmdâdü'l-Midâd</i> 'ın Karşılaştırılması	40
1.5.1. Şekil Özellikleri	40
1.5.2. Dil ve Üslup.....	41
1.5.3. İçerik	41
1.6. Dizin.....	42
1.6.1. <i>Âfâk</i>	42
1.6.2. <i>İmdâdü'l-Midâd</i>	46

BÖLÜM 2: ÇEVİRİ YAZI	50
2.1. <i>Âfâk</i> Mecmuası	50
2.2. <i>İmdâdü 'l-Midâd</i> Mecmuası	223
 SONUÇ	 371
KAYNAKÇA.....	372
ÖZGEÇMİŞ.....	376

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Kapak fotoğrafları.....	40
Şekil 2: Ebyât	86

ÖZET	
Başlık: <i>Âfâk</i> ve <i>İmdâdü'l-Midâd</i> Mecmualarının Çeviri Yazıya Aktarılması ve Değerlendirilmesi	
Yazar: Şükriye Demir	
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Hülya Ürkmez	
Kabul Tarihi: 19.01.2022	Sayfa Sayısı: v (ön kısım) +377 (tez)
Mecmualar bir dönemin sosyokültürel hayatını en iyi yansıtan vasıtalarlardır. Bulunduğu toplumu eğitme, topluma yol gösterme ereğini benimseyen aydınlar mecmuaların çıkarılmasında etkin konumdadırlar. Bu aydınlardan biri de Muallim Naci'dir. Onun çıkardığı mecmuaların ilk ikisi sırasıyla <i>Âfâk</i> ve <i>İmdâdü'l-Midâd</i>'dir. Araştırmalarımızda bu iki mecmua ile ilgili yeterince çalışma olmadığını, yapılan çalışmalarda da eksiklikler olduğunu tespit ettik. Çalışmamız dergilerin dönemdeki yerini belirleme, araştırmacılara ve meraklılarına kaynak olması amacı taşımaktadır. Bu doğrultuda <i>Âfâk</i>'ın toplam 225 sayfadan oluşan 7 sayısı, <i>İmdâdü'l-Midâd</i>'ın ise 272 sayfalık 6 sayısı taranmıştır. Bu taramalar Millî Kütüphane, İBB Atatürk Kitaplığı ve Beyazıt Devlet Kütüphanesi Hakkı Tarık Us Koleksiyonu'ndan yapılmıştır. <i>Âfâk</i> mecmuası şiir, çeviri bakımından da önemlidir. Mektup, sohbet, bilimsel yazı türlerinde de birçok yazı bulunmaktadır. <i>İmdâdü'l-Midâd</i> ise Muallim Naci'nin <i>Tercümân-ı Hakikat</i>'teki köşesinden ayrıldıktan sonra çıkardığı mecmuadır. İsmail Safa, Ahmet Rasim gibi isimler <i>İmdâdü'l-Midâd</i> 'da eser neşretmişlerdir. Yine Cenap Şahabettin'in neşredilen ilk şiiri <i>İmdâdü'l-Midâd</i> 'da bulunmaktadır.	
Anahtar Kelimeler: Muallim Naci, <i>Âfâk</i> , <i>İmdâdü'l-Midâd</i> , Şiir, Mecmua	

ABSTRACT	
Title of Thesis: Translating and Evaluating <i>Âfâk</i> and <i>İmdâdü'l-Midâd</i> Magazines	
Author of Thesis: Şükriye Demir	
Supervisor: Assist. Prof. Hülya Ürkmez	
Accepted Date: 19.01.2022	Number of Pages: v (pre. text) +377 (main body)
Magazines are the tools that best reflect the socio-cultural life of a period. Intellectuals who adopt the aim of educating and guiding the society in which they live are in an active position in the publication of magazines. One of these intellectuals is Muallim Naci. The first two of his magazines are <i>Âfâk</i> and <i>İmdâdü'l-Midâd</i>, respectively. In our research, we have determined that there are not enough studies on these two magazines, and there are deficiencies in the studies. Our study aims to determine the place of magazines in the period and to be a resource for researchers and enthusiasts. Accordingly, 7 issues of <i>Âfâk</i> with a total of 225 pages and 6 issues of <i>İmdâdü'l-Midâd</i> with 272 pages were scanned. These scans were made from the National Library, İBB Atatürk Library and Beyazıt State Library Hakkı Tarık Us Collection. <i>Âfâk</i> journal is also important in terms of poetry and translation. There are also many articles in letter, conversation, scientific writing types. <i>İmdâdü'l-Midâd</i> is a journal published by Muallim Naci after leaving his column in <i>Tercümân-ı Hakikat</i>. Names such as İsmail Safa and Ahmet Rasim published works in <i>İmdâdü'l-Midâd</i>. Again, the first published poem of Cenap Şahabettin is in <i>İmdâdü'l-Midâd</i>.	
Keywords: Muallim Naci, <i>Âfâk</i> , <i>İmdâdü'l-Midâd</i> , Poem, Magazine	

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

Türk yenileşmesinde basının yeri yadsınamaz. Gazetelerle başlayan yenileşme hareketi özellikle II Abdülhamit Devri'nde (1876-1909) mecmualar aracılığıyla devam etmiştir. Bu dönemde etkin olan iki mecmua da Muallim Naci'nin çıkardığı *Âfâk* ve *İmdâdü'l-Midâd*'dir. Bu mecmualarda yayımlanan şiirler, yazılan eserlerin bazıları kitaplarda sonraları yer almışsa da bazıları mecmua sütunlarında kalmıştır. Amacımız bu eserleri bir bütünlük içerisinde çeviri yazıya aktarmak ve incelemektir.

Çalışmanın Önemi

19. yüzyıl ve sonrası dönemde Türk toplumunun sosyal ve kültürel kaynağı Batı olmuştur. Gelenek dönüşümünün gerçekleştiği dönem, Tanzimat Dönemi (1860-1896); basının son derece etkin olduğu, değişim ve gelişim faaliyetlerinde öncül görev üstlendiği dönemdir. İlk özel gazete olan *Tercüman-ı Ahval*' in yayımlanması ile başlayan dönemde gazete yenileşmenin yüzü olmuştur. Tanzimat Devri edebiyatının ilk yıllarında (1860-1876) gazetenin ön planda olduğu görülse de sosyal faydanın yerini Fransız romantizmine bıraktığı 1875 ve sonrasında (Akyüz, 1995: 41) gazete yerini mecmualara bırakmıştır. *Âfâk* ve *İmdâdü'l-Midâd* da o dönemde önemli olan fakat üzerinde pek durulmamış iki mecmuadır. Üzerinde yapılan çalışmalar az olmakla birlikte seçme metin çalışmasıdır ve bir bütünlük teşkil etmemektedir. *Âfâk* ve *İmdâdü'l-Midâd* edebî ve sosyolojik araştırmalar için belge niteliğindedir. Bazı eksiklerin gün yüzüne çıkması, yanlış öğrenmelerin düzeltilmesi ve dönemdeki edebî ve bilimsel gelişmelerin tespiti için dergilerin çalışılması son derece önemlidir.

Çalışmanın Amacı

Âfâk ve *İmdâdü'l-Midâd* mecmualarının incelenmesi edebiyat tarihi araştırmalarına katkı sağlayacaktır. Mecmuadaki metinler çevrilerek araştırmacılara kolaylık sağlanması amaçlanmıştır. Ayrıca metinler incelenerek hangi değişimin gerçekleştiği, aydınların bu değişime nasıl katkı sağladığının yansıtılması hedeflenmiştir.

Çalışmanın Yöntemi

Millî Kütüphanede süreli yayınlar incelendi, bazı gazete ve dergi isimleri tespit edilerek bunlarda eksik sayı veya sayfa olup olmadığı kontrol edildi. Daha sonra üzerinde çalışma yapılan mecmua ve gazeteler elendi. Kalanların yazar ve eser listesi çıkarılarak metin bakımından zengin olup olmadığı değerlendirildi. Bu ölçülere uyan *Âfâk* ve *İmdâdü'l-Midâd*' da karar kılındı.

Mecmua nüshaları önce Millî Kütüphaneden temin edilmiş daha sonra İBB Atatürk Kitaplığı ile karşılaştırılmıştır. *İmdâdü'l-Midâd* ile karşılıklı yazışmaların yapıldığı *Tercümân-ı Hakikat* sayılarına da Hakkı Tarık Us Koleksiyonu'ndan ulaşıldı.

Önce *Âfâk* mecmuası sonra *İmdâdü'l-Midâd* mecmuası çeviri yazıya aktarıldı. Mecmuaların tanıtımını yapılarak içindeki metinler şiir ve nesir olarak ayrıldı. Düzyazılar mecmuaların içeriğine göre hikâye, tiyatro, mektup, çeviri, tarih ve bilimsel yazılar olarak sınıflandırılarak bunların incelendi. Son olarak iki mecmuanın kısa bir karşılaştırılması ilave edildi.

Metinler çevrilirken Türk Dil Kurumunun genel ağ sözlüğünü kullanıldı. Güncel kelimeler bu sözlüğe göre yazıldı. Bugün kullanımda olmayan kelimeler ise Ferit Devellioğlu' nun *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*' ındaki biçimine göre yazıldı. Şiirlerde mecmuadaki yazıma sadık kalındı. Kalur (kalır) , yoğiken (yok iken), anı (onu), urmak (vurmak), saadetlü (saadetli), getürmek (getirmek), karşı (karşı), kendü (kendi), zaif (zayıf) külbe (kulübe), karındaş-kardaş (kardeş), bağçe (bahçe), çaryek (çeyrek), imdi (şimdi), laş (leş), tâli'(talih), berü (beri), bınar (pınar), kalur (kalır), eyü (iyi), guruş (kuruş), numro (numara), tenbel (tembel), faide (fayda), kapu (kapı), tenbih (tembih) kelimelerinde türk Dil Kurumu Güncel Sözlük esas alınarak değişiklikler yapıldı. Metinde ayrı görülen “bir çok, his etmek” gibi kelimeler birleştirilerek yazıma uygun şekle getirildi. Metindeki noktalamalara dikkat edildi ve bunlar aslına uygun olarak yazıldı. Bazı anlam karışıklığı olan yerlere virgül ve nokta eklendi. Bağlaçlardan önce olan virgüller gösterilmedi. Eserlerdeki Arapça ve Farsça alıntılar Türkçeye çevrilerek dipnotta verildi. Sayfa numaraları koyu renk köşeli parantezle [] sayfa sonlarında gösterildi. Metin içi parantezler de açık renk [] ile gösterildi. Metindeki sözcüklerin *Türkçe Sözlük*' teki karşılıkları () ile gösterilmiştir. Şekil olarak mecmuaların kapaklarına

sadık kalınmaya çalışılmıştır. Tarihler önce hicri ardından miladi olarak verildi ve “()” işareti ile ayrıldı.

BÖLÜM 1: OSMANLI'DA DERGİ VE MUALİM NACİ

1.1. Osmanlıda Dergiler

Mecmua veya mevkute, belirli aralıklarla çeşitli alanlarla ilgili olarak çıkan süreli yayınlardır (Karataş, 2004: 105). Basın, edebiyatın lokomotifidir çünkü ilk edebî ürünler basın yolu ile halka tanıtılmış ve benimsetilmiştir. Tanzimat getirilerinin ortamında toplumsal içeriği ön plana çıkaran basın organları II. Abdülhamit Dönemi'nde toplumdan uzaklaşmışlardır. Gazeteler bu dönemden sonra edebî ve bilimsel hüviyet kazanmış ve 1885'ten sonra yerini mecmualara bırakmıştır. (Okay 2014: 61)

Tanzimat Dönemi'nde çıkan ilk Türkçe mecmua 6 Mart 1849'da yayımlanan *Vakayi-i Tıbbiye* 'dir. Bu mecmua ülke içindeki tıp olaylarını açıklama, halk sağlığı, tıbbi gereçler üzerine yayın amacı taşıyordu. Dergi resim basan ilk Türkçe süreli yayındır. (Kabacalı 2000: 69) Daha sonra *Mecmua-ı Fünun* (1862) Münif Paşa tarafından çıkarılmıştır. Münif Paşa sunuş yazısında derginin amacının “vatan çocuklarının yetişmesini sağlamak” olduğunu belirtmiştir (Kabacalı 2000: 69). Bu dergide bilim, kültür, fizik, biyoloji, coğrafya ekonomi, felsefe gibi alanlarla ilgili yazılar bulunmaktadır. Aynı yıl *Mecmua-yı İlber-i İntibah* dergisi, sonraki yıl *Ceride-i Askeriye* (1863) ile *Mecmua-yı Askeriye* (1864) ve bu yıldan 1890 sonuna kadar iki yüz dolayında gazete-dergi yayımlanmıştır. (Kabacalı 2000: 70) Bu dönemde çıkan diğer dergilerden bazıları şunlardır: *Mir'at* (1862), *Diyojen* (1870) , *Çingiraklı Tatar* (1873)... II. Abdülhamit Dönemi'nde *Mecmua-ı Ebuzziya* (1880) , *Mir'at-ı Âlem* (1882-1883) , *Hafta* (1880) , *Hâver* (1883) , *Gayret* (1886) , *Malûmat* (1894) gibi birçok mecmua yayımlanmıştır.

1.2. Muallim Naci ve Yayıncılık

O dönem için önemli sayılabilecek iki mecmua *Âfâk* (1882) ve *İmdâdü'l- Midâd* (1885) dir. Bu mecmuaların ortak yanı Muallim Naci tarafından çıkarılmış olmalarıdır¹. İki mecmua da dönemin birçok yazar ve şairini çatısı altında toplamış, eserlerinin yayımlanmasına vesile olmuştur. Naci'nin ilk çıkardığı mecmua olan *Âfâk* dönemin

¹ “*Âfâk* (1882) dergisi gibi *İmdâdü'l-İmdâd*'ı, *Mecmua-ı Muallim*'i çıkaran, dönemin çeşitli dergi ve gazetelerinde imzası görülen Naci...” (Enginün 2016: 521) .

yenilikçi yönünü yansıtmaktadır. Derginin isminin Muallim Naci tarafından verildiğini Âfâk'taki şu cümleler belirtmektedir:

“Z—...Tumturaklı unvanları kabul etmeyip de *Âfâk* namını neden tercih etmişler?

B—... “Kamus”lar, “Ahteri”ler filanlar baştan aşağı gözden geçirildi. En nihayet arkadaşımız Naci'nin bulduğu “*Âfâk*” hepsine tercih olundu.” (Âfâk 1300: 154-155)

Daha önce *Tuna*’da yazan Naci *Âfâk*’ı yayımladıktan sonra *Tercümân-ı Hakikat*’ın edebî sayfasını yönetmeye başlar. Kısa süre sonra yayımdan kalkan mecmuanın bu kelebek ömrünü Naci'nin *Tercümân-ı Hakikat*’teki köşesine bağlamak yanlış olmaz çünkü Naci 28 Ocak 1883 tarihinde *Tercümân-ı Hakikat*’in edebî sütununu yönetmeye başlamıştır. 3 Nisan 1883’te ise *Âfâk*’ın yedinci ve son sayısı yayımlanır. Temmuz 1885’e kadar *Tercümân-ı Hakikat*’te başyazarlık yapan Naci oraya birçok genci toplar. Ayrıca Muallim Naci ile birlikte *Tercümân-ı Hakikat* edebî görünüşe bürünür. Fakat burada yayımlanan şiirler ve gençlerin gönderdiği cevaplar daha çok eski edebiyat anlayışına bağlıdır. 10 Temmuz 1885’te Ahmet Midhat Efendi *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinde Recaizade’nin *Zemzeme* adlı eserini tanıtır ve onu över. Bunun üzerine Naci o tarihten sonra yazılarını keser. (Çetin 2016: 118-119) Mektuplarında gazeteden ayrılmasını bir yazarın kâğıt değiştirmesine benzetir:

“Meslek sahibi olan bir gazetenin muharrir değiştirmesi bazı erbâb-ı hayâl tarafından bir sazendenin tebdil-i mızrap etmesine (...) teşbih edilmiştir. Bir muharririn gazete değiştirmesi ise bir kâtibin kâğıt değiştirmesine benzer.” (Kaplan 1998: 163)

Muallim Naci, üstü kapalı olarak kâğıda benzettiği *Tercümân-ı Hakikat* ile yollarını ayırdıktan hemen sonra 1 Safer 1303 (9 Kasım 1885) te *İmdâdü’l-Midâd* ’ı çıkarır. Bu derginin imtiyaz sahibi Abdülkerim Sabit’tir. Derginin adının Muallim Naci tarafından verildiği şu ifadelerle bildirilmiştir:

“Mecmuanın benimle başka hiçbir münasebeti olmasa bile zikr olunan midâd ayetine dair aldığım izahatın (açıklamalar) muhakemesiyle meşgul olduğu sırada zihnime lââyih (parlayan, meydanda)olan “İmdâdü’l-Midâd” isminin rüfeka tarafından kabule şayan görülmesi bir münasebet sayılabilir.” (Muallim Naci 1303: 20)

İmdâdü’l-Midâd altı sayı yayımlanır, ilk sayılarında *Tercümân-ı Hakikat*’le tartışmalar yer yer alaya dönerek devam eder. Derginin son iki sayısında atışmaların çok azaldığı

görülür. *İmdâdü'l-Midâd* 'ın son sayısı 10 Rebiyülahir 1303 (16 Ocak 1886) tarihinde yayımlanır.

Muallim Naci daha sonra *Saâdet*, *Teâvün-i Aklâm*, *Mecmua-yı Muallim*, *Mürüvvet* gibi gazete ve dergilerde yazı hayatına devam eder. O bir ediptir ve bir edip “millet mürebbisi” dir. Bir milletin ahlâkını tezhip ve muhafazaya çalışırlar. (Kaplan 1998: 164) Biz onun bu özelliğini iki mecmuada da görmekteyiz. Eserlerini hem Doğu hem de Batı’dan seçmesinin, çeviri ve telif eserlerinin konusunu tayininin sebebi “mürebbilik”tir. Muallim Naci çıkardığı bu iki mecmua ile biçimce değilse de amaç olarak “ halk için sanat” çizgisindedir. Bu yüzden ki kısa süreli ömründe birçok yayın faaliyetine girmiştir.

1.3. *Âfâk* Mecmuası Tanıtım

Orhan Okay’ın (1988: 396) deyimiyle Tanzimat’tan sonraki yıllarda Doğu-Batı kültürünün sentezini arayan karakteristik dergilerden biri olan *Âfâk* mecmuası, Muallim Naci’nin birkaç arkadaşıyla birlikte neşre başladığı ilk mecmuadır. 20 Zilhicce 1299 (2 Kasım 1882) tarihinden 25 Cemâziyelevvel 1300 (3 Nisan 1883) tarihine kadar yedi sayı çıkmıştır. Mecmuanın bütün sayılarının kapağında “On beş günde bir neşrolunur.” ifadesi olduğu hâlde, *Âfâk*’ın ilk iki sayısı arasında on gün, ikinci ve üçüncü sayısı arasında yirmi altı gün, üçüncü ve dördüncü sayısı arasında altı gün, dördüncü ve beşinci sayısı arasında elli üç gün, beşinci ve altıncı sayısı arasında yirmi beş gün, altıncı ve yedinci sayısı arasında da yine yirmi beş gün bulunmaktadır. Bu da mecmuanın düzensiz aralıklarla yayımlandığını göstermektedir.

Mecmuanın bütün sayılarının kapağında “Her fıkri-şu’le-dârdan evrâk alur cilâ/ Âfâka her sitâre verir başka bir safâ” beyti ile “Siyasiyattan başka her şeyden bahseder” ifadesi bulunmaktadır. Söyledikleri gibi dergide siyasi hiçbir yazı bulunmamaktadır. Mecmuanın ilk sayısının ilk sayfasındaki “Mukaddime” başlıklı yazıda “Hey’et-i Tahririyye” amaçlarının umuma hizmet olduğunu söylemiştir. Tevfik Rıza, Mehmet Şükrü ve Mehmet Nadir’in yazıları mecmuanın bütün sayılarında yer almaktadır. Bu isimlerden başka Mehmet Nesip, Hersekli Arif Hikmet, Sırrı Paşa, Feyzi Efendi gibi isimlerin yazı ve şiirleri bulunmaktadır. Tevfik Rıza’nın her sayıda yer alan “Cümel-i Hikemiyye” başlıklı yazılarında Voltaire, Fenelon, Bossuet, Malebranche gibi ünlü isimlerin vecizelerine yer vermiştir. Bu vecizeler cehalet, sabır, vicdan, mutluluk, kötülük vs. konularla ilgilidir. Mecmuada dikkati çeken bir başka husus ilk sayıda Muallim Naci’nin

Fransız şair Parni'ye ait olduğunu ileri sürdüğü bir şiiri divan şiiri şekline göre uyarlamasıdır. Ayrıca derginin hemen hemen bütün sayılarında yer alan çeşitli türlerdeki çeviriler de yazarların hem Doğu hem de Batı kültüründen beslendiğinin kanıtıdır.

Mecmuanın ilk sayısı 32 sayfadır. Bu sayının Babıali civarında Ebussuut Caddesi'ndeki Mahmut Bey'in matbaasında basıldığı derginin kapağında yazılmaktadır. İlk yazı Tahrir Heyeti'ne aittir. "Mukaddime" başlıklı yazıda sade bir dil kullanmayı tercih ettiklerini, kullanacakları dilin "lisân-ı zamân" olacağını, rağbet göremezlerse birçok arkadaşı gibi "perde-i hafâ" arkasına çekilebileceklerini söylemiştir. Bu sayının ikinci yazısı, yazarı meçhul olan "Sakız'dan Mektup" tur. Naci sonraki sayıda bu mektuba cevap verecektir. İlk sayıda Muallim Naci'nin Parni'den şiir tercümesi, Tevfik Rıza'nın Batılı düşünürlerin vecizelerine yazdığı "Cümel-i Hikemiyye", yine Tevfik Rıza'nın yumurta konulu yazısı vardır. Mehmet Şükrü'nün ilk sayıda üç yazısı bulunmaktadır. Bunların ilki tarihî içeriklidir. İkincisi İbn-i Sinâ'nın manzum hikmetleri, üçüncüsü ise organizmanın canlılığıyla ilgili bilimsel bir metindir. Bu metinlerden sonra Mehmet Nadir'in insanın zihinsel yeteneklerini işlediği "Deha"adlı yazısı ve "Denis Papen" başlıklı bir biyografisi ile Tevfik Rıza'nın istiridyeleri bilimsel olarak açıkladığı yazısı bulunmaktadır. Sayının en sonunda Fuzuli'nin bir kıtası tercüme edilmiş ve açıklanmıştır ancak bunun yazarı belli değildir. Yine mecmuanın son sayfalarında imzasız bir şiir ile kısa bir muhavere bulunmaktadır.

İkinci sayı otuz üçüncü sayfadan başlamaktadır ve Babıali civarında Ebussuut Caddesi'ndeki Mahmud Bey'in matbaasında basılmıştır. Bu sayı "Bir Fikrimiz" isimli yazı ile başlar. Burada dergideki yazıların imzasız olmayacağı, aynı yazara ait birden fazla eser olması durumunda sadece ilk eserde yazar isminin olacağı bildirilmiştir. İkinci sayıda Muallim Naci'ye ait bir şiir çevirisi, bir mektup çevirisi ve Sakız mektubuna cevap bulunmaktadır. Mehmet Şükrü'nün ikisi bilimsel konulu, biri çeviri olmak üzere üç yazısı, Tevfik Rıza'nın da biri çeviri olmak üzere dört yazısı bulunmaktadır. Ayrıca mecmuaya gelen ilk tebrik Abdüllatif Fecri imzalı olup bu sayıda verilmiştir. İkinci sayı 31 sayfadan oluşmakta ve bu sayıda "Ölüm ve Oburluk" isimli bir imzasız yazı bulunmaktadır.

Üçüncü sayı altmış birinci sayfadan başlar. Çakmakçılar Yokuşu'ndaki Aramyan Matbaası'nda basıldığı yazılan bu sayı altmış üç sayfadan oluşmaktadır. Bu sayıda biri

Muallim Naci'ye ait olmak üzere iki şiir bulunmaktadır. Diğer şiir ise Nusret Ali Han imzasını taşır. Bu sayıda ikisi Fransızcadan biri Arapçadan çeviri olmak üzere Mehmet Şükrü imzalı beş metin bulunmaktadır. Bunların biri de tiyatrodur. Tevfik Rıza “Cümel-i Hikemiyye” köşesine devam eder. Mehmet Nadir'e ait biri çeviri beş yazı bulunmaktadır ve bunlar ağırlıklı olarak fennî konuludur. Derginin son yazısı Ahmet Münif Bey tarafından gönderilmiş ve kadınlar hakkında Batılı bazı meşhur kişilerin söylediği sözleri içermektedir.

Dördüncü sayı Çakmakçılar Yokuşu'nda Agopyan Hanı'ndaki Aramyan Matbaası'nda basılmıştır ve otuz bir sayfadır. Bu sayıda biri Hersekli Arif Hikmet Bey'e ait üç şiir ve Muallim Naci'ye ait tek dörtlük bulunmaktadır. Mehmet Şükrü'nün biri fennî ikisi tarihî olmak üzere üç yazısı, Tevfik Rıza'nın da biri çeviri olmak üzere üç yazısı bulunmaktadır. Derginin son yazısı sohbet türünde olup Mehmet Nadir'e aittir.

Beşinci sayı Matbaa-i Osmâniyye'de basılmış olup otuz bir sayfadır. Dergide Naci'nin biri çeviri biri telif iki şiiri ve bir de hikâyesi, Mehmet Şükrü'nün iki, Tevfik Rıza'nın üç yazısı, Trabzon Valisi Sırrı Paşa'nın iltifatnâmesi ve bir şiiri bulunmaktadır.

Altıncı sayı da Matbaa-i Osmanîyye'de basılmıştır ve otuz bir sayfadır. Yüz altmış birinci sayfadan başlayacak olmasına rağmen iki yüz altmış birinci sayfadan başlamaktadır. Sayfaların numaralandırılmasında hata yapılmış, bu durum diğer sayıda da devam etmiştir. Bu sayıda çevirinin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Naci'nin Sakız'da bir başınayken yazdığını söylediği “Kebûter” şiiri burada yer almaktadır. Dergideki diğer edebî yazı Fenelon'dan çevrilen “İki Tilki” adlı metindir. Altıncı sayı genel olarak ilmî konudaki yazılardan oluşmaktadır.

Yedinci sayı Matbaa-i Osmaniyye'de basılmıştır ve otuz bir sayfadır. Feyzi Efendi ve Muallim Naci'nin birer şiiri, Mehmet Nadir'in çevirileri bulunmaktadır. Tevfik Rıza'nın “Cümel-i Hikemiyye” yazıları burada da devam etmektedir.

Dergide şiir, hikâye, mektup, fabl gibi edebî türler olduğu gibi tarihî, fennî ve ilmî konulu yazılar da bulunmaktadır. Derginin dağıtım merkezi Babıali Caddesi'ndeki Arakel Efendi'nin 47 numaralı kitaphanesidir ve fiyatı üç kuruştur. Mecmua 21x29 boyutundadır, derginin ilk sayfası kapak özelliği göstermektedir. Bu sayfada ilk olarak derginin tarihi, onun altında büyük harflerle ismi ve sayısı bulunmaktadır. Yine bu sayfada sayının altında bir beyit yer almaktadır:

“Her fîkr-i şû’le-dârdan evrâk alur cilâ’;

Âfâka her sitâre verir başka bir safâ’’

Daha sonra “Siyasiyattan başka her şeyden bahseder ve cüz cüz neşrolunur risâle-i mevkutadır.” cümlesi yer almaktadır. Bunu takiben “Münderecatı” kısmı gelir. Mündericatın altında yazarların isimleri bulunmaktadır. Alt satırda ise “Maarif Nezâret-i Celîlesi’nin 636 numara ve fî 1 Muharrem sene 1300 tarihli ruhsatnamesiyle” cümlesi yazılmaktadır. Bunların altında ise basıldığı şehir olan İstanbul ismi ve birkaç kere değişen matbaa ismi yer almaktadır. Araştırma için elimizdeki mevcut sayılar Millî Kütüphane Dijital Kütüphane Sistemi’nden temin edilmiştir.

1.3.1. Âfâk Mecmuasındaki Metinlerin Değerlendirilmesi

1.3.1.1. Şiir

Âfâk mecmuasının yedi sayısında on altı şiir bulunmaktadır. Bu şiirlerin üçü çeviri dördü telif olmak üzere yedisi Muallim Naci’ye ait olduğu için onun şiirlerinden başlamak gerekir. Dergideki üç çeviri şiir Victor Hugo, Parny, Alfred de Musset’ye aittir. Naci tercümeyi “aynen, mealen, tevsîân” olmak üzere üç kısma ayırmış; bir dildeki bazı ifadelerin aynen tercüme edilecek olduğunda bir şey anlaşılmayacağını, tercümelerimizin çoğunun mealen olduğunu belirtmiştir. Mealen tercümeyi asıl maksadı ifade olarak açıklamıştır. Şiiri açıklayacak ve süsleyecek ifadeler ekleyerek tercüme yapıldığında bunun üçüncü tür yani tevsîân (genişleterek) olduğunu söylemiştir. (Tarakçı 1994: 89-90) Naci’nin bu dergideki ilk tercüme şiiri Perni’den çevirdiği “Mersiye” dir. Şiirin başlığının üstündeki ifade Muallim Naci’nin şiiri “mealen” çevirdiğini göstermektedir. Eserin aslı “Complainte” adını taşımaktadır. Naci bu şiirde metnin aslına sadık kalmak için, Parny’nin şiirindeki bendin sonunda bulunan

Naissez, mes vers, soulagez mes douleurs,

Et sans effort coulez avec mes pleurs.

mısralarını mealen çevirisinde tekrarlamıştır: (Tansel 1943: 243)

“Ey şî’r-i terim eşkim ile hem-cereyân ol

Sînemdeki nîrân-ı gammâ reşha-feşân ol”

Yine şiirin aslına baktığımızda bentlerin onar mısradan oluştuğunu ve şiirin nakarat diyebileceğimiz kısımla başladığını görürüz. Naci ise bu nakarat kısmı şiirin başında kullanmamakla birlikte mealen çevirideki bentler altı mısradan oluşmaktadır:

Naissez, mes vers, soulagez mes douleurs,

Et sans effort coulez avec mes pleurs.

Voici d'Emma la tombe solitaire,

Voici l'asile où dorment les vertus.

Charmante Emma !tu passas sur la terre

Comme un éclair qui brille et qui n'est plus.

J'ai vu la mort dans une ombre soudaine

Envelopper l'aurore de tes jours ;

Et tes beaux yeux se fermant pour toujours

A la clarté renoncer avec peine.

Naissez, mes vers, soulagez mes douleurs,

Et sans effort coulez avec mes pleurs. (Parny: 100)

Tenhâ ebedî hâb-gehi o dilberin işte!

Gizlendiği me'vâ güzellikler işte!

Mümkün mü dinlemek meh-i tâbân gibi geçtin?

Ey nûr-ı nazar berk-i şitâbân gibi geçtin!

Dünyâ görünür çeşmime zulmet-gede-i teng

Yumardı güzel gözlerini mürğ-i siyeh-reng

Ey şi'r-i terim eşkim ile hem-cereyân ol

Sînemdeki nîrân-ı gammâ reşha-feşân ol

Âfâk mecmuasındaki ikinci tercüme şiir Muallim Naci'nin Victor Hugo'dan çevirdiği "Bir Küçük Çocuğun Kabri Üzerinde Muharrerdir" dir. Bu şiir Victor Hugo'nun "Écrit sur le tombeau d'un petit enfant au bord de la mer" şiirinin tercümesidir. Şiir Victor

Hugo'nun Kerman'a göre en güzel şiirlerini içeren *Les rayons et les ombres* isimli şiir kitabında yer almaktadır. (Kerman 1978: 254) Yine ona göre bu politik içeriği olmayan ve yüksek estetik değer içeren bu şiir kitabını Türk sanatçılar çok sevmişler fakat sadece altı şiirini tercüme etmişlerdir. (Kerman 1978: 254)

Şiir incelendiğinde Naci'nin şiirin şekil özelliklerini muhafaza etmediği görülmüştür. Şiirin aslı dört mısralık bentlerle yazıldığı hâlde Naci bunu beyit şeklinde çevirmiştir:

Vieux lierre, frais gazon, herbe, roseaux, corolles;

Eglise où l'esprit voit le Dieu qu'il rêve ailleurs;

Mouches qui murmurent d'ineffables paroles

À l'oreille du pâtre assoupi dans les fleurs (www.bonjourpoesie.fr)

Ey sâl-hürde sarmaşık! Ey nev-civân çemen!

Ey türlü türlü tâze nebâtât-ı mevc-zen

Ey ma'bed-i ilâh oldun Hudâ-nüma;

Feyzinle aklı ettin ulûhiyet âşinâ!

Kerman'a göre Musllim Naci vezin ve kafiye gereği şiirin muhtevasını Türkçeye aktarırken bazı ilaveler yapmıştır. Bunlardan biri Victor Hugo'nun birinci mısrasındaki “herbe, roseaux, corolles” kelimelerini toplu olarak iki mısra da vermesidir. (Kerman 1978: 257)

Ey türlü türlü taze nebatât-ı mevc-zen

Şiirin geri kalan kısımlarında da Naci'nin metinden fazla ayrılmadığını, şiirin unsurlarını çeşitli mısralara dağıttığını, şairin metinde küçük değişiklikler yaptığını belirten Zeynep Kerman, Naci 'nin şiire yaptığı ilaveleri manzum tercümelerin güçlüğüne bağlar. (s.258)

Muallim Naci'nin *Âfâk* mecmuasındaki üçüncü çeviri şiiri Alfred de Musset'ye ait “Komşunun Perdesi” dir. (Tansel 1943: 245) Şiirin aslının başlığı “Le Rideau de ma Voisine” yani “ Komşunun Perdesi” dir. Başlık “aynen” çeviridir. Şiirin şekline sadık kaldığı görülmektedir:

Le Rideau de ma Voisine

Le rideau de ma voisine

Se soulève lentement.
Elle va, je l'imagine,
Prendre l'air un moment.
On entr'ouvre la fenêtre:
Je sens mon coeur palpiter.
Elle veut savoir peut-être
Si je suis à guetter.
Mais, hélas! ce n'est qu'un rêve;
Ma voisine aime un lourdaud,
Et c'est le vent qui soulève
Le coin de son rideau [https \(www.bonjourpoesie.fr\)](https://www.bonjourpoesie.fr)

Komşunun Perdesi
Komşunun perdesinde lerziş var
Pek âheste oynuyor ancak
Ben hayâl eylemekteyim ki nigâr
Açacak revzeni hava alacak.
Beni görmek midir murâdı aceb?
Oluyor pencere küşâde aman
Yüzünü bir görür müyüm yâ Rabb?
Dil-i bî-tâbı aldı bir helecân.
Bu ne rüyâ! Bana o yâr değil
Onu sevmek de sakîl herîf.
Perdeyi kaldıran nigâr değil
Rüzgâr oynatır hafîf hafîf.

Naci'nin *Âfâk*'taki diğer şiirlerinden “Kebûter”de Sakız'daki münzevi hayatının izleri bulunmaktadır. “Şâm-ı Garîbân” ise şekil ve mevzu bakımından yeni, realist şiirlerindendir. Bunları *Tercüman-ı Hakikat*'e göndererek Ahmet Midhat Efendi'nin dikkatini çekmiştir. (Tansel, 1953:161) Nurullah Çetin ise “Şâm-ı Garîbân” şiirinde Naci'nin romantik duyarlılığının görüldüğünü ve onun gamlı, hüznü hâlini tabiatın bu duygulara uygun görünümlerine yansıttığını belirtir. Yani yaptığı tabiat tasvirleriyle, o anki ruh hâlini yansıtmaktadır. (2014: 680) “Dereden Tepeden” şiirinde de aynı durum söz konusudur. İlk dokuz beyitte tabiatın öznel tasviri yapılmış, sonraki otuz dokuz beyitte ise tabiatın onda uyandırdığı duygu ve düşünceler romantik bir tavırla ifade edilmiştir. “Tevhîd” şiiri 1882 yılında *Âfâk*'ta yayımlanmış, 1883 yılında da *Âteş-pâre* adlı şiir kitabında basılmıştır. İçerik olarak “Allah’a yakarış” konulu tevhide benzerken biçimce mesnevi özelliği göstermektedir:

Allah ki mûcid-i cihândır	-a
Bin türlü nikabdan ayandır!	-a
Kesrette hezar renge girmiş	-b
Her mazhara başka renk vermiş	-b
Bulmaz o tecelliyât-ı gayret	-c
A'dâd nasıl bulur nihâyet	-c

...

Ayrıca bu şiirde “ tâir-i gayb”, “Bir cezbeli şairin İlah'ı” gibi yeni söyleyiş ve imgeler söz konusudur. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda; divan şiiri nazım türü olan tevhidin mesnevi görünümüne sokulduğu, eski şiirin yeni değişikliklerle devam ettiği görülmektedir.

Âfâk mecmuasındaki Muallim Naci'ye ait şiirlerin şekil özelliklerine baktığımızda şiirlerin tümünde aruz ölçüsünün kullanıldığı görülür. Öyle ki Naci'nin çevirisini yaptığı “Mersiye”, “Komşunun Perdesi”, “Bir Küçük Çocuğun Kabri Üzerine Muharrerdir” şiirlerini de aruz ölçüsüyle aktardığı görülmektedir. Nazım biriminlerini incelediğimizde üç telif şiiri “Tevhid”, “Kebûter”, “Dereden Tepeden” ve bir çeviri şiiri “Bir Küçük Çocuğun Kabri Üzerine Muharrerdir” beyitle; “Şâm-ı Garîbân” isimli telif şiiri ve “Komşunun Perdesi” adlı çeviri şiiri dörtlülük; “Mersiye” isimli çeviri şiirinin ise sekizli

bentlerle (müsemmen) yazıldığını görürüz. Aynı biçim Şeyh Galip'in "Mersiye-yi Berây-ı Esrâr Dede" şiirinde de görülmektedir. (Dilçin 2000: 230) Naci, bu mecmuadaki şiirlerinin hepsine başlık koymuştur. Beyitle yazılan "Dereden Tepeden", "Kebûter" gibi şiirlerinde düz kafiye düzeni; dörtlü bentlerle yazılan "Komşunun Perdesi", "Şâm-ı Garîbân" gibi şiirlerinde çapraz kafiye düzeni; sekizli bentlerle yazılan tek şiiri "Mersiye" de ise düz kafiye düzeni kullandığı görülmektedir.

Âfâk mecmuasındaki diğer şiirlerin ilki "Sakız'dan Bir Mektup" un içindeki "Gazel" dir. Bu şiir başlık, muhteva ve şekil bakımından gazel nazım biçiminin özelliklerini yansıtmaktadır.

Gazel

Bilir misin bana ol dilber-i cihân ne yapar -a
Esîr-i bî-kese gaddâr-ı bî-amân ne yapar? -a
O mâh-rû bize yüz vermiyorsa haksız mı? -b
Esîr-i bî-kese gaddâr-ı bî-amân ne yapar? -a
...

Mecmuadaki Naci'ye ait olmayan ikinci şiir sayfa otuz ikinci sayfadaki "Gazel" dir. Şiir, adını nazım biçiminden alması, beyit nazım biriminin kullanılması, kafiye şeması bakımından geleneğin devamıdır. Yine "mürgân-ı bağ, erbâb-ı derd, mülk-ü hüsn" gibi tamlamalar divan şiirine aittir. Diğer bir şiir Hintli Nusret Ali Han Efendi' ye ait olan ve mecmuaya dışarıdan gönderilen bir şiirdir. Şiirde beyitler uç uca gelecek şekilde yazılarak şekil açısından yeni bir denemede bulunulmuştur.

Avn istemeyen zî-şânım oldun

Ah tîr-i bî-gümânım oldun

Derman yeri kalmadı tenimde

Ey derd devâ-yı cânım oldun

Şiirde gazel tipi kafiye şeması görülmektedir. Ayrıca söyleyiş bakımından da yine divan edebiyatının etkisiyle yazıldığı söylenebilir. Bu şekilde yazılan diğer eser Hersekli Arif Hikmet Bey'e ait "Hasbihâl" dir. Şiirin yan yana sıralı beyitlerden oluştuğunu söyleyebiliriz:

İlâhi dehri yoktan var edersin Nebûdu bûd ile devvâr edersin

Tezâdı eyleyip mizân-ı hikmet Kemâl-i kudretin izhâr edersin

Zuhûrun perde eylersin zuhûra Cemâl-i vahdetin izhâr edersin

Şiir konusu bakımından tevhid nazım türü özelliği göstermektedir. Bu şiirde de nazım birimi olarak beyti görmekteyiz. Yine kafiye şeması bakımından divan şiiriyle benzerlik gösteren eserde mahlas beyti kullanılmamıştır. Mecmuadaki karşımıza çıkan diğer şiir Celâl Beyefendi'ye ait bir gazeldir. Konu, dil ve içerik bakımından divan şiiri özellikleri göstermektedir. “Nigâh-ı fitne, perîşân-i zülf, dûd-ı âh” gibi bağdaştırmalar divan şiirinden alınmadır. Ayrıca kafiye şeması, nazım biriminin beyit olması, son beyitte şairin mahlas kullanması ve şiirin başlığının olmaması divan şiiri çizgisinden hiç çıkılmadığını gösterir.

Mecmuada dikkatimizi çeken şiirlerden biri de E (lif) . Nazım'a ait “Yaprak” tır. E(lif). Nazım bu şiirin Fransız şairlerden Arnold' a ait olduğunu ve bunun “Şark kıyafetine sokulmuş bir Frenk dilberi” olduğunu söylemiştir. Şiir meşe ağacından düşen bir yaprağın rüzgârla savruluşunu anlatmaktadır. Kafiye şeması mesneviye benzemektedir, aruz ölçüsüyle yazılması da şiirin Şark'a ait unsurudur. Fakat şiir, konu ve diyaloglardan oluşması bakımından oldukça yenidir. *Âfâk* mecmuasında bulunan bir başka şiir Amerikan edebiyatından çevrildiği söylenen ve başlığı olmayan bir şiirdir. Mecmuada belirtildiğine göre bu şiir Mekteb-i Sultanî'nin Farsça hocası Feyzi Efendi'ye aittir. Şiir, hayatın kıymetini anlatmakla birlikte kullanılan kelimeler geleneği yansıtmaktadır. Eserin nazım birimi beyittir, kafiye şeması ve mahlas beyti bulunması bakımından gazele benzemektedir. Fakat mahlas beyti bulunmamaktadır.

Mecmuadaki şiirlerin ölçülerini şu şekildedir:

“Gazel”, mefâ'ilün / fe'ilâtün / mefâ' ilün / fe'ilün (... , *Âfâk*, Nu.1, s.3)

“Mersiye-Parni”, mef'ûlü / mefâ'ilü / mefâ'ilü / fe'ûlün (Muallim Naci, *Âfâk*, Nu.1, s.4-5)

“Gazel”, müstef'ilâtün / müstef'ilâtün (... , *Âfâk*, Nr.1, s.30)

“Bir Küçük Çocuğun Kabri Üzerinde Muharrerdir”, mef'ûlü / fâ'ilâtü / mefâ'ilü / fâ'ilün (Muallim Naci, *Âfâk*, Nu.2, s.34-35)

“Tevhîd”, mef’ûlû / mefâ’ilün/ fe’ûlün (Muallim Naci, *Âfâk*, Nu.3, s.65-69)

“Gazel”, mef’ûlû / mefâ’ilün/ fe’ûlün (Hintli Nusret Ali Han Efendi, *Âfâk*, Nr.3,s.70)

“Hasbihâl”, mefâ’ilün/ mefâ’ilün/ fe’ûlün(Hersekli Arif Hikmet, *Âfâk*, Nr.4, s.70)

“Gazel”, mefâ’ilü / mefâ’ilü / mefâ’ilü / mefâ’ilü (Celal Beyefendi, *Âfâk*, Nr.4, s.99)

“Yaprak”, fe’ilâtün / fe’ilâtün / fe’ilün (E. Nazım, *Âfâk*, Nr.4, s.100)

“Bir Kıt’a”, fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilün (Muallim Naci, *Âfâk*, Nr.4,s.102)

“Fîrâk-name”, mefâ’ilün / fe’ilâtün / mefâ’ilün / fe’ilün(Sırrı Paşa, *Âfâk*, Nr.5,s.132)

“Şam-ı Garibân”, mef’ûlû / mefâ’ilün/ fe’ûlün (Muallim Naci, *Âfâk*, Nr.5,s.147-149)

“Komşunun Perdesi”, fe’ilâtün / mefâ’ilün / fe’ilün (Alfred de Musset (Çev. Muallim Naci) , *Âfâk*, Nr.5, s.150)

(Başlıksız), mefâ’ilün / fe’ilâtün / mefâ’ilün / fe’ilün (Feyzi Efendi, *Âfâk*, Nr.6, s.161)

“Kebûter”, mef’ûlû / mefâ’ilün/ fe’ûlün (Muallim Naci, *Âfâk*, Nr.6, s.170-175)

“Dereden Tepeden”, mef’ûlû / mefâ’ilün/ fe’ûlün (Muallim Naci, *Âfâk*, Nr.7, s.193-197)

“Nevzemin Bir Gazel”, mütefâ’ilün / mütefâ’ilün (Feyzi Efendi, *Âfâk*, Nr.7, s.197)

1.3.1.2. Hikâye

Nesirlerde Muallim Naci’nin hikâye olarak nitelendirdiği iki eserin bulunması dikkat çekicidir. Ona ait ilk hikâye *Âfâk* mecmuasının dördüncü sayısında yer alan “Püsküllü Bela”dır. Hikâye dört sayfaya yakın bir uzunluktadır. Naci metnin başında *Tuna* gazetesini övmüş ve burada “ Meczuba İlişmemeli” başlıklı bir yazı olduğunu söyler, Okuyucunun bunu hatırlayıp hatırlamadığını sorar. Bunu hatırlamalarından pek ümitli değildir. Bu yazısını oradan esinlendiğini söyler. İlk eserin hikâye olduğunu kendisi yazısında ifade eder ancak eserde olay zinciri zayıftır. Şekil bakımından hikâyenin yapı öğelerini içermekle birlikte bunlar oldukça nakıstır. Konu, bir deli ile bir şık arasında geçmektedir. Naci okuyanların buna hem gülmesini hem de bundan ders çıkarmasını istemektedir.

İkinci hikâye ise *Âfâk* mecmuasının beşinci sayısındaki “Zevâl-i Aşk” tır. Bu hikâye aşk derdinden kendini bırakmış bir genç olan Mazlum’un bir gece arkadaşları tarafından bulunmasını ve eve getirilmesini anlatır. Mazlum, arkadaşlarının bu yaptığından çok

etkilenir, toparlanmaya karar verir. Aşk belasının pençesinden kurtulur ve kendini vatanına adar. Onun vatanseverliği ve çalışkanlığı çevresine örnek olur.

Hikâyeler görüldüğü üzere oldukça basit, yapıları bakımından zayıftırlar. İkisi de ders vermeyi amaçlamaktadır. Ayrıca hikâyelerde yazarın esere müdahale ettiği görülmektedir. Bu bakımdan halk hikâyesinin söyleyiş özelliği ile benzerlik gösterirler.

1.3.1.3. Tiyatro

Mecmuadaki tek tiyatro eseri üçüncü sayıdaki “Hiddetli” adlı eserdir. Mehmet Şükrü’nün Fransız tiyatro yazarı La Harpe’den çevirdiği metin karakter komedisi özelliği taşımaktadır. Metinde gereksiz yere sinirlenen bir efendinin hizmetçisiyle konuşması verilmiştir.

1.3.1.4. Mektup

Mecmuadaki ilk mektup birinci sayıda yer alan ve imzası olmayan “Sakız’dan Mektup” tur. Bu mektuba ikinci sayıda Muallim Naci cevap verecektir. Mektupta birisi Sakız’da güzel günler geçirdiklerini fakat unutulduğunu söylüyor. Naci’yi överek mektuba devam etmiş ve mektubun sonuna “Gazel” başlıklı imzasız bir şiir de ilave etmiştir. Şiir gazel kafiye şeması ile ve aruzun mefâ’îlün fe’îlâtün mefâ’îlün fe’îlün kalıbıyla yazılmıştır.

Mecmuanın ikinci sayısında Sakız mektubunun cevabı verilir. Naci “Kardeşim” diye seslendiği kişiyi unutmadığını, kendisinin adadaki tek arkadaşı olduğunu ve onu unutmayacağını söylemiştir. Mektuptaki şiirin şairin yaşına göre fena olmadığını belirtmiş, gençlerin başka faydalı şeylerle uğraşması gerektiğini ve gazel yazmanın para eden bir sanat olmadığını söylemiştir. Yine bu sayıda Muallim Naci tarafından çevrilen kısa bir aşk mektubu daha bulunmaktadır. Mecmuanın beşinci ve altıncı sayılarında E(lif).Nazım imzasıyla birkaç mektup yayımlanmıştır. Mektupların başında bulunan E(lif).Nazım’ın *Âfâk*’ın yazı heyetine seslendiği paragrafta bu mektupların gerçek olmadığını, M. isminde bir veremli kız ile A. isminde bir erkek arasındaki hayali yazışma olduğunu söylemiştir.

1.3.1.5. Çeviri

Çeviri bakımından çok zengin olan *Âfâk* mecmuasında ilk sayılardan itibaren Tevfik Rıza, Mehmet Nadir ve Mehmet Şükrü isimleri yer almaktadır. Mehmet Şükrü, Arapça ve

Almancadan; İbni Sina, Herder, İmam Şafî gibi isimlerin şiir ve yazılarını çevirmiştir. Yine Fransız tiyatro yazarı La Harpe'a ait bir tiyatronun aktarılmasında da imzası bulunmaktadır. “Cümel-i Hikemiyye-i İslâmiyye” adlı yazılarında ise İslam büyüklerinin ve âlimlerinin vecizelerine yer vermiştir. Tevfik Rıza'nın Batı'dan çevirilerinin sayısı çoktur. Onun *Âfâk*'ın Batı'ya açılan kapısı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Tevfik Rıza, mecmuanın ilk sayısından son sayısına kadar “Cümel-i Hikemiyye” başlıklı yazılarında Batılı düşünürlerin özlü sözlerine yer vermiştir. Franklin isimli bir doktorun mektubunu, İngilizceden “Ölüm ve Oburluk” isimli yazarının adını vermediği bir yazıyı, Fransa'nın ilk cumhurbaşkanı Adolphe Thiers'e ait “Çalışmak”, Madame Lambert'e ait “İnziva” adlı yazıyı çevirmiştir. Yine Fenelon'a ait “İki Tilki” isimli fablın çevirisinde de onun imzasını görüyoruz. “Denis Papen”, Mehmet Nadir'in ünlü fizikçi Denis Papen'in hayatını ve buluşlarını anlattığı yazısıdır. Bu yazılar ikinci, üçüncü sayıda devam etmiş, derginin dördüncü ve beşinci sayısında atlanmış, tekrar altı ve yedinci sayısında devam ettirilerek tamamlanmıştır. Yine “Fenelon”dan "Saint Louis'nin Oğluna Mektup" isimli mektubu ve Lamartine'den “Mevt” isimli bir yazıyı çevirmiştir.

1.3.1.6. Tarih

Tarih içerikli ilk yazı Mehmet Şükrü' ye aittir ve mecmuanın ilk sayısından başlar. Onun “Ebu'l-Feda (Ebu'l-Fidâ²) Tarihi'nden” başlıklı yazısı mecmuanın ikinci sayısında da devam etmiştir. Bu yazıda, tarihçilerin büyüğü olan İbnü'l-Esir Hz. İsa'nın doğum tarihinin Hristiyanların söylediğinden çok farklı olduğunu ileri sürmüştür. Ebu'l-Fidâ, İbnü'l-Esir'in öne attığı bu farklılığın Tevrat'tan kaynaklı olabileceğini ifade etmiştir. *Âfâk*'ın ikinci sayısındaki son yazıda ise tarih farklılıkları şema ile açıklanmıştır. Tarih konulu diğer bir yazı mecmuanın dördüncü cildinde ve başlıksız olarak basılmıştır. İbn-i Kemal'e ait ve fıkıh âlimlerini anlatan bir yazıdır. Mehmet Şükrü tarafından tercüme edilmiştir. Beşinci sayıda yine Mehmet Şükrü imzalı “Farabi” biyografisini görmekteyiz. Mehmet Şükrü bu yazıda Farabi'nin asıl adını, nerede doğduğunu, nerede ve kimlerden eğitim aldığını ve tipik özelliklerini anlatmış.

Âfâk mecmuasındaki tarih konulu yazılar sadece bilimsel yazılar değildir. Bunlardan bazıları tarihî kişileri işleyen ve kişilerin yaşadığı olaylardan ders verme mahiyetindeki

²Eyyûbî hânedanına mensup melik, tarihçi ve coğrafyacı. (Özaydın 1994: 320-321)

fıkralardır. Yazıların ilki üçüncü sayıdaki “Fıkra-i Târîhiyye” başlıklı yazıdır. Burada iki kısa metin bulunmaktadır. İlk metinde Mısır kütüphanelerinde iki milyon cilt kitap olduğu ifade edilmektedir. “Diğer” başlıklı yazıda ise adaletiyle ünlü İran hükümdarı Nuşirevan’ın bir anısı anlatılmıştır. Yedinci sayıda çevirisi Mehmet Nadir’e ait Fenelon’un Fransa Kralı IX. Louis’den bahsettiği yazısıdır. Bu yazı ruhsal portre niteliğindedir.

1.3.1.7. Bilimsel Yazılar

Âfak mecmuası bilimsel yazılar bakımından oldukça zengindir. Bu yazılarda Tefvîk Rıza, Mehmet Nadir ve Mehmet Şükrü imzalarını görmekteyiz.

Yazılardan ilki yumurta ile ilgilidir. Yumurtanın içeriği, besleyici özelliği ve nasıl saklanması gerektiği anlatılmaktadır. Tefvîk Rıza’ya göre en fazla yumurta Avrupa’da kullanılmaktadır. Öyle ki 1857 senesinde Paris’te 158 milyondan fazla yumurta tüketilmiştir.

Mehmet Şükrü, *Âfak* mecmuasında en çok bilimsel içerikli yazı yazan isimdir. Mecmuanın ilk iki sayısında “Mevcudât-ı Uzviyye” başlığı altında bu yazıları yayımlamıştır. İlk sayıdaki yazısında bitkilerin ve insanların dünyada tesadüfen ortaya çıkmadığını, bunları oluşturacak koşulların tabiat kanunları tarafından tayin edildiğini ifade etmiştir. Mehmet Şükrü doğanın dönüşüm hâlinde olduğunu, yok olan varlıklardan başka varlıklar meydana çıktığını yazmıştır. İkinci sayıda ise insan ve hayvandan bahsetmiştir. Yaratılıştan beri 6000 senedir insan soylarının belirginleşerek beşe ayrıldığını iddia etmiş ve bunları şöyle sınıflandırmıştır.

Kafkasya /Beyaz Cins

Mongol (Moğol) /Sarı Cins

Amerika Ahalisi /Kırmızı Cins

Mâlâyî Cinsi/ Hindistan’ın Şark Ahalisi

Zenci Cinsi

Üçüncü sayıdaki yazıda Mehmet Şükrü iklimlerden bahsetmiştir. Ana iklimi sıcak, soğuk, kuru, nemli olarak dörde ayırmış ve bunların ayrılmasını ise dokuz sebebe bağlayarak açıklamıştır. Dördüncü sayıda sulardan bahsetmiş, suyun yapısını anlatarak suyun tadının

ve hafifliğinin coğrafyayla ilişkili olduğunu belirtmiştir. Yine deniz, deniz altı gibi konuları işlemiş, denizin önemini, deniz altında ne tür canlıların bulunduğunu anlatmıştır.

Beşinci ve altıncı sayıda bu yazılarına ara vermiş ve son olarak yedinci sayıda hava boşluğunu işlemiştir. Hava boşluğunun canlılar için ne kadar önemli olduğunu, ışığın hava sayesinde kırıldığını anlatmıştır. Havayı üç kısma ayırmış ve bunları açıklamıştır. Bu yazının altında dikkat çeken husus, yazının devamının olacağını söylenmesidir.

Mehmet Şükrü'den başka Mehmet Nadir'in mekaniksel kuvveti anlattığı yazısını üçüncü sayıda görmekteyiz. Yazar; bu yazıda bütün varlığın, yıldızların mekaniksel kuvvetle olduğu, bu fikrin insanı ürküttüğünü ifade etmiştir. Önce kuvvetin tanımını yapmış, sonra mekaniksel kuvveti açıklamıştır. Yazının sonunda bizim Batı'nın fen ve sanayideki gelişmesini anlayamadığımızı, cehaletimizi kabul edip bu mekaniksel kuvveti öğrenmemiz gerektiğini ve ancak böyle başarılı olabileceğimizi söylemiştir.

1.4. İmdâdü'l-Midâd Mecmuası

1 Sefer 1303 -10 Rebiülahir 1303 (9 Kasım 1885 -16 Ocak 1886) arasında altı sayı çıkmıştır. Abdülkerim Sabit'in imtiyaz sahibi olduğu mecmuanın yazı heyetinde Şeyh Vafî, Muallim Naci, Abdülkerim Sabit, Necip Nadir isimlerini görmekteyiz. Dergideki diğer yazarlar Alaybeyizade Naci, Rıza, Safa takma ismiyle İsmail Safa³, son sayılara doğru Ahmet Rasim'dir. Mecmuada hem Fransızcadan hem de Arapça ve Farsçadan tercümeler bulunmaktadır. Muallim Naci ünlü şair Sâib-i Tebrizî'den şiir tercümeleri yaptığı “Sâib’de Söz” adlı eserini, bu mecmuada “Sâib’de Söz” köşesinde yayımlamıştır. Derginin yayımlanmasında Muallim Naci'nin etkisi olduğunu görüyoruz. Tarakçı, Naci'nin *Tercümân-ı Hakikat*'ten kovulduktan sonra *İmdâdü'l-Midâd* mecmuasını çıkardığını söyler. (1994: 15) Mecmuanın her sayısında şiir yayımlayan Muallim Naci Fenelon'dan çeviri de yapmıştır. Derginin edebî çizgiden çıkmadığı söylenebilir. Çünkü dergide bilimsel yazı bulunmamaktadır.

Mecmuanın ilk sayısında Muallim Naci'nin yazdığı “Mukaddime” başlıklı yazı önem arz etmektedir. Bu yazıda Naci bazı ediplere göre bilginin ölçütünün Batı'yı bilmek olduğunu ileri sürmüştür. Bizim bir büyüğümüz ile Batılı bir düşünür aynı şeyi söylese bile bazı

³ “İsmail Safa, ilk şiirlerini Safâ imzasıyla *Tercümân-ı Hakikat*'te yayımladı. 1886-1892 yıllarında Saâdet, Mürüvvet, Mecmûa-i Muallim, İmdâdü'l-Midâd ve Mirsad'da çıkan manzumeleriyle tanındı.” (Karaca 2001: 121)

aydınlarımızın, Batılıların söylediğini yüceltip atalarımızın söylediğini küçümseyeceğini iddia etmektedir. Muallim Naci'nin yazısının devamında *Tercümân-ı Hakikat* ismi açıkça geçmiş, gazetenin “söze değil söyleyene baktığını” ifade etmiş ve *Tercümân-ı Hakikat*'in bu davranışının kınanmaya layık olduğunu söylemiştir.

İmdâdü'l-Midâd mecmuasının ön kapağında mecmuanın on beş günde bir yayımlanacağı ifadesi bulunduğu hâlde bu zaman diliminin değiştiği görülmektedir. Birinci sayı ile ikinci sayı arası on gün, ikinci sayı ile üçüncü sayı arası yirmi gün, üçüncü sayı ile dördüncü sayı arası on gün, dördüncü ve beşinci sayı arası yirmi gün, beşinci ve altıncı sayı arası ise on gündür. Altıncı sayının sonunda mecmuadaki eserlerin genel sıralamasının yer alması mecmuanın planlı olarak kapatıldığını bize göstermektedir. Mecmuanın sayfa sayısı her sayıda farklılık gösterirken en az otuz iki en fazla elli yedi sayfadır. Mecmuanın her sayısının kapağında şu beyitler yer almaktadır:

“Bir cihânda var deryâ-yı dilimiz var ki bize

Dâimâ lutf-ı hakîm-ânesi eyler imdâd

Hamd-ı eltâfını hakkıyla hamîdü'l-asrın

Yazamaz ehl-i kalem bahr-ı muhît olsa midâd”

İmdâdü'l-Midâd'ın ilk beş sayısı Tozluyan Matbaası'nda son sayısı ise Şirket-i Mürettibiyye Matbaası'nda basılmıştır. Ayrıca her sayının son sayfasında “İçindekiler” kısmı bulunmaktadır.

1.4.1. *İmdâdü'l-Midâd* Mecmuasındaki Metinlerin Değerlendirilmesi

1.4.1.1. Şiirler

İmdâdü'l-Midâd mecmuasındaki şiirlere baktığımızda eserlerin çoğunlukla divan şiiri çizgisinde olduğu görülmektedir. Divan şiirindeki nazire geleneğinin örnekleri burada da yer almaktadır. Nazireler bazen mecmuadaki bazen de mecmua dışındaki şairler tarafından yazılmıştır. Mecmuadaki şiirlerin çoğu Muallim Naci'ye aittir. Naci'nin yanı sıra dergi kadrosundan Abdülkerim Sabit ve Şeyh Vasfî'nin şiirleri de bulunmaktadır. Muallim Naci'ye ait şiirlerin *Fürûzân* adlı şiir kitabında yayımlandığı tespit edilmiştir. *Fürûzân*'ın ulaşabildiğimiz en eski basımı Millî Kütüphane'de yer almaktadır. Bu eser ilk basımdır ve 1303 H. (1885-1886 M.) şeklinde tarih düşülmüştür. Tam tarih

düşülmediği için şiirlerin kitap basılmadan önce mi basıldıktan sonra mı yayımlandığı tespit edilememiştir.

Mecmuada Naci'nin beş şiiri tespit edilmiştir. Bu eserler ikinci, dördüncü, beşinci ve altıncı sayıdadır. İlk şiir kafiye dizilişi itibariyle nakaratsız şarkıdır:

dörtlük:

2. Dörtlük:

Tepeden nasıl iniyor bakın	b	Fese bak fese ne güzel de âl	c
Şu kızın nişanlısı şânlıdır	a	Ne de hoş belindeki morlu şal	c
Yaradan nazardan esirgesin	b	Demedim ya ben sana bak da kal	c
Koca dağ gibi delikanlıdır	a	O kadar da bakma ziyânlıdır	a

Şiirin içerik bakımından şarkıdan farklı olduğu görülmektedir. Ayrıca şiirde aruz ölçüsü kullanılmasına rağmen şiir dilinin oldukça sade olduğunu söyleyebiliriz. Naci'nin bu şiirinde Türkçe aruza hakîmdir. Celal Tarakçı'nın deyimiyle aruz, ilk yenilgiyi Naci'nin şiirleriyle tadar. (1994: 33) Kaplan'a göre ise bu şiir Naci'nin yapmak istediklerini çok güzel gösteren bir örnektir. Ona göre bu şarkı bir divan şarkısı değildir. Bu eser hem muhteva hem üslûp bakımından yeni bir şiirdir. (2003: 95)

Naci'nin ikinci şiiri mecmuanın yine ikinci sayısında yer alan “Gazel” dir. Bu şiir, başlığını nazım biçiminden alması ve kafiye dizilişi bakımından divan şiiriyle benzer. Gazeldeki mahlas beyti ise “Gazel” adlı şiirde yer almamaktadır. Şiirin konusu, dönemin eleştirisidir. Bu nedenle şiir konu bakımından yenidir.

Şairin üçüncü şiiri dördüncü sayıda yer alan “Müftehir Ben miyim?” adlı şiirdir. Bu şiir divan edebiyatındaki gazel şekline uygundur. Konu birliğine bakıldığında ise yek-ahenk gazeldir. Nâci, şiire isim verme noktasında gelenekten ayrılmıştır. Dil ve üslûp bakımından ise şiir geleneğe bağlıdır.

“Hem Nâciyâne Hem Hâciyâne” Muallim Naci'ye ait beşinci şiirdir. Mecmuanın beşinci sayısında yer almaktadır. Bu şiir de diğerleri gibi yek-ahenk gazel özelliği göstermektedir. Şiirde divan şiirinin mazmunları kullanılmıştır. Ayrıca Arapça ve Farsça tamlamalar görülmektedir.

Naci'nin mecmuanın altıncı sayısında yayımladığı ve mecmuadaki son şiiri musammat bir gazeldir. Bunlar aruzun genellikle iki eşit parçaya bölünebilen kalıbıyla yazılır. Baştan

ya da ikinci beyitten başlayarak bu eşit parçalardan ilk üçü kendi arasında uyaklanarak her beyit küçük bir dörtlük hâlini alır. (Dilçin 2000: 120)

Gönlüm leyâl-i firkâtın bî-dâr “Yâ Rab!” hânıdır

Fikr ettiğim bir âferin didâr-ı nûr-efşânıdır

Gazelin başlığının nazım biçimine göre verildiği görülmektedir. Şiir, söyleyiş bakımından divan şiiri çizgisindedir. Yukarıdaki metinlerin tümü incelendiğinde Naci'nin bu mecmuada yer alan şiirleri, bir takım yenilikler görülse de, divan edebiyatının devamı niteliğindedir.

Mecmuadaki diğer şiirler yukarıda da söylediğimiz gibi Abdülkerim Sabit ve Şeyh Vasfi'ye aittir. Ayrıca dergi dışından da Behiç, Cenap, Alaybeyizade Naci Efendi, Safa gibi isimlerin dergiye şiir yolladığını görmekteyiz. Bu şiirler de divan şiirini dil ve üslup bakımından sürdüren metinlerdir. Ayrıca mecmuada nazire anlayışı devam etmektedir. Bu eserler mecmua dışından kişiler tarafından Muallim Naci ve Şeyh Vasfi'nin gazellerine yazılan eserlerdir. Özellikle Cenap⁴ isimli Tıbbiyye-i Askeriyye öğrencisi tarafından Muallim Naci'ye yazılan nazire dikkat çekmektedir. Bu şiir Cenap Şahabettin'in yayımlanan ilk şiiridir. Cenap, aruzla Şeyh Vasfi ve Muallim Naci sayesinde tanışmıştır. Evlerinin oldukça yakınında bulunan Şeyh Vasfi'nin tekkesine gitmesi, onun aracılığıyla Muallim Naci ile tanışması kendisini edebiyata vermesine vesile olmuştur. (Akay 2015: 23-24)

Gönlüm leyâl-i firkâtın bî-dâr “Yâ Rab!” hânıdır

Fikr ettiğim bir âferin didâr-ı nûr-efşânıdır

Aks etti bin “Va-hasretâ!” dağlarla çıktım âşinâ

Her dağdaki kalbî sadâ efgânımın efgânıdır (Muallim Naci)

Gözlerim bir dil-sitânın vâlih u hayrânıdır

Bir melek mihmân-serây-ı sînemin mihmânıdır

Cennet-i âbâd-ı meserrettir dilim ey ehl-i aşk

Çünkû dil bir cennetînin Kâ'be-i umrânıdır (Cenap)

⁴ Cenab Şahabettin 1889 yılında doktor yüzbaşı olarak Askerî Tıbbiye'yi bitirir. (Akay, 2015: 20)

Mecmuanın son sayısında Abdülkerim Sabit'in Muallim Naci'nin "Selîmiyye" ve "Lisân-ı Fâtih'ten" şiirlerine yazdığı tahmisler bulunmaktadır. Tahmis, bir gazelin beyitlerinin üstüne aynı ölçü ve uyakta üçer dize eklenerek yazılmış muhammese denir. (Dilçin 2000: 223)

Selimîyye'ye Tahmis

Bir hücûm-ı dehşet-efzâ geldi pîş-i çeşmime

Canlı bir azm-ı muallâ geldi pîş-i çeşmime

Kanlı bir vâdî' u sahrâ geldi pîş-i çeşmime

"Şanlı bir meydân-ı heycâ geldi pîş-i çeşmime

Olmada her firkadan nîrân-ı gayret münceî"

Tahmis, "Lisân-ı Fatih'ten"

Gerçi dünyâ olmuyor cevelânıma fûshat-nümâ

İsterim dünyâyı teshîr eylemek ser-tâ-be-pâ

Elde bir şemşîr-ı kahir dilde azmın i'tilâ

Mülk-i mevrûsum nedir? Dünyâ değil kâfî bana

Hangi fikr-i bi-sükûn fikrim kadar cevelânlıdır

Mecmuadaki şiirlerin hepsinde aruz ölçüsü kullanılmıştır:

"Gazel", fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün (Şeyh Vasfî, İmdâdü'l-Midâd, Nr.1, s.24.)

"Gazel", fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün (Şeyf Vasfî, İmdâdü'l-Midâd, Nr.2, s.44.)

"Köylü Kızların Şarkısı", mütefâ'ilün / mütefâ'ilün (Muallim Naci, İmdâdü'l-Midâd, Nr.2, s.45.)

"Gazel", fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün (Muallim Naci, İmdâdü'l-Midâd, Nr.2, s.47.)

"Bir Göz Gezdiriş", mef'ûlü / mefâ'ilün/ fe'ûlün (Abdülkerim Sabit, İmdâdü'l-Midâd, Nr.2, s.47)

"Midâd", fe' ilâtün / fe' ilâtün / fe' ilâtün / fe' ilün (Mehmet Nuri, İmdâdü'l-Midâd, Nr.2, s.56)

“Gazel”, fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilün (Alaybeyizade Naci Efendi, İmdâdü’l-Midâd, Nr.3, s.101)

“Müftehir Ben Miyim Maâni Mi?”, mefâ’ilün / fe’ilâtün / mefâ’ilün / fe’ilâtün (Muallim Naci, İmdâdü’l-Midâd, Nr.4, s.141)

“Bir Nev-civânın Kitâbe-i Seng-i Mezârı”, mef’ûlü / fâ’ilâtü / mefâ’ilü / fâ’ilün (Safâ, İmdâdü’l-Midâd, Nr.4, s.143)

10. “Bir Pîrin Kitâbesinin Meşhedî”, fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilün (Safa, İmdâdü’l-Midâd, Nr.4, s.143)

11. “Gazel”, fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilün (Alaybeyizade Naci, İmdâdü’l-Midâd, Nr.4, s.147)

12. “Gazel”, mef’ûlü / mefâ’ilü / Mefâ’ilü / Fe’ûlün (Şeyh Vasfi, İmdâdü’l-Midâd, Nr.4, s.147)

13. “Gazel”, fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilün (Abdülkerim Sabit, İmdâdü’l-Midâd, Nr.4, s.148)

14. “Gazel”, fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilün (Abdülkerim Sabit, İmdâdü’l-Midâd, Nr.4, s.149)

15. “Hem Nâciyâne Hem Hâciyâne”, fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilün (Muallim Naci, İmdâdü’l-Midâd, Nr.5, s.184)

16. “Mevlâyı”, mefâ’ilün / fe’ilâtün / mefâ’ilün / fe’ilün (Alaybeyizade Naci, İmdâdü’l-Midâd, Nr.5, s.185)

17. “Hâlâ Unutmam”, mef’ûlü / mefâ’ilün/ fe’ûlün (Abdülkerim Sabit, İmdâdü’l-Midâd, Nr.5, s.188)

18. “Gazel”, müstef’ilün / müstef’ilün müstef’ilün / müstef’ilün (Muallim Naci, İmdâdü’l-Midâd, Nr.6, s.229)

19. “Nazire-i Gazel-i Muallim”, fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilün (Cenap, İmdâdü’l-Midâd, Nr.6, s.246)

20. “Alaybeyizade Naci Efendi’ye Nazîre, fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilün (Safa, İmdâdü’l-Midâd, Nr.6,s.246)

21. “Gazel”, mef’ûlü / mefâ’ilü / mef’âilü / fe’ûlün (Behiç, İmdâdü’l-Midâd, Nr.6, s.247)
22. “Selîmiyye” (Tahmis) , fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilün (Abdülkerim Sabit, İmdâdü’l-Midâd, Nr.6, s.261)
23. “Lisân-ı Fatih’den (Tahmis)”, fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilün (Abdülkerim Sabit, İmdâdü’l-Midâd, Nr.6,s.26)

Verdiğimiz örneklerde görüldüğü üzere mecmuada divan şiirinin etkisi fazladır. Gazel, nazire ile tahmisler yoğunluktadır. Şiirler sadece biçim bakımından değil içerik, üslup ve imge bakımından da divan şiirine yakındır. Dilin de ağır olduğu görülmektedir.

1.4.1.2. Çeviri

İmdâdü’l –Midâd mecmuasının nesir bakımından zayıf olduğu görülmektedir. Tespit ettiğimiz yirmi dört yazı, ağırlıklı olarak çevirilerden ve tenkitlerden oluşmaktadır. Yazıların dili, şiirlerin diline göre daha anlaşılır, daha sadedir. Bu eserlerin altında Muallim Naci, Necip Nadir, Abdülkerim Sabit, Rıza isimlerini görmekteyiz.

Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatı’nda çevirilerin önemi büyüktür. Özellikle yeni kavramların topluma yansması, şiirdeki imgenin ve şeklin değişmesi, birçok edebî türün edebiyatımızda görülmesi çeviriler sayesinde. *İmdâdü’l-Midâd* mecmuasında o yıllarda yaygın olan çeviri faaliyetlerinin örneklerini görmekteyiz.

Mecmuadaki çeviri örnekleri dördüncü sayıdan başlamaktadır. İlk eser Muallim Naci’nin Fenelon’dan çevirdiği ve kız çocuklarının eğitimi konusunda yazılan “Terbiyet-i Benât’ın Ehemmiyeti” dir. Yazının başındaki notta Naci’nin bu çeviriyi Fransızca öğrenmek için yaptığı belirtilmektedir:

“Muallim Naci Efendi tarafından biraz Fransızca öğrenmek maksadıyla telhîsen tercüme edilmekte olan “Terbiyyet-i Benât” unvanlı kitabın Fenelon’ın âsâr-ı nâfi’asındandır — bir parçasının bir vech-i âtî risalemize derci münasip görülmüştür.” (Heyet-i Tahririyye 1303: 132)

Yazıda kız çocuklarının terbiyesine annelerinin âdet ve hevesleri yüzünden özen gösterilmediği, toplumun erkek çocuklarının eğitimi sosyal fayda olarak gördüğü ifade edilmiştir. Naci, kız çocuklarının eğitiminin de toplum açısından çok önemli olduğunu söylemiştir.

Diğer tercüme eser Necip Nadir'in Voltaire'den çevirdiği “Kadın” adlı üç bölümden oluşan yazıdır. Yazının ilk kısmı mecmuanın dördüncü sayısında yayımlanmıştır. İlk bölümde kadın fiziksel ve ahlaki bakımdan incelenmiştir. Kadınlarla erkeklerin karşılaştırılması yapılmıştır. Beşinci sayıdaki ikinci yazıda kadınların yönettiği devletler, İslam'ın kadını yüceltmesi yazılmış ve Hristiyanlarda bu durumun olmadığı ileri sürülmüştür. Son yazı ise mecmuanın altıncı sayısında yer almaktadır. Bu yazı kadınların nüfus olarak sayısı ve evliliklerdeki yerleri hakkındadır. Ayrıca bazı hükümdarların eş sayıları da verilmiştir.

Mecmuadaki çeviri yazılardan biri de “Polikrat'ın Yüzüğü” isimli eserdir. Mütercimi ise Abdülkerim Sabit'tir. Bu yazı altıncı sayfanın sonunda yer alan genel fihristte “Mecmuaya Hariçten Gelen Asar” başlığında verilmiştir. Abdülkerim Sabit yazının başına mealen tercüme olduğunu yazmış fakat yazının kime ait olduğunu belirtmemiştir. Bu yazıda Samos Adası Tiranı Polikrat'ın hükümdarlık yüzüğünü denize fırlatması, bu yüzüğün sarayın mutfağına bir balığın karnında tekrar dönmesi, bunun getirdiği uğursuzlukla bir süre sonra Dara hükümdarı Orient tarafından yenilmesi ve Polikrat'ın çarmıha gerilmesi anlatılır.

“Ruhun Ebediyyeti” adlı çeviri mecmuanın beşinci sayısında bulunmaktadır. Abdülkerim Sabit, bu yazının başlığına düştüğü dipnotta bu eseri 1613 ile 1704 arasında yaşayan Sen Urimon adlı Fransa'nın meşhur bir edibinden aldığını belirtmiştir.

Bu yazıda aklın kararsızlığının ruhun ölümsüzlüğünün bir işareti olduğu ifade edilmiştir. Bütün yaratılan şeylerin hâinden hoşnut olduğunu, yalnızca insanın her şeye sahip olsa da mutsuz olduğunu söylenmiştir. Sadece insanın gönlünü cezbedecek bir şey bulunmadığını belirtmiştir. Bunun nedeni ise insanın âlem-i lâhut için yaratılması olarak gösterilmiştir. Lâhût âlemi tasavvufta bilinmeyen manevi âlemdir. Maddi âleme ise nâsût âlemi denir. Yani insanın madde için değil ruhu ebedî olduğu için maneviyata ihtiyaç duyduğu anlatılmıştır.

“Ruhun Ebediyyeti” yazısının alt başlığı “Ezvâk-ı Rûhâniyye”dir. Metinde manevi zevklerin maddi zevklerden üstün olduğu, bazı insanların zevk sözcüğünden cismî tatları anladığı belirtilmiştir. İnsanların hayatlarını güzelleştirmek için yalnızca çabucak kaybolup giden bu maddi zevklerin peşinden koştukları söylenmiştir. Metine göre, insanı en yüksek mutluluk makamına ulaştıracak şey bilgidir.

“Cümel-i Hikemiyye”, Abdülkerim Sabit’in Fransızcadan çevirdiği aşk, felsefe, letafet, hırs ve ruh gibi konularla ilgili özlü sözlerdir. Söyleyicisi belli değildir.

“Kadın” isimli çeviri makalenin mecmuanın beşinci cildinde yer alan bölümünde erkeklerin cüsse ve akıl kuvveti bakımından kadınlardan üstün olduğu, kadınların sosyal yaşamı desteklediği ve birçok devleti yönettiği yer almaktadır. Ayrıca İslam dininin kadını yücelttiği ve Hristiyanlıkta bu durumun aynı olmadığı da metinde ileri sürülmüştür.

Muallim Naci, “Sâib’de Söz” yazısında cem’, mecmu’ kelimelerinin anlamlarını Hafız ve Fuzuli’nin eserlerini örnek vererek açıklamıştır. Arapça kelimeler ile Türkçe kelimelerin tamlama oluşturup oluşturamayacağı konusunda örnek verilmiş ve iki dile ait kelimelerle Fuzuli’nin tamlama yaptığını ileri sürülmüştür. Sâib’in beyitlerinden örnekler vererek onun ayrıntılı açıklamasını yapmıştır.

Altıncı sayıdaki ilk çeviri Abdülkerim Sabit’e aittir. Bu yazıda Şeyh Sadi ve Zahir-i Faryabî’den iki beyti çevirmiş ve bunları açıklamıştır. Ahmet Rasim, Fransızcadan dört parça çevirisi ile bu sayıda yer alan önemli isimlerdendir. İlk yazısının konusu bir genç kızın deniz kıyısında oturduğunda içinden geçenlerdir. Bunlar iç konuşma yöntemiyle aktarılmıştır. Yazıda Arapça ve Farsça tamlamaların çok olduğu görülmektedir. Onun ikinci çeviri yazısı “Şair” isimli kısa bir metindir. Eserde şairlerin şiirlerinin etrafı bir bahara çevirdiği, onların mutluluğun ışığını alevlendirdiği sanatsal dille anlatılmıştır. Üçüncü yazı olan “Bir Albüm Üzerine” de insanların görünmeyen bir dile yani lisan-ı gabya sahip olduklarını, görülen bir güzelliğin insanı hayale sevk ettiğini söylemiştir. Sonuncusu “İtidâl-i Mübeşşir-i Refâh-ı Hâldir” isimli yazısıdır. Burada akıllı insanın isteklerine, duygularına, zevklerine sınır koyan kişi olduğu söylenmiştir. İlmin tabiatı bir kitaba dönüştüreceğini, bu yüzden insanın yavaş hareket etmesi gerektiği görüşünü ifade etmiştir. Bu dört çevirisi şiirsel üslup ile yazılmış, kısa yazılardır.

Mecmuanın son sayısındaki çevirilerden biri o zaman Tıbbiye-i Askeriyye öğrencisi olan Cenap’ın yani Cenap Şahabettin’in “Tulû” isimli yazısıdır. Bu yazıda, güneşin elma ağaçlarının üzerinden doğduğu, çiçeklerin ve çimenin donduğu, İnder nehrinin üzerine söğüt ağaçlarının indiği bir manzara çizilmiştir. Sanatsal bir dille yazılmış mekân portresidir.

Altıncı sayıdaki çeviriler Abdülkerim Sabit'e aittir. Sabit'in Voltaire'den çevirdiği "Kadın" isimli yazısının son bölümünde, İslamiyet'e Museviliğe ve Hristiyanlığa göre kaç kadınla evlenilebileceğinden bahsedilmiş. Çok eşli olan ünlü isimler anlatılmıştır. Mecmuadaki son çeviri olan "Filuktot'un Limni Cezîresinde Düçar Olduğu Mesaib" Abdülkerim Sabit'e aittir. Sabit, başlığa düştüğü dipnotta eserin Fenelon'a ait olduğunu belirtmiştir. Filuktot Teselyalı bir prensdir. Hz. İsa'nın doğumundan üç asır önce yaşamıştır. Filuktot, ayağında çıkan bir çıbanın yaydığı koku yüzünden Limni adasına terk edilir. Bu yazıda prensin Limni'de yaşadıkları kendi tarafından anlatılmıştır.

1.4.1.3. Eleştiri

Mecmua eleştiri bakımından oldukça zengindir fakat bu eleştiriler edebîlikten uzak, münakaşaya yakındır. Özellikle Ahmet Midhat –Muallim Naci- Necip Nadir çevresinde gelişen eleştiriler *Tercümân-ı Hakikat*'e sığmamıştır.

Tercümân-ı Hakikat'in 2211. sayısında "İmdâdü'l-Midâd" başlığıyla, mecmuanın çıktığı haberi imzasız olarak verilir. *Tercümân-ı Hakikat*'in 2212. sayısı, *İmdâdü'l-Midâd*'ın ilk sayısı ile aynı gün 1 Safer 1303 (9 Kasım 1885) tarihinde yayımlanmıştır. *İmdâdü'l-Midâd*'ın ilk sayısı Muallim Naci'nin "Mukaddime" siyle başlar. Bu yazıda Naci üstü kapalı olarak Ahmet Midhat'ın sanat anlayışına değinir. Naci'ye göre bazı insanlar çocukluktan beri duyduğu hikmetli sözleri düşünmez fakat kendi takdirlerini kazanan birinin basit sözünü hikmetlerin özü kabul ederler. Naci sözü kimin söylediğini önemsememektedir, önemli olan sözün içeriği yani ne anlama geldiğidir. Mevlana'nın Farsça bir beytini vermiş, bu beytin zevk-i bâdeden bahsetmesiyle alay edenlerin Jilbert'in aynı doğrultuda söylediği şiirle ilgili yorum yapmadıklarını belirtmiştir. "Sahib-i fikr ve mürebbî-i erbâb-ı şebâb" ların hâlâ "Avrupa üdebasını taklit vadisinde gezindiğini" açıkça beyan etmiştir.

İmdâdü'l-Midâd 'ın ilk sayısındaki eleştiri yazılarından biri de Necip Nadir'in "Biz Neyiz?" başlıklı yazısıdır. Bu yazısından bazı Batı dillerine düşkünlerin güceneceğini ve bu kişilerin kafalarında hamiyet ve milliyetten eser olmadığını ifade etmiştir. Yazısında bilim dilinin Fransızca olması gerektiğini ileri sürenlere karşı Türkçeyi savunmuştur.

Birinci sayının son yazısı, 573 numaralı *Tarik* gazetesinde çıkan habere cevaptır. Bu haberde bazı kalem erbabının mürekkep yeteneğinin imdadına güvendiğini ve bunların

birkaç gün içinde risale-i mevkuta çıkaracağını söylemiş, yazarların isimleriyle alay etmiş ve onlara başarılar dilemiştir. *İmdâdü'l-Midâd* “Mukabele” başlıklı cevabında kalem idaresindeki buğday renkli birinin gereksiz olduğu hâlde haklarında bir şeyler karaladığını, onun gereksiz şakasına aferin verdiklerini söylemişlerdir.

İmdâdü'l-Midâd’ın hicri 1 Safer 1303 tarihli bu ilk sayısıyla *Tercümân-ı Hakikat*’in rumî 28 Teşrinievvel 1301 tarihli 2212. sayısı aynı günde 9 Kasım 1885 tarihinde yayımlanır. Burada Ahmet Midhat “Muharrir Efendi” hitabıyla ilk sayıya bir cevap yazar. Yani yazı ile cevaplar aynı gün okuyucuya sunulmuş olur. Bu köşesinde daha önceki yazısının takdir ve tergib içerdiğini, buna cevabın yazıyı okunmadan verilip verilmediğini sorar. Ve şu ifadeleri beyan eder:

“İmdâdü'l-Midâd bizim aleyhimize bile olsa yine hakkında bir fıkra-i takdiriyye yazmaktan bu hâl bizi men edemez.(...) Hâlbuki İmdâdü'l-Midâd bizim aleyhimizde değildir. Olsa olsa bizim dahi iştirak eylediğimiz bir mesleğin aleyhindedir” (Ahmet Midhat, 1885: s.2-3).

Ahmet Midhat’a göre kendi işleri takdir ve beğeni kazanırsa *İmdâdü'l-Midâd*’ın tashih-i meslek etmesi gerektiğini, bu şekilde kendilerine ve vatanlarına faydalı olacaklarını; tam tersi durumunda ise kendilerinin tashih-i meslek edeceklerini söylemiş. İlk mecmuada halka kendini beğendirecek bir tavır göremediklerini ilave etmiş. Şeyh Vasfî’nin yazısına atıfta bulunmuştur:

“Şiir ne olup şairin dahi kim olduğunu anlatmak için eline kalem alan reşâdetli Şeyh Vasfî Efendi Hazretleri:

Yunan şuarâ-yı meşhûresinden “Omîros” şiirinde kâzibsin diyerek seng-endâz-ı tân olan sühân-ı na-şinâsâna cevap olarak “Şiir güzel şeylerden ibarettir. Sıdk peygamberlerde bulunur.” yollu şeyler yazar ise yavan sözler ile kimseyi Midâdiyyûn mesleğine celb edemez.”

Bunları söyledikten sonra Midâdiyyûn mesleğinin karşıtı olan ve “şîk” diye alay edilen grubun Midâdiyyûn’un o yazıdaki yanlışlarının doğrusunu bildiklerini söylemiş ve bunları sıralamıştır. Ayrıca şîklara mensup birisinin bu yazıyı nereden aldıklarını sorarsa Şeyh’in pancar kesilmekten başka bir hâle girmeyeceğini söylemiştir. Onun yazısının yarısından fazlasını kaplayan şiirdeki beyitlerin açıklamasını yapmıştır. Bu beyitlerdeki

nasihati alan bir gencin şu soruyu soracağını ileri sürmüş ve beyitleri şiddetle eleştirmiştir:

“Düşünürler ki bu nasihati alan bir genç:

— Ben neden sipihr-i cemâlin mâh-ı nev’i olayım? Neden sakalım çıkmayınca yüzü açık olarak sokağa çıkmayayım. Ben kız mıyım? Kadın mıyım ki mestûr olarak çıkayım? diye sual edilecek olsa o delikanlıya verilecek cevap bulunamaz. Öyle ya! Bu suallerin cevabına muntazır olan çocuğa:

— Evladım sen kızıdan bile makbûlter bir beşersin! Cihanı meftun ve mecnun eden cemalini taze kızlardan ziyade setr etmelisin! Sakalın çıkıncaya kadar sen erkek sayılmazsın, kız sayılırsın. Sana meccânen cân zira ümîd-i visâl ile verirler. Gulâm-perestân zaten bir âteş-i tîzdirlir. Seni görünce âteş-i tîzin kuru talaşlara sarıldığı gibi sarılıverirler.

Bu yollu cevap vermek için insanın bir Acem, bir Hatifî olması ve bu olmaz ise Midâdiyyûn’dan bulunması lazım gelir. Onların muhalifî olan fıkra bu gibi şeyleri melanet addeyleyler. şık ve Efrenç-perest olan o fıkra Cenab-ı Hakk’ın erkât diye yarattığını rakkas olmak üzere kadın gibi gezdirmeyi hayallerine bile sığdıramayarak büyük büyük mekteplere doldururlar.” (Ahmet Midhat, 1885: s.2-3).

Ayrıca o gençlerin mekteplerde şiir diye saçmalıkları öğrenmediklerini, öğrendikleri bilgilerle Midâdiyyûn’un yalanlarını anlayabilecek ilim ve fen tahsil ettiğini söylemiş. Bunları düşündükleri için ağaçlar kalem denizler mürekkep olsa Midâdiyyûnun kendilerine tashih-i meslek ettiremeyeceğini ifade etmiştir. Sadece mecmuadaki edebî yazılarda değil bilimsel yazılarda da başarılı olamayacaklarını söylemiş ve Necip Nadir’in “Biz Neyiz” yazısını eleştirmiştir. Necip Nadir’in yazısından bazı erbâb-ı teferrüncün güceneceğini söylemesine mukabil Ahmet Midhat erbâb-ı teferrüncün bu yazıya ancak güleceğini söylemiştir. Yine Necip Nadir’in yazısındaki bazı cümlelerin kendilerini kastettiğini ifade eder:

“Necip Nadir Efendi’nin aynen tabirine göre lisân-ı millîmizin ve hakikaten maksad-ı aslîleri aranılırsa millet ve vatanımızın terakkisi aleyhinde birtakım garazkâran ile bunların iğfâlât-ı dil-firibâneleri (gönül çelen aldatmaları) efkâr-ı nâbecâlarına (yersiz fikirler) sapan bazı ihvân-ı vatan (vatan dostları) ulum ve fûnunu tahsil etmek ve belki beyne’l-ahâlî gûya ifâde-i merâma bir lisan-ı kâfi olmak için bize Fransızların lisanını

göstermek arzu buyurdıklarını maatteessüf (yazık ki) gördüğümüzden işte lisân-ı millimiz olan Türkçenin derece-i gâyede kefâetini (bir şeyin dengi olma) inkâr idenlere ikrâr ettirmek ümidiyle bu lisân-ı belagat-i beyanı elbine-i ecnebiyeden Fransız lisanıyla muhakemeye girişiyor.

Evvela terakki aleyhinde bulunan garazkârânın kimler olduğunu anladınız ya! Onlar bizler oluyoruz. Şıklar. Erbab-ı teferrünç!” (Ahmet Midhat, 1885: s.2-3)

Yazının devamında Ahmet Midhat, Nadir’in Fransızca öğrenmek için on seneye ihtiyaç olduğunu söyledikten sonra bu süreyi üç yıla düşürmesine tepki gösteriyor. Ahmet Midhat, dört satırda bile birkaç tenakuz olduğunu, bu tenakuzların da Midâdiyyun’un cehaletini gösterdiğini söylüyor.

Yazısının sonlarına doğru ise *İmdâdü’l-Midâd*’ın yazarlarını “bir alay lâ-yüflihûn” olarak nitelendirmiş ve Muallim Naci Efendi’nin onların arasında bulunmasına bir anlam veremediğini belirtmiştir: “Naci’ye kendi kendisine bir Naci olmak mümkün olmuyor mu ki *İmdâdü’l-Midâd* mukaddimesini Şeyh Vasfî ile Necip Nadir’in hezeyanlarının takip etmesine katlanabiliyor? (Ahmet Midhat 1885: 2-3).

İmdâdü’l- Midâd’ın ikinci sayısının ilk cevabı imzasız “Bir İfade” dir. Altıncı cildin sonundaki “Fihris-i Umûmî”de bu yazının yazarı olarak Muallim Naci’nin ismi verilmiştir. Bu yazıda Naci, aynı yerde yazarların fikirlerinin birbirinden farklı olabileceğini ve birinin yazdığı şeyle diğerinin tenkit edilemeyeceğini belirtmiştir. Erbab-ı mütalaayı faydalandırarak şeyleri yazmak hususunda ortak olduklarını, *Tercümân-ı Hakikat*’le söyleşmek için kuruldukları iddiasının gerçeği yansıtmadığını ifade ettikten sonra gerekirse sadece *Tercümân-ı Hakikat*’e değil herkese karşı birkaç söz söyleyebileceklerini yazmıştır. (Necip Nadir 1885: 34)

İkinci sayının ikinci cevabı Şeyh Vasfî’nin yazdığı “Yanılıyorsunuz Ey Hakîm-i Edîb”dir. Şeyh Vasfî, bu hitabı Ahmet Midhat’tan aldığını, onun kendi aleyhine yazan bir edibe bu şekilde seslendiğini söylemiştir. (Şeyh Vasfî 1885: 34) Rahmi isimli biri, eski şiirle yeni şiirin kıyaslanmaması gerektiğini *Tercümân-ı Hakikat*’e yazmış; bunun üzerine gazetenin 2153. sayısında bu gence cevaben Ahmet Midhat “Hata ediyorsunuz ey Hakîm-i Edîb” şeklinde seslenmiştir. (Bozpolat 2013: 93)

Şeyh Vasfî bu yazıda Ahmet Midhat’ın *İmdâdü’l-Midâd* hakkında güzel bir risale-i mevkûta demesine kızıyor, Ahmet Midhat’ın evvelden övdüğü dergiyi şimdi yermesini

eleştiriyor. Böyle yazılarla kendisinin mesleksizliğini örtmeye çalıştığını ve bu yazıların akıl sahipleri nazarında bir değerinin olmadığını söylemiştir. Kendisine Ahmet Midhat'ın Şeyh Kefevî-yi Demevî demesinin kendisi için bir kusur olmadığını, bu sözü söyleyenin kusuru olduğunu belirtmiştir. Kendi yazdığı yazısını Hamidiye Kütüphanesi'ndeki *Târîh-i Hükemâ* adlı eserden aldığını, bu kitabı da erbâb-ı mütalaanın bildiğini söylemiştir. Sade-rûları kadın gibi nikablı gezdirmeyi hayallerine sığdıramayan bu grubun kadınların yüz örtüsü almalarını felsefe-i nelerine aykırı gördüklerini söylemiştir. Yine şîklerin Hatîfî'nin mesnevisini edebe aykırı bulsalar da fikirleri bozuk olmayanların bu şiirlerde kesinlikle hikmet bulacağını ifade etmiştir. Naci'nin bunların içinde neden yer aldığını, bu grubun yazdıklarıyla döneklilik gösterdikleri fikrine karşı da okuyucunun kimin döneklilik gösterdiğini iyi bildiğini, onları yazıyla anlatmanın abesle iştilal olduğunu yazmıştır. (Şeyh Vasfi 1885: 40-43)

Eleştiriler Havadis-i Edebiyye sütununda da devam etmektedir. Burada *Tercümân-ı Hakikat* ile ilgili iki alay söz konusudur:

“Mey ü mahbuba müteallik ebyât-ı nazm u nesrine alışmış olan bazı remîde-dilân şuara *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinin tahdîdât-ı mudhikesinden nasılsa ağlayacak derecede müteessir oldukları cihetle bu kabilden olan asarın meydana çıkarılmamasına karar vermişlerse de mahafil hususuna da bunları yine kemâl-i şevk ile yekdiğere okumakta bulundukları Tercüman-ı müşârün-ileyh tarafından istihbar buyurulmakta imiş.

Tercümân-ı Hakikat'in hüsn-i nazarını kazanmış olan (şîk) lardan bir haylisi adaba intisapları olmadığını anladıklarından mı neden ise mezkûr gazetenin kendilerinden ziyade bukalemun meşrep olduğuna bil-ittifâk (elbirliğiyle) hükmederek bu hususun ilanı ile hakikatin meydana çıkarılması için *İmdâdü'l-Midâd* 'dan istimdat (yardım isteme) etmişlerdir.” (İmzasız 1885: 81)

Yukarıda görüldüğü gibi bu köşede *Tercümân-ı Hakikat*'in 2212. sayısında Ahmet Midhat'ın mecmuanın başarısız olacağı yönündeki ifadeleri gülünç tehditler olarak nitelendirilmiş, bu tür eserlerin çıkarılmamasına karar verildiği söylenmiştir. Yine yaptığı eleştirilerin tutarsız olduğu düşünüldüğü için *Tercümân-ı Hakikat* “bukalemun meşrep” olarak nitelendirilmiştir. (İmzasız 1885: 81)

Rıza'nın mecmuanın üçüncü sayısındaki “Nefâset” isimli yazısı eleştiri içerikli olmamakla birlikte son paragrafı bu metnin de eleştiri olarak yazıldığını

düşündürmektedir. Bu yazıda “nefis”in ne demek olduğu “beğenilmek ve rağbet edilmek” ile açıklanmıştır. Rıza, bu durumun dönem dönem değiştiğini ve bir zaman beğenilen bir şeyin başka dönem beğenilmediğini söylemiş. Resim, müzik ve mimariden örnekler verilmiş. Bir sanat eserinin de zamanla değer kazanabileceğini, eski eserlerin yenilerden daha değerli olabileceğini ifade etmiştir. Birkaç kişinin nezdinde kabul gördüğü, onlar tarafından beğenilen bir şeyin başka bir kişi tarafından beğenilmemesinin eserin değerinden bir şey düşürmeyeceğini son paragrafta beyan etmişlerdir. Rıza’ya göre *Tercümân*’ın *İmdâdü’l-Midâd* yazarlarının şiir ve yazılarını beğenmemesi onların eserlerinin değerini düşürmeyecektir. (Rıza 1885: 95-96)

Bu yazıdan sonra dikkatimizi çeken başka bir makale Muallim Naci’nin “Vech” isimli yazısıdır. Vechin “tarz, suret, yüz, sebep, hikmet” gibi anlamlara geldiğini Türkçe, Arapça ve Farsça örneklerle açıklamıştır. Metnin en sonunda bu yazının “ashâb-ı tettebbu”nun teveccühünü kazanmayacağını fakat gerçek yüzden gafil bazı yüzler tarafından mazhar-ı nazar-ı iltifât edileceğini düşünmektedir. “Mazhar-ı nazar-ı iltifat” Ahmet Midhat’ın gazetesinin 2212. sayısında sık sık kullandığı bir tabirdir. (Ahmet Mithat 1885: 2-5)

“Yadigâr-ı Sabâvet yahut Ser-Muharrir Tercümân Hazretlerine Mukabele” başlıklı yazısında Necip Nadir, Ahmet Midhat’a cevap vermek için yazdığını söylemiştir. Necip Nadir, Ahmet Midhat’a Türkçenin mükemmel bir dil olduğunu anlatmak için mahalle mekteplerinde okutulan Arapça cetveli yazmaya mecbur olduğunu ifade eder. Bu yüzden “Yadigâr-ı Sabâvet” tabirini kullandığını söylemiştir. Ahmet Midhat’ın bir yazısında Bafıralı Yanko’ya “Bir bendin mabadı bitmeden itiraz ve cevap yazılması kâideden hariçtir.” Dedğini belirtir. Kendisinin yazısı bitmediği hâlde Ahmet Midhat’ın cevap verdiğini ifade eder. Ahmet Midhat’ın bir ahabının söylediğine göre Ahmet Midhat’ın kullandığı Fransızca kelimeler onun çeviri yaparken kelimelerin Türkçe karşılığını bulamamasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu ahaba göre Ahmet Midhat ıstilahât-ı ecnebiye taraftarlığına mazur tutulmuştur. Ahmet Midhat’ın Necip Nadir’in Fransızca öğrenimi konusunda tutarsız ifade verdiğini söylemesine yanıt olarak Necip Nadir, on senede Fransızcanın değil Türkçenin öğrenildiğini söylemiştir. Fransızca Arapçadan Rumcadan Latinceden soyutlanırsa kaç kelimesinin kalacağını soruyor. Kendisinin “Biz Neyiz” yazısının devamına Ahmet Midhat’ın cevap vermemesini tashîh-i meslek olarak nitelendirmiştir. Ayrıca Ahmet Midhat Efendi’nin edebiyat ve bilimden dem vururken

gazeteciye yakışmayacak şekilde konuştuğunu ve bunun da doğru olmadığını söylemiştir. (Necip Nadir 1885:105-111)

Ahmet Midhat'a *İmdâdü'l-Midâd* 'da cevap veren Necip Nadir ve Şeyh Vasfi'ye karşı 27 Safer 1303 (5 Aralık 1885) tarihli 2238 sayılı *Tercümân-ı Hakikat*'te "İkisine Bir Cevap" başlıklı yazıyı Ahmet Midhat Efendi yayımlar. Bu yazıda Şeyh Efendi'nin mukabelesini ikinci *İmdâdü'l-Midâd* 'da, Necip Nadir'in mukabelesini ise hem ikinci hem de üçüncü sayıda gördüğünü söyler. İkisine birden tek cevap vermenin uygun olacağını belirtir. Şeyh'in Ahmet Midhat hakkında "Hazret-i Muallim aleyhine hame-rân olmaya başladığı sıralarda..." ifadesine kızmıştır. Ahmet Mithat; kendilerinin Naci'ye ve Naci'nin mesleğine karşı olmadıklarını, onun yanındakilere karşı olduklarını ve karşı olmaya da devam edeceklerini belirtmiştir. *Tercümân-ı Hakikat*'in *İmdâdü'l-Midâd* yazarlarının garipliklerine ve edebî tutarsızlıklara karşı yazdığını fakat ikisinin yazılan bu bendi Naci'ye "Bu senin aleyhindedir, cevap yaz." diye baskı yapmak için kullanabileceklerini belirtir. Ahmet Midhat ne kendisinin ne de Naci'nin böyle teşvikat-ı ebleh-ânelere aldanacak kadar saf-derûn olmadığını söyler. Şeyh Vasfi'nin Ahmet Midhat'ın Necip Nadir'de bulduğu yanlışlar gibi bir yanlış bulmaya çalıştığını, altı sayfa yazı yazdığı hâlde Şeyh Vasfi'nin bir cevap veremediğini, yedinci sayfada yazdıklarını Hamidiyye Kütüphanesi'nden bulunduğunu söylediğini fakat bunun Şeyh'in hülyalarından biri olduğunu ifade etmiştir. Necip Nadir'in de ancak altıncı sayfada sadede girebildiğini, ilk sayfaları maskaralıklarla doldurduğunu belirtir. Aldığı rakamların yersiz olduğunu, Fransızcadan alınan milyon gibi tabirleri bir yana bırakıp saçma sapan şeyleri almayacaklarını söylemiştir. Ahmet Midhat, asırlarının bir terakki asrı olduğunu, böyle şeylerin maarif-i Osmaniyye'den denilerek makbul olunamayacağını, Necip Nadir ile Şeyh Vasfi'nin ya zamana hizmet etmesi ya da meyhaneye mi nereye gidecekse oraya gitmeleri gerektiğini, onlara karşılık yazarak vakit kaybetmek istemediklerini eklemiştir. (Ahmet Midhat 1885: 2-5)

Bu yazıdan iki gün sonra 29 Safer 1303 (7 Aralık 1885) tarihli 2240. *Tercümân-ı Hakikat*'te "Meram Anlaşılmıyor" başlıklı yazısıyla Ahmet Midhat Efendi muhataplarına cevap vermeye devam etmiştir. Bu yazı aslında Mehmet Celal Bey adlı birinin mektubuna karşılıkla başlar. İçeriği dil tartışmasıdır. Mehmet Celal Bey, Ahmet Midhat Efendi'nin Arapça karışıklığını eleştirir. Ahmet Midhat Efendi cevabında Arapça ile İslâmiyet'in farklı olduğunu, Arapça bilen herkesin Müslüman olmadığını, Arapça

bilmeyenlerin de Müslüman olabileceğini ifade etmiştir. Lisanın başka imanın başka şeyler olduğunu söylemiştir. “Bir semavi din bir lisan üzere inerse o lisanın mutlaka mukaddes mi olur?” sorusunu Mehmet Celal Bey’e soran Ahmet Midhat Efendi “Şimdi meramin alt tarafına geçelim.” diyerek *İmdâdü’l-Midâd* cephesini eleştirmeye devam eder:

“Gâh Âfâkiyyun gâh Şafikiyyun gâh Midâdiyyûn falan nâmı alan bir balon la-yüflihûn Naci’yi kat’-ı evvel ederek bir gürültüdür ediyorlar. Ne dedikleri belli mi ya? Kitâb-ı Şarkıyyatdaki hazâinden dahi bahsediyorlar. Kitâb-ı Arabîdeki faydadan da! Bunlar ne vakitten beri bu gayrete düştüler? Kendilerine bu gayreti kim ihsan eyledi? Ha işte, bahs bundadır.”(Ahmet Midhat, 1885: s.2-3)

Devamında adı geçen “la-yüflihûn”un şahıs şahıs, tek tek mahiyetlerinden bahsetmeye cümlelerin marufu olduğu için gerek olmadığını, öğrencileri bırakıp Muallim’e geçtiğini söyler. Naci’nin ilk eserinin Endülüs’e ait bir tarihi olayı konu edinen bir şiir kitabı olduğunu ifade eder. Yazısının devamında ona asıl ün kazandıran şeyin ise Sakız’dan *Tercümân-ı Hakikat*’e gönderdiği mektupların olduğunu belirtir:

“İstanbul’a geldi. O zaman musadif olduğu (rastladığı) “lâ-yüflihûn”un eser-i ecsâmı olarak “Muhadder” diye bir dram neşreyledi. Dram denilen şey tiyatro sanatından bir sanat olduğu hâlde onun havi olması lazım gelen şeyler bu eserde bulunmaktan başka hükûmet-i zamâniyyeye galeben mugayyeretten dolayı neşri tarâf-ı hükûmetten hem de bî-hak men oldu.

Sonra Naci ile aramızda bir münasebet peyda oldu. Hem de maa-l-iftihâr itiraf eyleriz ki bu münasebeti biz rica eyledik. Kendisinde edebiyât-ı Osmâniyyece öteden beri erbabını teşvik gayretinde bulunduğumuz necdedin îkâ’ma kâfi istidat gördüğümüz için Naci’yi kendisinden memul olan Naci etmek maksadıyla birleştik... Yazı yazmaya cesaret edemiyor idi. Bu tereddütleri sebebiyle idi ki gâh “Mes’ûd-ı Harabatî” gâh “Haverî” gibi birçok müstear nâm ile yazı yazmaya mecbur oldu. Sonra yazdığı şeyin mamulü fevkinde nâil-i râğbet olduğunu gördükçe ictihadımızdaki isabeti anlayarak cesaret etti.” (Ahmet Midhat, 1885: s.5)

Yazısının devamında cesareti artıncaya kadar Naci ile yüzlerce gece geçirdiğini, hem de bu geceleri gaybın sırrını konuşarak değil Doğu ve Batı ilimlerinden bahsederek geçirdiğini söyler. Konuştuklarının birçoğunu da Naci’nin kaydettiğini yazısında belirtir.

Ona göre Muallim, kalemindeki fevkalade kudret ile zeminin teşkilindeki muhteşem isabet ile birleşerek yeni doğan yıldız gibi parıl parıl parlar. O zamanlar Şeyh Vasfiler, Abdülkerim Sabitlerin ise *Tercümân-ı Ahvâl*'in saff-ı niâlinde olduğunu beyan eder. Ahmet Midhat'a göre Naci kendisinde olanın farkında değildir, sabahlara kadar olan müzakerelerinde kendisinde ne olduğunu anlamıştır:

“Naci bu dereceye vardı da ne oldu? (...) Naci' yi üç dört sene leyl ü nehâr tetkik ile iştilgal eylemiş bir âşık-ı sahîhinden sorunuz. Sorar iseniz deriz ki Naci daha vasıl olabileceği derecenin yüzde yirmisine vasıl olmadı. Fakat “lâ-yüflihûn”un bir perestişkârâne müdahaneleri (yağcılık) kâse-lisâna mülâzemetleri (dalkavukluğa bağlılık) Naci'yi hemen “Ne oldum delisi” etmeye takrip eyledi!” (Ahmet Midhat, 1885: 5)

Naci'nin kendi istedikleri Naci olmadığını, olsa idi mukaddimede Doğu ile Batı'yı bu şekilde kıyaslamayacağını, Voltaire ile Muhiddin-i Arabî Hazretleri'ni kıyaslamayacağını, *Saadet* gazetesinde Sami aleyhine o rezilce şeyleri yazmayacağını, onu Ahmet Midhat'a karşı kışkırtan edepsizlere uymayacağını söylemiştir. Ahmet Midhat, Muallim Naci'nin bir bölük cühelânın reisi olduğunu ve Muallim'in bunlara reis olmayı ciddi bir şeref görüyorsa ise bu şerefe tavuk pazarındaki koşmacılara reislikle de nail olacağını beyan eder.

Daha sonra kendisine mektubu yazan Mehmet Celal Bey'e döner. Ona “Oğlum” diye hitap eder, yaşça ve görgüce buna hakkı olduğunu belirtir. Kendisine önceden de şimdi de teveccühünün olmadığını söyler. Kendisinin vatana kalemini silah ederek hizmet etmek isteyen kahramanlar yetiştirmenin âşıkı olduğunu, bunlardan birtakımını yetiştirdiğini belirtir. Onun gibi gençleri bahar ve hazanı mevzu eden cahil bir edip olarak görmek istemediğini ayrıca bu fikirde yalnız olmadığını, birkaç Çarşambalı Perşembeli Dürzî'den başka bütün Osmanlıların kendisiyle beraber olduğunu söyler. Kendisinin Naci'ye “Şunu yaz, Midhat'a cevap ver!” diyen ve Naci'yi küfrân-ı dostluğa sevk eden edepsizleri taklit etmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Bugün Sururî'nin hezeyanlarının, Nefî'nin *Sihâm-ı Kazâ*'sının Enderunlu Fazıl'ın Hubbannâmesi'nin Osmanlı edebiyatından olmadığını söyler. Yazdıklarından işine geleni kabul edip işine gelmeyeni etmemesi gerektiğini ve *Tercümân*'ın kimsenin fikrine muhtaç olmadığını belirterek yazısını bitirir. (Ahmet Midhat, 1885: 5)

Ertesi günkü 6 Aralık 1885 tarih ve 2241 numaralı *Tercüman*'da Necip Nadir'in kısa bir mektubu ve ona verilen cevap yayımlanır.

“Saadetli Efendi Hazretleri

Mademki meram anlaşılmıyor diyorsunuz ve mademki her birimiz vatana millete hizmet etmek istediğini beyan ediyor. Gazeteci meslek-i hakikiyesinden çıkmamayı iltizâm ile şahsiyata girişmemeyi vaat eder ve meram anlaşılabilecek surette gazetenize yazacağım mukabelenin dercini kabul buyurursanız yazayım.

Bakî iltizâm-ı adabdır

Fî 28 Teşrin-i Sani

Sene 301

Necip Nadir” (Nadir 1885: 4)

Tercümân-ı Hakikat aynı sayıda bu mektuba cevap verir. Bu gazetenin kendi aleyhlerine gelen yazılara bile açık olduğu her zaman da açık bulunacağı yazılmıştır. Gelecek pazartesi günü “Tarih-i Teceddüdât-ı Lisâniyye ve Edebiyye” isimli bir eserin neşrine başlanacağı, vatana ve millete hizmet arzusu taşıyor iseler bu eseri görüp gereği gibi esere vâkıf olduktan sonra fikirlerini yazmaları gerektiğini belirtirler.

Yukarıdaki yazıyı uzatmamasından Ahmet Midhat'ın da bu münakaşalardan yorulduğu çıkarılabilir. Çünkü daha önceki yazıları oldukça uzundur ve sert bir üslupla kaleme alınmıştır.

İmdâdü'l-Midâd 'ın dördüncü sayısında tenkitler azalmaya başlar. İlk eleştiri Havâdis-i Edebiyye sütununda verilir. Bundan böyle Necip Nadir'in *Tercümân-ı Hakikat* gazetesine karşı tek harf bile yazılmayacağını kendisinden duyulduğunu yazarlar.

“Nefâset” isimli yazının üçüncü bölümünün sonunda söz yine Şark edebiyatı ile Garp edebiyatının kıyasına gelir. Edebiyatın güzel sanatların en yücesi olduğu ve ediplerin hayalden beslenip hakikati ve fikirleri ortaya çıkarmaya hizmet ettiği belirtilir. Meyhaneli, muğbeçeli şiirlerin Osmanlı şiirinin tamamını oluşturmadığını, Osmanlı şiirini bunlarla tenkide kalkmanın yersiz bir çaba olduğunu, millete fayda sağlanmak isteniyorsa kendi şiirimizin gerçek şanını gözler önüne sermek gerektiğini ancak bunu kısa akıllıların anlamayacağını ifade eder. (Rıza 1885: 150-156)

Beşinci sayıdaki tenkitler de Havâdis-i Edebiyye kısmından başlar. Burada “cehele-i şehri-i tîristân-ı üdebâ” dan birinin bir ressam tarafından sağ elini başına dayamış, bilgece düşünür bir şekilde resminin çizildiğini ve Beyoğlu’nda altmış paraya satıldığını, insanların ise buna bakıp gülmekle yetindikleri yazılmıştır. Bahsedilen portre Ahmet Midhat’ın portresidir. (Hey’et-i Tahrîriyye 1886: 180)

Diğer haberde ise edebiyatçılar arasındaki münakaşaların gittikçe şiddetlendiği, bu yazılanlar arasında güzel cümlelerin de çıktığı belirtilmiştir. Beşinci sayıdaki bu ifadelerden sonra başka bir cevap veya tenkide rastlanmamıştır. Altıncı cildin “Havâdis-i Edebiyye” kısmında da *Tercümân-ı Hakikat*’le veya Ahmet Midhat ile ilgili bir ifade bulunmamaktadır.

1.4.1.4. Diğer Nesirler

“Sâib’de Söz” : Mecmuanın ikinci sayısından son sayısı arasında yayımlanan bu köşede Muallim Naci’nin hicri 1303 (1885-1886) yılında yayımladığı “Sâib’de Söz” isimli eserinin tefrikası yapılmıştır. Naci’nin ilk yazısı eserin “Mukaddime” kısmıdır. Burada Muallim Naci Tebrizli şair Sâib’in şiirlerini yayımlayacağını, onun bazı şiirlerinin güzel olduğu hâlde bazılarının olmadığını, köşesinde Sâib’in hikmetli ve nasihat veren şiirlerini seçeceğini bildirmiştir. Kitabın faydalı sayılmamasının milletimizin edebiyat ve ahlak gibi ihtiyaçlardan yüz çevirmesine bağlı olduğunu söylemiş ve II. Abdülhamit’e övgü ile yazısını bitirmiştir.(Muallim Naci 1885: 65-80) Daha sonra son sayıya kadar Sâib’in yedi beyti verilmiş, önce bunların açıklaması ve bunlarla ilgili yorumlamalar yapılmıştır. Bu beyitlerdeki bazı kelimelere İbn-i Sina’dan, Urfi’den, Senai’den, Hafız’dan, Mevlana’dan örnekler verilmiştir.

1.5. Âfâk ve İmdâdü'l-Midâd'ın Karşılaştırılması

1.5.1. Şekil Özellikleri

Şekil 1: Kapak fotoğrafları

Yukarıdaki kapak fotoğraflarında görüldüğü üzere mecmualar şekil bakımından birbirine benzemektedir. İkisinde de dış kapak yoktur. Kapak sayılacak ilk sayfa ve başlığın atıldığı ikinci sayfa bulunmaktadır. İlk sayfada kapak sıralaması mecmuanın çıktığı tarih, başlık, şiir, imtiyaz sahibi, başyazarları, ruhsat yeri, basıldığı şehir, basım adresi şeklindedir. *Âfâk* mecmuası yaklaşık 20X28, *İmdâdü'l-Midâd* ise 11x20 boyutlarındadır. İki mecmuanın sayfa sayıları birbirine yakındır. *Âfâk*'ın münderecatı kapak kısmındadır, *İmdâdü'l-Midâd* 'ın ise her sayısının son sayfasında yer almaktadır. İki mecmua şekil bakımından birbirine benzemektedir.

1.5.2. Dil ve Üslup

Âfâk mecmuasının ilk sayfasındaki ön sözde yazı heyeti kullanacakları dilin “lisân-ı zamân” olacağını söylemiştir:

“Kullanacağımız zaman lisân-ı zamân olacak. Öyle ise elbise-i kâtibâne giyinmiş bir efendinin başına güzel bir tâc-ı kiyâni giydirmek kabilinden olarak böyle mecmuayı-elimizden gelse bile – veysiyâne mukaddime yazmak ne lazım!” (Heyet-i Tahriyye 1300: 1)

Bu cümlelerden anlaşıldığı üzere mecmua dili sadeleştirmek istemekte, sanatlı ve edibâne sözlerden kaçınacağını söylemektedir. Yazıları incelediğimizde nesirde bu durumun görüldüğünü söyleyebiliriz. Dil oldukça sadedir. Arapça ve Farsça kelimelerin azlığı dikkat çekmektedir. Bilimsel yazılarda ise Arapça ve Farsça terimlerin sıkça kullandığı görülmektedir.

İmdâdü’l-Midâd mecmuasında ise dil daha ağırdır. Mektup, eleştiri gibi öğretici metinlerde bile Arapça ve Farsça kelime ile tamlamaların fazlalığı göze çarpmaktadır. Dille ilgili görüşler, dilin millet olma noktasındaki birleştirici özellikleri ilk üç sayıda sık sık tekrar edilmiştir. Türkçe-Fransızca çatışması *İmdâdü’l-Midâd* ile *Tercümân-ı Hakikat* arasındaki tartışma konularından biri olmuştur. Yine bu mecmuada dilin bir milletin bireyleri arasındaki bağ olduğu, Osmanlıların millî dilinin Türkçe olduğu ifade edilir. Türkçenin diğer dillerin temel, yan, mecaz anlam içeren terimlerinin tümüne sahip olduğu görüşü iddia edilmiştir. Necip Nadir’e göre bazıları meram anlatmak için bile Fransızcayı ileri sürmektedir. Fakat dilimiz Fransızcadan oldukça ileridedir. Bunu daha iyi açıklamak için birkaç örnek vermişlerdir. Örnekler bilimsellikten uzak, subjektif yargılar içermektedir.

1.5.3. İçerik

Âfâk mecmuasında nesirlerin oldukça fazla olduğunu görmekteyiz. Nesirlerdeki konu ve tür çeşitliliği de söz konusudur. Hikâye denemesi, çeviri tiyatro, fabl gibi sanatsal metinlerin yanı sıra tarih, deneme, mektup gibi öğretici yazılar da bulunmaktadır. Çeviri bakımından oldukça zengin olan mecmuanın yüzü Batı’ya dönüktür denebilir. Nesirlerde ayrıca biyolojik çeşitlilik, iklim, mekaniksel kuvvet gibi fennî konular da işlenmiştir.

İmdâdü'l- Midâd, *Âfâk* mecmuasına nazaran nesir yönünden zayıftır. Bu mecmuadaki nesirlerin türü çoğunlukla eleştiridir. *Tercümân-ı Hakikat* ile *İmdâdü'l-Midâd* arasındaki yazılar yer yer hakarete varan polemiklerdir. Mecmuadaki diğer nesirler Fenelon'dan ve Voltaire'den çevrilmiştir. Ayrıca *Âfâk* mecmuasındaki Batılı düşünörlere ait vecizelerin *İmdâdü'l-Midâd*'da "Cümel-i Hikemiyye" başlığıyla yayımlandığı görölmüştür.

Şiir bakımından iki mecmuayı karşılaştıracak olursak *Âfâk*'daki şiirlerin şekil ve içerik bakımından yeni olduğunu söyleyebiliriz. Şiirlerde *dört mısralık bentler de* kullanılmış, şiirlere başlık atılmıştır. Özellikle konu ve imgeler gelenekten farklıdır. Mecmuadaki diğer şiirler divan şiirinin devamı niteliğindedir. Bu şiirlerde mazmun, imge ve şekil bakımından eski şiirden yararlanılmıştır. *İmdâdü'l- Midâd* mecmuasındaki şiirler biri hariç divan şiiri çizgisindedir. Bu mecmuada yeni denilebilecek tek şiir "Köylü Kızların Şarkısı"dır. Yine mecmuada yek-âhenk gazel, nazireler, musammat gazeller bulunmaktadır. Şiirler ismini nazım biçiminden almışlardır. Ayrıca mecmuada çok sayıda Arapça ve Farsça kelime kullanıldığı görölmektedir.

1.6. Dizin

1.6.1. *Âfâk*

Numara:1, 20 Zilhicce 1299 (2 Kasım 1882)

Heyet-i Tahririyye, "Mukaddime", s. 1-2.

(İmzasız), "Sakız'dan Mektup", s.2-4.

Muallim Naci, "Mealen Tercüme: Mersiye-Parny", s. 4-6.

Tevfik Rıza, "Cümel-i Hikemiyye", s. 6-8.

Tevfik Rıza, "Yumurtanın Havass-ı Mi'deviyyesi ve Sûret-i Muhafazası", s.8-10.

Mehmet Şükrü, "İhtilâfât-i Tevârihiyye: Ebu'l-Fida Tarihinden", s.10-13.

Mehmet Şükrü, "İbn-i Sina'nın Manzum Nasâyih-i Hikemiyyesi", s.13-14.

Mehmet Şükrü, "Mevcûdât-ı Uzviyye", s.15.

Mehmet Nadir, "Cemiyyet-i Hükemâ: Mukaddime", s. 16-20.

Mehmet Nadir, "Terâcim-i Ahvâl: Denis Papen", s. 20-24.

Tevfik Rıza, "Tarih-i Tabîden: İstiridyeler", s. 24-29.

(İmzasız), "Edebiyat", s.29.

(İmzasız), "Letâif: Muhavere", s. 30.

Numara: 2, 1 Muharrem 1300 (12 Kasım 1882)

(İmzasız), "Bir Fikrimiz", s. 33-34.

Muallim Naci, "Victor Hugo: Bir Küçük Çocuğun Kabri Üzerinde Muharrerdir", s.34-36.

Muallim Naci (çev.) , "Bir Mektupçuk", s. 36.

Muallim Naci, "Birinci Cüzde Münderiç Sakız Mektubunun Cevabı", s. 36-38.

Muallim Naci, "Devlet-i Abbasiye'nin Müessisi Olan Meşhur Ebu Müslim Horasanî'nin Bir Sözü", s.38.

Muallim Naci, "Edebiyat", s. 38-39.

Mehmet Nesip, "Varaka: İmza", s. 40-41.

Abdullatif Fecri, "Tebrik-nâme", s. 41-42.

Âfâk, "Tebrik-nâme'ye Cevap", s.42.

Mehmet Şükrü, "Mevcudât-ı Uzviye", s. 43-45.

Mehmet Şükrü, "İhtilafât-ı Tevârihiyye: Ebu'l-Fida Tarihinden (Mabad-Son) ", s.45-47.

Mehmet Şükrü, "Ebyât", s. 47-48.

Tevfik Rıza, "Cümel-i Hikemiyye", s. 48-49.

"İdane-i Âlicenabâne: Franklın'ın Bir Mektubu", (çev. Tevfik Rıza), s. 49-50.

Tevfik Rıza, "Garib Bir Hakaret", 50-54.

Tevfik Rıza, "Seyahatin Tesirât-ı Hasenesi", s. 54-55.

(İmzasız), "Ölüm ve O burluk", s.55-56.

Mehmet Nadir (çev.) "Teracim-i Ahvâl: Denis Papin" (Mabad), s. 56-59.

Mehmet Nadir, "Gayret-i Ciddiyye", s. 59-63.

Tevfik Rıza, "Letâif", s.63-64.

Numara: 3, 27 Muharrem 1300 (8 Aralık 1882)

Muallim Naci, "Edebiyat: Tevhîd", s. 65-69.

Nusret Ali Han, "Bir Manzume", s. 70.

Mehmet Şükrü, "Cümel-i Hikemiyye-i İslâmiyye", s. 71-72.

Mehmet Şükrü, "Ekalîm-i Tabîyye", s.72-75.

Tevfik Rıza, "Cümel-i Hikemiyye", s. 75-76.

Mehmet Şükrü (çev.), "Üç Dost", s. 76-77.

Mehmet Şükrü(çev.), "Uluvv-i Cenâba Bir Misal", s. 77-78.

Mehmet Şükrü (çev.) , "Hiddetli", s. 78-82.

Mehmet Nadir, "Kuvve-i Mihânîkiyye", s. 82-88.

Mehmet Nadir, "Gayret-i Ciddiyye (Mabat-Son)", s. 88-90.

Mehmet Nadir, "Tercümedir", s.90-92.

Mehmet Nadir (çev.) "Denis Papin (Mabat)", s. 92-95.

Gönderen: Ahmet Münif Bey, "Kadınlar Hakkında Bazı Meşahirin Sözleri", s. 95-96.

Numara: 4, 3 Safer 1300 (14 Aralık 1882)

Hersekli Ârif Hikmet, "Edebiyat: Hasbihâl", s. 97-99.

Celal Bey, "Gazel", s. 99-100.

E (lif). Nazım (çev.) , "Yaprak", s. 100-101.

Âfâk, "E(lif). Nazım Hakkında", s. 101.

Muallim Naci, "Letâif", s. 102-103.

Muallim Naci, "Püsküllü Belâ!", s. 103-107.

Mehmet Şükrü, "Sular", s. 107-110.

Mehmet Şükrü (çev.) , " Merâtib-i Fukahâ", s. 110-113.

Mehmet Şükrü, "Cümel-i Hikemiyye-i İslâmiyye", s. 113-114.

Tevfik Rıza, "İmza Unvanlı Varakaya Cevab", s. 115-116.

Tevfik Rıza, “Cümel-i Hikemiyye”, s. 117-118.

Tevfik Rıza (çev.) , “Çalışmak”, s. 118-120.

Tevfik Rıza (çev.) , “İnziva”, s.120-121.

Mehmet Nadir, “Mukaddes Bir Elma”, s. 122-128.

Numara: 5, 25 Rebiyülevvel 1300 (8 Şubat 1883)

Sırrı Paşa, “*Âfâk* Heyet-i Muhtereme-i Tahririyyesine”, s. 129-130.

Âfâk, “Sırrı Paşa’ya Cevab”, s. 131.

Sırrı Paşa, “Fıraknâme”, (Şiir), s. 131-132.

E(lif). Nazım, “*Âfâk* Heyet-i Tahrîriyyesine”, s. 132-133

E(lif). Nazım, “Mektup”, s.133-138.

Malik, “Kalem Hakkında Birkaç Söz”, s. 138-139.

M. Rüştü, “Varaka”, s.139-140.

Muallim Naci, “Zeval-i Âşk”, s. 141-147.

Muallim Naci, “Şam-ı Garibân”, (Şiir), s. 147-150.

Alfred de Musset, “Komşumun Perdesi”, s. 150-151.

Mehmet Şükrü, “İmam-ı Şafîî’nin Bir Kasidesi”, s. 151-152.

Mehmet Şükrü, “Eazım-ı Hükema-yı İslâmiyye’den Farabî: Tercüme-i Hâl”, s. 152-154.

Tevfik Rıza, “Bir Muhavere”, s. 154-157.

Tevfik Rıza, “Cümel-i Hikemiyye”, s. 157-158.

Tevfik Rıza, “Cehalet ile Sefalet”, s.158-160.

Numara: 6, 25 Rebiyülahir 1300 (5 Mart 1883)

Feyzi Efendi (çev.) , “Şeref-i Hayata Dair Amerikalılar Tarafından Tertip Olunmuş Bir Manzume”, s. 261-262.

M. Nuri, “İşret”, s.262-265.

E(lif). Nazım, “Muhaberenin Mabadı: Mektup”, s.265-270.

Muallim Naci, “Kebûter”, s.270-275.

Mehmed Şükrü, “Hakîm Farabî'nin Müellefât Fihristi”, s. 275-277.

Tevfik Rıza, “Cümel-i Hikemiyye”, s. 277-278.

Fénelon, (çev. Tevfik Rıza) , “İki Tilki”, s. 278-280.

Tevfik Rıza, “Cehalet ile Sefalet (Mabat)”, s. 280-282.

Mehmet Nadir (çev.) , “Mevt”, s.283-285.

Mehmet Nadir (çev.) , “Denis Papin (Mabat)”, s. 286-292.

Numara: 7, 23 Cemaziyelevvel 1300 (1 Nisan 1883)

Muallim Naci, “Dereden Tepeden”, s. 293-297.

Feyzi Efendi, “Nevzemin Bir Gazel”, s.297.

Mehmet Şükrü, “Cümel-i Hikemiyye-i İslâmiyye”, s. 298-301

Mehmet Şükrü, “Cevv yahut Havâ-yı Muhîr”, s. 302-304.

Tevfik Rıza, “Cümel-i Hikemiyye”, s. 304-306.

Tevfik Rıza, “Âdât-ı Sakîme ve Efkar-ı Bâtîlenin Te'sîrat-ı Vahîmesi”, s. 306-313.

M. Nadir, “Ümit”, s, 313-320.

Mehmet Nadir, “Saint Louis'nin Adaleti”, s. 320-321.

Mehmet Nadir (çev.), “Saint Louis'nin Oğluna Mektup”, s.321-323.

Mehmet Nadir (çev.), “Denis Papen (Son)”, s. 323-324.

1.6.2. İmdâdü'l-Midâd

Numara:1, 1 Safer 1303 (9 Kasım 1885)

Muallim Naci, “Mukaddime”, s.1-20.

Şeyh Vasfi, “Şiir Nedir, Şair Kimdir?”, s.21-24.

Şeyh Vasfi, “Gazel”,s.24-25.

Necib Nadir, “Biz Neyiz?” , s.25-31.

“İmdâdü'l-Midâd”, s.31-32.

Tarık Gazetesine Mukabele, s.32.

Numara:2, 10 Safer 1303 (18 Kasım 1885)

(İmzasız), “Bir İfade” ,s.3-34.

Şeyh Vasfi, “Yanılıyorsunuz Ey Hakîm-i edîb”,s.34-44.

Şeyh Vasfi, “Gazel”, s.44-45.

Muallim Naci, “Köylü Kızların Şarkısı: Nişanlı Kız”, s.45-47.

Muallim Naci, “Gazel”, s.47-48.

Abdülkerim Sabit , “Bir Göz Gezdiriş”, s.48-56.

Alaybeyzade Naci Bey, “Midâd”, s.56-57.

Mehmet Nuri, “Nazîre-i Gazel-i Şeyh Vasfi” ,s.57-58.

Necip Nadir, “Biz Neyiz” ,s.58-64.

Muallim Naci, “Sâib’de Söz” ,s.64-80.

Numara:3, 1 Rebiülevvel 1303 (8 Aralık 1885)

Rıza, “ Havâdis-i Edebiyye”, s.81-97.

Rıza, “Nefaset [Bend-i Mahsus], s.97-101.

Abdülkerim Sabit, “ Kıtâat” ,s.102-103.

Abdülkerim Sabit, “Gazel”, s.104-105.

Necip Nadir, “Tercümân-ı Hakikat Gazetesine Mukabele” , s.105-112.

Muallim Naci, “Sâib’de Söz”, s.113-128.

İmdâdü’l-Midâd, “Mektuplarım, Muallim Naci ”,s 128.

Numara:4, 10 Rebiyülevvel 1303 (17 Aralık 1885)

Muallim Naci, “Terbiyet-i Benât: Fenelon’dan Tercüme), s.129- 142

Muallim Naci, “Müftehir Ben miyim Meânî mi?”, s.142-143.

Safa, “Bir Nev-civân ile Pîrin Kitâbe-i Seng-i Mezarı, s.143-144.

İmdâdü’l-Midâd, “Buna Dair Bir Mütâlâa-yı İntikadiyye”, s.144-145.

Alaybeyzade Naci, “Gazel”, s.146.

Şeyh Vasfi, “Gazel”, s.147.

Abdülkerim Sabit, “Üç Kıta Gazel”, s.147-150.

Rıza, “Nefaset [Hitam]”, s.150-156.

Necip Nadir, “Kadın”, s.156-160.

Muallim Naci, “Sâib’de Söz”, s.161-176.

Numara:5, 1 Rebiyülahir 1303 (7 Ocak 1886)

İmzasız, “Havâdis-i Edebiyye”, s.177-182.

Sırrı Paşa Hazretleri “İltifatnâme”, s.182-184.

Muallim Naci, “Gazel: Hem Naciyâne Hem Hâciyâne”, s.184-185.

Alaybeyzade Naci, “Gazel: Mevla’yı”, s.185-186.

Hasip, “زقاق Kelimesine Dair Bazı Mülâhazatı Havi Varaka”, s.186-188.

Abdülkerim Sabit, “Hâlâ Unutmam”, s.188-196.

Abdülkerim Sabit, “Polikrat’ın Yüzüğü”, s.197-200.

Abdülkerim Sabit, “Ruhun Ebediyeti”, s.200-202.

Abdülkerim Sabit, “Ruhun Zevkleri”, s.202-203.

Abdülkerim Sabit, “Hikmetli Cümleler”, s.203-204.

Necip Nadir, “Kadın”, s.205-208.

Muallim Naci, “Sâib’de Söz”, s.209-224.

Numara:6, 10 Rebiülahir 1303 (16 Ocak 1886)

İmzasız, “Havâdis-i Edebiye”, s.225-229.

Muallim Naci, “Gazel”, s.229-230.

Alaybeyzade Naci, “Bostan’dan Bir Nebze”, s.230-235.

Ahmet Rasim, “Dört Parça Tercüme”, s.235-239.

Cenap, “Nazire-i Gazel-i Muallim”, s.239.

Cenap, “ Fransızca’dan Tercüme: Tulu’ ” , s.240-241.

Safa, “Bir Âlem-i Şâdî” , s.241-246.

Safa, “ Alaybeyzade Naci Efendi’ye Nazire” , s.246-247.

Behiç, “ Gazel” , s.247.

Ş.Mazhar , “İstikbal yahut Terbiyet-i Tıfl” , s.248-251.

Necip Nadir, “ Kadın [Mabat ve Hitam]” , s.201-208.

Necip Nadir, “ Tatlı Bir Ölüm” , s.258-261.

Abdülkerim Sabit, “Tahmis-i Selîmiyye” , s.261-263.

Abdülkerim Sabit, “ Tahmis: Lisân-ı Fatih’ten” , s.264-266.

Abdülkerim Sabit, “Fransızca’dan Tercüme: Filiktut ”, s.s.266.

Fihrist-i Umûmi, s.266-269.

BÖLÜM 2: ÇEVİRİ YAZI

2.1. *Âfâk* Mecmuası

Fî 20 Zilhicce Sene 1299 (2 Kasım 1882)

Numara:1 **Âfâk** Fî Üç kuruş

Her fikr-i şu'le-dârdan evrâk alur cilâ';

Âfâka her sitâre verir başka bir safâ'.

Siyasiyattan Başka Her Şeyden Bahseder ve Cüz Cüz Neşrolunur

Risâle-i Mevkûtedir

Münderecatı

Mukaddime. Sakız' dan Mektup. Bir Mersiye. Cümel-i Hikemiyye. Yumurta. İhtilâfât-ı Târihiyye. İbni Sina'nın Malum Nasâyih-i Hikemiyyesi. Bir Makale-i Hikemiyye. Denis Papi'nin Tercümeihâli. Edebiyat. İstiridyeler. Letâif

Muharrirleri

Muallim Naci. Mehmet Şükrü. Tefik Rıza. Mehmed Nadir

Maarif Nezâret-i Celîlesi Ruhsatıyla

İstanbul

Babıali Civarında Ebussuut Caddesi'nde 72 Numaralı [Mahmud] Bey'in

Matbaasında Tabolunmuştur

Âfâk

Her fikr-i şu'le-dârdan evrâk alur cilâ';

Âfâka her sitâre verir başka bir safâ'.

Siyasiyattan Başka Her Şeyden Bahseder ve Cüz Cüz Neşr Olunur

Risâle-i Mevkûtedir.

[Numara 1]

Mukaddime

Mukaddime yapmak için münşiyâne söz aramaz isek mazuruz. Biz sade yolda yazılan şeyleri sevenlerdeniz.

Herhangi dil-i âgâha müracaat etsek—hükm-i zamân ne demek olduğunu bileceği için—hiç şüphe etmeyiz ki kendimizle hem efkâr buluruz.

Amma bazı kudemâ-yı pesendân bulunup da “Bu mukaddime belîğâne olmadı” diyecekmiş, ne beis var; itikadımız zaaf ile muayyeb değildir ki öyle sözlerden tezelzüle uğrasın.

“*Âfak*” namıyla şu mecmûa-yı mevkûtayî elimizden geldiği kadar umuma hizmet etmek için tesis ediyoruz. Kullanacağımız lisan, lisân-ı zamân olacak. Öyle ise sade güzel elbise-i kâtib-âne giyinmiş bir efendinin başına mükellef bir tâc-ı kiyânî [1] giydirmek kabilinden olarak böyle bir mecmuaya — elimizden gelse bile — Veysîyâne mukaddime yazmak ne lazım!..

“Mukaddime nasıl olursa olsun münderecata bakalım” diyenlere hak verimiz. Mecmuamıza mütalaasından istifade olunacak şeyler derc etmeye (içine almak, biriktirmek) çalışmaktan hali kalmayacağız. Şayet râğbet göremez isek bir hayli arkadaşlarımız gibi biz de verâ-yı perde-i hafâya pek kolay çekilebiliriz. Pek kavi olarak ümit ettiğimiz vech ile mazhâr-ı râğbet ve muavenet olunur isek ne büyük iftihar.

Hey’et-i Tahrîriyye

Sakız’dan Mektup

Efendimiz!

Sakız’da bulunduğunuz müddetçe muhabbet ve marifetinizden cümleden ziyade istifade etmiş olduğunu — bayağı hasûd-âne — itirafa mecbur bulunduğum nev-resîdeyi unutmadınız ya! Hiç unutabilir misiniz!

Siz unutsanız unutsanız bizi unutursunuz. Şu tarizi etmekte haklıyım sanırım; çünkü bu aralık biz perişan rüzgârlara iltifat-nâme değil, selam dahi esmez oldu.

Ah! Keşke... Bey bendeniz olaydım da Efendi’mizden her hafta bir risâle-i muhabbet, bir nüshâ-ı belâgat almak şerefini kazanaydım.

Bizde ne gezer o talih! ...

Ne hikmet! Sizde cazibe ondan ziyade, her zaman namınızı pîrâye-i zebân ediyor. Şurası pek hoşuma gidiyor ki bu yâd-ı muhibb-âneye Sakız tatlısıyla [2] nispet kabul etmeyecek derecede halavetli bir de tebessümü gayr-ı ihtiyârî katıveriyor.

Bu tebessüm-i âşık-ı firîb-âne bir şey zannolunmasın. İşte delil!

Yine şiir söylemiş. Öyle bir ağızdan sudûr eden söz mevzun olmasa bile tab’-ı mevzû’nu meftun edecek kadar ahenkli düşüyor.

Ya mevzun söylerse, vay başına işiten şairlerin!...

Buralarını arz etmeye hâcet yok a! Efendi’mizce zaten mücerreptir.

Burada iken o yoldaki tecrübelerden — şiddet-i tesir ciheti ile— şikâyet buyuruluyordu inşallah orada da yeni yeni tecrübelere kalkışılmamıştır. “Men cereb-el-mücerrib⁵...”

Diyeceğim ne! Şiirini takdim etmek istediğini söyledi. Söylerken bir de “Sıkılıyorum” ilave etmesin mi? İlaveye baktım bir takrip ile göndermek istediği kâğıdı elinden aldım. İlaveye bakmadım. İşte takdim ediyorum! Bu cesaretimden o da memnun oldu zannedirim. İşte ehemmiyet verildiğini istemez mi ya? Bendeniz o kadar tabiat nâ-şinâs mıyım? Elbette biraz anlarım.

Bu hafta dahi elinizi öpmeye bir de mektubu gidecek gibi anlaşıyor. Ne mehcûr-nevâzlık!... Güzel ama bir parça da insafsızlık ediyor.

Aldığı cevapları —niyâz-nâmeleri— kimseye göstermiyor. Olur mu ya! İ’tikad-ı fakîr-âneme göre arada bizden de gizli tutulacak derecede mahrem-âne bir şey yoktur. Var ise karışmam...

Şimdi caydım. Kâğıdı aynen göndermeyeceğim bari rakibiniz olayım da ben de kendime bir ehemmiyet vereyim. İşte sureti! [3]

“Gazel”

Bilür misün bana ol dilber-i cihân ne yapar ?

Esîr-i bî-kese gaddâr-ı bî-amân ne yapar?

O mâh-rû bize yüz vermiyorsa haksız mı?

⁵ Kim denenmiş denedi?

Yüz elli âşıkâ gül yüzlü bir..... Ne yapar?

Garîk-i mihneti yelpâze müstefîd etmez.

Deniz dibindeki keşîfe bâd-bân ne yapar?

Çisûd-ı terbiyeden olmayınca isti'dât

Çürük nihâl-i güle sa'y-ı bâğbân ne yapar?

Ferah gelür sonu elbette mihnetin....

Tahammül et bakalım bir zamân zamân ne yapar

[Cevabı Gelecek Nûshada]

Meâlen Tercüme

Mersiye —Parny [*]⁶

Tenhâ ebedî hâb-gehi o dilberin işte!

Gizlendiği me'vâ güzelliğinin işte!

Mümkün mü dinlemek meh-i tâbân gibi geçtin?

Ey nûr-ı nazar berk-i şitâbân gibi geçtin! **[4]**

Dünyâ görünür çeşmime zulmet-gede-i teng

Yumardu güzel gözlerini mürğ-i siyeh-reng

Ey şî'r-i terim eşkim ile hem-cereyân ol

Sînemdeki nîrân-ı gammâ reşha-feşân ol

Sevdâsına binlerce esîr etdiği diller

Taltîf ile ihsân ile seyr etdiği diller

Seyr eylediler karşıdan âsûde fenâsın:

Hiç almadılar yâda ne hüsnün ne atâsın!

Bir âh bile çekmediler mevdi için âh!

Tâ tesliyet için ola ol rûh ile hem-râh.

⁶[*]1814 senesinde intikâl etmiş bir Fransız şairidir ki mersiye-gûlukta mütemeyyizdir.

Ey şî'r-i terim eşkim ile hem-cereyân ol;
Sinemdeki nîrân-ı gâma reşha-feşân ol.
Âşıkları hurrem yine Ya Rabb bu ne âlem!
Bir günde devâm etmedi mi sahte mâtem?
Kabrin cihetinden oluyor munsarif (geri dönen) ebsâr (gözler)
Kendin gibi âşıklarını sanma vefâ-dâr
Hicrânın ile ben gibi feryâd eden olmaz;
Feryâd nedir? Nâmını da yâd eden olmaz!
Ey şî'r-i terim eşkim ile hem-cereyân ol;
Sinemdeki nîrân-ı gamâ reşha-feşân (damla) ol.[5]
Ammâ benim olmaktadır âhım mütesâid.
Ölsem olamam hâb-gâhından mütebâid.
Âlâmımı tezyîd ediyor nûru nehârın
Ahzânını ta'rif ne mümkün şeb-i târın!
Müstakbeliyim eşk-i hurûşân eyle fecrin;
Döndürdü iki çeşmeye çeşmânımı hecrin.
Tahff-i elem etmedin ey şî'r-i revânım!
Sen dur, yürüsün dem'-i dem-â-dem cereyânım!
Muallim Naci
Cümel-i Hikemiyye
Az lakırtı ile çok şey anlatmak âkil olanın 'alâmet-i mümeyyizesidir.
[Fenelon]
Dostlara malik olanlar yalnız fazîlet sahibi bulunanlardır.
[Volter] (Voltaire)

İlahi! Zât-ı Samedâniyeni münkir olanların kalplerinde hiçbir safâ-yı rûhânî, ümit ve tesliyet-i ebediyye olmadığı hâlde hangi feyzle yaşamaktadırlar!

[Fenelon]

Cenabıhakk'ın vahdâniyetine iman etmek en nafi bir yoldur.

[Volter]

Vezaîf-i dîniyyesini unutan vezaîf-i insâniyyesini dahi unutmuştur.

[Jan Jak Ruso] (Jean Jacques Rousseau) [6]

Hiçbir dine mensup olmayan kalp istirahatinden mahrumdur.

[Keza]

Cenabıhakk insanı, mahzâ elinden gelebilecek her bir iyiliği yapmak için hür yaratmıştır.

[Keza]

Cenabıhakk'ı sevmeyen kendisinden başka bir şey sevmez.

[Busoe] (Bousset)

Me'kûlât cisme nasıl tesir ederse, mütalaa dahi ruha öyle tesir eder.

[Sent Örimon]

Hayat, kendi kendine, bir şey değildir; onun kıymeti ancak sûret-i isti'mâle merbûttur.

[Jan Jak Ruso]

Cehalet benibeşerin en büyük bir illetidir.

[Volter]

Say insanın hayatıdır.

[Keza]

Şahsınızı iki zalimden hıfzediniz: Biri usanç biri de sabırsızlık.

[Fenelon]

Sabır acıdır, fakat meyvesi pek lezizdir.

[Jan Jak Ruso]

İç sıkıntısı, bir hastalıktır, ilacı ise çalışmaktır.

[Levis]

Tembellik bütün seyyiatın rehberidir.

[Malberanş] (Malebranche)

Seyyiatın en büyüğü, tembelliği, bir istirahat addeylemektir, sıhhat-i vücûd şiddet-i zekâ ve istirahat-ı kalb sayyin semerât-ı latîfesindendir.

[Vuv Nark]

Tembellerin akıllı ve zekâsı ne kadar parlak olursa olsun, yine adi adamlar sırasında kalırlar.

[Volter]

Güzel istimal olunabilecek nice vakitler vardır ki pek beyhude geçer.

[Jan Jak Ruso]

Hüsn-i isti'mâl olunan vakit, vakitlerini beyhude zayi etmekten başka bir şey düşünmeyen adamların tasavvur ettiklerinden ziyade, uzundur.

[Fontenel] [7]

Sabırsızlık ile hiddet kalbi cerihadâr eder; teennî ile lûtf onu teşfiye eder

[Madam Dö Mentnun]

Cehaletin netâyici vahimdir; tembellik onun birinci meyvesidir. Tembellik ise hatîanın (kabahatın) menbâı olduğundan nihayet mahvdan başka bir netice hasıl olmaz.

[Sent Örimon]

Safvet-i kalbiyye sahibi olmayan zavallı saadetten müebbeden mahrum kalır.

[Keza]

Fazileti bulmak için sevmek, sevebilmek için bahtiyar olmak lazımdır.

[Fenelon]

Saadetin membânı beyhude yere arama! Kalp ve vicdanına müracaat etmek kâfidir.

[Fenelon]

Fenalığın hüküm sürdüğü yerde akıl ile sürurun bulunabileceğine inanma.

[Vuvnark]

Vicdan yalnız kendisini dinleyenlere delasüet eder.

[Doklus]

[T. Rıza]

Yumurtanın Havâss-ı Mugaddiye ve Sûret-i Muhafazası

Yumurtalar bir küçük hacim dâhilinde oldukları hâlde yine birçok mevâdd-ı mugaddiyyeyi hâiz ve insan için bir gıdâ-yı girân-bahâ addolunsa caizdir.

Yumurtanın beyazı yüzde on ikiden on üç kısıma kadar albümini [zülâli] ve bir miktar da klor sodyumu [adi tuzu] havidir. Sarısı ise, beyazı gibi, kısm-ı a'zamı albüminden mürekkep olup, bundan başka **[8]** bir cismi daha haizdir ki ona vitellin denir. Bu cisim tahlil olunsa fosfor ve kükürt ile mahlût, şahmî ve dühnî bir madde terekküp eder.

Yumurta 75 derece-i harârette tasallub eder. Sıklet-i vasâtiyyesi [tavuk yumurtasının] 60 gramdır. Yani: beyazı 36, sarısı 18 ve kabuğu dahi 6 gramdır. Havi olduğu suyun nisbeti yüzde 51 raddesindedir; fakat bu nispet yumurtanın taze olup olmadığına nazaran tahâllûf eder. Şöyle ki: Yumurta durdukça derunundaki su tebahhur ederek sikleti tenâkus ederek, binaenaleyh yumurta ne kadar eski ise o derdece hafif olur.

Yumurtanın suyu tabahhur ettikçe yerine bir taraftan, yani kabuğunun mesâmâtı arasından derununa hava nüfuz ederek tahâllül etmeye başlar; zira yukarıda dediğimiz üzere sarısında bulunan kükürt suyun müvellidü'l-mâ'sıyla imtizaçederek kokmuş yumurtalarda hissolan râyiha-i kerîhenin tevellüdüne bâis olan, kükütlü müvellidü'l-mâ' husule gelir.

Açıktaki bulunan yumurtanın derununa hava girebildiği gibi su dahi girebilir. Bu ecden dolayı suda pişirmek murat olundukta suyunun temiz ve kokusuz olmasına dikkat olunmak iktiza eder.

Yumurtanın terkinde bulunan anasır, demin albüminine ziyadesiyle müşabih olduğundan hazmı gayet sehlidir. Bundan fazla besleyici dahi olduğundan çocuklara, hastalara, hastalıktan henüz kalkanlara münasip bir gıda olduğu gibi meşâgil-i zihniye ile evkat-güzâr olan zâtlar için dahi enfa' bir yemek mesabesindedir.

Yumurtanın evsât-ı mugadiyyesini, az çok, tağyîr eden usûl-i tabhîyeyi dahi hatırdan çıkarmamak elzemdir. Zira çokça pişmiş yumurtanın albümini tasallüp etmiş (katılmış) bulunduğundan yalnız hâmîzâtta hallolabilir, bunun için [9] usâre-i mi’deviyyesi mebzul olmayanlar veyahut az hamızı bulunanlar mutasallib [hazır lop] yani yumurta ekl etmekten hazer etmeleri muktezidir.

İşte şu esasa binaen yumurta ne tarzda tabh olunursa olunsun, daima mutedil olması ve eğer katılmış ise ancak salata suretinde ekl olunması lazım gelir.

Yumurta en ziyade Avrupa kıtasında istimal olunmaktadır. Hatta yapılan bir istatistik mûcibince 1857 senesinde yalnız Paris’te ekl ve istimal olunan yumurtanın miktarı 158, 300,000 adede baliğ olmuştur.

Yumurtların muhafazasına gelince: Ale’s-seviye yumurtalar toz, saman, buğday, çavdar ve bu gibi hububat ile testere talaşı misillü havanın girişine mâni olabilen ecsâm içinde hıfz olunabilir. Fakat biz — her ne kadar tecrübe etmiş isek de— yine krem tartar ile mahlut kireç suyunda hıfz olunması daha âlâ olur zannındayız.

[T. Rıza]

İhtilâfât-ı Tevârîhiyye

[Ebu’l-Fedâ Târihi’nden]

Tarih ile iştilal eden ehl-i dikkat ve teemüle târih-i kadîm hakkında beyne’l-müverrihîn ihtilâfât-ı kesîreyi bilmek lazım olup umdetü’l-müverrihîn İbn-i Esîr⁷’e göre Mecusiler indinde vilâdet-i İsâ, galebe-i İskender’den sonra altmış beş ve Nasârâ’ya göre üç yüz üç sene olduğundan şu iki rivayet beyinde fahiş tefavüt bulunduğu derkârdır. [10]

Kezalik müneccimînden Ebu Ma’ser⁸ ve Kûşyâr⁹ ve Me’mûnî ve gayrilerinin zâyicâtında sabit olduğuna göre tufan ile hicret-i nebevî beyinde üç bin yedi yüz yirmi beş sene ise de muhakkîkîn-i müverrihîn netîce-i tahkikatları tufan ile hicret beyinde üç bin dokuz yüz yetmiş dört sene olduğundan şu ikinci ihtilaf beyinde iki yüz kırk dokuz sene fark olduğu zahir olur. İhtilâf-ı mezkûrun sebebi çünkü hubût-ı Âdem’den irtihâl-i Mûsâ’ya

⁷ İbnü’l-Esîr, İzzeddin, (ö. 630/1233) El-Kâmil ve Üsdü’l-gâbe adlı eserleriyle tanınan tarihçi, edip ve muhaddis. (Özaydın 2000: 26-27)

⁸ Ebû Ma’ser Ca’fer b. Muhammed b. Ömer el-Belhî (ö. 272/ 886) . IX. yüzyılın önde gelen Müslüman astronom ve astrologlarından. (Dizer 1994: 182)

⁹ Kiyâ Ebû’l-Hasen Kûşyâr b. Lebbân b. Bâşehrî el-Cîlî. Matematikçi, astronom ve astrolog. (Fazlıoğlu 2002: 476-477)

kadar güzerân eden zaman ancak Tevrat'tan malum olup Tevrat ise atide zikrolunacağı vech üzere üç nüshâ-i muhtelifedir. İrtihâl-i Hazret-i Mûsâ [A.M.] dan Buhtu'n-Nasr¹⁰'ın ibtidâ-yı saltânâtına kadar geçen müddet dahi münecciminden malum olup müsellesâtta Zühâl ve Müşteri¹¹'nin iktirânından mezkûr müddetin malum olduğunu Ebu İsa demiş ise de bu kavil dahi yine beyne'l-müneccimîn muhtelifdir.

Müddet-i mezkûre kuzât-ı Benî İsrâîl'in kitaplarından malum olabilir ise de bununla dahi maksat hasıl olmaz. Müddet-i mezkûreyi tayininde kable'l-İslâm müverrihîn dahi muzdariptir. Çünkü kudemâ-yı müverrihîn her mülkün ibtidâ-yı saltânâtını tarih ittihaz ettiklerinden mülûk çoğaldıkça tevârihîn tehalüfû tabii olacağından Hamzaü'l-İsfahânî¹² müverrihîn-i mezkûrenin rivâyâtı ıslah kabul etmeyecek derecede fasit olduğunu söylemiş hele ba'de'l-ahd el sine ve lügatin tegayyürü ve fen tarihinde kütüb-i müellefenin pek eski ve kadim olması gibi mevânî' ve müşkülâtı ihtilâf-ı mezkûreye sebep-i müstakil olmuş ve hakikatin zahire ihracını tas'ib etmiştir.

[Tevrat Nüshaları]

Nesh-i Tevrat — Sâmiriyye, İbrâniyye ve Yunaniyye olmak üzere üç nüshadır. [Sâmiriyye] de Hazret-i Âdem [A.M.] hubûtundan tufana kadar **[11]** bin üç yüz yedi sene olup Nuh [A.M.] ın sinn-i mübarekleri altı yüze resîde olmadan tufan vaki oldu ve Hazret-i Âdem'in 930 sene muammer olduğu müttefakun-aleyh olduğundan bu nüshaya göre Hazret-i Nuh'un Âdem [A.M.] ile 200 seneden ziyade muammer olması lazım gelir ve Hazreti Nuh dahi Âdem'e muntehi oluncaya kadar cem-i âbâ ve ecdadına yetişmiş demek olur ki bu dahi gayet münkerdir.

Kezalik mezkûr nüshadan anlaşıldığı üzere tufanın inkizâ'sından Hazreti İbrahim [A.M.] ın velâdet-i seniyyelerine değin dokuz yüz otuz yedi sene ve ondan irtihâl-i Musa'ya kadar beş yüz kırk beş sene olduğundan bu takdirce hubût-ı Âdem'den vefât-ı Musa'ya kadar iki bin yedi yüz seksen beş sene demek olur.

İrtihâl-i Musa'dan hicrete kadar geçen zamanı tayinde iki meslek olup biri müverrihînin diğeri müneccimînin ihtiyarlarıdır. Musa [A.M.] ın irtihalinden hicret-i Nebvî'ye kadar olan iki bin üç yüz elli iki seneyi yukarki müddete zımmettiğimiz takdirde hubût-ı

¹⁰ Milâttan önce 605-562 yılları arasında hüküm süren, Yahuda Devleti'ni ortadan kaldırarak Kudüs'ü ve Süleyman Mabedi'ni yakıp yıkan Bâbil kralı. (Harman 1992: 380-381)

¹¹ Jüpiter gezegeni.

¹² İranlı edip, tarihçi, lugat ve nahiv âlimi. (Özaydın 1997: 513-514)

Âdem'den hicrete kadar geçen zaman evvelki mesleğe ve nüshâ-i Sâmirîyye'ye göre beş bin yüz otuz yedi olur ve meslek-i sâniyye göre ondan iki yüz kırk dokuz sene noksandır. Binaenaleyh Sâmirîyye¹³ Tevrat'ının dahi fasit olduğu zahir olur. Zira ona göre Hazreti Nuh [A.M.] ile uzun müddet muammer olmuş demektir.

[Nüshâ-i İbrânîyye] bu dahi yanlıştır zira ona göre Hubût-ı Âdem ile tufanın arası bin beş yüz elli altı ve tufan ile Hz. İbrâhim'in velâdet-i miyânı iki yüz doksan iki olur. Hâlbuki Hazret-i Nuh'un bâde'l-tûfân üç yüz elli sene muammer olduğu müttefakun-aleyh olduğundan nüshâ-i mezûre Hazreti Nuh'un İbrahim [A.M.] ile elli sekiz sene muammer olmasını işar eder ki bu rivayet zâhirü'l-fesâd olduğu vareste-i kayd ve iştibâhtır. **[12]** Çünkü Nuh, İbrahim [A.M.]' a asla yetişmediği gibi muasır olması dahi mümkün değildir zira Nuh'tan İbrahim [A.M.]' a gelinceye kadar Hud ve Salih ba's ü irsal (gönderilme ve gönderme) buyrulduğu ve kavimleri zuhur ettiği Kur'an'da musarrahtır.

İşte Yahudilerin eyâdi-i i'timâd ve hürmet ve tazimlerinde bulunan Tevrât-ı İbrânîye'nin fasit olduğu tahkîkât-ı mebsûtadan anlaşıldı.

Hülasa yukarıda tafsilen zikr ü beyân olunduğu üzere hubût-u Âdem'den tufana kadar bin beş yüz elli altı ve velâdet-i İbrahim' e kadar iki yüz doksan iki ve irtihâl-i Musa'ya kadar beş yüz kırk beş sene olduğu müttefakun-aleyhtir. Vefât-ı Musa'dan hicrete kadar olan zamanı beyanda iki meslek olduğu yukarıda zikrolunmuş idi.

Mehmet Şükrü

(Mabadi var)

İbn-i Sina'nın Manzum Nasâyih-i Hikemiyyesi

Tevakki en este'ame it'ame me'tam

Ala met'ame min gabli fe'ale'l-havâzîm

Fiili hazmın icrasından evvel taam etmekten kendini vikaye et.

Ve küllü ta'âmin ya'cüzü's-sinne müdgâhu

Felâ tebtel'ih fe hüve şerrü'l-metâin.

¹³ Yahudilerle benzer inanç ve ibadetlere sahip olan, ancak ayrı bir grup olarak varlığını sürdüren dinî-etnik topluluk. (Salihoğlu 2009: 79-81)

Çiğnemekten dişleri aciz bırakan her bir taamı belh etme zira öyle et'amenin en muzırıdır.

Ve iyyâke iyyâke'l-'acûzu ve vatihâ

Fema hiye'l-emseli semmü'l-erâkım.

Engerek yılanı gibi sem-nâk olan acuzelere zinhar mukarenet etme.[13]

Velâ tekü fi vat'i'l-kevâibi müsrifen

Fe isrâfihu li'l-ömr' min akvi'l-hevâdim

Zenân-i peri peykerânın kîse-i arzûlarına ilkâ-yı bezr-i hayât ile isrâf etmek binâ-yı ömrü yıkmaktır.

Ve fi küllî esbû'in aleyke bikaiyyetin

Fe fihâ emânî min şurûri'l-belâgim

Kesret-i belâ-yı gamın tevlit edece⁹⁰,

ğî mazarrâtan vücudunu muhafaza için her hafta bir kere istifrâğ et.

Vela tahbesü'l-fezelât 'inde iktizâehâ

Velev ketebe beyne'l-müreffehatı's-savârim

Lem'a-nisâr olan suyûf-ı sârime ile tehdit olunsan bile lede'l-iktizâ fuzalâtı hapsetme.

Ve kün müsta'himen külle yevmeyni merreten

Ve hafız 'alâ hâz-el ilâcü ve devami

Her iki günde bir kere istihmâm et ve vücudunu muhafaza için şu ilaca devam et.

Vela tete'arraz li'd-devâi ve şürbihâ.

Meddü'l dehru illâ inde ahve'l-izâm.

Lüzûm-ı kavî hissetmedikçe cûzi bir şey için ilaç ve deva istimal etme.

Vefir 'ale'l-cismi'd-dimâi fe inneha.

Li-kuvveti ebdânü eşşeddü'd-de'âimi

Vücuda kuvvet veren esbâbın en birincisi olan kanı teksir et.

Mehmet Şükrü [14]

Mevcûdât-ı Uzviyye

Ne nebatat ve ne nev’-i beşer öyle tesadüfî olarak sath-ı kürede zuhur ve intişar etmemiştir. Kavânîn-i tabîiyye her bir mükevvenatın ve bilhassa nev’-i beşerin mehd-i vücûdiyle lahd-ı fenâsını tayin ediyor. Umûm kaîde-i tabîiyye muktezasınca her bir mevcut zuhuru ile fani oluyor. Fakat fani olan cisim yine birtakım nebatat vesairenin sâha-ı vücûda gelmesine sebep oluyor. İşte mevcûdât-ı muhtelifenin türlü türlü manzaralara tebdîl-i şekl ile zahir olmasını teşkil eden şu keyfiyettir.

Tabîiyet-i havâ nebatatın tevzi ve intişarı hakkında bir had vazetti. Mıntıka-i hârrenin cibâl-i mürtefi’asında mıntıka-i mu’tedilenin nebatatı bulunuyor. Hâlbuki Amerika’nın cezâirinde zemini alçak olan ekâlîm ve medâr-ı seretân nebatatı bulunuyor. Ve mıntıka-i mu’tedilede bulunan dağ tepelerinde ekâlîm bâride-i şimâliyyenin ağaç ve meyveleri bulunuyor. Hayatın pek çok tohumu bulunan sâth-ı kürede dâfi’ü’l-hafr nebatatı münteşir olmuştur. Sibiryâ’nın en soğuk tarafları ile şimalî Amerika’da tere otu ve yabani kuzukulağı ve hindiba bulunuyor. Nitekim Atlantik ile Pasifik Adaları’nın kenarlarında bulunduğu gibi her iklimde bulunan nebatat ve ağaçlar meyvelerini o iklimde sakin olanlara fâide-bahş bir surette meyve veriyor. Nebatatın hayat ve eşkâline havanın hayret-bahş-i ukûl derecesinde bir müessir-i tazyîk icra ettiği zahir ve nümâyân oluyor.

Hülâsa fenn-i kimya nebatattan başlıca dört unsur istihraç edebilmiştir. Onlar da müvellidü’l-humûza, müvellidü’l-mâ’ ve azot ve karbon nam unsurlardır.

Mehmed Şükrü [15]

Cemîyyet-i Hükemâ

Mukaddime

Deha!

Ne âlî insanlar var! Kâinatın her noktasına bir nazar-ı im’ân ile bakarak nice ahkâm ve kavânîn-i tabîatı idrak ile meydân-ı istifâdeye koyarlar! Bu insanların mektebi mekteb-i tabîattır. Cümleye küşade olan nüshâ-i tabîatı mütalaa ederler; isti’dâd-ı tabîîlerine ben-i Âdem ile tev’em olan ve herkesin istinâd-gâh-ı hakîkisi bulunan koca “tecrûbe” yi rehber ittihâz eylerler! Hayret-zede-i akl u şuûr olan nice âsâr-ı âlîye keşif ve icat ederler. Kuvâyı tabîiyyeyi menâfi’-i beşeriyeye hadim kılmak için düşünürler de su buharını

keşfeyleyler; “merkez-i sıklet” “cazibe-i umûmiyye” diye kanunlar çıkarırlar sanâyi’-i vefreye tatbikinden başka bunların vasıtası ile cesim cesim binaları su üzerinde muvazeneti kesbettirirler! Ettirirler ama miyâh-ı râkide ve sâkinenin gayet cesim ve emvâc-ı mahûfesi fikr-i beşere çarparak tehdîdâta kıyam eder; fakat fikr-i beşer bu gibi tehdîdâtan havf eder mi? Hayır! Derhâl bir dehâ-yı dehr, rakkâs-ı mahrûtî havasından bir ahkâm çıkarır, Bahr-ı Muhît dalgalarının süratini — ki her deniz dalgasından seridir — vâhid-i kıyâsî ittihaz ederek sefine yalpasını ona göre yaparlar; artık bilasebep gark olmak havfindan azade olurlar! İnsanlar kedd-i yeminleriyle kazandıkları altın madeninden taç, bilezik, yüzük gibi şeyler yaptırmak için kuyumculara bir hayli altın teslim ederler; masnu şeyler yaptırırlar, muahharen kuyumcunun mevâdd-ı mezkûreye değersiz maden karıştırıp karıştırmadığı şüphesine düşerler; emin olmazlar! [16] Bir taraftan bir dehâ-yı dehr sır-zede-i saha-i zuhûr olur. “Sıklet-i izâfîye” namı altında bir kanun keşif ve istihraç eder; insanlara bu bapta arız olan şübehâtın def’ine sebep olur! Sefâin inşasına mahsus cesim havuzlar yaparlar; ağızlarına vazettikleri kapakları suyun tazyikinden bir türlü tutturamazlar. Arkasına gayet kuvvetli destekler, direkler vazederler, mümkün değil kapağı zapt edemezler! Muahharen bir dehâ-yı dehrin keşfettiği “merkez-i tazyîk” kanununa müracaata mecbur olurlar; kapağın merkez-i tazyîkini bila-hesap tayin ederler. İşte bu noktaya yalnız bir ufak destek vazedererek nâil-i merâm olurlar! Sefâin yaparlar; ne vasıta ile bir noktadan diğer noktaya isal olunacağını düşünürler! Bir dehâ-yı dehr zuhur eder; pusula icat eyler müteffekkirlarini bu müşkülattan halas eder on iki yaşında bir deha ser-nümâ-yı saha-i bîrûz olur. Pederi bunun elinden ulûm-ı riyâziyye alıp kitaplarını gizler; mümkün değil gayretine sedd-i mümânaat çekemez. Hendeseden bir hayli şeyler icat ve ispat eyler. Pederi kederinden ağlayarak diğer bir âlime çocuğunun ulûm-ı riyâziyye ile kesret-i tevaggul ve iştigâlinde ve henüz birtakım deâvî-i riyâziyyeye dair ispatlar bulup çıkardığından bahsederek izhâr-ı teessüf eyler de yine bu koca dehâ-yı dehre karşı gelemmez.

İnsanlar, içinde bulundukları eb’âd-ı mücerrede-i nâ-mütenâhîyeyi imla ve tezyin eden bunca ecrâm-ı lâta’d u lâtahsâya nazar-ı endâz veleh ü hayret olup sâni’-i hakîkînin şu sanâyi’-i hârikulâdesini anlamaktan âciz kaldıkları esnada, bir berk-i isti’dâdın ufk-ı âlemde çıktığını görürler; bu deha arzın şems etrafında hareketini ispata kıyamdan başlayarak nice hakâyık ve dekâyık-ı tabîi’iyyeyi meydân-ı zuhûra vazeder!

Dünyanın bir köşesinde bir nûr-ı isti'dâdın pertev-endâz olduğu görülür. [17] Bir aktör heyetinde bilcümle ahval ve inkılabât-ı tabîyyeyi ve tabâyî'-i benîâdeme bir tiyatro sahnesi üzerinde enzâr-ı âmmeye vazeder! İşte insanların sûver-i muhtelifî üzre vaki olan hilkatleri zihinleri durdurur! Bu ihtilaf nereden geliyor? Neden icap ediyor? Kim bilir?

“Ervâhın hasıl ve peyda olması a'mâk-ı hafânın bir sırr-ı nihanîsidir. Hilkat ne kadar muzlimdir! Zulmet içinde peyda olan şu tekâsûf-i meçhûl nedir? Ve şu ziya ve deha birdenbire nereden fışkırıyor? Şu vukuat ve hadisatın kaidesi menşe-i zuhûru nedir? Ey aşk! Kalb-i beşer küre-i arz üzerinde işini görüyor. Âyâ, cevher-i ferdde şu tas'idât ve tasfiye-i maddiye ile şu tas'idât-ı ahlâkiyyenin şu gayr-ı kabîl-i idrâk olan tesadûf nedir? Öyle cevher-i fert ki hayat nokta-yı nazarında gayr-ı kabîl-i inkisâm, mevt ve fenâ nokta-i nazarında halelden masundur. Cevher-i ferd ne acîbdır! Vûsat ve imtidâtın, arz ve sihandan müberrâ, her bir vâhid-i kıyâsî ile takdir ve tahmin olmadan muarrâ olduğu hâlde kâffe-i mevcûdad-ı avâlim şu âdem içinde mevcuttur. Cebir için bir nokta-ı hendesiye; felsefe için ruhtur. Nokta-ı hendesiye olduğuna göre fûnûnun esasıdır. Ruh olduğuna nazaran din ve mezhebin temelidir. İşte cevher-i ferd bundan ibarettir. İki kap, namütenahi içinde hayat ve mezkûr kapların yekdiğeri içine dökülmesinden mevcudiyet hasıl oluyor. Bu her şey için, insan ve hayvan için de esas ve âdettir lakin insandan âlî insan için bu nerden geliyor? Bu zekâvet-i ulviyyenin lahm ve demi nereden peyda oluyor? Bu garabet nedir? Niçin bir anda biri vücut buluyor bir diğeri sönüp gidiyor? Bu namütenahi maden, bu ihracat, bu dühât nereden zuhur ediyor? Ey amâk-ı nâ-mahdûdenin haddâd-ı hakikisi neredesin? Bir meşale [18] bir elden diğere ele geçiyor? Garip değil midir? Mesela 1642 sene-i milâdîsi pek acayip bir senedir. Dühâtın biri, yani [Galile] vefat eder. Yine o senede diğere bir deha olan [Newton] tevellüt eder. Bu pek gariptir! 1616 sene-i milâdîsi nisanının 23. günü belki aynı dakikada Şekspir (Shakespeare) ile Servantes (Cervantes) ikisi birlikte bu dâr-ı fenâdan el çektiler. Acaba bu iki şem'a bir anda niçin söndü? Sûret-i zahîrede buna dair hiçbir kâide-i münâzara mevcut değildir. [Korent] de [Diyojen] in fevt olduğu günde [Babil] de dahi İskender-i Rûmî vefat etti. Biri hayât-ı kalbiyyenin ve öbürü seyfin mihengi olan şu iki zat rihlet etti. Meçhul olan bir ziyâ-yı vesîi temellük ve tasavvufa haris olan [Diyojen] İskender' e bir defa daha: “Gölge etme başka ihsan istemem” demek için ardı sıra gider. İşte dünya dehasız kalmıyor. Bir tarafta biri sönerse diğere tarafta öbürü teşa'ül ediyor.”

İnsanlar ne gariptir!

Saadet hâllerine çalışan bunca dühâtın hemen kâffesini itham ederek taassuplarına feda eyleyen ve her birini birer türlü eza ve işkence ile itlaf eden insanlar acîbdır! Kimini engizisyon cemiyeti “küre-i arz hareket ediyor” diye iddia etmesinden dolayı hapsederek sebeb-i mevî olur. Bazısını Protestan olmasını ser-rîşte ittihaz ederek Fransızlar semere-i sa’y u gayreti olan hakkını vermediklerinden dolayı kederinden öldürürler! Elhasıl bundan çok sonra hâllerinden bahsettiğimiz zaman görülecektir ki: Bu biçare dühât hep birer fikr-i muzlîme feda ve kurban olup gitmişlerdir! Dünyada kadri bilinseydi medeniyet-i hâzıra birkaç mertebe daha evc-i terâkkiye is’âd eylemiş olurdu. İnsanların içinde pek çok ahmaklar da bulunuyor! [19]

Malumdur ki: Ulum ve fûnûnu tahsilden garaz iki maksattan birini veya her ikisini iktisap eylemektir. Bu iki maksat da: Ebnâ-yı beşere ya maddeten veya manen hizmet etmektir. Ulum ve fûnûnu tahsil eden insanlardan bir kısmı vapur makinesini inşa ve imal etmek, tünel açmak, şimendifer yapmak ve...leh gibi hidemât-ı fi’lîyeyi ifa eyler; diğer bir kısmı da, efkâr-ı ulvîye iktisap ederek fikr-i beşeri tevsi eder âsâr-ı âlîyyenin intişarı ile âlem-i insâniyyete hizmet eyler. Bir kısmı ise [b + h] in içine düşer; filvaki verilen mesaili kavâid-i riyâziyye ianesiyle halleder. Ama ne bir fikr-i âlî iktisap ile hakâyık-ı tabîata kesb-i ittîla’ eyler ve ne de yukarıda tarif olunan tünel açmak şemendüfer yapmak ve...leh gibi hidemât-ı fi’lîyede bulunur. Bu tahsilden ne fayda hasıl olur?

Müellifi

Mehmet Nadir

Terâcim-i Ahvâl

[Denis Papen]

-1-

1880 sene-i mîlâdiyyesi ağustosunun nihayetlerine doğru bir buçuk asrı geçkin bir müddetten beri bu dünyadan el çekmiş ve bir hayli zaman nam ve şanı herkesin sahife-i fikir ve hayalinden silindiği hâlde bugün terakkiyât-ı snâiyyeden en azîm bir sanatın mucit ve muhterisi olduğu bilinerek umumun [20] hürmet ve ihtirâmât-ı ma’nevîyesini

kazanmış bir dehâ-yı dehrin heykelini rekzetmek için [Buluva]¹⁴ şehrinde bir şehrâyin-i azîm icra kılınmakta idi!

[Denis Papen], 1647 senesi ağustosunun 22. günü bu âleme kadem-nihâde-i vücûd olmuş ve su buharı makinesini ihtira ettiğinden dolayı ihrâz-ı fahr u şeref eylemiştir.

Su buharı makinesinin — sûret-i icâdı [Papen]'in icat etmiş olduğu makine zanneder misiniz ki bugünkü günde kara vapurlarını yıldırım gibi isal eden sefâini sevk eyleyen, toprağı kazan, me'âdin ihraç eden, akmişeyi nesc eyleyen velhasıl bilcümle sanayinin yardımcısı ve cümle-i teşebbüsâtın ruhu olup o kadar kudret ve iktidarı ile beraber nev'-i beşerin hidemât ve iktidamâtına ve kâffe arzularına muti ve hadim olan hâlihazırda nazar-ı istiğrabla gördüğümüz makine olsun? — Hayır. Şüphe yoktur ki [Papen]'in ihtirâ-gerdesi olan makine şimdi gözümüze çarpan mükemmel makine değildi. [Papen]'in kazanmış olduğu şeref ve iftihar, yalnız su buharının kuvve-i elastikyesini keşfettiğinden değil, ebnâ-yı beşerin ateşi tanıdığı zamandan beri gözlerine kendini ibraz eyleyip de hiçbir ferdin zihnine çarpmayan basit ve fakat âlî bir kuvveti — ki kıymet-i gayri kabîl-i takdîr birtakım menâfî'-i beşeriyyeye hadim olmuştur — meydana koyduğu içindir.

1674 sene-i mîlâdiyyesine doğru, bir tabibin oğlu olup kendisi de doktor lakabını alan [Denis Papen] san'at-ı tabâbeti icra etmek üzere Paris'te ikamete geldiği esnada âlimler âleminde bir büyük gürültü mevcut idi. Bu gürültü ise [Toriçelli] ve [Bliz Pascal] namlarında iki **[21]** meşhur hakimin havâ-yı nesîminin sıkleti üzerine vaki olan keşfiyyât-ı cedîdelerini mevki'-i sübuta vazetmek için [Oto dö Krik]¹⁵ namında [Magdeburg]¹⁶ hikmet-şinâsânından bir zatın icra etmiş olduğu tecârib-i müstahseneden neşet etmekte idi. Acaba [Toriçelli] ve [Bliz Pascal] ın keşfettikleri şey neydi?

-2-

Evveleminde şunu beyan edelim ki: Mârrü'z-zıkr hükemâya gelinceye kadar ezmine-i kadîmede, bazı âsâr-ı muknia'ya müsteniden “halâ” tabir olunan boşluğun mevcudiyeti derece-i imkânından hariç olduğu fikrini tabiata atıf ve isnat eylerler idi. Makam-ı isbât ve tasdîkte derlerdi ki: “Tabiat dolu bir mahalden başka bir şey kabul etmez yani bir yerde boşluk [halâ] bulunamaz.” İşte size her tarafı kapalı ve hiçbir yeri boş kalmamak şartı ile

¹⁴ Blois. Loir-et-Cher bölgesinin başkentidir. Orta Fransa'da yer alır.

¹⁵ Otto von Guericke.(Ö. 1686), Alman bilim adamı. Vakum fiziğinin kurucusudur. 1650'de vakum pompasını buldu. (https://www.turkcebilgi.com/otto_von_guericke)

¹⁶Almanya'da bir şehir. Almanya'nın en kalabalık ikinci şehri olup Elbe Nehri kıyısındadır.

dolu bir fıçıyı misal olarak getirelim: Bu fıçının alt tarafına delik açalım hiçbir şey akmadığını ve fıçının üst tarafına diğer bir delik açınca kadar hiçbir şey akmayacağını görür ve anlarız. Acaba cihet-i süflâya açılan yalnız bir delikten niçin bir katre su bile yere düşmüyor? — Çünkü eğer fıçı derununda bulunan mayinin bir kısmı akmış olsa aktıkça işgal etmiş olduğu mahallin boş kalması, bu cihetle [halâ] nın vücuduna sebebiyet verilmesi lazım gelir ki: bu hâle tabiat asla müsaade etmez. Fıçının cihet-i ‘ulyâsına diğer bir deliğin açılması bahsine gelince bu hâlde havanın mezkûr delikten mürûr ve duhulüne müsaade gösterilip derakap çıkan suyun boş bıraktığı mahalli doldurmak [22] bu suretle tabiatın menfur ve merdûdu olan [halâ] nın husulüne mani olmak üzere hava açılan delikten içeri girer. Kaziyye-i sabıkanın şu vecihle ispatı gerçi şayân-ı kabûl gibi görünür ise de sırf hatadan ibaret olduğunu ber-vech-i âtî tecrübe ile ispata kıyam eden İtalyalı bir genç ehl-i hikmeti mağlup etmek için hiçbir fâideyi müntic olamamıştır. Müşarünileyh genç hakim tecrübesi şundan ibaret idi:

Takriben: üç kadem veya otuz altı pus tulunda bir ucu mesdûd bir cam boruyu alıp mezkûr boruyu âdî-i derece-i harârette bulunan cıva ile imla eyledi. Muahharen açık olan tarafını parmağı ile iyice tıkadıktan sonra yine aynı cıva ile memlû olan bir kap içine batırıp parmağını, tıkamış olduğu delikten çekti. O zaman, evvelce borunun bütün irtifasını istiap eden cıva sütunu, borunun sülesânına kadar inmiş ve kendi ile borunun mesdûd ucu arasında haylice yer boş bırakmış yani bu ana kadar hikmet-şinâsânın imkânını inkârda ısrar edegeldikleri [halâ] nın husul bulmuş olduğunu görmüştür.

Bu takdirce, hakikaten [halâ] vücut bulabilirmiş. Bunu kabul etmekteki mecburiyet artık bedâheten meydana çıkmış ve fakat borunun cihet-i ‘ulyâsında tahakkuk eden halânın vücuduna kail olunduktan sonra takriben 26 [pus] kadar bir irtifada bulunan cıva sütununun ne vech ile kesb-i müvâzenet eylediğini tasrihi dahi icâbât-ı maslâhatten bulunmuş idi.

İtalyalı genç âlim bu asarın havâ-yı nesîminin sıkletinden ileri geldiğini tasavvur eyledi ki havayı mezkûr kabın derununda bulunan cıva sathı üzerine icrâ-yı tazyîk ederek cıva sütunun sıklet-i mahsûsesi ile kesb-i müvâzenet ettiğini beyan eyledi. [23]

İşte, Toruçelli’nin iddia ve ispat ettiği kaziye bundan ibaret idi. Fakat bunun bu iddiası Allah bilir o zaman âlim geçinenler tarafından nasıl telakki olunmuş idi! Allah bilir [ma’dûmiyyet-i hâlâ] kavî-i mutlâkını tahrip ve mamafih o zamana kadar hiffet-i

mutallâka ile tanılmış ve daha doğrusu sıkletten arı bilinmiş olan havâ-yı nesîminin zihinlere îrâs-ı havf u haşyet eder surette bir cevher-i sakîlden ibaret olduğunu tasdik ve tasvip etmeye cesaret eden şu küçük İtalyalının fikri ne derece bir istihzâ-i küstah-âne ile görülmüş idi!

Her ne ise, birtakımlarının bu fikre hande-zen-i istihzâ oldukları ve bazılarının dahi münakaşa ve mübahaseye girişmeye tenezzül eyledikleri esnada Fransa'nın mücîb-i iftihârı olup zekâvet-i mücesseme itlâkına şayan olan [Biliz Paskal] — ki ekseriya bu gibi dehât-ı dehre, mesailin en basit bir ser-riştesi pek büyük bir ihtirâ'-i bedî'i vücuda getirmeye kâfidir— Atideki mülahazat ve mütalaata ibtidâr eyledi:

[Mabadı var]

Mütercimi

Mehmet Nadir

[Târih-i Tabî] den İstiridyeler

“Siserun”[*]¹⁷ un (Cicero) müddet-i hayâtında gördüğü safhalardan biri de [24] meşâgil-i rahatsızlıklarının bir miktar olsun teskin etmek için muhibb-i meşhûru “Atikus” ile birlikte kendi “Tuskulum”¹⁸ sayfiyesine giderek “Gol” sevâhilinde sayd olunan istiridyeleri “Faleren”¹⁹ şarabıyla sulayarak tenavül etmek olduğunu kendisi dahi tasdik ettiği mütevâtirdir.

İstiridyeler “hayvanât-ı kışriyye” nin “adîmetü'r-reis” sınıfındandırılar. Hayvanât-ı mezkûre her denizde bulunmakta ve her yerde ağdiye sırasında aranmaktadır. Hayvan “mısrâ” tabir olunur altı üstlü iki adet kabuk derununda mahfuzdur. Bu iki kabuklar bir reze vasıtasıyla yekdiğerine kesb-i irtibât ederler. İstiridyeler ‘ale’l-’umûm beyzîyü’l-şekl iseler de bazen dairevi ve bazen de gayr-ı muntazam bulunurlar. Mısrâ’lardan biri büyük, haricen muhaddep ve dâhilen mukaar ki bunun şu evsafından savl veya süflî (saldırgan

¹⁷[*] Milâd-ı İsâ [A.M.] dan 106 sene mukaddem tevellüt ederek 43 senesinde “Mark Antuvan” tarafından idam olunmuş ve Romalıların en fasih ve belîği bulunmuş meşhur bir zattır.

¹⁸“Tusculum. İtalya'nın orta kesiminde, Latium bölgesinde, Roma'nın 23 km. güneydoğusunda kurulmuş antik kent. Kentteki en eski iskân kalıntıları Erken Demir Çağına uzanır. Kentin akropolisi 670 metrelik bir tepe üzerinde kuruluydu. Bu kuvvetli konumu yüzünden Roma'nın komşuları ile olan mücadelesinin hep içinde yer aldı. MÖ 381'de Roma'nın eline geçti ve Roma vatandaşlığı hakkı kazanan ilk Latin yerleşimi oldu.” ([https://www.arkeolojikhaber.com/haber-tusculum-antik-kenti-9891/](https://www.arkeolojikh Haber.com/haber-tusculum-antik-kenti-9891/))

¹⁹ Falernian şarabı, Lazio ve Campania sınırına yakın Falernus Dağı eteklerinde Aglianico üzümlerinden üretilen eski Roma'daki en ünlü şarap. (en.wikipedia.org/wiki/Falernian_wine)

ve pis) olduğu anlaşıyor. İşte şu mısra' vasıtasıyla hayvan denizin ka'ında bulunan, ecsamâ yapışır diğeri mısra'ı ise hemen müstevî ve küçük olup istiridyenin açılması murat olundukta bu ikinci kabukdan açılmalıdır. Kabukların dâhilleri sadeffî ise de hariçleri kilsî ve gayr-ı müstevîdir. Hayvan mısra'larını yalnız bir adale vasıtasıyla açıp kapayabilir. İstiridye mensup olduğu sınıftan müstebân olacağı üzere — baştan mahrum olup ağzı dahi iki kabukların hemen bitişikleri mahalle karîbdır. Kalbi ise adale-i vâhidesiyle bağırsaklarının arasında bulunup esmer rengiyle tefrik ve teşhis olur.

İstiridyeler hayreti calip bir suretle tekessür edip bir sene zarfında hadsiz hesapsız yumurta çıkarırlar fakat yumurtalar münteşir bir hâlde bulunmayıp bir mahalde müctemian bulunurlar ki bunların bu hâlde yaşamaları “istiridye tarlaları”nı husule getirir. İşte bu suretle milyonlarca tekessür eden istiridyeler [25] bir noktada tevellüt ettikleri gibi orasını tebdil ve tağyir etmeden yine orada telef olurlar. Şu garip hayvanların gıdalarını taahhüt edecek deniz dalgalarından başka bir şey yoktur. Dalgaların uzaklardan sürükleyip getirdikleri balık yumurtaları ve her cinsi mevâdd-ı uzviyye istiridyelere mükemmel gıda olagelmektedir. İstiridyeler pek ziyade tekessür ederlersede çi-çâre ki neşvünemaları gayet ağırdır. Binaenaleyh ticarete çıkabilecek istiridyeler tam kemali bulmak için laakal üç sene büyümelidirler. Fransa balıkçıları istiridyeleri semirtmek için bir metre mik'âbında üstü açık bir “hazine” yapıp terbiye edilecek istiridyeler onun derununa vaz edilir.

Fakat istiridyelerin daimî bir surette tuzlu su içinde durmaları lazım geldiğinden “hazineyi” denizin sahiline yakın yaparak alt tarafından bir boru vasıtasıyla deniz ile iştirak edilir. Fakat hazinenin altına açılan yalnız bir boru vasıtasıyla su teceddüt edemeyeceğinden ara sıra hazinenin üstünden taze deniz suyu dökmelidir. Nazarıdikkatten dûr olunmayacak husûsâtta biri de hazine ka'rının çamurlu olmamasıdır. Zira çamurlu olursa istiridyelerin kâffesi bozularak, matlup olan semen ü lezzet husule gelemmez. Bu eelden emvâc-ı bahriyyenin sevâhile attığı demir, çakıl taşlarından toplanıp hazinenin ka'rı güzelce tefriş olunur ve suyu da her vakit temiz ve taze tutulur ise istiridyeler gayet semiz ve lezzetlidirler.

İstiridyeler, 'ale's-seviyye, eylül ayından bede' ile nisan evveline kadar sayd olunmalıdır. Şühûr-ı sâirede sayd olur ise zayıf olduklarından başka onların yumurtlamak zamanları olduğundan berbat ve perişan olmalarına sebep olunur. İstiridyeler “tarak” tabir olunur

bir alet ile sayd olunur. Şöyle ki: [26] Tarağı kayığın veya sandalın arkasına bağlayarak istiridyeye tarlalarına gidilir. Ve sahile doğru çekilir. Tarağın denizin ka'ından söküp kopardığı istiridyeler yanına merbut olan meşinden veya kuvvetli ağdan yapılmış torbaya dolar.

“At ayağı” ve “tarak” tabir olunur istiridyelerin birtakım envayı daha olup bunlar Fransa cenubunda ve Devlet-i Osmâniyye'nin ekser sevâhilinde bulunmaktadır. Hele bu tarafta çıkan istiridyeler pek âlâdırlarsa da ne çare ki balıkçılarımız sayd zamanlarını ve terbiye usulünü bilmezler.

İstiridyeler, ziyadece, pişecek olurlar ise ise batîü'l-hazm olduklarından onları hemen çiğ iken yerler. Bundan başka istiridyelerin suyu gayet âlâ olduğu iddia olunduğundan onu zayi etmemenin çaresine bakılmalıdır. Hayvan denizde iken ara sıra mısra'larını açarak havi olduğu suyu denizin suyuyla mübadele eder. Denizden çıktıkta suyu ya harice akar veya tebahhur eder. Buna tedbir olmak üzere, istiridyeler denizden çıkar çıkmaz onları bir kaba koyduktan sonra üzerine taş veyasair ağır bir şey koyarak tazyik tahtında bulundurmak kâfidir. İstiridyenin eti leziz ve suyuyla belh olunduğunda hazmı sehldir derler. Bazı defa istiridyeler ekl olundukta birtakım avarız vukua gelmekte olduğundan bunun esbaplarını târih-i tabîi uleması araştırmışlar ise de, elan sabit bir fikir hasil edemişlerdir.

Fakat bazılarına göre, yaz mevsiminde, sayd olunan istiridyelerin suları müşhil ve gayr-ı sâfi olduğuna bazıları da bakır ecsâm üzerine yapışarak emlâh-ı nuhâssiye ile mümtezic bulunduğuna atfetmişler ise de yine hakikati güzelce tayin edilememiştir. Alelumum hamızât istiridyelerin hazmını teshil eder. İstiridyeye meraklıları onları yutarken, az ispirotolu ve hafif hamızlı olan beyaz şarapları [27] kırmızı şaraplara tercih ederlermiş. Yukarıda dediğimiz üzere istiridyelerin suyu gayet nafidir iddia olunduğundan zira mezkûr su tahlil olunacak olsa derununda: klor sodyum, klor manyezbiyum, kibrîtiyyet-i ke's ve mikdâr-ı kesîr ozmazom [madde-i mugaddiye] bulunduğu anlaşılır. İşte bunların cümlesi iştahı tezyit ve hazmı teshil eder.

Bazı istatistik cedvellerine atf-ı nazar olunsa 1859 senesinden beri istiridyelerin azalmakta oldukları müşahede olunur; bu ise târih-i mezkûrdan beri istiridyelerin at'ime sırasında istimal olduğundan ve balıkçıların, balık sayd ederken istiridyelerin yumurtalarını harap ettiklerinden ileri gelmekte olduğuna zâhîb olunmaktadır.

İstiridyelerin kendileri taam sofralarında güzel mevkiler ihraz eyledikleri gibi kabukları dahi bir takım menâfi arz etmektedirler. Zira kabuklar üzerine Mösyö “Buşol” ile Mösyö “Birand” ın icra ettikleri esahh bir tahlilde derununda mevâdd-ı âtîyenin bulundukları anlaşılmıştır.

Fahmiyyet-i ke's : — Yüzde nispetle: 98,6

Fosforiyyet-i ke's: — “ 1,2

Mevâdd-ı uzviyye:— “ 0,2

100,0

İşte şu maddeleri havi olan kabuklar toz edildikte, dâhilen, edviye sırasında istimal olunduğu gibi dişleri temizlemek için dahi kullanılabilir. Bununla beraber araziye münbit ve mahsuldar kılmak için Fransa sevâhilinde istiridye kabukları bir büyük ehemmiyetle aranmaktadır.

Lezzetli addolunan istiridyeler bu kadar azim menafi arz etmekle de iktifa [28] etmiyorlar; onların bir hastalıkları vardır ki kendilerine inci döktürür: Filhakika şu garip hayvancıkların müptela oldukları hastalıktan inci hasıl olmakta ise de bu hastalığa her yerin istiridyeleri düşar olmayıp yalnız “Seylan” adası ile “Basra Körfezi” sevâhilinde çıkarılan istiridyeler tutulmakta ve sevâhil-i mezkûrede çıkan inciler, dünyanın her tarafında makbûl-ı enâm olmaktadır.

Bizim taraf istiridyelerinin bu hastalığa giriftâr olmamakta bulunduklarına teesüf etmek caiz ise de, eğer böyle bir hâl olmuş olsa idi artık istiridye meraklılarının bütün bütüne mahrum kalmaklığı dahi bedihi idi!

T. Rıza

Edebiyat

Fuzuli'nin Bir Kıtası

“Men zî iklîm-i ‘Arab Hayretî ez-mülk-i ‘Acem

Her dü keştîm der izhâr-ı sühân-ı kâm-ı taleb”

“Yâftîm ez dü kerem-pîşe murâd-ı dil-i haviş

O zîr ez şâh-ı ‘Acem min nazarü ez şâh-ı ‘Arab”

—Tercüme—

Ben Irâk-ı Arâb’dan [Hayreti] Irâk-ı Acem’den yetişmiş şairleriz.

İkimiz de emel ve arzumuzu sühân-perdâzlık mesleğinde aradık. İkimiz de iki zât-ı kerem-kâr tarafından nâil-i merâm edildik. Hayreti’nin maksadı para kazanmak idi; Acem şahının ihsanına uğrayarak muradına erdi. Benim [29] matlabım ise mazhar-ı hüsn-ü nazar olmak (iltifat kazanmak) idi; beni de Arap padişahı [Hazret-i Ali — Kerremallahu vecheh] nâil-i maksûd eyledi.

Fıkra

Şâhân-ı ‘Acem’den biri asri şuarasından [Şerefeddin Yezdî]²⁰ nin şöhretini işitip kendisi ile görüşmek ister. Birkaç defa davet eder. Şeref nasılsa icabet etmez. Muahharen “Bir şahın emrine bu derece muhalefet layık değil idi” mülâhazası ile kalkıp gitmeye karar verir.

Şairin “Yezd”²¹ şehrinden hareket eylediği şahın mesmuu olunca vaktiyle ettiği davetlere icabet etmemiş olmasından dil-gîr bulunmakla “Şeref yerinden kımıldamasın. Tablın [davul] sesi uzaktan hoş gelir” mealinde olan şu beyti kendisine gönderir.

“Zinhâr Şeref zî Yezd bîrun ne-şevêd”

“Ki o ez dehl-i şinîden ez dûr hoşest”

Şerefeddin filhakika karnı (vakit, zaman) büyük bir zat olmakla şâh — mesel-i meşhûru— mevkisinde sarf etmiştir.

Gazel

Ey mülk-i hüsnün ‘âlî emiri

Olsun makamın sînem serîri [30]

Bilsen ne oldu âzâde gönlüm

Sevdâ esîri sevdâ esîri!

Etmekte sensiz tezyîd-i sevdâ

²⁰İranlı tarihçi, şair ve âlim.(ö. 858/1454) (<https://islamansiklopedisi.org.tr/serefeddin-ali-yezdi>)

²¹İran’da tarihî bir şehir ve bu şehrin merkez olduğu eyalet.

Mürgân-ı bağıın muhrik saffîri
Görsen sebâtım derdin ki olmaz
Erbâb-ı derdin²² senden dilîri
Reşkimden azdır âteş kesilsem
Vardın o nûrun bin müstenîri
Te'sîrim olmak kabil mi yâre
Olsam şehîdin âh-ı ahîri
“Dursun mu hâmem dem-beste [Nâcî]
Kuvvet-i revândır kudsî sarîri”
Bir Kıta
“Üdebâ-yı asrdan birinindir “
Bulamazsın cihânı devr etsen
Düşman ma'rifeti kadar ahmak
Nazar-ı ârifânda yeksândır
Düşman-i ma'rifetle düşmen-i hakk!
— Farisî bilenlerden şerhi iltimas olunur bir matla—
Derindir ki ki ki ki ki âmed-gâh ki ki ki
Meşv- nevmîd eğer hestî ez lütf-i kahrı o âkî [31]
[Letâif]
[Muhavere]
— Kuzum Hasan yazıcı! Bana iki satır bir mektup yazıverir misin?
— Şimdi olmaz! İşim var.
— Ne işin olacak! İşte boş oturup duruyorsun.

²² Bu şiir Tercümân-ı Hakikat'in 1762. numarasında da yer almaktadır. (Özgül 2016: 262). Bizim metinde geçen “erbâb-ı derd” tamlaması Tercümân'da “erbâb-ı aşk” olarak yer almaktadır.

— Allah Allah! İşim var diyorum. İşim olmasa da yanımda hokka, kalem yok görmüyor musun?

— Ben şimdi sana bir hokka bir kalem bulur getiririm. Gel şu ricamı reddetme.

— Bu kadar üzerime vardığın için hokka, kalem olsa da yazmayacağım vesselam.

— Yazamam de de işi anlayalım bari!

— Niçin yazamaz mışım? Her gün o kâğıtlara o kadar imzaları kim koyuyor? Kendi ismimi pek güzel yazarım, zaten bana [Hasan] yazıcı dedikleri onun için değil midir ya?

— Ooh canım? Bulduk yazıcıyı desene! Öyle ise sana bundan sonra — Hasan yazıcı

— demiyelim; — imzacı Hasan — diyelim. Benim gibi adına aldanıp da müracaat edenler boşa çıkmassınlar!

Babîâli civarında Ebussuut Caddesi'nde 72 numrolu [Mahmud] Bey' in matbaasında tab' olunmuştur [32]

Bir nüshası üç kuruştur.

Yirmi dört nüshanın abone ücreti İstanbul için iki sim mecdiyedir. Taşra için ayrıca on kuruş posta ücreti alınır.

Merkez-i tevzî' Babîali Caddesi'nde Arakel Efendi'nin 46 numaralı kitâb-hânesidir. Abone olmak ve evrak göndermek isteyenler kitâb-hâne-i mezkûre müracaat etmelidirler.[33]

Fî 1 Muharrem Sene 1299

Numara:2 **Âfâk** Fî Üç Guruş

Her fikr-i şu'le-dârdan evrâk alur cilâ';

Âfâka her sitâre verir başka bir safâ' .

Siyâsiyyattan Başka Her Şeyden Bahseder ve Cüz Cüz Neşrolunur

Risâle-i Mevcutadır

Münderecatı

Bir Fikrimiz. Viktor Hugo'nun Bir Manzumesi. Bir Mektupçuk. Sakız Mektubu Cevabı.“Ebu Müslüm Horasanî'nin Bir Sözü”. Ebyât. Fıkra. Varaka. Tebriknâme.

Mevcûdât-ı Uzviyye. İhtilâfât-ı Tevârîhiyye [Son]. Ebyât-ı Ârabiyye. Cûmel-i Hikemiyye. Franklin'ın Bir Mektubu. Garip Bir Hakaret. Seyahatın Te'sirât-ı Hasenesi. Ölüm ve Oburluk. Denis Papen'in Terceme-i Hâli. Gayret-i Ciddiyye. Letaif.

Muharrirleri

Muallim Naci. Mehmed Şükrü. Tevfik Rıza. Mehmed Nadir

Ma'ârif Nezâret-i Celîlesinin 636 Numara ve Fî 1 Muharrem Sene 1300 (1882) Tarihli Ruhsatıyla

İstanbul

Babıali Civarında Ebussuut Caddesi'nde 72 Numaralı [Mahmud] Bey'in Matbaasında Tabolunmuştur

Âfâk

Her fikr-i şu'le-dârdan evrâk alır cilâ';

Âfâka her sitâre verir başka bir safâ'.

Siyâsiyattan Başka Her Şeyden Bahseder ve Cüz Cüz Neşrolunur

Risâle-i Mevcutadır.

[Numara 2]

Bir Fikrimiz

İnsan bir eseri okuduğu vakit evvel emirde sahibi kim olduğunu bilmek isteyeceği cihetle sâhib-i eser defaten bilinmek üzere ismi eserinin balasında gösterilmek münasip olur.

Hele mecmuamız gibi birkaç muharrir tarafından yazılan şeylerde — nazar-ı mütâlaaya alınan parça uzunca ise okumakta tertibe riayet edenlere göre “Acaba şu kimin?” diye imza aramak için yaprak çevirmeye hâcet bırakmayacağından— bu kaidenin ittihazı enseb görünür. Öyle yapacağız.

Her muharrir namını yazdığı parçanın bâlâsında gösterecek.

Her muharririn asarı takım takım sırasıyla dercolunacağından bir nüshaya birkaç parça şey yazan muharrir ismini yalnız birinci parçanın bâlâsında göstermekle [33] iktifa edip onu takip eden diğer parçalara —hâcet olmadığı için — hiçbir işaret koymayacak. Bu bizim

fıkr-i mahsûsumuzdur. Âfâk'ımıza asar ihdâ buyuracak erbâb-ı ma'rifetin bu kaideye muvafakat edip etmemekte ihtiyarı ellerindedir.

—Muallim Naci—

Edebiyat

[Viktor Hugo —1840]

“Bir Küçük Çocuğun Kabri Üzerine Muharrerdir.”

Ey sâl-hürde sarmaşık! Ey nev-civân çemen!

Ey türlü türlü tâze nebâtât-ı mevc-zen

Ey ma'bed-i ilâhına oldun Hudâ-nüma;

Feyzinle aklı ettin ulûhiyet-âşinâ!

Ey nâle-zen meges ki olursun sadâ-resân

Ezhâr içinde uykuya dalmış iken şebân!

Bîçârenin muâriz olursun ferâğına

Söylersin anlaşılmayacak söz kulağına!

Ey bâd! Ey kavâfil-i emvâc-ı bî-karâr!

Ey kâinât içindeki elhân-ı bî-şümâr!

Orman! Ki hep gelip geçen erbâb-ı intibâh

Bir fikr ile ider seni ârâyış-i nigâh!**[34]**

Ey meyveler ki velvele-i rüzgâr ile

Eylersiniz sukut yere inkisâr ile!

Ey âsmân-ı turfa-nümâdan edip şitâb

Bir tarz-ı dîlfirîb ile sâkıt olan şihâb!

Ey nevbahâr-ı şevki ile eyleyip zuhûr

Âfâkı türlü nâme ile inleten tuyûr!

Ey köhne hâitin arasından çıkıp müdâm

İnsanda vehm ü vahşeti müzdâd eden hevâm!

Ey muttasıl yetiştirip etrâftan havâ

Emvâc-ı bî-nihâyeyi cûşân eden fezâ!

Ey hûşeler yetiştirici hâk-i feyz-nâk!

Ey inciler nisâr edici bahr-ı sîne-çak!

Ey mûcid! Ey tabîat-ı muciz-nümâ ki sen

Her şeyi eylemekdesin ihrâc-ı sîneden!

Sensin çeken o şeyleri hep sîneye yine;

Sensin vücûda mûcid ve merci' her âyine!

Yapraklar! Ey şükûfeler açmış gusûn-i ter!

Dallar içinde kuş büyüten âşiyâneler!

Artık kesin gürültüyü dalsun hayâline;

Bir parça terk edin çocuğu kendi hâline!

Rahatsız olmasın uyusun tıfl-ı nâ-tüvân!

Mader de eşk-i dîdesi eylesün revân! [35]

“Bir âşık-ı mehcûra ma'sûka-i bî-vefâsı tarafından yazılmış”

Bir Mektupçuk

Efendi!

Hayat, bir nehr-i serî'ü'l-cereyândır ki membasına doğru çıkılmak müstehîldir. Câ-be-câ sevâhili o kadar latif ve dil-nişîndir ki yolcusunun hayali, yâd-ı hâtır-firîbini ilelebet muhafaza eder. İkbâl-i mâzîyi tezekkür, ümîd-i âtîyi tefekkürden daha ziyade halavetlidir.

Vaktiyle Senin Olan

Margirit

“Birinci Cüzde Münderiç Sakız Mektubunun”

— Cevabı—

Kardeşim!

... tarihli mektubun geldi. İçinde bir müessir latife yahut serzeniş var. Seni hatırdan çıkarmak gibi bir günahın benden südûruna imkân veriyorsun; bence seni unutmak nasıl mümkün olsun? Fıtraten hakşinas olan insanlardanım. Bilmez misin? Cezirede kesrette vahdet kabilinden olarak görüp geçirdiğim yalnızlık âleminde yegâne arkadaşığım idin! Hatırında değil mi?....

Sen olmasan, sabahları sahilde vaki ma'hûd tepeden esnâ-yı zelzelede Sakız'a dönmüş olan Çeşme'ye medd-i nigâh ettikçe hem-zebânsızlık yüzünden o güzel tulû'un letafetini unutacak derecede müstağrak-ı efkâr olmayacak mı idim?

Sen olmasan, akşamları guruptan olsun bir sûret-i tesliyet görebilmek için dolaşmaya çıktıkça tabiatımı, hayalimi bütün bütün meyyâl-i hüzn [36] eden o garip garip harabelerde — havi olduğu kelimâtın hemân cümlesini güve yemiş olan birtakım sayfalerden mana çıkarmaya çalışan bir adam — gibi yalnızca göz gezdirip duracak değil mi idim?

Sen olmasan, o penceresi liman namında olan sığlığa bakar ve kapısı civardaki hârabe-zâra doğru açılır barakaya kapandıkça fıkır-i vatandan başka enîsim kim olacak idi?..

Muhabbetimiz öyle nakâisten masundur, masun! Tasdik etmez misin?.. “Bey ben öleydim” gibi temennide bulunmak o muhabbet-i âliyenin tenezzülünü istemek demek olmaz mı? Uhuvvet-i mukaddesemiz öyle “sohbetü's-safîyye” tarzında olduğunu bildiğin bir münasebete kıyas kabul edecek kadar niçin tevazu gösterebilirsin? Bilirsin ki benim itikadıma göre dünyada en ziyade gönül bağlayacak mahluk “insaniyet” değimiz hilye-i fâhire ile tezeyyün etmiş olan vücuttur. İnsan kılığında yaratılmış olan ada tavşanı değil!..

O meziyyet-i ulvîyeyi hâiz olmayan velev “Küpidon”²³ kadar fitne-kâr, “Venüs” kadar câzibe-dâr bulunsun, kabil midir ki meftûn-ı mâ'shuka-i insâniyyet olmuş bir kalb-i metîni pençe-i teshîre alabilsin?

Gönderdiğin şiiri okudum, nazımının sâl-i hâline nispetle fena değil, aferin! Bende o kadar çok bulunmayan aferinlerden biri de varsın buna feda olsun. Lakin öyle müstait gençler— daima dediğin gibi— şiirden ziyade zamanın tahsiline lüzum göstermekte olduğu şeylere meyletseler isabet ederler. Bir geceyi bir gazel nazmıyla işgal eden, sabaha sıfır'ı-yed olarak çıkar. Gazel-fürûşluk para eden bir sanat değildir. Tanzîm-i eş'ârdan ziyade

²³ Yunan mitolojisinde Eros'un ismidir.

tanzîm-i ahvâle çalışmak, beyhude hayalat ile uğraşmasak da emniyet-i istikbâl için ne lazımsa biraz da onu düşünsek âkılâne hareket etmiş olurduk.[37]

Şiire olan meyelân-ı tab'ımla şu sözler beyninde mübayenet mi buldun? Yoktur. Dediğin yolda davranmayan şair sonra vezni şaşırır, kafiye bulamaz olur da onu söylemek isterim. Baki intibah!...

“Devlet-i Abbâsiyye’nin Müessisi Olan Meşhur [Ebu Müslim-i Horasânî]²⁴ nin”

—Bir Sözü—

Mülûk-i Benî Mervân²⁵ ın hükûmet-i zâlimesine bir nihayet vermekten ibaret olan maksadımı istihsale ihtiyat ile ketm-i esrara itina ile muvaffak oldum. Bunlar pek derin bir uykuya dalmışlar idi; kılıcımın darbesinden uyandılar, hükûmeti ellerinden çıkmış gördüler!

Evet! Arslan yatağı olan yerde koyun güden bir çoban öyle uykuya dalar ise uyandığı vakit koyunları arslan pençesine geçmiş olur!

—Edebiyat—

Et’at metâ’mi fâste’bedtenî

Velev enni kan’ate lekûnte harâ — Ebu’l-Atâhiye

Tamaha mütabaat ettim; beni esir etti. Eğer kani olaydım mâlik-i hürriyet olurum.

Kâlu ahbestü fekûltü leyse bidârî hasbî

Hasbî feeyyi mühellidu lâ yagmedü. — İbnü’r-Rûmî [38]

Bana, mahpussun, dediler. Hapsimde beis yok, bir seyf-sârım elbette gılâfe vazolunur, dedim.

Ta tüvâni nâtüvâna tûra beçeşm kem mübin

Yâri-i yek-rişte cem’iyyet dihed güldeste-râ .— Kelîm—

Zuafâ-i kavme nazar-ı istihkar ile bakma. Bak! Bir zayıf ipliğin muaveneti ile bir deste gül kesb-i cem’iyyet ediyor.

²⁴ Abbâsî ihtilâlinin önde gelen şahsiyetlerinden. (Yıldız 1994: 197)

²⁵ Emevî halifesi ve Mervânî kolunun kurucusu. (Aycan 2004: 225-227)

Ez düşmân berend şikâyet bed ü sitân

Çün dûst düşmenest şikâyeti güca berim. —Sadi—

Düşmanlardan dostlara arz-ı şikâyet ederler. Bizim dostumuz da düşmanımızdır. Şikâyetimizi kime arz edelim.? —Allah’a!—

—Fıkra—

Amm-ı Nebvî Hazret-i Abbas²⁶’a [Razıallah-u Anha] “Resulullah Efendimiz mi büyüktürler yoksa siz mi büyüksünüz?” diye sorulmuş. “Ben onlardan yaşıyım, onlar benden büyüktürler.” diye cevap vermişler!

— Ne büyük nümûne-i edeb!...—

[Varaka]

—İmza—

İmzaya nokta koymak niçin? diye bir soru irâd olunduğu vakit “Kelime-i Tevhîd’de nokta bulunmadığı için” fikr-i garîbini ortaya koyanlarımız [39] bulunurlarsa da çoğumuz “Öyle âdet olmuş” cevâb-ı âmiyânesiyle iktifa ederiz.

Vazında noktalı olan bir harfi âmmeden noktasız bırakmak gibi bir münasebetsizlik için vâkıâ şunlardan münasebetili bir tevcih bulunamaz diyebilirim.

“Nokta berây-ı harmi nehend” gibi sözler ise nezd-i âciz-ânemde herze kabîlindedir.

Tuhaf! Herkes kendi imzasını –girift– tabir olunan surette yazabilmek için bayağı meşk edercesine uğraşır. Eğer imzası uzunca bir şey ise uğraşa uğraşa onu öyle karışık dolaşık bir hâle getirir ki çocukların mahut kargacık burgacığı yanında benim diyemez. Ne beyhude tekellûf! İnsan bazen bildiği adamın imzasını bile okumaktan âciz kalır. Şüphe yoktur ki okumak mana anlamak için olduğu gibi yazmak da okumaktan başka birşey için değildir.

[Eğer imza mürselün-ileyhce malum olup da ondan başkasının okuyamaması matlup ise o başka. Hususiyete bir şey denilemez. Herkes istediği işareti kullanabilir.]

Şurası da var; imzasının son harfi çekip uzatmaya müsait olmayanlar “Bizim imza yakışıklı düşmüyor” diye teesüf eder de mesela isminin ahirine tesadüf eden –ğ – harfine

²⁶Hiz. Peygamber’in amcası.(<https://islamansiklopedisi.org.tr/abbas--sahabi>)

ceybinden bir kuyruk takıp bu kuyruğu yukarı doğru çeker uzatır. Bu ne! Epeyce gülünç bir şey değil mi?

İmzasını noktalamak Ziya Paşa merhumun âdeti imiş. “İmzanıza niçin nokta korsunuz?” diyenlere “Sıpa— okunmamak için” cevabını verirmiş. [40]

Kendi hattıyla bir imzasını bendeniz de gördüm. Filvaki noktalamış idi.

Öyle ya! Mesela imza güzel bir “cemal” olacak iken, niçin koca bir “hamal” olsun? Erbâb-ı tahrîr o yoldan noktasız ve külfetle okunur yahut hiç okunmaz imza koymak âdetini terk etseler de şu hususta olsun bir numûne-i ittifak gösterebilirler hoş olmaz mı?

Noktası ile meddi ile her şeyi ile yazılmış olan yazılarımızı bile dürüstçe okumak kolay olmadığı hâlde bunu bir de noktaların ihmaliyle tas’îb etmek, hele şu tas’îbi mektubun en mühim parçası demek olan imzada icra eylemek münasebetsiz değil midir?

İsmin evvel ve ahir harflerini göstermek suretiyle, imza vazını ise ihmâl-i noktadan daha manasız bulurum.

İsim ile mahlasın beraberce vazında dahi ismin yalnız ilk harfini göstermek suretini de beğenenlerden değilim. Re’y-i kem-terânemce imza bayağı yazı gibi doğruca yazılmalıdır. Hey’et-i muhtereme-i tahrîriyye tarafından dahi bu babda mütalaa beyanına tenezzül buyrulur ise pek memnun olurum.

“Mehmet Nesip”

—Âfâk—

Varaka sahibinin mevki’-i bahse koyduğu madde bizce de hâiz-i ehemmiyettir. Gelecek nüshamızda buna dair olan mülâhazamızı yazacağız.

Tebrîk-nâme

[Âfâk] namıyla neşrine mübaşeret buyrulmuş olan mecmuanın birinci cüzü kemâl-i memnûniyet ve mefharet ile resîde-i nazar-ı ihtirâmım oldu. Münderecatını pek güzel pek müfit buldum. Muvaffakiyyet-i âliyelerini ihlâs-ı tâm ile tebrike [41] müsâraat eylerim. Mukaddimede “Şayet râğbet göremez isek bir hayli arkadaşlarımız gibi bizde verâ-yı perde-i hafâyâ pek kolay çekilebiliriz” buyruluyor. Bu tereddüde mahal var mıdır? İntihâb-ı âsârda içtihat göstererek sebat buyrulur ise erbâb-ı mütâlaamızın böyle faydalı

eserlerden diriğ etmemekte oldukları rağbet hey'et-i tahrîriyyeyi öyle bir mevkiye çeker götürür ki o “perde-i hafa!”pek uzakta kalır.

Erbâb-ı kâlem ise böyle istikbali parlak bir mecmûaya maalmemnuniye takdîm-i âsâr eder. Tenezzülen kabul buyrulacağını bilsem bendeleri bile şu aczimle beraber arz-ı muavenetten geri durmam.

Abdülîatif Fahri

—Âfâk —

Mürsel varakanın hakkımızda gösterdiği hüsn-i teveccüh-i terakkî-i pesend-âneye teşekkür ederiz.

Bir mukaddimede;

Ma'rifet iltifâta tâbi'dir;

Müşterisiz meta' zâyî'dir.

hakikatini söylemiş idik. Mümkün olduğu kadar sebat edeceğiz. Sebatımız hüsn-i niyetten hiçbir vakitte ayrılmaz. Hüsn-i niyetle hizmet ise kabul olunmayacak şeylerden değildir.

Rağbete mazhar olmak hususunda gösterdiğiniz ümîd-i kavî bakidir. Üdebâmızın nâil-i muâveneti de olur isek daha güzel! Varaka sahibinin bazı asarını gördük. Sevmediğimiz ıstılâh-perdazlığa uzanmıyor. Yeni yolda latif latif yazıyor.

Bize de eser gönderir ise de tezîf-i şükrân ile derc ederiz. [42]

—Mehmet Şükrü—

Mevcûdât-ı Uzviyye

Hayvan

Mercan ve ahtapot ve bunların emsali bedenleri bir lifâfe-i mesâmmî ile muhat olan hayvânât-ı bahriyye ekâlîm-i harrede bulunurlar.

Zoofites bütün denizlerde mevcutturlar. Mercan bahr-ı dâhilin zeng-bâr cihetlerinde pek çoktur. Akdeniz ahtapot ve mercân gibi hayli kıymettar olan hayvanatı ihata ediyor, balıklar ki her bir nev'ine tabiatın tayin ettiği mıntikalarda mevcutturlar.

Birçok sınıf ve şekilde bulunan böceklerin külliyyet üzere envâi mıntıka-i mütesâviyede bulunuyor. Haşârât yani yılan akrep ve kertenkele gibi mûziyât mikyas-ı mevcûdât-ı arzıyyenin nihayet derecesini teşkil ediyor.

Makarr u me'vâsı yuva olan envai tuyûrdan her bir iklim kendine mahsus kuşlara malik oluyor. Kutuplarla hatt-ı üstüva altında köpekler sedalarını kaybediyorlar. Sığır altmış dört derece ile şimâl-i Avrupa'nın yetmiş yetmiş bir derece-i arzına kadar yaşıyor.

At, beygir altmış dereceye kadar bulunuyor. Merkebin elli iki dereceden ileride bulunduğu tanılmamış ise de yirmi ile kırk arasında güzel yaşıyor hıncır altmış dereceden daha ileride bulunuyor. Filler, seviyyen Asya ile Amerika'da bulunuyorlar. Kedi küre-i arzın her tarafında bulunuyor. Fareler her memlekette kesret üzere bulunup birçok nev' teşkil ediyorlar. Ve sefâin vasıtasıyla bir kutuptan diğerine sürü ile naklediyorlar.

Arslan Afrika Arabistan ve Acemistan'la Hindistan'ın şark tarafında bulunuyor. **[43]**

Kaplan ile kurda müşabih olup Amerika arslanı denilen [puma] yahut [koğar] namı hayvan dahi Amerika'da bulunur.

İnsan

Dünya ve nev'-i beşer halk olunalı altı bin senedir insanın saçları soy ve cinslerini birbirinden tefrik etmek hassasına maliktir.

Renkçe saçların tenevvüü ecnâs-ı nev'-i beşerin birbiriyle izdivacından hasıl olan azîmelerine isnat olunmuştur. Şimdi nev'-i beşerin ecnâs-ı hakîkiyesi yani başlıca soyları beştir. Birincisi Kafkasya yahut beyaz cinsi, ikincisi Şark Mongol yahut sarı cinsi. Üçüncüsü Amerika'nın envai ahalisi yahut kırmızı cinsi, dördüncüsü Mâlâyî yani Hindistanın şark tarafında bulunan ahalinin cinsi, beşinci zenci cinsidir. Birincisi yani beyaz cinsi berr-i atîkin merkezi etrafında meskûn olan ahalidir. Umumiyyetle iştihar edenler İspanyol, İtalyan, Alman ve alelhusus bunların nisa kısmıdır.

İkincisi yani sarı cinsi Çin, Mongol ve Japonya ile Sibiryada adalarında meskûndurlar.

Üçüncüsü Amerika'nın yerli ahalisiyle renkleri esmer ve kırmızıya mail olanların saçları siyah ve dik ve garip olan cinsidir. Dördüncüsü yani Mâlâyî cinsinin rengi parlak zeytuni olup Cenubi Afrika ile Asya'nın bazı taraflarında ve Bahr-ı Muhit'te meskûndurlar. Beşinci yani zenci cinsinin rengi koyu siyah ve saçları dahi siyah ve kıvrıkcık ve başları ufaktır.

Bu kısım Afrika'nın Garp ve Cenup ve merkezine ve Yeni Hollanda'nın garp [44] taraflarına münteşir olmuş ve Cenubi ve Şimalî Amerika'ya dahi Avrupalılar vasıtasıyla naklolunmuştur.

Nev'-i beşerin sair ekâlîmde bulunan ecnâs-ı muhtelifesinin hâl ve şanlarını mesela bazı memleket ahalisinin pek çok yaşaması gıdalarının mebzuliyeti kezalik vahşilerin kuvvetçe medenilerden bâlâ-ter bulunması gibi birbirinden tefrik eden husûsiyet-i ahvâlî pek çoktur.

İhtilâfât-ı Târîhiyyeden

Mabat — Son

Müverrihîn ve muktezâ-yı Tevrat-ı İbrâniyye'ye göre Hazret-i Âdem'le Hicret'in mabeyni dört bin yedi yüz kırk bir senedir. Müneccimîne göre müddet-i mezkûreden iki yüz kırk dokuz sene tenzil olunduğundan bu takdirde Hazreti Âdem'den Hicret'e kadar dört bin dört yüz doksan iki sene demek olur. Bu hâlde Nüşâ-i İbrânîye elyevm ma'mûlün bih ve muteber olan Tevrat-ı Yunaniyye²⁷ den bin dört yüz yetmiş beş seneyi tenkis ve tenzil ediyor. Yani Yahudiler sinîn-i mâziyyeden müddet-i mezkûreyi tenzil ediyorlar şöyle ki mikdâr-ı mezkûrun altı yüz seksen altı senesini tufandan evvel yedi yüz seksen dokuz senesini dahi tufandan sonra tenkis ederek ceman bin dört yüz yetmiş beş sene azalttılar.

Yahudilerin sûret-i i'tîmâdları Hazret-i Âdem'le her bir oğlunun ömrünü mehd-i vücûda gelmezden gelinceye kadar yüzer sene olmak üzere nakletmeleridir. Gerçi ömr-i Âdem'i eksiltmediler fakat zamanı azalttılar. Çünkü Hazret-i Âdem 230 yaşında iken Şit tevellüt etti ve müşarünileyh 930 sene yaşadığı müttetikun-aleyhdir. Bu hâlde Yahudiler ömr-i Âdemden yüz seneyi Şit tevellüt ettikten sonra itibar ettiler [45] ve sînn-i saâdetlerinden 130 sene geçtikten sonra Şit tevellüd etti dediler. Ve hakeza her bir oğlu için şu vecihle itimat ederek müddet-i âlemden mikdâr-ı mezkûru tenkis ettiler. Yahudileri şu tenkise davet eden şey çünkü kütüb-i Benî İsrâil'den Tevrat ve gayrileri ahir zamanda Hazret-i Mesîh'in ba's ü irsal buyrulacağını tebşir etmişler idi ve Hazret-i Mesih Efendimiz elf-i sâdis (altı bin) ba's buyuruldu. Mecî'-i Hazret-i Mesîhi elf-i sâdisle tesadüf ettirmemek için mezkûr müddeti tenkis ettiler. Zira onların hesabına göre Hazret-i İsâ ahir zamanda

²⁷Millattan Önce III. yy'da hazırlanmıştır. (Adam 2012: 40-45)

irsal olunmayıp belki vasat zamanda ba's buyruldu. Muhakemât-ı mezkûr hilkât-i âlem yedi bin sene olduğuna göredir.

Tevrat-ı Yunaniyye

Muhakkikîn-i müverrihînin ihtiyar ve şâibe-i inkârdan masun addettikleri Tevrat-ı Yunaniyye'ye göre hubût-ı Âdem'le Tufan'ın mabeyni iki bin iki yüz kırk iki ve Tufan ile ömr-i Nuh'tan altı yüz sene geçtikten sonra velâdet-i İbrâhim'in [A.M] mabeyni bin seksen bir ve velâdet-i İbrâhim'den irtihâl-i Mûsâ'ya kadar beş yüz kırk beş sene olup bu bâbda sair Tevrat'ın nüshaları dahi müttefiktir.

İrtihâl-i Mûsâ [A.M] ile ibtidâ-yı mülk-i Buhtunnasr beyninde geçen zamanı tayinde müneccimîn ile müverrihîn arasında ihtilaf vardır. Müverrihîne göre dokuz yüz yetmiş sekiz sene ve iki yüz kırk sekiz gündür. İbtidâ-yı mülk-i Buhtunnasr'dan Hicret'e kadar mürur eden zaman bilâ-hilâf bin üç yüz altmış dokuz sene ve yüz on beş gündür. Çünkü Batlamiyus Mecustî nam kitabında müddet-i mezkûreyi ispat ettiği gibi müşarünileyh rasadını dahi öyle tarihledi.

Binaenaleyh hubût-ı Âdem'den Hicret'e kadar altı bin iki yüz on altı senedir işte muhtar olan dahi budur. Ama irtihâl-i Musa [A.M] ile Buhtunnasr [46] mabeyninde müneccimînin ihtiyari ve zâyicâtında ispat ettikleri müddet-i mârrü'z-zikr miktardan iki yüz kırk dokuz sene noksandır.

Atideki cetvel tevârih-i meşhûrenin aralarında geçen müddeti irâe için tanzim olunduğundan her iki tarih mabeyni bilinmek için telakî-hânelerindeki rakama müracaat olunmalıdır.

Arası	Hubutî Âdem Aleyhisselâm	Tufan	Velâdet-i İbrahim Aleyhisselâm	Vefât-ı Musa Aleyhisselâm	İbtidâ-i Mülk-ü Buhtunnasr	İskenderin Dârü'ya Galebesi	Agustus'un Kleopatras'ya Galebesi	Velâdet-i İsa Aleyhisselâm	Dekletyanus	Hicret
Hubutî Âdem Aleyhisselâm	sâkt	2242 sene	3323 sene	3868 sene	4847 sene	5281 sene	5563 sene	5584 sene	5876 sene	6216 sene
Tufan	2242 sene	sâkt	1081 sene	2620 sene	3605 sene	3039 sene	3321 sene	3342 sene	3634 sene	3974 sene
Velâdet-i İbrahim Aleyhisselâm	3323 sene	1081 sene	sâkt	545 sene	1524 sene	1958 sene	2240 sene	2251 sene	2553 sene	2893 sene
Vefât-ı Musa Aleyhisselâm	3868 sene	1636 sene	545 sene	sâkt	979 sene	1492 sene	1695 sene	1716 sene	2008 sene	2348 sene
İbtidâ-i Mülk-ü Buhtunnasr	4847 sene	2605 sene	1524 sene	979 sene	sâkt	435 sene	717 sene	738 sene	1031 sene	1369 sene
İskenderin Dârü'ya Galebesi	5281 sene	3039 sene	1958 sene	1631 sene	435 sene	sâkt	282 sene	303 sene	595 sene	934 sene
Agustus'un Kleopatras'ya Galebesi	5563 sene	3321 sene	2240 sene	1695 sene	917 sene	282 sene	sâkt	21 sene	313 sene	652 sene
Velâdet-i İsa Aleyhisselâm	5584 sene	3342 sene	2261 sene	1716 sene	737 sene	303 sene	21 sene	sâkt	282 sene	631 sene
Dekletyanus	5876 sene	3634 sene	2553 sene	2008 sene	1031 sene	595 sene	282 sene	282 sene	sâkt	339 sene
Hicret	6316 sene	3394 sene	2893 sene	2348 sene	1359 sene	934 sene	652 sene	631 sene	239 sene	sâkt

Şekil 2: Ebyât

Ebyât

Kitâbe-tü ve kalbi bil-firâk mu'azzeb

Ve nâr-ül-hâvî fîmuhabbeti tetelhüb

Yazdım fakat kalbim firak ile muazzebedir. Âteş-i aşk yüreğimde alevleniyor.[47]

Fel-el-veyle mesmûân vele-s-sabrü evsa'

Vel-el-vaslû mevcûdun vel-el-hubbu yezheb

Vâveylâ işitilmiyor. Sabrım da pek vâsi değil visal yok muhabbet de gitmiyor.

İmmâ terâ inne-d-dehri ve-l-verâ

Kehretü teekülü evlâdehâ

Görmüyor musun zaman ve âlemi kedi gibi yetiştirdiği evladını yiyor.

—Tevfik Rıza—

Cümel-i Hikemiyye

Her akşam yatmadan evvel “Bugün de vaktimi beyhude zayi etmedim” diyebilen ve bazı iyilikler etmiş olduğuna memnun olarak istirahatle uyuyan ve sabahlayan yine âlicenâb-

âne bir maksatla uyanan bir âdemin saadet ve bahtiyarlığını, gıpta-keşâne, temaşa etmemek kabil midir! [Jan dö Master]

Çocuklara, lüzumsuz bir takım şeyler yerine tarih talim edilirse menfaat birçok derece daha tezayüt etmiş olur. [Rulon]

Fen, seri olduğundan ziyade, sadık olan bir rehbera benzer ki kendisine ittibâ' edenleri az vakit zarfında memleketten memlekete, hükûmetten hükûmete gezdirerek oraların âdât ve kavânînini ve mezâhib ü edyânını keşfettirir. [Dakesu]

İnsanların efkârını ta'tîr eden (güzel koku ile kokulandıran) fazilet bir vakitte mahvolmaz. [Fenelon]

Saadete vasıl olmak için en emniyetli tarık, fazilettir. [Jan Jak Ruso] (Jean Jacques Rousseau)

[47]

Azimet (ısrarla) istemek ahmakların alâmet-i fârikâsıdır. [Buvalu]

Sadelikten ayrılmayan şâyân-ı muhabbettir. [Fontenel](Fontenaille)

İyi fikir güzel fikirden âlâdır. [Monteskiyu] (Montesquieu)

Cenâb-ı Hak'tan ve zât-ı ehâdiyetine ait husûsâtta bahsettiğin vakit tazim ile mûlahazayı hatırlından çıkarmamalısın ki, herkesi kendine güldürmemiş olasın.

[Fenelon]

İdâne-i Âlî-cenâb-âne

[Bu mektup, vatanına avdet etmek için akçeye muhtaç olan bir delikanlıya cevap olarak, hakîm-i meşhûr Fraklin tarafından yazılmıştır.]

Sevgili Efendim,

Mâh-ı hâlin on beşi tarihiyle göndermiş olduğunuz mektubu almak şerefine nail oldum. Hâlinize dair yazmış olduğunuz husûsât beni pek mağmum eyledi. Melfûfen size on lui kıymetinde bir kaime irsal ediyorum. Feda değil, karz eyliyorum. Vatanınıza avdet ettiğiniz zaman borcunuzu tediye edebilecek bir meşguliyet tedarik etmekte müşkilat görmezsiniz zannederim. Orada içinde bulunduğunuz hâle müşabih bir hâlde, istimdat eder bir biçareye tesadûf eder ve bana olan borcunuzu o adama verirsiniz hem beni

memnun etmiş hem de borcunuzu ödemiş olursunuz. Fakat o adama ihtar ediniz ki ihtiyâcâtını tesviye ettikten sonra vakti olur ise sizden aldığı akçeyi bir başka biçareye versin, işte bu vechile on altınımız bir namussuzun eline [49] düşerek elden ele devretmekten münkat’ oluncaya değin birçok muhtâcîne hizmet etmiş olur. Şu yol az akçe ile çok iyilik yapmak için istimal ettiğim bir hîle-i müstahsenedir. Zira ekser ef’âl-i hasenin icap ettiği fedakârlıkları yapacak kadar zengin olmadığından şu tarike süluk etmeye mecbur oldum.

Ahvâl-i hâzıranızın hüsn-i netice ile hitâm-pezîr olması tazarru’âtıyla kendimi zât-ı âlîlerinin pek sadık bir bendesi addederim.

Franklin

Mûlahaza

Franklin’in şu cevâb-nâmesi şâyân-ı tahsîn ve dikkattir. Zira müşarünileyh kendi lütuf ve atıfetine müracaat eden bir zavallıyı yalnız ianesiyle memnun etmek değil, ef’âl-i hasene hakkında olan efkâr-ı hakîm-ânesiyle de mütenassih eyliyor.

Hele “feda değil karz eyliyorum” sözüyle, delikanlı kim bilir ne kadar cesaretlenmiştir. Biz bu mektubu— asarının her sayfası birer menba’-ı hikmet addolunmağa şayan olan— hakîm-i müşarünileyhin ulüvv-i cenâbâne bir misal olmak üzere arz etmeyip mahza bir ders-i hikmet olmak üzere derc ediyoruz. Ne güzel iane! Ne efkâr-ı fâzılâne!

Lütf ile bîcâregânın ihtiyacın def’ eden

Yâdigâr ile demâdem kalbini mesrûr eder.

Garip Bir Hakaret

Soderland namında gayet zengin bir zat Rusya tâbiyyetini kabul ederek İmparatoriçe İkinci Katerina’nın sarrafı olmuş ve müşarünileyhânın nezdinde [50] hatırı pek ziyade sayılmakta bulunmuş idi. Bir sabah ikametgâhının her tarafı askerle kuşatıldığını ve polis zabitanın kendisi ile mülakat etmek arzusunda bulunduğunu gelip haber verdiler. Mumailiyh bâdi-i emirde keyfiyete taaccüp ettiyse de işin esasını anlamak için zabitin idhâl olunmasını emretti. Bir dakika sonra Rölyo isminde bulunan mezkûr zabıt bir tavr-ı âmirâne ve mey’ûs-âne ile yanına dâhil olarak:

—Mösyö Soderland haşmetli impatoriçe hazretleri tarafından aldığım emri icraya mecbur olduğumu samimi bir teessüfle beyan ederim. Emrin şiddet ve dehşeti beni son derece de havf ve helecana düçar etmektedir. Ne gibi bir hatâ-yı mecnûn-âne ile haşmet-meâb hazretlerinin gazabını davet etmiş olduğunuzu bilememekteyim. Demesi üzerine Soderland taaccüp ederek

—Nasıl! Sebebini bilemiyor musunuz? Ben de bilemiyorum. Fakat aldığımız emir, ne yolda?

— Doğrusu ya! Aldığım emri söylemek için kendimde cesaret bulamıyorum.

—Tuhaf şey! Acaba imparatoriçenin hakkımda olan emniyeti mi münselib oldu? Eğer bu ise o kadar meyas olmaklığımız lazım gelmez, emniyetin iadesi ve sehven alınan bir şeyin bi't-tekrar itası mümkünâttandır.

—Evet, emniyetin münselib olması pek de iyi bir şey değil ise de mademki zenginsiniz her yerde yine rahatınızı istihsal edebilirsiniz.

—Aman! Ya Rabbi! Sibirya'ya mı nefy olunacağım?

—Heyhat! Sibirya'dan avdet etmek mümkündür.

— Mahpus mu olacağım?

—Hapisten çıkmak da mümkündür.

— Aman! Allah'ım! Kamçı cezasına mı müstehak oldum? [51]

— Bu ceza bir dereceye kadar vahametli ise de yine insanı öldüremez.

— [Ağlayarak] Ya nedir! Yoksa hayatım tehlikede mi bulunuyor? Benim için o kadar muhterem o kadar müşfik olan ve iki gün oluyor benimle latif bir tarzda mükâleme eden impatoriçe nasıl oluyor da.... Fakat hayır, hayır. İnanamam. Aman! Size rica ederim lakırtınızı ikmal ediniz. Bizzat ölüm bu intizar kadar vahim değildir, zannederim.

— Mademki ısrar ediyorsunuz. Peki söyleyim. Biliniz ki haşmetli imparatoriçe hazretleri sizin içinizi samanla doldurmak için ferman buyurdular.

Sarraf bu sözün üzerine çıldırmış gibi bir hâl kesbederek ve muhatabının yüzüne garip bir nazarla bakarak:

— Nasıl dediniz! İçimi samanla doldurmak mı? Efendi. Ya siz çıldırmışsınız ya imparatoriçe hazretleri. Lakin siz emri aldığınız vakit ne yaptınız? Hiçbir müdafaada bulunmadınız mı? Hiçbir kabahati olmayan bir adamın içini samanla doldurmak! Fakat bu mümkün değil. Hayır....

— Heyhat! Dostum. Ben emir sâdır olur olmaz. Ne edeceğimi şaşırarak her zaman cesaret edemediğim hâlde bu defa hasıl olan taaccüp ve teessüfümü hâk-i pâyine arz ettim. Çâker-âne bir takım müdafaalarda bulundumsa da zât-ı azamet-meâbları gazaplanıp dehşetli bir sada ile tereddüt etmiş olduğumu takbîh ederek hemen dışarı çıkmaklığımı ve derakap emirlerinin icra olunmasını ferman buyurdular. Hatta şunu da ilaveten söylediler ki “Git ve sana tenezzülen vermiş olduğum emri tamamıyla icra etmek vezâifinden olduğunu unutma” şu sözleri söyleyen sesler hâlâ kulaklarımın içinde çınlamaktadır.

Zavallı bankacının taaccübünü, gazabını, raşesini ümitsizliğini tarif [52] etmek imkânın haricindedir. Zabit, mumaileyhin bir miktar kendine gelmesi için, tevakkuf ettikten sonra bir çeyrek saat kadar daha müsaade olduğunu söyledi.

Bunun üzerine Soderland kendini toplayıp imparatoriçenin af ve merhametini isticlâb için bir istirhâm-nâme (bir şey istemek için yazılan dilekçe) yazmasına müsaade etmesini nice bin sûz u güdâz ile zabitten rica etti. Zabit ise bu kadar tazarruâtın üzerine bankacıyı reddedemeyerek ne yazacağı var ise çabucak yazmasını söyledi nihayet götürüp takdim etmeye dahi razı oldu.

Hâlbuki istirham-nâmeyi alıp bankacının ikametgâhından çıktıktan sonra saraya gitmeye bir türlü cesaret edemeyerek Petersburg muhafızı bulunan Kont Dobrovsk nezdine gidip maddeyi anlattı. Kont zabiti dikkat ve taaccüp ile dinledikten sonra kendisinin çıldırmış olduğuna kanaat kesbederek biraz mülahazadan sonra hemn kendisini saraya kadar takip etmesini ve oradan bir yere gitmeyip beklemesini tembih eyledi. Biraz sonra kont imparatoriçenin yanına girip vakayı olduğu gibi nakledince müşarünileyha avazı çıktığı kadar haykırarak: — Aman! Ya Rabbi! Bu herif hakikaten çıldırmış rica ederim Kont gidiniz, koşunuz zavallı sarrafımı ahvâl-i mücellimesinden kurtarılmasını ve hürriyetinin tamamıyla iade olunmasını şu budalaya emrediniz dedi.

Kont aldığı emri derakap icra ettirdikten sonra be-tekrâr imparatoriçenin huzuruna girdi. Fakat bu defa müşarünileyha yeis ve fütur içinde olmayıp kahkahalarla gülmekte idi. Kontu görünce:

—Kont işin hakikatini şimdi keşfettim. Câlîb-i meyûsiyyet olduğundan ziyade tuhaf. Dinleyiniz de size anlatayım. Birkaç seneden beri bir köpeğim var idi kendisini pek ziyade sever ve bir İngiliz tarafından takdim [53] olunduğu için “Soderland” ismiyle çağırırdım. Nasılsa bu köpek bugünlerde vefat etti. Gözümün önünden büsbütün kaybolmaması için Rölyev’i çağırarak içini samanla imla ettirmesini rica ettim. Zevzek herif bizim sarraf Mösyö Soderland’ı anlamış olmalı ki emrimi işitir işitmez benzi sapsarı kesilerek tereddüt göstermeye cesaret etti. Fakat ben bir düziye tekrar ederek kendisini kapıdan dışarı kovdum. İşte şimdi muamma halledilmiş oldu.

[Döse Kur]

Seyahatin Te’sîrât-ı Hasenesi

Kara sevda illet-i müthîşesine müptela olmuş bir İngiliz memleketinin en meşhur etibbasından Doktor Mead’e müracaat eder. Doktor kendisini istima ettikten sonra der ki: “Sizin için benim elimden bir şey gelmez lakin hastalığınızı tedavi etmeye muktedir bir zat vardır. Fakat pek uzaktadır.

—Nerede? Moskova’da. Mariz derakap Moskova’ya müteveccihen hareket eder; fakat Doktor Mead tarafından yazılmış olan bir mektup kendisinden evvel vasıl olur. İngiliz Moskova’ya muvasalat ettiği anda aradığı tabibin Roma’ya gitmiş olduğunu haber alır; Roma’ya da gider ise de Paris’e gitmiş olduğunu istihbar ederek Parise sonra Viyana’ya daha sonra Berlin’e ve en nihayet Londra’ya fakat tamamıyla kesb-i âfiyet ettiği hâlde, vasıl olur. Etibbanın en hazıkı takip olunup da hiç bulunmayanır.

[Didero]

—Mülahaza—

Seyahatin te’sîrât-ı hasenesine dair tercüme ettiğimiz şu misal kâfi değildir. [54] Zira seyahatı kuvâ-yi akliyyeyi birtakım müşâhedât-ı garîbe ve ma’lûmât-ı müfide ile tezyin eylediği gibi sıhhât-ı bedeninin muhafazasına dahi pek çok hizmetler eder. Didero’nun en nihayette: “Etibbanın en hazıkı takip olunup da hiç bulunmayanır” sözü kara sevda gibi emrâz-ı mâneviyye hakkında bir düstur tutulsa şayandır.

Ölüm ve Oburluk

“Mevt” gurûh-ı emrâza bir reis nasip ve tayin etmek azminde bulunarak bütün illel ve emrazı nezdine celp ve her birine ne yolda icrâ-yı te’sîr ettiklerine dair malumat vermesini

emretti. — “Mevte” en ziyade hadim olan asâ-yı riyâseti alacaktı. — Humma, nikris, hasât-ı mesâne, sillü’r-rie, taun, cinnet “mevte” ne gûna hizmetlerde bulunduklarını rakîb-âne bir suretle arz ve beyan ettiler. “Mevt” cümlesini dikkatle dinledikten sonra kelama âgâz edip: “Evet. Cümlenizin bana bazen güzel hizmetlerde bulunduğunuz malumdur. Fakat etibbanın hazakatleri kâr etmeyecek ve onların himemât-ı mütevâliyelerinden bir gûna tesir görmeyecek olan illet nedir? Siz etibba huzurunda ekseriya mağlup oluyorsunuz. Binaenaleyh asâ-yı riyâseti ben oburluğa terk ederdim. Etibbanın servetini hasıl eden ancak odur. Siz humma, nikris, hasât-ı mesâne, taun hasılı cümleler riyaset iddiasından keff-i yed etmelisiniz. İnsanlar sizi pek güzel tanır ve sizden nihayet derecede teneffür ederler. Lakin şimdi oburluk onların hürmet ve tazimine daima mazhar olarak onlarla muhibb-i sâdık gibi itilaf ediyor. Onların zevk ve safalarına iştirak ederek yavaş yavaş [55] helak eyliyor. Bunun için oburluğu size reis nasbettim. Bana istediğim gibi hizmet eden ancak odur.

Ke. Y [İngilizceden Mütercem]

— M. Nadir—

Denis –Papen

[Mabat]

“Toriçelli’nin mülâhazası vechile, eğer havâ-yı nesîmi bir sıklete malik ise [ki re’sinde [halâ] mevcut olan sütunun dâhilinde vaki cıvanın tazyik görmesi, bu sıklet-i havadan neşet etmek tabiidir] cıva sathı, bir dağın zirvesinde tenezzül ve cebel-i mezkûr eteğinde tereffu edecektir. Çünkü küre-i arzımızı muhat olan küre-i nesîminin bir dağ eteğindeki tabakatı, cebel-i mezkûrun zirvesindeki tabakâtından bittabi daha kesifdir.”

Şu efkârını kuvveden fiile (tasarlanana meydana getirmek) çıkarmak isteyen [Paskal] , [Poy dö Dum] namıyla benâm olan tecrübe-i meşhûreyi icra etmiş veyahut akrabasından birine yaptırmıştır. Bu tecrübeye [Poy dö Dum] tesmiyesinin veçhi çünkü tecrübe-i mezkûrenin, bu isimle maruf olup sâth-ı bahrdan 1465 metre irtifaya malik olan [Overni] dağlarında icra edilmiş olmasıdır. Toriçelli, tecrübesini evvelce, cebel-i mezkûrun eteğinde muahharan irtifâ’-i cebelin sülsünde ve en sonra dahi zirvesinde tekrar etmiştir ki: tıpkı, âlim-i müşârünileyhin iddia ve ispat ettiği vecihle irtifâ’-ı cebele çıkıldıkça, cıva sathına olan tazyikle tenakus ettiği görülmüştür. Şöyle ki dağın eteğinde, takriben yirmi altı pus irtifaya malik olan cıva [56] sütunu, cebel-i mezkûr irtifasının sülsünde yirmi beş

ve ta zirversinde yirmi üç pusa kadar tenezzül eylemiştir ki: İki nihayetler yani dağın eteği ile zirvesi beynindeki tefavüt üç pusa balığ olmuştur.

Tecrübe-i sâbika pek fâtiḥ-âne ve muzafferane bir suretle netice-pezîr olmuş idi. [Paskal], şu kaîde-i esasiyeyi Paris'in [Sen Jak]²⁸ kalesinde mevki'-i subûta çıkarmıştır ki: Mezkûr kalenin kaidesi ile re'sinde icra etmiş olduğu tecrübeye, yani takriben elli metre kadar bir irtifâ'-ı cüz'îde âdeta iyiden iyi hissolan tazyîk-i havâyı orada mevcut bulunan bütün Fransızlara göstermiştir.[*]²⁹

Biraz zaman sonra, Almanya hikmet-şinâsânından [Otto do Kirik] nam zat, [muhâlliyetü'l-havâ] aletini ihtira ve icat ederek, bunun vasıtasıyla edilen tecârib-i müte'addide-i meşhûre — ki tazyîk-i havânın kuvve-i cesîmesi üzerine hiçbir şüpheye mahal bırakmamıştır — da'vâ-yı kadîm taraf-girânını bir son darbe ile sersemletmiş ve daha doğrusu bunların ale'l-amyâ iddialarında pâ-yı sebât ve ısrarlarını kırmış atmış idi.

[Otto do Kirik] havâ-yı nesîminin sıkleti üzerine göstermiş olduğu delâil ve tecâribi, hemen namütenahi bir surette tahvil ve teksir eylemiştir. Fakat tecârib-i müte'addide-i mezbûreden ikisi bir şöhret-i mahsûsa kazanmıştır.[57]

Hakîm-i müşârün-ileyh, bir defa madeni bir küre imal etmiş ve iki nısf küreyi inkisâm etmek üzere, küre-i mezkûreyi bir dâire-i azîmesinden kateylemiş ve iş bu iki nısf kürelerin yekdiğerine [âdeta bir cevizin iki kabuğu gibi] raptedilecek mahaline — pek muhkem bir suretle set ve iltisak edilmesi için— bir bakır kuşak tertip etmiştir. Küre-i mezkûrenin bir tarafına bir delik açmış ve bu deliği musluklu bir boruyla donatmıştır ki: Buradan [muhalliyetü'l-havâ] vasıtasıyla küre derunundaki hava tahliye edilerek [halâ] diye geldiğimiz boşluk hasıl olmuştur. Bundan başka, her bir nısf küreye kavice birer demir halka ve mezkûr halkalar dahi müteaddit halatlar rabtolunmuştur ki: Bunlar vasıtasıyla her bir nısf küreye altışar beygir [bâr-gîr] koşularak cihetin mütekabiliyetinde

²⁸ Saint-Jacques Kulesi. Fransa'nın Paris'in 4. bölgesinde Rue de Rivoli'nin Rue Nicolas Flamel ile kesiştiği noktada bulunan bir anıttır. Bu 52 metrelik Gösterişli Gotik kule, Fransız Devrimi sırasında 1797'de yıkılan ve sadece kuleyi terk eden eski 16. yüzyıl Saint-Jacques-de-la-Boucherie Kilisesi'nin kalıntısıdır.

[*] İşte bu tecrübe-i meşhûreye bir hatıra olmak için [Paskal] ın heykeli [Sen Jak] kalesine vazolunmuştur. Burada şunu beyan etmek lazımdır ki: Paskal' ın bilinen tecrübelerinden sonra Toriçelli'nin cıva sütunu [barometre] denilen [mikyâs-ı havâ] aleti olmuş ve yalnız havanın yağmurlu veya güzel olduğunu beyan için alet- i mezkûreye amiyane müracaat olunmuş idi. Vâkıâ tesadüfi olarak bazı kere zan ve tahminleri rast gelmiş ve bunların istidlâlâtı, havâ-yı nesîminin aynı hâlde inbisât ve inkibâzından neşet eden tazyîkât-ı muhtelif üzerine tesis eylemiş idi. Fennen, barometreleri dağların irtifalarını ölçmek için bir âlet-i mahsûsa olmak üzere istimal ederler.

alabildiğine atlar koşturulmuş ise de mümkün değil, nısf küreleri yekdiğerinden infikâk edememişlerdir.

İşbu nısf küreleri yekdiğerine bu derece mümtezîc ve kavi bir surette rabt ve ilsâk eden yalnız havâ-yı nesiminin tazyiki olduğu bedaheten meydandadır. Zira hakîm-i müşârün-ileyh küreye merbut olan musluğu açıp da küre dâhiline havanın duhulüne meydan vermediği anda derhâl nısf küreler kendi kendilerine birbirlerinden ayrılmışlardır. İşte tecrübe-i mezbûreye târih-i fennîde “Magdeburg Küreleri ile Tecrübe” tesmiye olunmuştur.

Bir diğerk zamanda [Otto dö Krik] , tıpkı “darağacı” şeklinde bir direk rekzettirip cihet-i ulyâsı mesdûd ve cihet-i süflâsı meftûh madenden mamul cesimce bir üstüvane tedarik eyledi. Mezkûr üstüvanenin açık olan üst tarafına mümtezîc bir piston ve bu pistonun sath-ı ulyâsı merkezine merkûz olan kavi bir kule bir halka vaz ve mezkûr halkaya dahi direğe merbut bir makaradan mürur etmek üzere bir halat rabteylemiştir. İşbu [58] halatın boşta kalan nihayetine müteaddit ipler bağlayıp bu iplere yirmi kişi asılmıştır.

[Mabadı var]

Gayret-i Ciddiyye

İnsanlar, ebnâ-yı cinsine hizmet etmek için yaratılmış bir nev’-i mahlûktur. Hizmet, gayret-i ciddiyye ile husul bulur. Herkes akşamlara kadar çalışır çabalar, akşamüstü: “Oh! Elhamdülillah bugün de birçok hizmetlerde bulundum” der de hizmet ettiğini zanneder fakat ne gezer? Hizmet, gayret-i ciddiyye ile olur.

[Burada gayret-i ciddiyye ile hizmetten maksadımız ne olduğu, şu varakamız nihayetine kadar okunursa anlaşılacaktır.]

Ben-i nev’ine hizmet etmek, birçok tasavvurât-ı amikadan mütevellit bir büyük eser-i bedî’in milyonlarla insanları müstefit etmesine demelidir. “Benim elimden bu kadar gelir” bu bir sözdür. Ten-perverliğe alışanların zaten darb-ı meseli “Benim elimden bu kadar gelir” sözüdür. Dünyaya ilk gelmiş henüz âsâr-ı beşerden bir iz bile görmemiş insanların hâllerini nazar-ı mütâlaa ve mûlahazaya alınız da bakınız istigrâb etmemek kabil midir? Bu insanlar değil midir ki: Esâs ve mebd-i fûnûnu, yalnız kâinata, kavânîn-i tabîata nazar-ı endâz olarak meydân-ı vücûda getirmişlerdir? Hayret-res-i akl u şuur olan bunca ulum ve fûnûnun ta esasından bugünkü hâl-i terâkkisine kadar bilcümle

muhteviyatını saha-i istifadeye vazeden insanlar değil midir? Evet, kâinata tabiata nazarıdikkat ve ibretle bakınca hakâyık-ı eşyâyı anlamak ve ondan birçok ihtirâât-ı bedîa keşfeylemek mümkündür; hemde insanlar içindir. Evet, insan, kendisini ihata eden bunca mevâdd ve alâim-i tabîatı nazar-ı dikkatten [59] geçirirse müstefit mi olmaz? Hele, zekâvet-i tabîiyeye malik insanlar düşünseler neler icat etmezler? Çünkü bu gibi dühât-ı dehr, kanatları fikrinde birer kuşlardır ki: Ayakları küre-i arz üzerinde ise de, tasavvur ve hayalleri ebâd-ı mücerrede-i nâ-mütenâhîye içinde tâirdir.

Tahayyül ediniz! Hayal, hakikate vusul için pek güzel ve en âlâ bir vasıta. Tahayyül ediniz! Çünkü hayal insaniyete hizmet eder birçok esbâb-ı nâfi'anın validesidir. [Ah vaktim olsa da, ilk adamların mevâdd-i fenniye üzerine olan tasavvurâtını yazsam da görseniz!] O zaman kitap namına bir varak-pâre mevcut değildi. Bu insanların gözleri önünde nüshâ-i tabîattan başka mütalaa edilecek bir şey yok idi. Bu kadar fûnûnun, bunca sanayinin mebd-i nereden geldi? Ah! Okuyunuz! Okuduğunuzu muhakeme ediniz! Ahkâm ve kavânîn-i tabîata tatbik eyleyiniz! Çok okuyunuz! Okuduğunuzdan ziyade düşününüz!

“Mütâlâât çoğaldıkça kitaplar tekessür eder; kitaplar taaddüt ettikçe ekmek ziyadeleşir. Refâh ve istirahat-ı benî beşer: “Herkes okumasını biliyor!” denildiği zaman hasıl olacaktır”. Evet, herkes envâr-ı ma’rifetle tenvîr-i uyûn ettiği zaman saâdet-i benî âdem küre-i arz üzerine inecektir. Saâdet-i benî âdem acaba şimdi nerededir? Kim bilir? Fakat eb’âd-ı mücerrede-i nâ-mahdûde içinde yüzen seyyârâttan hangisinde adamların kâffesi okumasını biliyorsa, orada bulunduğu şüphe yoktur. Düşününüz! Çünkü her şeyi hayal ve tasavvur tevlit eder. İnsanlar düşünmelidir. Evet, düşününüz; hem de tasavvurât ve hayâlâtınızı bir dâire-i mahdûde dâhiline hasretmeyiniz. Eb’âd-ı mücerreden vüsât ve imtidâdı nispetinde düşününüz, efkâr ve hayâlâtınız serbesttir. Kendiniz hür ve serbest olmasanız bile fikriniz hür ve serbesttir. Düşününüz! [60] Ah! Düşünmek neler icat etmez? Namı ebedî olan meşhur [Nevton] a: “Şu koca kâinatı idare eden şu koca câzibe-i umûmiyye kanununu nerden bulup çıkardınız?” diye sormuşlar: “Düşünmekle!” cevabını vermiş. Gördünüz mü? Düşünmek neler yapar? Okuyunuz! Düşününüz!

“Kitaplarda ekseriya insan beklediği bir teselli bulur. İnsanın kalp yarasına hayal ve ümit bir merhemdir. Kitabın bir sözü onun sargısıdır.” Her kitabı okumaktan ictinap etmeyiniz. Lakin muhakemenizi asla elden bırakmayınız! Okuyunuz! Okuduktan sonra

muhakeme ediniz; vicdanınıza muvafık bulduğunuz iyi şeyleri telakki ve fenasından tevakki eyleyiniz.

“Kitap mütalaası çoğaldıkça dünyadan, cinayet ve hıyanet kalkacaktır çünkü kitaplar, insanlara insaniyeti öğretecektir. Şu bulunduğumuz on dokuzuncu asır âlim ve mütefennin insanlar, ister. Zira bu asır pek âlî bir familyadan tevellüt etmiştir; pederi: “terakki” validesi: “insaniyettir”

On dokuzuncu asır bir dehadır; deha olan insanlar ihtilat etmek için kendileri gibi dühât ararlar. On dokuzuncu asır da bir deha olduğundan: Terakki etmiş, tefennün eylemiş milletlere yâr ve munis olmak ister.

Okuyalım; düşünelim; terakki edelim ki: Bizi de on dokuzuncu asırın evlatları sırasında tadat etsinler.

Bu asırda, bina yapmak lâ-büdd imiş: Ne binası? Ve nereye? Ne ile? Şu üç sualin cevabı: “Ahali bina etmek; o binayı terakki dâhilinde yapmak; ziyâ-yı ma’rifetle inşa eylemek.” olurmuş; ne doğru söz! Ne âlî fikir!

Siz okuyamadınız ve sinniniz kemale reşide olduğundan bundan böyle de okuyamayacağınızı anladığınızda teesüf ediyor iseniz: Pek âlâ! Öyle ise [61] bari çocuklarınızı mekteplere veriniz de okusunlar; fen tahsil etsinler. Beş nev taam yiyeceğinize iki türlü, bir türlü kuru ekmek yiyiniz. Zararı yok. Tek, hayrû’l-hâlef yetiştirmeye say ediniz.

Bahsimizi biraz çokça uzattık. Eğer bu bapta, usanmayacağınızı bilmiş olsam, ciltlerle kitaplar yazmaya kadar çıkışacağım. Fakat ne vazifem? Usanırsanız ne yapalım? Bendeniz müsadenizle biraz daha söyleyeceğim. Çünkü bugünkü günde bizde olan fıkdan-ı fenn [kendi zımlarınca] edip geçinenlerin hâline bizi ağlatıyor! Cehalet, o gibi ediplerin kallerinden kalemlerinden akıp duruyor! Bu hâller herkesi güldürüyor; fakat gayret-i millîye saikası ile onların şu gülünç hâlleri bizi hüngür hüngür ağlatıyor. Çünkü: “Fikir körlüğü tıpkı göz körlüğü gibidir. Bir âmânın kazaen ayağı bir taşla ilişip düşerse ona gülmemeli; bilakis ağlamalıdır. Zira onun düşmesi ihtiyari değildir; zaruridir.” Şu kadar var ki: Bir insan kendi haddini bir dereceye kadar bilmek şarttır. Edip diye meydana atılacak bir insan, hiç olmazsa, fûnûnun— oldukça muhteviyatını bilmek bir taraf— ne işe yarayacağını olsun bilmelidir. Yoksa ömrünü, yalnız: Arabî, Farisî,

Fransızca ve daha bu gibi lisanların tahsiline sarf etmiş de, kendisi âdetâ mecmû'-i sarf ve nahf denilecek bir kavâit yığıntısı olmuş! Edip diye meydana atılmış! Ne faydası var? Bir gün olup da: “Tophane’yi gezdim, o cesim topların Mehmet Usta, Ahmet Kalfaların dest-i san’atından çıktığını gördüm.” diyecek değil mi? İşte esef edeceğimiz ağlayacağımız cihet budur ya! Hey koca edîb-i lebîb! Bir kere o topların her şeyinden vazgeçtik. Acaba derununa açılan, viyo tabir olunan helezonun nasıl ilimlere, hangi fenlere muhtaç olduğunu ve eğer bu topun mürtesemlerini irâe eden resimler, resim-hânelerde [62] ulûm-i riyâziye ve tabîiye bilenler taraflarından kafa çatlatıp da bil-hesâb tersim edilmemiş olsalar Mehmet Ustaların ellerini bile hareket ettirmeye cesaret edemeyeceklerini bilseniz, bu sözü yazmak değil hatta kale bile alır mıydınız? Gözünüze çarpan şu cesim sefâini — derunlarına koca makineleri oturtuverip de — su üzerine atan cahil bir Mehmet Usta’dır öyle mi? Ne mahdud tasavvur!

[Mabadı Var]

Tevfik Rıza

Letâif

Hüsn ü edasıyla nicelerini pençe-i hükmüne almış bir genç madam bazı kibar zevat ile taam etmekte iken içlerinden biri — henüz tamamıyla pişmemiş olduğu hâlde— tevzi olunan külbastıdan kinaye olarak:

—Madam, hüsn ü letafetinizden fırlayan şerâreler benim gibi bende-gânın yüreklerini yakıp kül etmeye kâfi iken, nasıl oluyor da bu külbastıyı bir parça olsun pişirememiş? Demesi üzerine mumaileyh ziyadesiyle bozularak hiddeti ima etmez hafif bir sada ile:

— Evet, külbastının biraz çiğce olduğunu tasdik ederim. Fakat ne çare ki siz külbastı kadar da pişmemişsiniz! cevabıyla muhatabını müstağrak-ı şerm ü hicâb eyler.

Pederiyle kızı arasında: —————

— Kızım, şu bizim komşunun delikanlı oğlunu sabah akşam gidip gelirken senin pencereden gördüğünü hiç arzu etmiyorum.

— Evet pederim, dün kendisi de kulağıma yavaşçacık: “Affedersin ama şu senin pederinden de hiç hazzetmiyorum.” diyordu.[63]

Hilekâr bir âşık ile işve-bâz (naz edici) ve fakat sâf-dil bir âşık arasında:

Âşık — eğer beni — başkalarının yaptığı gibi — birgün terk edecek olur isen ben hiddet ve kıskançlığımdan mutlaka verem olur ölürüm.

Âşık — Hayır, sevdiğim, hayır. Benden istediğin kadar emin olabilirsin.

— Fakat ne vechile?

— İster isen bir yemin edeyim

— Evet, etmeli.

—Sen bu letafetini hıfzyledikçe ve kalbimde yalnız senin muhabbetini hissettikçe yemin ederim ki senden ayrılmayacağım.

— [Der-âgûş ederek] Teşekkür ederim. Sevdiğim.

Meflûc bir zevc ile güzel zevcesi arasında:

—Madam aşağıda bir erkek sesi işitiyorum kimdir o?

—Hayır, efendim, kimse yok. Piyanomu düzeltiyorum.

—Peki. Fakat her ne kadar meflûc isem de yine hanemin içinde yabancı olup olmadığını hissederim.

—Şüphesiz, efendim.

—Bunun için. Karşıkı komşu ile mahdumundan başka bir erkeğin buraya girdiğini istemem. Eğer bir başkasının girdiğini anlayacak olur isem elimden bir yere kaçamazsınız. .

— Müsterih olunuz efendim. Zaten karşıkı komşunun mahdumundan başka evimize kimsenin geldiği var mı?

Sâhib-i İmtiyâz

A(yın).Kâmil [64]

—İtizâr—

Birinci nüshamızda —tasrihine sarf ettiğimiz o kadar gayretimizle beraber yine— bazı sehvler vuku bulmuş olduğu gibi sâhib-i imtiyâz [A(yın). Kâmil] ismi dahi nasılsa gösterilmemiş olmak ile itizâr olunur.

Bir nüshası üç kuruştur.

Yirmi dört nüshanın iştirâ bedeli İstanbul için iki sim mecidiyedir. Taşra için ayrıca on kuruş posta ücreti alınır.

Merkez-i tevzî' Babıali Caddesi'nde Arakel Efendi'nin 46 numaralı kitâb-hânesidir.

Abone yazılmak ve asar ihdâ buyurmak isteyen zevat kitâb-hâne-i mezkûre müracaat etmelidirler.

Arkadaşımız Naci'nin evvelce tabolunmuş olan "Hamîyyet" unvanlı manzûme-i târihiyyesi Arakel ve Karabet Efendilerin kitâb-hânelerinde bulunur.

Fi 27 Muharrem Sene 1300 (8 Aralık 1882)

Âfâk

[Numara:3]

Her fikr-i şu'le-dârdan evrâk alur cîlâ';

Âfâka her sitâre verir başka bir safâ'.

Siyasiyattan Başka Her Şeyden Bahseder ve Cüz Cüz Neşrolunur

Risâle-i Mevzutadır

Münderecatı

Tevhîd. Bir Manzume. Cûmel-i Hikemiyye-i İslâmiyye. Ekâlîm-i Tabîiyye. Cûmel-i Hikemiyye. Üç Dost. Ulüvv-i Cenâba Bir Misal. Hiddetli. Kuvve-i Mihânikiyye. Gayret-i Ciddiyye [Son]. Köpekte Sadakat. Bir Fıkra-ı Edebiyye. Denis Papen [Mabat]. Kadınlar Hakkında Bazı Meşâhîrin Sözleri.

Muharrirleri

Muallim Naci. Mehmet Şükrü. Tevfik Rıza. Mehmet Nadir

Maarif Nezâret-i Celîlesinin 636 Numara ve Fî 1 Muharrem Sene 1300 Tarihli Ruhsatnamesiyle

İstanbul

Matbaa-i Aramyan

Çakmakçılar Yokuşunda -Agopyan Hanında Numara 13

Âfâk

Her Fikr-i Şu'le-Dârdan Evrâk Alur Cilâ';

Âfâka Her Sitâre Verir Başka Bir Safâ'.

Siyasiyyattan Başka Her Şeyden Bahseder ve Cüz Cüz Neşrolunur

Risâle-i Mevcutadır.

[Numara: 3]

Muallim Naci

Edebiyat

Tevhîd

Allah ki mûcid-i cihândır

Bin dürlü nikâbdan 'ıyândır!

Kesretde hezâr renge girmiş;

Her mazhara başka renk virmiş! [65]

Bulmaz o tecelliyât-ı gâyet;

A'dâd nasıl bulur nihâyet?

Tevhîdi sever o Hâliku'r-rûh;

Birdir bir O bî-niyâz Sübbûh!

Yok şirke egerçi i'tibârı

Tevhîde de yoktur iftikarı.

Ta'rîfine gitmemektir evlâ;

Ta'rîfe gelir mi hiç Mevlâ?

Allah nedir? deyince gâfil

Allah deyip hamûş olur dil.

Âkil biliyor ki var bir Allah;

Mâhiyyeti anlaşılmıyor âh!

Olmaz mı hîred-güdâz ümmet

Peygamberi lâl eden hakikat? **66]**

.....

.....

Ma'nâ-yı vücûd, Rabb-i a'lâ

Allâh bilür azîm-i ma'nâ

Bak san'atına ne âlem-ârâ!

Bak kudretine ne hayret-efzâ!

Bak mülküne var mı intihâsı?

Bak zihne sığar mı kibriyâsı?

Devretmede dest-i kudretinde

Yüz bin küre mülk-i hikmetinde!

Etmîş ten-i zârı hâkdânı.

Kılmış dil-i pâkî âsumânı.

Ten mürtebit olsa da zemîne

Cân çıkmada Rabb-ı âlemîne!

Ten durmada âşiyân içinde;

Cân uçmada gaybiyân içinde! **[67]**

Ey tâir-i gayb sânekallâh!

Pervâzına bin tebârekallah!

Seyyâre-i arzı târik oldun;

Yükseklere doğru sâlik oldun!

Nâsût idi bi bir zaman makâmın;

Lâhûta mı şimdi i'tizâmın

Şevkin kime? Durmayıp gidersin;

Allah'ı mı cüst ü cû edersin?

Göz nûru gibi semâya çıktın;
Bak bak ne güzel fezâyâ çıktın!
Çık çık ki bu hâkdan tenindir!
Uç uç ki cihân-ı cân senindir!
Seyyâre hudûd içinde mahbûs;
Yoktur hele sence hadd-i mahsûs!
Ya Rabb bu ne matlabımca rif'at!
Ya Rabb bu ne meşrebimce vüs'at! [68]
Âlem kalur ortasında erzen
Cevlân-gehi böyle isterim ben!
Olsam da muhîti âsumânın
Elbette muhâtıyım Hudâ'nın.
Âgûşuma sığsa da semâvât
Yanında vücûd olunmaz isbât.
Olsam iki âlemin emîri
Emrim yine bir şeyhin esîri.
Bir öyle melîke ey esîrân
Hürriyetim olmasın mı kurbân?
Afv eyle hatâ ederse gâhi
Bir cezbeli şâirin İlâhı!
Aşkınla nevâ-yı dil-nişîni
Raksan ediyor muvahhidîni!
Senden bu nefes, dehen de senden!
Şâir de senin, sühen de senden! [69]

Maarif Nezâret- i Celîlesi’nde encümen-i teftîş ve muayene memurlarından Hintli Nusret Ali Han Efendi Hazretleri tarafından ihdâ buyurulmuş ve geçen nüshamıza yazılacak iken nasılsa kalmış olan bir eserdir ki aynen dercediyoruz.

Avn istemeyen zîşânım oldun.

Âh! Tîr-i bî-gümânım oldun

Dermân yeri kalmadı tenimde

Ey dert devâ-yı cânım oldun

Dil hâne-i mûrg sandı dâmı

Ey zülf bana mekânım oldun

Zincîri şikeste eylerim ben

Ey pâ neye der-miyânım oldun

Çok şükür sana libâs-ı üryân

Sen perde pûş-ı nihânım oldun

His buldu tasavvurunda meclis

Ey hâmûşî dâstânım oldun

Düşüp yedd-i ehl-i çeşmden âh

Ey kûdek bî-zebânım oldun

Ol dem yine lâ-mekâna çıktım

Ülfet bana nerd-bânım oldun

Artık [Dedi nev-arûs-i mazmûn]

Ey “hân” bana hükümrânım oldun [70]

—Mehmet Şükrü—

Cümel-i Hikemiyye-i İslâmiyye

Hazainü’l-hayrî ve’ş-şerrî mefatihe’r-ricâl

“Hadis”

Hazâin-i hayr ve şerrin anahtarları insanlardır.

Men ye’s min şey’in istiğna anhu

Ömer “Radiyallahu”

Bir şeyden meyus olan adam ondan müstağni olur.

Fi'l-uzleti'r-râhati min haltâi's-sûi

Ömer "Radiyahallahu"

İhtiyâr-ı uzlet eden kimse fena adamlarla ihtilâttan kurtulmuş olur.

A'kalü'n-nasü ı'zerehemü'n-nâs

Ömer "Radiyahallahu"

İnsanların en akili en munsif olandır

El-buhlü câmiü'l- mesâvî'l-kulûbü ve hüve zamamün yukude behü illa külli su'in.

Ali "Keremallahu Vecheh"³⁰

Hasislik mesâvî-i kulûbu cami bir sıfattır ki insanı her bir fenalığa sevk edebilir.

El-lisânü sebe'un inne halâ anhu 'akarun.

Ali "Keremallahu Vecheh"

Lisan yırtıcı hayvan gibidir, başıboş bırakılırsa akur olur.

İnne'l-birre etülü tansuru'l-ebâtil

"Zemahşeri"

Rüşvet ancak hukûk-u gayr-ı meşrû'anın istihsaline yardım eder.

Ve izâ raetye su'ubete fî-matlabi fahmil su'ubete 'ale'd-dînâr.

"Zemahşeri"

İşlerde tesadüf olunacak sıklet suûbeti akçeye çektirmelidir.

Mecâlisetü'l-câhilü marazü'l-'akl.

"Atayi"

Cühela ile ihtilat ve müvâsenet akıl hastalığıdır.

Men keteme'n-nasihate mine's-sultan ve'l-illete mine'l-ettiba fekathâne nefseh.

"Hindî"

Padişahlardan nasihati, etibbadan, illeti ketmeden adam nefsine hıyanet etmiş olur. [71]

"Fıkra-ı Târihiyye"

Evâilde Mısır kütüphanelerinde iki milyon cilt kitap mevcut idi! Yalnız Târih-i Taberî'den bin iki yüz nüsha var idi; hatta efâzıl-ı ulemâdan Şehâbeddin Hafâcî³¹169 sene-i hicrîyesinde Mısır'da vefat ettiği vakit bazı resâil müstesna olarak terekesinde on bir bin cilt kitap zuhur ettiği mahkeme-i Mısıriyye siciline kaydolundu.

³⁰ Keremallahu vecheh, Hz.Ali için kullanılan "Allah yüzünü ak etsin" anlamında dua ve saygı sözü. (Biçer 2002: 296)

³¹ Mısırlı dil ve edebiyat âlimi, fakih ve müfessir. (Ergin 1997: 73)

[Müstazrafdan]

“Diğer”

Bir gün Nûşirevân³² şikâre çıkmış bir çiftlik kenarında dolaşır iken susuzluk galebe etmiş, su aradığı sırada bir kızcağız zuhur etmiş ondan su istemiş. Kız dahi hemen bir şeker kamışı keserek ve ta'sîr ederek usâresini müşarünileyhe takdim etmiş. Şerbet, gubâr-alûd bulunduğu hâlde ne nefis şerbet diyerek ve fakat teenni ederek içmiş, onun üzerine kız demiş ki: Gördüm ki susuzluktan hararetiniz ve kalbiniz âteş-nihâdedir onun için efendimize böyle tozlu bir şerbet takdimine cesaret ettim. Eğer böyle yapmasa idim, süratle içerdiniz bu ise kalbinize südde irâs ederdi, sûi'l-kınye illetine müptela olurdunuz. Müşarünileyh kızın şu ifâde-i hikmet-âmîzinden pek memnun olarak kendisini birçok bahşîş ile taltif eylemiş.

Ekalîm-i Tabîyye

Tarif:

Toprak ve rüzgârların terekküp ve teşekkülü (oluşumu) ekalîm-i tabîyye üzerine başlıca tesire maliktir. Ekalîm-i tabîyye hâr, bârid, yâbis, râtıb ve bilcümle nâfi'ü's-sıhha iklimleri havi ve muhittir.[72]

“Esbap” Ekalîm-i tabîyyenin sebepleri dokuzdur. Birincisi güneşin havâ-yı muhite olan tesiri. İkincisi küre-i arzın harâret-i dâhiliyesi. Üçüncüsü arazinin sath-ı bahrden irtifai. Dördüncüsü arazinin meyil ve inhirâfı yani eğriliğiyle mevkilerinin vaziyetleri. Beşincisi dağların cihât-i erbaaya şark, şimal, cenup, garba dair vaziyetleri. Altıncısı büyük denizlere olan kurbiyyetleriyle onların mevâki'ine olan mensubiyetleri. Yedincisi toprağın fenn-i tabâkâtü'l-arzca tabiatı ve ona müteallik vaziyeti. Sekizincisi bir yerin vasıl olduğu derece-i ziraat ve ma'mûriyeti. Dokuzuncusu orada galip olan rüzgârlar.

[Harâret-i zâhire ve harâret-i muhtefiye] Harâret-i zâhire ecsâmın zerrâtını teshin eder ve sıcaklığın hiss olunmasıyla meydana çıkar.

Harâret-i muhtefiye ancak zerrâtı münbasit kılar ve zahir olmadıkça harareti meydana çıkarmaz.

“Cihât-ı Umûmiyye-i Arz”

³² VI. yüzyılda yaşamış ve adaleti ile ünlü İran hükümdarı.

Bir yere güneşin derece-i harâretinin nüfuz ve tesiri şüphesiz o mahallin şemse nispetle bulunduğu vaziyetinden naşidir. Bir yere şuaât-ı şemsiyye kaimen inikâs ederse orada hararet çok olur.

“Cihât-ı Garbiyye”

Nısf-ı küre-i şimâlînin mevâki’-i şarkıyyesinde geceleri teraküm eden bürudeti ertesi günün şuaât-ı şemsiyyesi mahveder. Hâlbuki mevâki’-i garbiyye, şark ve cenuptan vürut eden eşi’a-i münharifenin hararetini tamamiyle ahz ve muhafaza eylediklerinden sabahları şua’ât-ı şemsîyenin gecenin soğuşuna mukabelesine lüzum kalmaz.

[*]³³“Riyâh-ı Gâlîbe”

Rüzgârların tahavvül ve tebeddülleri muvâzene-i havâyâya merbut ve matuftur. [73] Bir iklimin hararetiyle diğer iklimin bürudeti birbiri üzerine daima tesirden hali değildir. Bazı yerlerde cenuptan esen sıcak rüzgârlar şimalin sert ve şedit soğuşunu tadil eder. Nitekim şimalin gayet soğuk rüzgârları cenubun gayet sıcaklığını tadil ettikleri gibi.

“Sıcak ve Kuru İklim” Sahra-yı Kebîr’den esen rüzgâr gayet sıcak ve kurudur. Suları tuzlu ve azdır. Hayvanatı asabi ve insanların rengi zeytuni ve görünüşleri vahşi ve bedavidir. Sekene-i Sahrâ-yı Kebîr ziyadesiyle safrâvî’yü’l-mizâcdırlar.

“Sıcak ve Rutubetli Memleketler”

Asya-yı Osmânî’de Fırat ve Dicle vadisi ile Fransa’nın Afrika-yı garbîde “Senegambiya müstemlekâtı ve Brezilya’nın şimal taraflarında vaki memleketler ve Panama Boğazı ki kâffesi sıcak ve rutubetlidir. Nebatâtı pek güzel manzaralı ise de aralarında sâm-nâk-ı haşerât u mûziyât eksik değildir. İnsanları balgamî’yü’l-mizâc olduğundan orada bulunan Avrupalılar dahi biraz tagayyür etmektedirler.

“Kuru ve Soğuk İklim”

Bu iklimin nebatâtı gayet kuvvetli ve suları mezbul ve lezzetlidir. İnsan ve hayvanatı müvellidü’l-humûzayı çokça teneffüs ettiklerinden yani oranın ciyâdet-i havâsı; onları ziyade kuvvetli ve sağlam bulundurur. Ahlak ve tabiatleri mutedil ve renkleri beyaz ve demevî-mizâc olanları galiptir. Bu iklim hemen Avrupa ve Asya kıtalarına mensuptur.

“Soğuk ve Rutubetli İklim”

³³[*] Bir yere çokça esen rüzgârlar İstanbul’un poyrazı gibi

Bu iklim Sibirya ile İngiltere'nin Şimalî Amerika'sına mahsustur. Havası daima mazarratlı bir sis ve dumanla muhattır. İnsanları pek iri fakat zayıf ve laubali ve mâlihulyâvîdir.[74]

“Mıntıka-i Hârre”

Mıntıka-ı Hârre'nin iki mevsimi olup biri kuru diğeri yağmurludur. Evvelkisi bir nevi yaz ikincisi kış mevsimidir. Mevsim rüzgârlarının hübübu sebebiyle hasıl olan tebahhurdan ve bir dahi tesâvî-i leyl ve nehârdan naşı medar altında bulunan ekalîmden daha ziyade hatt-ı üstüvâda bulunan ekalîme tahammül edildiği meşhurdur.

Tevfik Rıza

Cümel-i Hikemiyye

Safayı takip eden yolda, ekseriya, cefaya tesadüf eder.

[Monteskiyö] (Montesquieu)

Söylemek ile yazmak insanın yalnız kendisi için olmuş olsa idi, pek ziyade ihtiyatkâr-âne davranmak icap etmezdi; hâlbuki bir söz veya bir kelime bir saat zarfında bin kişiye neşrolunabilmek ihtimali olduğundan natıklar ile muharrirler teenniye bir an zihinlerinden dūr etmemelidirler.

[Madam Dö Montenun] (Madame de Maintenon)

Başlıca tedbir, az söylemek ile başkalarından ziyade kendi zatından korkmaktır.

[Fenelon]

Ulüvv-i cenâb denilen haslet-i hasene başkalarına iyilik yapmak ile kendi aleyhinde yapılan fenalıkları affetmektir.

[Vovnark]

Felaketten tevakki olunmak (korunmak) için tedbir, felakete tahammül edebilmek için cesaretle gayret lazımdır.

[Jan Jak Ruso]

Eğer kendimizde kusur olmamış olsa idi, başkalarının kusurlarını görüp işittiğimiz vakit o kadar memnun olmaz idik.

[Laroşfuko] (la rochefoucauld) [75]

Bir namuslu adamın hissedebileceği en büyük meserret dostlarını mesruredebilmekten gelir.

[Volter] (Voltaire)

Kanunların emir, âdetlerin icbar ve vicdanın tahsin ettiği bilcümle hususat herkesin, pek güzel, bilmekte oldukları şu cümlede münderiçtir:

“Kendi hakkında yapıldığını istemediğin şeyi başkalarına yapma.”

[Doklus]

Üç Dost

Sakın ahlak ve etvârını tecrübe etmediğin bir adamı dost ittihaz etme; bir ziyafet salonunda pek çok, fakat bir zindan kapısında hiçbir dost bulamazsın.

Vaktin müsait iken bir dost edinmeye gayret et.

Bir adam üç dosta malik idi; onlardan ikisini meclis-i ülfet ü sohbetine şayan görür ve — kendisine en ziyade arz-ı muhabbet eden — üçüncüsünü ise bir nadan gibi telakki ederdi.

Nasılsa bir gün hâkim huzuruna celbolundu, [bigünah olduğu hâlde azîm bir cinayetin maznunu olmuştı] . Şahsını pek çok müdafaa etti ise de mesmu olmadı. En nihayet lehinde hüsn-i şehâdetlerini iltimas için dostlarına müracaat edip ağlayarak dedi ki: Aman sevgili dostlarım! Beni içinizden hanginiz müdafaa edip bigünah olduğumu zahire çıkaracak? Ammenin hakkımda olan gazabı anbean teşeddüt etmektedir.

Üç dostundan birisi meşâgil-i zâtiyesinin kesretinden bahsederek derakap itizar etti; ikincisi ancak mahkeme kapısına kadar refakat edebilip mahkeme heyetinin hiddette bulunduğunu görünce hemen sıvıştı. Şahsına pek o kadar [76] ehemmiyet vermediği üçüncü dostu ise, kendini, o derece bir memnuniyet ve o kadar bir cesaretle müdafaa etti ki, nihayet, berâat-ı zimmetine hükm olunup sebebli tahliye kılındı, bundan başka, birçok hedâya ve atâyâ-yı girân-bahâ ile de memnuniyetinin isticlâbına gayret olundu.

Bu âlem-i fenâda insan üç dosta maliktir.

Acaba insan mahkeme-i kübrâ-yı ebediyete çağrıldığı vakit bu üç dost ne yolda davrancaklar?

Akçe —ki insanın hayatında bir muhibb-i mütekaddimdir. — vefatı anında kendisini terk eder. İkinci dostu mesabesinde olan akrabası kendisini mezara kadar götürüp orada terk ve kendi meskenlerine avdet ederler.

Müddet-i hayâtında, zihin ve fikrinden mütebâid bulunan ef'âl-i hasenesi, işte şu üçüncü dostudur ki kendisini kürsi-i ehâdiyete kadar götürüp orada şahsını müdafaa eder ve her hâlde eltâf-ı bî-nihâye-i samedâniyeden hissemend eyler.

Herder [*]³⁴

Ulüvv-i Cenâba Bir Misâl

Madam Jöfren [**]³⁵ meşhur heykeltıraş Buşardon'a iki adet mermer çiçeklik sipariş eylemiş idi. Çiçeklikler yapıp iki işçi vasıtasıyla nezdine gönderildi. Madam Jöfren çiçekleri temaşa etmekte iken birisinin kırık olduğunu müşahade ederek işçilerden istizah eylemesi üzerine merhumlar: [77]

—Heyhat! Madem, bu felakete düşer olan arkadaşlarımız o kadar mahcup, o kadarmeyus oldu ki, hatta huzuruza bile çıkmaya cesaret edemeyip mahzûnen avdet etti. Mösyö Buşardon duymuş olsa mutlaka kendisini tardeder. Hâlbuki zavallı arkadaşımızın familyası pek kesretli olup onların cümlesini infaka mecburdur. Bununla beraber.....

—Peki, peki. Bu kadar izahat bence kâfi. Bu meseleden hiçbir kimseye bahsetmeyeceğimden emin olunuz. Arkadaşınız da beyhude yere meyus olmasın.

Cevabıyla işçileri yerlerine gönderir.

Biraz sonra kendi kendine:

—Bu adam pek mahzun olmuştur. Kendisini teselli etmek için bir adam göndermeliyim.

Diyerek uşaklarından birisini yanına çağırdı. Dedi ki:

— Mösyö Buşardon'un ikametgâhına gidip falanca adamı bulunuz. Şu on iki lirayı kendisine, şu on üç lirayı da lehinde idâre-i kelâm eden arkadaşlarına veriniz.

Emriyle ulüvv-i cenâbını bir kat daha tezyit eder.

Doklus [*]³⁶

³⁴ [*] Almanyalı olup pek meşhûr bir feylezofdur 1744-1803

³⁵ [**] Şefkat ve zekâveti ile kesb-i şöret eylemiş on sekizinci asrın meşâhir-i nisâsındandır.

³⁶ [*] Fransız üdebasındandır. (1704-1772)

Hiddetli

[Şu mudhîke yazıldığı zaman, pek o kadar, teveccüh-i âmmeyi celb edememiş idi; fakat sonraları, layık olduğu derece, rağbete mazhar oldu — Laharp³⁷]

Mûlahaza

Vâkıâ makâle-i âtîye, bâdî-i emrde, pek basit görünürse de müdekkik-âne [78] mütalaa olunacak olur ise, ne derecelere kadar, güzel yazılmış olduğu anlaşılıyor. Hadîd-i mizâc olanların tarif ve tavsifine bundan güzel bir misal göremediğimizden bunun tecrübesini ihtiyar ettik.

Mösyö Girişar — [Uşağı Luliv'e] Cellat herif! Her vakit beni iki saat kapıda bekletecekmisin?

Luliv— Bahçede çalışıyordum, efendim. Kapı çalınır çalınmaz koştum; o kadar koştum ki yolda bile düştüm.

Mösyö Girişar — Keşke, kafan parça, parça olaydı..... Kapıyı niçin açık bırakıyorsun? Zevzek!

Luliv—Aman! Efendim, dün açık bırakmış olduğum için bendenizi takdir etmişsiniz. Açık bulunduğu vakit kızarsınız, kapalı olduğu vakit hiddetlenirsiniz. Nasıl yapacağımı şaşırdım.

Mösyö Girişar — Nasıl yapacağını şaşırdın, öyle mi?

Arist — Rica ederim, birader. Nafile...

Mösyö Girişar — Siz biraz sabırlı olunuz.. [Luliv] Nasıl yapacağını şaşırdın, öyle mi? Habis (kötü, alçak) !

Arist— Rica ederim, birader. Bırakınız şu herifi de azıcık da beni...

Mösyö Girişar — Lakin birader efendi, siz uşaklarınızı takdir ettiğiniz vakit, herkes sizi serbest bırakıyor.

Arist— [Kendi kendine] Biraz kendine bırakalım da hırsını alsın.

Mösyö Girişar — [Luliv] Nasıl yapacağını şaşırdın, ha? Melun!

³⁷ Jean-François de La Harpe (1739-1803). Fransız oyun yazarı.

Luliv— Hiddetlenmeyiniz, efendim, isterseniz siz çıktıktan sonra, kapıyı açık bırakıyım?

Mösyö Girişar— Hayır. [79]

Luliv— İsterseniz kapalı dursun?

Mösyö Girişar —Hayır.

Luliv— Fakat efendim, başka çare yok...

Mösyö Girişâr — Daha mı! Daha mı! Muhakeme ediyosun? Hayvan!

Arist— Bana kalsa, pek fena muhakeme etmiyor. Böyle muhakemeli bir uşağa malik olan, elbette, memnun olur.

Mösyö Girişar— Fakat bence sizin muhakemeniz de hiçtir. Evet, muhakemesi yolunda bulunan bir uşağa malik olduğunu herkes arzu eder; Fakat hakîmlik eden uşağa değil.

Luliv— [Kendi kendine] Aman ya Rabbi! Şimdi çıldıracağım!

Mösyö Girişar— [Luliv] Susacak mısın, sen?

Luliv— Efendim, kulunuz şaşırdım, kaldım. Bir kapı ya açık bulunur ya kapalı. İntihâb buyurunuz, açık mı kalsın, kapalı mı? Hangisini istersiniz?

Mösyö Girişar— Rezil! Sana ben bin defa söyledim ki benim istediğim kapı daima... Fakat şu hayduda bakın, şu hayduda! Bana bir uşak parçası sual sorsun! Ne demek! Habis! Melun! Eğer seni bir defa daha böyle yakalayacak olur isem vay hâline!... [Arist'e] Zann edersem, siz gülüyorsunuz, kanun-şinâs, avukat efendi?

Arist— Ben mi! Hayır. Bu gibi emirleri, uşakların tamamıyla yapmayacaklarını bilirim de...

Mösyö Girişar— [Luliv'i göstererek] Hâlbuki bu çapkını benim başıma musallat eden sizsiniz.

Arist— Fena yapmadım zannederim.[80]

Mösyö Girişar— Oov! Zannederim... Ha! Gülücü efendi, biliniz ki “zannederim” sözü akıllı bir adamın lisanından südür etmez.

Arist— Rica ederim şu işi bırakalım, artık müsaade ediniz de size bir mühim haber...

Mösyö Girişar— Hayır. Evvela şu haydut heriften ne güne hizmetler gördüğümü gözünüzün önünde meydana çıkarayım da bir daha bilâ-sebep kızmış olduğumu bana söylemeyiniz. İşte şimdi göreceksiniz. [Luliv] Merdiveni süpürdün mü?

Luliv — Taa yukarıdan aşağıya kadar.

Mösyö Girişar— Avluyu?

Luliv— Eğer zerre kadar bir şey bulabilirseniz, aylıklarımın bütün bütün vazgeçerim.

Mösyö Girişar— Katıra hâlâ su vermedin â?

Luliv— İnanmazsanız suya giderken beni katırla beraber gören komşulara sual edin.

Mösyö Girişar— Yulaf da verdin mi?

Luliv—Evet. Hatta Giyomda orada idi.

Mösyö Girişar— Fakat söylediğim kana kana şişelerini götürmedin değil mi?

Luliv—Boşlarını bile getirdim.

Mösyö Girişar— Mektuplarımı da postaya götürdün mü? Ha!...

Luliv— Hiç götürmez miyim efendim?

Mösyö Girişar— Şu mekruh kemana el vurma diye sana yüz kere söyledim. Hâlbuki bu sabah yine çalar iken... Hatırınıza gelmiyor mu?[81]

Luliv—Onu, dün siz parça, parça etmediniz mi? Hatırınızda değil mi?

Mösyö Girişar— Gelen on iki çeki odunun hâlâ yerleşmemiş olduğuna eminim.

Luliv— Hayır, efendim, tamamıyla yerleşti. Hatta gelen bir araba otu bile Giyom ile beraber ambara tıktık. Bahçede bulunan ağaçların hepsini suladım. Üç “tahta” belledim. Dördüncüsünü beller iken siz kapıyı çaldınız.

Mösyö Girişar— [Kendi kendine] Şu tembel çapkını mutlaka kovmalı... Bunun kadar, beni hiçbir uşak, hiddetlendirmemiş idi. Bu herif! Bu melun beni hiddetlendire hiddetlendire en nihayet mevtime sebep olacak... [Luliv’e] defol şuradan!

Luliv— [Arist’e: Yavaşca] Acaba ne içmiş?

Arist — [Mülâyim-âne] Çekil oradan. [Luliv çıkar]

Burunei ve Palapar

M. Nadir

Kuvve-i Mihânikîyye

İnsan, bu kuvvetin te'sîrâtını bir fikr-i amîk ile mûlahaza eylese: Defaten hem ürker; hem de kuvveti şâyân-ı sitâyîş bulur. Hep bu kuvvet sayesinde değil midir ki: Eb'âd-ı nâ-mahdûdeyi imla eden cevâhir-i ferdiyye yekdiğerleriyle terekküp ederek bilcümle sevâbit ve seyyârât vücut bulmuştur? Bunu düşündükçe insan kuvveti şâyân-ı sitâyîş bulur yine kuvvetin te'sîrâtıyla değil midir ki: Eb'âd-ı mücerrede, nâ-mütenâhiyye içinde seyahat eden ecrâm-ı bî-nihâye ve bu cihetle seyyârâtın seknesi [82] olan kâffe-i mevcûdât ve mahlûkat herc ü merc olup cevâhir-i ferdiyyeye irca edilebilir? Bu cihetini düşündükçe insan ürker. Kuvvetten maksat ne olduğunu iyice anlamak için, bir kere ta'rîf-i fennîsini yazmak muktezâ-yı hâldendir sanırız.

Kuvvetin tarifi şu vecihledir:

“Bir cismi hareket ettiren veya hareketine say kılan, velhasıl bir eser hasıl eden şeye [kuvvet] denir.”

Kuvvetin kühü ve mahiyeti henüz malum değil ise de eseriyle belli olmaktadır. “Bir cisim hareket ediyor” denilse, mutlak bir kuvvetin taht-ı tesîrinde bulunduğu anlaşılır. Bir cismin muvâzenette olduğu tasavvur edilse, birkaç kuvvetin esîr-i mutlakı bulunduğu mütebâdir-i hâtır olur. Çünkü muvâzenet, bir cisme birden ziyade tesir eden kuvvetlerin —her ne sebeple olursa olsun— yekdiğerini mahv ve ifna ederek, cism-i mezbûru hareketten iskât etmesine derler.

Bundan anlaşılır ki: Kâinatta hiçbir şey yoktur ki: Kuvvetin tesirinden hariçvaki olsun. Kuvvet kâinatın her cihetini muhittir.

Mâddiyyûn derler ki: “Bu mevcûdât-ı âvâlim eczâ-yı ferdiyyenin terekküp ve terâkümünde hasıl olmuştur. Binâen-alâ-zâlik, illet-i müstakile eczâ-yı ferdiyyeden başka bir şey değildir.” Pekâlâ! Hadi şu fikr-i sakimi kabul edelim. Lakin bir kere düşünmeli değil midir ki: Bu eczâ-yı ferdiyyeyi hareket ettirmek ve yekdiğeri ile terkip ve temzîc eylemek için, elbette bir kuvvetin vücuduna ihtiyaç messeder. Tefekkür eylemek lazım gelmez mi ki: Şu ecrâm-ı adîyeyi mahrek-i aslîlerinde müstakırr kılan kuvvete, şümûsun cazibeleri galip gelse acep bu kâinat, bu seyyârât-ı bî-nihâye ne hâl kesbeder? Şüphe

yoktur ki “Küllî şey’in yerciu ilâ aslihi³⁸” kelâm-ı hikmet-i ittisâmına ittibâen bir kere tevâbi’in her biri, metbû’-ı müfahhamlarının (hükümdar) sine-i câzibe [83] edâlarına atılacak ve bu hâlde insanların vücutları tebahhur ederek, nâm ve şânları bile kalmayacaktır! Bir kere de metbû’larda, yani şümûsta, kuvve-i ani’l-merkeziyyenin kuvve-i ile’l-merkeziyyeye galebesini farz edecek olsak: Bu hâlde dahi, şümûsu terkip eden mevâddın her biri bu’d-ı mücerrede atılarak— ve çünkü bir eczâ-yı lâ-yetecezzâyı yekdiğerine kesb-i irtibât ettirecek kuvvetin ihlalini farz etmiş olduğumuzdan— bunlar birbirlerinden bir sür’at-i serîa ile infikâk ve infisâl ederek eb’âd-ı mücerrede cevâhir-i ferdiyye-i nâ-mütenâhiye ile memlû kalacaktır! Pek güzel ama! Bu zerrât, acaba ne hâlde bulunacak? “Bu’d-ı mücerred dâhilinde ilelebet hareket edecek” denmiş olsa, kuvvetin ademi tasavvur oldunduğu gibi harekete bâis ve sebep ne olabilir?

“İlâ âhiri’n-nihâye bu’d-ı mücerred içinde istikrar eyleyecek” hükmü verilse, istikrâr-ı fence müvâzenet demektir.”

Müvâzenet ise, yukarıda tarif olunduğu üzere, bir cismin birden ziyade kuvvetlerin taht-ı te’sîrinde bulunarak durması hâline tesmiye olunuyordu. Bu takdirce, bir cisimde hareket ve müvâzenet hâli olmazsa cism-i mezbûr ne hâlde bulunur? Hareketsiz müvâzenetsiz, bir hâlin tasavvuru kabil midir? Eğer, ziyadan zulmetten, halâ ve maladan ârî bir hâlin tahayyülü mümkün ise, bir cismin de hareketten müvâzenetten berî olarak tasavvuru kabil olabilir. Hâlbuki bu hâllerin her ikisi de adîm-i imkândır.

Bundan anlaşılır ki: Kuvvetsiz kâinata hiçbir şey ve hatta hiçbir cüz’-i ferd idare olunamaz. Öyle ise “kuvvet” illet-i müessire olmak lazım gelir.

Kim bilir? Şu anda kuvvetin kâr-hâne-i hakikîsinde nice bin şümûs imal ve ibda edilerek eb’âd-ı mücerrede dâhiline atılıveriyor? Kim bilir? [84] Yine bu anda, nice bin âfitâb-ı tâb-nâk— seyyârâtıyla birlikte— kuvvetin tesiriyle, icrâ-yı ferdiyyeye tahavvül ederek kâr-hâne-i kuvvetin destgâh-ı ulviyetine düşüp yeniden, sûr-ı muhtelif-i âhirde arz-ı vücûd ediyor? Kâinatın— ki âlem kevn ü fesâddan ibarettir. İhtimal ki şimdi, birçok yerlerinde nice gürültüler kopup duruyor da, bu’diyetin nâ-mütenâhiliği mülâbesesiyle işitemiyoruz! İhtimal ki nice milyonlarla zî-rûhların vücutları—bulundukları seyyârâtın

³⁸ Kelâm-ı kibar. “Her şey aslına rücu edecektir.” anlamındadır.

metbû'ları üzerlerine atılmalarından —yanıp kavruluyor tebahhur ediyor da bizim haberimiz bile olmuyor!.

Bu ahvâl-i dehşet-engîz ve şu bedayi ve ihtirâât-ı muciz-âmîz hep bu kuvvetin tesiri ile hasıl ve nümâyân oluyor. Bu hâlde, maddiyata illet-i müstakile denileceğine kuvvete ıtlâk olunsa daha becâ olmaz mı? Hakikatte daha mutabık ve muvafık bir söz söylenmiş ve bir fikr-i âlî ve ciddî hasıl edilmiş olmaz mı? Bizde bazı şık beyleri görülüyor ki: Bir miktar Fransızca öğrenerek: [Demokrit], [Epikür], [Hot], [Dö La Baş], [La Metri]³⁹ ve [Didero] gibi mâddiyyûnun asarını mütalaa ederek muhakemesizlikten ve daha doğrusu fıkdan-i fenden: “Ben materyalistim” derler de: “Şecaat arz ederken merd-i kıbtî sirkatın söyler” müddeasınca izhâr-ı hakk ve belâhet eylerler.

Ey muhibb-i hakikat olan insanlar!. Bu kuvveti sevelim, zira terakkiyâtın menşei ve masdar-ı zuhûru kuvvettir. Kuvveti seven ve onunla ziyade iştigal eden milletler, görülüyor ki: Terakkiyâtın hemen evc-i bâlâsına tasa'ud etmişlerdir.

Şunu da söyleyelim ki: Bu kuvvetin— künh ü mahiyetini (asıl) değil— te'sîrât ve kavânîn-i ma'lûme ve mevcûdesini bildiren fenn: [cerr-i eskâldir].

Esef olunur ki: Henüz daha mekâtib-i âliyemizde bile bu fenn-i celîlü's-şâna [85] pek az ve belki “hiç” denecek kadar az ehemmiyet veriliyor. Hâlbuki: Kâinatın hangi noktasına bakılsa cerr-i eskâl kanunlarını mütalaa ve müşahede edilmemek mümkün değildir. Küre-i arz üzerinde bir cismin sukutu “cerr-i eskâl” kanunu dâhilindedir. Mermiyâtın mahrekleri bu fennin kavânînine tabi ve mutidir.

Sefâin inşası ve bunların makinelerinin imal ve tahrikleri hep mekanik kavâid-i ulviyyesine menûttur.

Ecrâmın şu intizâm-ı hayret-efzâsı: Mekanik fenn-i celîlenin kavânîn-i muntazaması sayesinde. İnsanların küre-i arz üzerinde meşy ve hareketleri, deniz sularının cereyanı, velhasıl her bir ahval ve keyfiyyât bu fenn-i âlî kavâit ve kavânîni dâhilindedir.

Garbın ve hususuyla İngiltere'nin terakkiyâtı ne sayede hasıl ve peyda olmuştur? Kuvvete meyl ve rağbet sayesinde değil mi? Hakâyık-ı tabiâtı anlamak kuvvetin kavânîn-i mevcûdesini bilmekle hasıl olur.

³⁹ “La Metri”. 18.yy. Fransız materyalizminin kurucusu.

Ebnâ-yı beşere büyük büyük hizmetler etmek, yine kuvvetin kavânîni ve kavaidini tahsile muhtaçtır. Kuvveti anlamak cerr-i eskâl fennine aşına olmakla olur. Bu fenni tahsil ise, birçok fûnûn-i esâsiyeyi bilmekle mütevakkıftır. Bu fenn-i celîle hadim olmak için değil midir ki: birtakım fûnûn tahsil ediliyor? Çünkü yalnız bu fenn-i âlîdir ki: refâh ve istirahat ben-i beşeri izhâr ve tehiyye edecek âlât, edevat ve vesaitin icat ve ihtirasına bâis oluyor. Bu fenn-i mukaddesin ianesiyledir ki: İcat ve ihtira edilen makinelerin tahrik ve istimalleri mümkün oluyor.

Bu takdirce, biz maddiyatla değil, ciddiyyatla uğraşmalıyız. Kuvvâ-yi ulviyyenin hall ü terkîbleriyle evkat-güzâr olmalıyız ki: Millet ve vatana hizmet edebilelim.

Fabrikaları idare etmek kuvvetleri bilmekle olur. Menâfi' ve teshîlât ise [86] fabrikalarda görülmektedir. Hevâ-yı nesîminin pek halis ve safisini teneffüs edip de beri taraftan nâire-i fakr ü ihtiyâc ile yanıp kavrulacağımıza, fabrikaların tadat ve tekessürüyle hevâ-yı nesîmimizi maden kömürü dumanları ile ihlal edelim de, refah ve istirahat-ı umûmiyeyi istihzar eden maden-i asferi— fabrikaların yetiştireceği masnû'ât vema'mûlât-ı müfide vasıtasıyla— istihsal edelim. Çalışalım efendim. Saâdet-i maddîye ve manevîyemizi tahsil-i san'at ve ma'rifette arayalım. Artık bundan böyle:

“İzzet-i adem de geçer gam da geçer âlemde ❀ Vaktini hoş geçirip şöylece eğlenmelidir”. Arkasından bir de [Vay!] para etmez! Filhakika beşer eğlenmek de ister. Fakat biz umûmen vezâif-i insâniyyeyi zevk ü safâya hasrediyoruz. Bir kere tembelliği terk ederek servet-i umûmiyemizi hasıl etmek için alelumum tahsîl-i fûnûn ve ma'ârifet hasr-ı vücûd edelim de sonra bir sûret-i muttaride ile zevkimizden de geri kalmayalım.

Fakat böyle fikdân-ı ma'lûmâtımızla beraber, bir de zevk ü safahate inhimak veyahut tembelliğe hasr-ı vücûd edip de zaman-ı mukaddesimizi beyhude yere sarf ve istihlak edersek bizim için dünyevî refah ve saadet mümkün ve mutasavver değildir.

Biz haddimizi bilmeliyiz. Çünkü bu yolda cehaletimizin ispatı berâhim-i kâtia ile meydandadır: Bu ana kadar sanayi ve maarif yolunda bir şey icat ve ihtira etmek şöyle dursun, Garbiyyûn'un keşf ve icat eyledikleri bunca hakayık-ı fûnûnu ve havârik-ı sanâyii' anlamaktan acz ve meskenetimiz güneş gibi ortada duruyor.

Evet, bu cehaletimizi mukarr olmalıyız. Lakin hâlimize merhamet ederek yeis fakat fütur götürmeyerek — tutulmuş olduğumuz hummâ-yı muhrîka-ı cehl ü nâdânîye bir devâ-yı âcîl tedariki çaresini gece gündüz sa'y ü gayret-i tâm ile arayıp bulmalıyız. Terakki ve

tefennün etmenin sırrını keşfeylemeliyiz. O da: [87] ulum ve maarife cidden hasr-ı efkârdır. Bu da kuvâ-yı tabîyyeyi belleyip onları mahall-i lüzûmunda istimal ile servet-i umûmiyeye nail olmaktır.

Gayret-i Ciddiye

[Mabat]

[*Âfâk*' ımızın bundan evvelki nüshasında “Gayret-i Ciddiye” serlevhalı bir bent yazılmış ve nihayetinde [Mabadı Var] denilmiş idi. Gerçi bu gibi bentlerde mabadın bırakılması kariîn-i kirâm hazerâtının mûcib-i infiâlleri olacağı bedihidir. Fakat ne çare ki: *Âfâk*' ın o nüshasında asarın kesreti bu gibi bir nakîse-i mûcib oldu. Binaenaleyh, bu bendi mütalaa buyuracak zevât-ı kirâmdan— bend-i ibtidâsından başlamalarını— istirham eyleriz.]

Ne fıkdan-ı fenn! Bir kere şu koca sefînenin mürtesimleri inşâiye dairesinde erbabı tarafından: Cerr-i eskâl, hesâb-ı tamâmı ve tefâzulu, kimyâ ve fenn-i mi'mârî-i bahrî ilh gibi ulûm ve fûnûn-ı âliyenin kavâid-i muzaffer-âneleri ile tersim edilir. Ve makinistlerin resim-hânelerinde dahi yine fûnûn-ı mezkûreden birtakımı ianesiyle makinesinin mürtesimleri bi'l-hesâb resmolunur. Badehu [Formen] yani, ustabaşıya— ki bunun da fûnûn-ı lazımede mahareti olması şarttır— gönderilir. Bunlardan sonra sizin dediğiniz Mehmet Ustalar, bir şeyden haberdar olmadıkları hâlde, elleri birer mukavves-i pergâr ile müsellağ olarak işe girişler.

Hatta usûl-i tersîmiyyede, sefînenin merkez-i sıklet noktasını tayinde, hesapça cûzi bir yanlışlık olsa, sefîne-i mezkûre, denize indiği gibi, [88] derhâl bir tarafına yaslanır ki bu gibi sefâin ile seyr ü sefer— eğer sufre vasıtasıyla kesb-i müvâzenet edilmezse— tehlikeden hali değildir.

Bir sefînenin bir çivisi bile—kuvve-i tahammüliyye (dayanma, dayanış) fennine müracaat olunmaksızın— çakılmaz. Nerede kaldı ki: O koca makinesi, o cesim teknesi: Hesapsız, kitapsız vücut bulacak! İşte toplar da aynı fûnûn ile meydân-ı zuhûra çıkıyor.

Biz demek istemeyiz ki: Her fert, ulûm ve fûnûn-u mezkûreden bazı kavait veya âlâtı bizzat keşifve icat vazifesiyle muvazzaftır.

Hayır! Bu vazife dühât-ı dehre aittir ki: Bu insanlar, devâhi-i taassubdan mücânebet, rivâyât u hurâfât-ı menkuleye kapılmaktan mübaadet ederek, her şey için enzâr-ı dakâyıkı açarlar. Merakın sevk-i tabîîsinden başka rehberleri, kendilerini ihata eyleyen eşyayı

imtihan ederek öğrenmekten kavait arzuları yoktur. İşte bu âlî insanlar, âbirine daima açık olan kitâb-ı tabîatı okumak için kendilerini ihzar ederler. Öyle kitâb-ı tabîat ki: Onun mütâlaa-ı amîkası bir gün olacaktır ki: Bilcümle mübayenet efkâr ashabını livâ-yı hakîkati altına cem edecektir! Zaman mukaddestir!

Hatta bir edip, bu dühât-ı dehrin vaz ve icat edegeldikleri kavânîn ve kavâid-i fûnûnu dahi öğrenmesin! Pek güzel ama bir edip artık mukaddemât-ı fûnûnu da mı bilmemeli? Hiç olmazsa, bir fennin ne işe yarayacağını olsun bilmeli değil midir? İşte câ-yi esef burasıdır ya!

Bize Arapça, Türkçe, Fransızca lazım imiş. Pekâlâ! Lâkin fen, san'at-ı elzemdir. “Sanat ile fen birbirinin yardımcısı olmalıdır. Şu iki mâdde-i asliyye, [89] terakkîyâtın iki tekerlekleridir ki: Her ikisi birlikte dönmelidir.” İşte o zaman matlup hasıl olur. Hem bize bu kadar lisanın ne lüzum olsun? Bize bir lisanın lüzum var ki: Lisân-ı mezkûr— mukaddemât-ı fûnûn görüldükten sonra— fen ve sanatın tahsilini tesri ve teshil etsin.

“Filanca Arapça Fransızca biliyor. Ne âlim zattır!” Bu avam lakırtısıdır hiç de âlim değildir. Âlim başka tercüman başkadır.

Lisan bilene, o lisanın tercümanı derler. Âlim ise, ulum ve fûnûna aşına olanlara tesmiye olunur. Ben Arapça filanca bilmem. Fakat şu yazdığım ibarelerle zannedersem ifâde-i merâm edebiliyorum. İnsana da lazım olan lisan bu kadardır. Yoksa ömrünü bir lisan tahsiline sarf edip de dünyadan bihaber olan insan, âlem-i insâniyyete ne kadar hizmet ibraz edebilir? Efendim çalışmalı, hem de gayret-i ciddiye ile hizmet etmeli. Fen, ilim, sanat tahsil eylemeli. Fabrikalar açmalı, elimizdeki malı ecnebilere kaptırmamalı. Kendimiz pişirip kendimiz yemeliyiz. Kendi yağımızla kavrulmanın çaresine bakmalıyız. [Nasr, darb, jete, jave] ile zihinlerimizi ifâde-i merâm edecek kadar yormalıyız.

Tercümedir

Sayd ü şikâra çıkmış bir kral, bir orman içinde, maktul bir insan naaşına tesadüf eder. Bu maktulun etrafında câlib-i merhâmet bir surette uluyan bir köpek müşahit eyler ki: Bu biçare hayvanı sahibinin yanından ayırmak için hükümdarın etibbası pek güçlük çekerler. Muahharen kral, naaşı defnettirir [90] ve köpeği alıp birlikte sarayına gelir. O anda fî'l-i katlin mütecasirini taharri etmek için lazım gelenlere emir verir. Her tarafı ararlar, mümkün değil, katili keşfedip meydana çıkaramazlar.

Bu vakadan bir hayli zaman sonra— ki artık bu madde herkesin sahife-i fikir ü hayâlinde silinmiş gitmiş idi— Bir gün kral askerini gözden geçirmekte ve zavallı köpek dahi yanında bulunmakta idi. Çünkü bu köpek kralın pek sevgilisi olmuş idi. Bu esnada köpek birden bire tavr-ı mütehevvirâne ve müntekîmâne ile askerlerin üzerine hücumlar gösterir. Ve bunun bu hâli güya sahibinin katilinin keşfedildiğini ima eder. Kral, köpeğin bu gibi bir germiyyetli çabalayışını görerek neferlerinin birinden şüphelenmeye başlar. Ve derhâl merkum nefer tevkif olunur.

Taht-ı istintâka alındığı zaman i'tirâf-ı cürm ü cinâyet ederek cezasını bulur.

Meşâhîr-i üdebânın âsâr-ı edebiyye-i mevcûdelerini bil-mütâlâa, yekdiğeri ile mukayese ederek, üdebâ-yı müşârünileyhin meyanında birinin asarına meyl ü muhabbet eden Sabit Efendi isminde bir zât-ı edîb müşârünileyh ile görüşmesini arzu eder. Her nasılsa ehîbbâsından birine bu arzusunu beyan ve buna çare bulmanın yolunu kendisinden istimzaç eyler.

Ahbabı— Bundan kolay ne var? Sizin asarına hayran olduğunuz edip benim pek iyi bir dostumdur. Sizi götürüp ona takdimde kusur etmem. [91]

Sabit Efendi— Bu bapta gerçekten minnettarınız olurum birader.

Beynlerinde bir yevm-i muayyen tayin eden şu iki ehîbbâlar yevm-i mezkûrda buluşurlar. Ve doğruca edibin konağına giderler. Sabit Efendi gerçi zekice bir şey idiyse de mamafih pek de safderun olduğundan, muhabbet ettiği edibin odasına girdikleri zaman, edîb-i müşârün-ileyh kendilerini nazikâne bir surette istikbal edişine hayrette kalır. Edip Efendi gayet nahîf-beden bir zât olduğundan Sabit Efendi, mütalaa ettiği asarını edibin şahsına nispetle pek âlî bulur ve bir türlü bu âlî sözlerin böyle serçe kuşu kadar bir vücuttan sâdır olduğuna kail olmak istemezdi. Sabit Efendi'nin safderun bir zat olduğunu söylemiş idik ya! Biraz musahabetten sonra Sabit Efendi, edip efendiye şöyle söyler:

—Efendimiz, âsâr-ı âliyyenizi mütalaa ettiğim zaman zât-ı âlîlerini gayet müşekkil ve muhteşem bir zât-ı azamet-vekâr zannederdim. Hâlbuki zehabım pek yanlış çıktı.

—[Tebessüm ederek] Evet, fakat ediplerin azamet ve ihtişamı vücutlarında değil, fikirlerindedir.

Denis Papen

—Mabat—

Mezkûr üstüvanenin alt tarafında bir delik mevcut olup, bu deliğe [92] dışı vida makamına kaim olmak (yerine geçmek, ayakta durmak) üzere burmalı bir boru — gayet mümtezic (uyan, kaynaşmış) ve kavi olarak— raptolunmuştur. Hikmet-şinâs [Otto dö Kirik] mârru’z-zikr boruya, akdemce havasını tahliye ettikten sonra bir musluk vasıtasıyla güzelce kapamış olduğu bir cesim balonu vidalamıştır. Bundan evvel tarif olunan halatın ucuna bağlanmış diğer yirmi adet ipi, yirmi kişi çekmekte olup pistonun sukutuna mümânaat etmek üzere merkum adamlara— olanca kuvvetlerini sarf ederek ellerindeki halatları gergi gibi germek için— bir işaret verildi. Derhâl— yirmi kişinin mukavemetleri hilafına olarak— havâ-yı nesîmi piston üzerine icrâ-yı tazyîk etti ve piston ise, üstüvanenin dâhilinde vaki havayı balon derununa— ki akdemce balonun havası tahliye olunup halâ’ hasıl edilmişti — Sevk ederek sukut eyledi. Ve pistonu yirmi kişi mümkün değil zaptedemedi.

Her taraftan bizi ihata eden, henüz o zaman meçhul olan havâ-yı gayr-i mer’înin cesim bir kuvvete malik olduğu iyiden iyi derece-i sübuta vardı.

Gerçi erbâb-ı zekâ, kuvvet-i mezkûreden, yani tazyîk-i havâdan, ta iptidai keşfinde, istifade etmenin çaresini taharri eylemeli idiler. Lakin çağlayanlar ile yel değirmenleri üzerine bir sûret-i mütekattî’ada esen rüzgârlardan maada, insana, mesâî-i sanâyi’inde muavenet ve nakliyât-ı umûmiyye ve şahsiyyesine vesatât etmek içindaima pek pahalı ve ekseriya gayr-i kâfi olan hayvanatın kuvve-i adliyetinden başka bir şey mevcut değildir.

—3—

Bu esnada idi ki: Kendini [tabiblik] unvanına müstehak kılan bazı [93] mütâlaat-ı husûsiye ile uğraşmış ise de, küçük yaşından beri lezzet almakta bulunduğu hikmet-i tabîiyye ve fenn-i mekanik hakkındaki terakkiyâtını kemâl-i dikkat ve ihtimâm ile takipte asla kusur etmeyen [Denis Papen] Paris’e gelmiş idi. Bu genç doktor fenn-i tabâbetin cihet-i ameliyyesine asla ehemmiyet vermeyerek, bir taraftan taharriyatında kendisine yardım eden meşhur bir hikmet-şinâsa [*]⁴⁰ muavin sıfatıyla kesb-i husûsiyyet ve diğer taraftan da, 1674 sene-i milâdiyesinde, “Halâyı Hasıl Etmek İçin Kullanılan Makinelerin

⁴⁰ [*] Encümen-i maarifin tesis ve küşadı ile beraber [Kolbert] in encümen-i mezkûrun birinci azalarından olmak üzere memur tayin ettiği ilm-i hikmet-i tabîiyye ve hey’et-i ulemasından Flemenkli [Huininkus] nam zattır. Müşarünileyh [Huininkus] kendi ihtirâ’-gerdesi olan bir alet vasıtası ile seyyâre-i Zuhâl’in halkası ile seyyâre-i mezkûre peyklerinden birini keşf ettiği için bilhassa [hey’et-şinas] ve asma saatlerde rakkası tatbik ve alelumum yapılışı zembereğin saatlerde istimalini terakki ettirdiği ecilden [ehl-i hikmet] unvanıyla meşhur âlemiyân olmuştur.

Tarifatıyla Birlikte Halâ Üzerine Tecârüb-i Cedîde” unvanı tahtında bir kitap neşrederek izhâr-ı fazîlet eylemiştir. Hafî olmamalıdır ki [Oto dö Krik] in asarını tahkik ve tetkik ve icâd-gerdesi olan âlâtı itmam ve ikmal için— haste-gânın başı ucunda teşhîs-i emrâza icap eden zamânîden ziyade— müşarûnileyh genç doktora vakit ve dikkatin lüzumu var idi.

[Deniz Papen] in bâlâdaki unvan ile muanven eser-i celîli encümen-i maârife takdim olundu. Encümen-i mezkûrda mazhâr-ı takdîr ve tahsîn olduktan fazla, [Le Jurnal de Savan]⁴¹ yani [Âlimler Gazetesi] vasıtasıyla dahi meth ve sitayiş kılındı. Müeelifin şu het ve şöhreti idi ki: Birçok mevâid-i müfîde ile bedâ eylemiş idi. Bundan biraz zaman sonra sebep ve hikmeti bizce [94] meçhul olan bir azimet vuku buldu. Yani [Denis Papen] Fransa’yı terk ederek İngiltere’ye geçti.

[Mabadı var.]

Kadınlar hakkında bazı meşâhîrin sözleridir ki Ahmet Münif Beyefendi tarafından gönderilmiştir:

Dişleri güzel olan kadın daima güler.

[Matmazel Sofi Arnud]

Tarz-ı telebbüsü moda namıyla tebdil eden bir kadın onu ya kendi kusurunu setretmek veya başka kadınların hatalarını meydana koymak içinihtiyar etmiştir.

[Keza]

Kadınlar üç şeyi pencereden atarlar: Vakitlerini, sıhhatlerini, paralarını.

[Madam dö Jöfron]

Kadınların dili silahları hiçbir zaman paslandırmazlar.

[Madam Negr]

Genç ve güzel iki kadın hiçbir zaman dost olamazlar: Aynı malı satan iki tacir iyi komşuluk edebilir mi?

⁴¹ “*Journal Des Savants*, Denis de Sallo tarafından kurulmuş ve her ne kadar başından beri kilise tarihi ve yasal raporlar gibi bilimsel olmayan çeşitli içerikleri de barındırsa da Avrupa’da yayımlanmış ilk bilimsel jurnaldır. İlk sürümü 12 sayfalık (dört yapraklı) broşürler halinde 5 Ocak 1665’te basılmıştır. Jurnal yayın hayatına 1792 yılında Fransız Devrimi sırasında son vermiştir.” (Türkçe Bilgi, *Journal Des Savants* yazısı, 17.12.2021 tarihinde erişildi).

[Ninon dö Naglova]

Bir kadın güzel olup da cazibesiz midir? Yemsiz oltaya benzer.

[Keza]

Hafifmeşrep bir kadın yalnız kanadından tutulan bir kuşa benzer: Birgün olur da kaçarsa elde ya birkaç tüy bırakır yahut hiçbirşey bırakmaz.

[Sonk]

Kadınları muhafaza etmek ister misiniz? Kuşlar gibi kafese tıkn!

[Sen Sirin]

Körün birine “Zevcen bir güldür!” dediklerinde: “Evet, dikenlerinden ben de öyle olduğunu hissediyorum.” demiş.

[Keza]

Kadınlar erkekleri cennetten cehenneme atan birtakım şeytanlardır.

[Keza]

Kadınsız bir saray ilkbaharsız bir seneye yahut gülsüz bir bahara benzer.

[Birinci Fransuva]

Mekteb-i Sultanî Talebesinden- İhsan Beyefendi’ye

Varakanızı aldık. Birinci nüshamızda münderiç Fârisî beyti pek güzel hal ve tercüme etmişsiniz. Teşekkür ederiz.

Talebe-i mûmâ-ileyhimden –H. Kemal– Beyefendi’ye

Sizin de varakanızı aldık. Gönderdiğiniz manzume güzeldir. Bu eser evvelce gazete ile neşredilmemiş olaydı, maalmemnuniye dercederdik.

Nüshalarımız daha muntazam çıkar, ümidiyle matbaayı değiştirdik. Umarız ki bundan sonra *Âfâk*, enzâr-ı kariîne daha parlak görünür.

Geçen nüshamızda münderiç “İmza” ser-levhâlı varaka üzerine beyân-ı mütâlâa edeceğimizi vadetmiş idik. Bu nüshamız için hazırlanmış olan asarın çokluğu o mütalaayı tehir ettirdi. [96]

Bir nüshası 3 ukruştur.

Yirmi dört nüshanın iştirâ bedeli İstanbul için iki sim mecdiyedir. Taşra için ayrıca on kuruş posta ücreti alınır.

Merkez tevzî' Babıali Caddesi'nde Arakel Efendi'nin 46 numaralı kitâb-hânesidir.

Müşteri yazılmak ve asar ihdâ buyurmak isteyenler kitâb-hâne-i mezkûre müracaat buyurmalıdırlar.

Arkadaşımız Naci'nin evvelce tabolunmuş olan "Hamîyyet" unvanlı manzûme-i târihiyyesi Arakel ve Karabet Efendiler'in kitâb-hânelerinde bulunur.

Arkadaşımız Nadir'in tercüme ettiği İngiliz edîb-i âzamı "Şekspir" in "Kış Masalı" nam romanı Köprübaşı'nda Kitâb-hâne-i Osmânî' de bulunur.

Yetmiş ikinci sayfanın on dördüncü satırında [hararetiniz] kelimesinden sonra bir [ziyade] unutulmuştur.

Yetmiş birinci sayfanın on yedinci satırında [Zemahşerî] [Zî Mahşerî] dizilmiş

Fî 3 Safer Sene 1300 (14 Aralık 1882)

[Numara:4]

Âfâk

Her fikr-i şu'le-dârdan evrâk alır cilâ';

Âfâka her sitâre verir başka bir safâ'.

Siyasiyattan Başka Her Şeyden Bahseder ve Cüz Cüz Neşrolunur

Risâle-i Mevcutadır

Münderecatı

Hasbihâl [Manzume] • Gazel • Yaprak [Manzume] • Kıta • Muhavere • Püsküllü Bela • Sular • Bir Makale • Cümel-i Hikemiyye-i İslamiyye • [İmza] Unvanlı Varakaya Cevap • Cümel-i Hikemiyye • Çalışmak • İnziva • Mukaddes Bir Elma

Muharrirleri

Muallim Naci • Mehmet Şükrü • Tevfik Rıza • Mehmet Nadir

Ma'ârif Nezâret-i Celîlesinin 636 Numara ve Fî 1 Muharrem Sene 1300 Tarihli Ruhsatnamesiyle

İstanbul

Matbaa-i Aramyan

Çakmakçılar Yokuşunda -Agopyan Hanında Numara 13

Âfâk

Her fikr-i şu'le-dârdan evrâk alır cilâ';

Âfâka her sitâre verir başka bir safâ'.

Siyasiyattan Başka Her Şeyden Bahseder ve Cüz Cüz Neşrolunur

Risâle-i Mevcutadır

[Numara: 4]

EDEBİYAT

Hasbihâl

E'âzım-ı şuarâmızdan Hersekli Arif Hikmet Beyefendi Hazretleri'nindir.

İlahî! Dehri yoktan var idersin	Nebûdî bûd ile devvâr idersin
Tezâdî eyleyip mizân-ı hikmet	Kemâl-i kudretin izhâr idersin
Zuhûrun perde eylersin zuhûra	Cemâl-i vahdetin estâr idersin
Kime sevdâ-yı aşkın yâr olursa	Cihânı başına ağyâr idersin.
Füyûzâtın edip mevkûf-ı hicret	Habîbin vakfe gîr-i gâr idersin
Ayân itmek için esrâr-ı aşkı	Halîl'e âteşi gül-zâr idersin
Nice Yûsuf gibi ahrâr-ı dehri	Esîr-i renciş bazar idersin
Ene'l-Hakk'la idüb Mansur'u gûyân	Varır sonra anı ber-dâr idersin [97]
Celâlin eylemekçün hükmün icrâ	Cahîmi mesken-i füccâr idersin.
Gedâ eylersin istersen şâhânı	Gedâyı şâh-ı haşmet-kâr idersin.
Olunca bir zelîlin kaderi âlî	Nice yüz bin azîzi hâr idersin.
Sorulmaz hikmetinden kudretinden	Teâl-Allah neler der-kâr idersin.
Kimin zîr-i zâlâm-ı gamda pâmâl	Kimin bâlâ-rev-i envâr idersin.

Kimin bî-gâne-i idrâk-i ma'nâ	Kimisin mahrem-i esrâr idersin.
Kimin mescîd-niştin ü subha bir gîr	Kimin dürr-i deyr ü dürr-i zünnâr idersin.
Kimisin müsterîh-i izz u ikbâl	Kimisin ye's ile gam-hâr idersin.
İdüb ta'lîm-i elhân andelîbe	Nevâ-perdâz-ı cevri-i hâr idersin.
Verirsin hüsn-i hâlet dilber-âne	Gönül bî-çâresin dûçâr idersin.
Füsûn ü nâr ile çeşmân-ı yârı	Gehi fettân ü geh mekkâr idersin.
Bilinmez cilve-i ahkâm-ı takdîr	Gönül beyhûde sen efkâr idersin.
Bu râz-ı mübhemi kim bildi söyle	Neden bilmezliğinden âr idersin.
Azîzim gel vücûdundan haber ver	Ne hâcet gaybden ihbâr idersin.
.....	
Sevâbın nolduğun bildikse sûfî	Günehden yana istiğfâr idersin
Cihânı eyleyip keyfince tasvîr	Muhâlif gördüğün inkâr idersin
Değildir ihtiyârın çünkü elde	İdersen her ne kim nâ-çâr idersin
Te'eddüb kıl dem urma mâcerâdan	Hatâ-yı sâbıkın tekrâr idersin
Unut bildiklerin düşme inâda	Tekbîrle işin düşvâr idersin
Nesin bilmem ne buldun böyle âyâ	Ne haysiyetle istikbâr idersin.
Tecellî-gâh-ı kudretken derûnun	Niçün sen böyle teng ü târ idersin.
İdersen aşk ile perhîz ü pâkî	Dilin ser-defter-i ibrâr idersin.
Değil cây-ı temettu' dâr-ı dünyâ	Sanursın bunda güyâ kâr idersin. [98]
Ecel der-pîş, menziller firâvân	Yine ümmîd-i istikrâr idersin.
Gönül deryûze-i feyz ile	Hakk'tan Şirişkin gerçi kim isâr idersin
Nedendir anlaşılmaz âh u zârın	Dem-â-dem âh âh u zâr idersin
Giriftâr olduğun sevdâ-yı aşka	Lisân-ı hâl ile tezkâr idersin.
Cenâb-ı şâha arz-ı müddeâ kıl	Murâdın tâbını izmâr idersin
Sana güçlük mü var kim yek nazarda	Dilersen evliyâ-etvâr idersin

Cihân-ı dilde sensin abd-i kadir Beni lûtfunla sen ikdâr idersin
Mütehâyizân-ı üdebamızdan [Humus] mutasarıf-ı sâbıkı Celal Beyefendi
Hazretleri'nin bir gazel-i âlîleridir.
Füsûn-ı işvesi berhem-zen-i dîn ü dîl ü cândır
Nigâh-ı fitnesi müstevcib-i âşûb-ı îmandır
Arak-riz letâfet etti mi ruhsâre-i nâzın
Yine evrâk-ı gül nûr-ı seherden şebnem efşândır
Nasıl imkân-ı cemîyyet bulur insâf kıl insâf
O diller kim perişân-ı zülfünle perişândır.
Âvâlim sûz-ı hasrettir, felek beyhûde devr etmez
Kaçar ecrâm-ı ulvî dûd-ı âhımdan hirâsândır [99]
Gamin şeb tâ seher bin saltanat teşkîl eder dilde
Sabâhü'l-hayr ikbâlîm benim şâm-ı garîbândır
Celâl artık yeter her işte bâr-ı minnet-i mahlûk
Hayâtı böyle imrâr eylemekten ölmek âsândır
Yaprak
Kurumuşsun filizinden koparak,
Nereye böyle zavallı yaprak?
- Bilemem; fırtına yıktı meşeyi:
İstinâd-gâh-ı ferîdim o idi.
Ta o günden beridir bâd-ı sabâ,
Nefha-i zulmü ile bî-pervâ,
Sürümekte beni bilmem nereye
Ovadan dağlara yâ meşcereye.
Giderim böyle bilâ havf ü keder

Neresiyse varak-ı gül ki gider,

Nereye âzim ise her bir şey:

Beni bâd onlara etti der-pey!

Âfâk heyet-i tahrîriyyesi huzuruna takdim eylediğim şu manzume Fransız şairlerden Arnold'undur ki dest-i tahrîb-i rüzgâr ile dalından dûr olmuş, sevk-i kazâ ile avare kalmış bir yaprak lisân-ı hâliyle dehrden şikâyeti mutazammındır. [100]

Takdimine cüretim ise ulviyyet-i hüsn ü kemâl tasavvurca havârik-i edebîyyeden addolunmaya şayan bulunduğu içindir.

Şark kıyafetine sokulmuş bir Frenk dilberi demek olan şu manzumenin letâfet-i dil-firîbine — kıyafetin biçimsizliği hâlinde bile — gönüller müncezib olmamak mümkün değildir itikadındayım.

Âfâk gibi cilve-gâh-ı irfân hükmünde bulunan bir vüs'at-ı abâd-ı edebde isbâd-ı vücûda kalkışmışlığım mahzâ-ı in'itâf-ı pertev-i belâgatle iktisâb-ı nur-ı ma'rifet eylemek maksadından ileri geliyor.

Âfâk'ı, reng-i cehâletten nişân verecek derecede, karartmaya bihakkın liyakatini mu'terif bulunduğum makâl-ı sevâd veya sevâdd-ı makalem ümit ederim ki o nurun karşısında mahvolup gider.

E(lif). Nâzım

— Âfâk —

Nâzım Beyefendi'nin, tecellî-zâr-ı âsâr-ı nev-resîdegân olan *Tercümân-ı Hakikat*'te güzel güzel varakalarını nazar-ı takdîr ile görmekte idik.

Bize de ihdâ buyurdıkları şu eser-i güzîni müftehir-âne dercediyoruz.

Böyle eserler Âfâk'ı karartmak şöyle dursun, envâr-ı münteşiresine kuvvet verir. Letafet bahşeder. Âfâkîleri müteşekkîr eyler.

Genç Nazım Bey terakkiden elbette bir an hâlî kalmayacaklarından bundan sonra da göndereceklerini ümit eylediğimiz eserleri şüphesiz daha latif olur.

Onları daha büyük memnuniyetlerle kabul etmekliğimiz tabiidir. [101]

Muallim Naci

Letâif

Hüsn-i Tahrîr İddiâsında Bulunur Bir Bey Efendi Hakkında Söylenmiş

—Bir Kıta —

Yazdığım sözler bütün parlak düşer, dermiş beyim

Nice parlaklık anın rîkiyle kırtasındadır.

Parlatırdım şimdi tahrirât-ı bî-ma'nâsını

Olmasa mudhik o yanlışlar ki imlâsındadır.

Sâhib-i İmtiyâz

Muharrir Efendiler! Her fikr-i şu'le-dârdan evrak alır cila, güzel ama ne diyorlar, biliyor musunuz?

Muharrir

Ne diyorlar? Aman yazdığımız şeyleri muaheze mi ediyorlar?

Sâhib-i İmtiyâz

Hay hay! Âfâk'ın bazı münderecatı faydasız, letafetsiz bulutlara benziyor, diyorlar. Bir de “Âfâkî Sözler” lakırtısı var. Rica ederim. Dedirmeyiniz. Şunu gereği gibi parlatınız.

Muharrir

Rüzgâr müsait olursa o bulutlar hep çekilir, gider.

Sâhib-i İmtiyâz

Ne demek? **[102]**

Diğer Bir Muharrir

Parlatınız ama günde bize parlak olmak şartıyla birer tane lira vermelisiniz. Anladınız mı?

Diğer Muharrirler

Evet evet!

Sâhib-i İmtiyâz

Yo!!! İşte sade onu yapamam. Ben şimdi mesârif-i tabîyyeyi nasıl çıkaracağım, diye düşünüp duruyorum.

Püsküllü Bela

Tuna gazetesini unutmak, birçok zaman kalemiyle umûma arz-ı hizmet eyledikten sonra mütevârî-i hâk-i fenâ olmuş bir edibin artık adını anmamak nev’inden bir insafsızlıktır.

Şimdiki vilâyât gazetelerine benzemezdi. Güzel şeyler yazardı. Mütalaasından istifade olunurdu. Kendini İstanbulca da erbâb-ı mütâlaaya sevdirmişti.

Acaba bazı kariîn-i kirâmın hâtırında mıdır ki bu gazete bir nüshasında

Meczuba İlişmemeli

unvanıyla bir bend yazmıştı?... Pek de ümit olunmaz.

Bizde nazar-ı dikkat o kadar mebzul (bol) mudur ki ehemmiyetsiz addedeceğimiz şu “Meczuba İlişmemeli” ye de ilişsin?

O zaman her nüshasını okuduğum *Tuna*’nın bu bendi, ibretimiz letâiften bulunduğu için benim hatırımda kalmış....yazacağım.[103]

Serlevhasından da anlaşılacağı üzere bu bent, ta’bîr-i nazikâne kullandığımız vakit “meczip” unvanıyla teşrif etmek istediğimiz bayağı delillerden birisine müteallik idi.

Biraz teenni ediniz. Birden bire öyle “Adam sen de nereden hatırına geldi, bırak şu deliyi!” demeyiniz.

Derseniz, korkarım ki

– Mecnun olur ki akile idrâk-bahş olur! –

Mısraıyla ifade olunan hakikati anlayanlardan değiliz, demiş olacaksınız.

... Hele bir kere okuyunuz. Mutlaka hoşunuza gidecek. Hatta Âfâk’ın gelecek nüshalarında bunun naziresini arayacaksınız ama bulamayacaksınız. Bir daha kim böyle külfet edip de size Mecnun efsanesi yazacak? Uzun şey!.....

Hikâyemi uzun sanmayınız. Değildir. Mutedildir. Meşrebinize göredir. İşte başlıyorum.

Ucu demirli, kalın bir sopayı istishâb ederek canının istediği yerde gezip dolaşmak mutadî olan ateşîn mizaç bir meczuba, ukalâ-yı zamânenen biri takılırmış. O takıldıkça herif söylenir, herif söylendikçe beyefendi güler eğlenirmiş.

Mübarek!... Meczubun, yanından kat’â ayırmadığı o koca sopayı hiç de nazar-ı ehemmiyete almadın mı?

Zaman yamandır! Adama tanımadığı yahut tanımak istemediği şeyleri tanıtır.

Adamı zebûn-küş-i zebûn eder bırakır.

Adama eğlenecek tarab-hâne ararken kaçacak virane aratır!... Daha neler yapar! Mesela bir muharririn zayıf kalemini, delinin o sopasından değil, eski zamanda kahramanların zor pazı ile kullandıklarını işittiğimiz o bilmem kaç batmanlık dehşetli “gürz”lerden daha mehîb gösterir!.... **[104]**

Zaman ne isterse yapar. O istediğini yapa dursun, siz şu tesadüfe bakınız! Bir gün beyefendi ehîbbâsındanbirinin odasına girdiği vakit, bakar ki bizim meczup orada tenhaca bir kanepenin üzerinde çenesini göğsüne dayamış duruyor... Meğeröylece uykuya dalmış kalmış imiş! Başındaki o rengârenk kâğıttan yapma sivri külah ise tabii ileriye doğru göğüs vermiş! Külahın ucunda da yine kâğıttan tuhaf bir püskül var ki teneffüs hareketiyle yavaş yavaş sallanıp duruyor! Beyefendinin bu manzaradan artık ne derecelerde mahzûz olduğunu siz hayal ediniz.

Niçin tecavüz edersin behey şık! Temaşa ile iktifa etsen olmaz mı? Herifin püskülünü tutuşturmaya niçin kalkırsın?...

Şeytan dürtüyor. Duramaz. Bir kibrit çakar, püskülü tutuşturur. Bir de alev külahı sarmaz mı? Beyimizin etekleri tutuşur.

Külahı herifin başından çıkarmak ister. Çekiştirmeye başlar.

Külah ise çene altından sıkıca bağlanmış bulunur. Bir hayli uğraşır. Bu sâdemât ile herif uyanır. Vay!.... Sade uyansa, sade söylense bir şey değil. Gözünü açar açmaz yanında durmakta olan mahut sopaya sarılarak ateş püskürürcesine bir hiddetle – kaçamak gösteren – mirimizi takibe başlamasın mı?

İşte bu fena!... Beyefendi tabana kuvvet kaçır. Deli kovalar. Öyle bir hayli giderler. Birkaç sokak dolaşırlar. Nihayet o hayr ile ayağı kayan mîr-i mûmâ-ileyh sokak ortasında hazır bulunan sulu çamurun – her ne atılsa kabul eden – âgûş-ı mülevvesine can atar.

Mîr-i mûmâileyh çamur içinde yatıyor!...

Hazret-i meczûb da sopa omuzunda, gözler dönmüş, âvâz-ı bülend ilegayet şiddetli kelimât-ı müntekimâne söyleyerek arkadan çatıyor!...**[105]**

Ah! Çamurun içinde boğulmadan ihtifâ kabil olsa!

Ne mümkün!... Sâhibu'l-âsâ yetişirse iş fena! Bir vuruşta bitirecek. Herif deli! İndinde bir külâh için bir adam başı ezmek işten bile değil! Şimdi ne yapmalı?.. Durunuz! O ne! Çamurun içinden kurbağa sesi gibi bir şey işitiliyor.... Vah zavallı!.. Mîr-i mûmâ-ileyhin âvâze-i istimdâdı!... “Aman yetişin, öldüm!” diyor!.....

Nasıl mîr-i mûmâ-ileyhe acıdınız mı?... Yazık yazık!...

Bu ne zillet!

Müjde müjde kurtuldu!

Oradan bir araba geçiyordu. Mir-i mûmâ-ileyh o hâl ile o kılıkla arabacıya zelil-âne bir yalvardı. Araba geldi. Beyin ta üstünde durdu. Meczup da geldi çattı.

Bereket versin, arabanın altında, çamurun içinde hemen nefes almıyor, denilecek bir hâlde bulunanmîr-i mûmâ-ileyhi görmeden yıldırım gibi geçti gitti. Beye haber verdiler. Araba da çekildi.

İşte o zaman kemâl-i ihtirâz ile lerzan lerzan etrafına bakınarak çamurun içinden yine oldukça nazikâne bir tavır ile kıyam eden mîr-i mûmâ-ileyhi seyretmeli idiniz. Elbette şu bendi okumuştan ziyade gülerdiniz. Sade gülmemeli! İbret de almalı!

Hatta *Tuna* gazetesi hikâyeye şöyle bir hatime de yapmıştı.

“Şu bendimizi okuyanlar hiç olmaz ise tebessüm edecekleri gibi bazılarının da ibret alacakları şüphesizdir.”

Hakikat! Şu mecnun, hemen mecnûn-ı âmir-i merhûm kadar ibret-bahş-ı ukalâ olabilir.

Bu hikâyemizi pek de hezeliyyâtan saymamanızı arzu ederiz. Gayet ciddi mi [106] istiyorsunuz? Öyle ise beşinci *Âfâk*'ta bulunacak “Zevâl-i Aşk” serlevhalı makaleyi okumaya hazır olunuz!

Mehmet Şükrü

[Sular]

Havâyic-i zarûriyemizden olan suyun hâl-i daimisinde yüzde 85 kısmı müvellidü'l-humûza ve 15 kısmı dahi müvellidü'l-mâdan mürekkebe olup bundan başka münhal olarak vezninin yüzde 1,5 cüzü havadır. Havanın şu kısmı dahi hemen müvellidü'l-humuzadan ibaret gibidir. Zira havanın otuz ikisi müvellidü'l-humûzadan ve altmış sekiz cüzü azottan ibarettir.

Suların iyi olması cereyan ve hareket sebebiyle daima teceddüt eden müvellidü'l-humûza gaz ile iyice işba olunmaya tevakkuf eder. Sulardaki mevâdd-ı mütecânise müvellidü'l-humûzayı ifsat edebilir; o hâlde su dahi fenalaşır. Suların iyi ve hafif olmasında bulundukları mevâki'in dahl ü tesiri (karışması ve etkisi) münker değildir. Şark tarafındaki sular âlâ ve hafif olduğu gibi bilakis garbın suları gayet ağırdır.

Cenup tarafının suları hem tuzlu ve hem muzırrdır. Buz hâlinde bulunan su ise âdeta buhâr-ı mâîdir.

[Deniz]

Coğrafya-yı tabîîyi terkip ve teşkil eden aksamdan başlıcası denizdir. Suların tebahhuru sayesinde havanın ciyâdet ve safveti muhafaza olunuyor! Sath-ı rûy-ı zemînde mevcûdât-ı hayvanîyyenin neşv ü neması, suların cereyanı sayesinde [107] hasıl oluyor! Ticaret, medeniyet ve âlem-i hafâda kalan cemiiyyet-i beşerîyyeye ittıla denizlerin bahşettiği teshilat sayesinde değil midir?

[Denizin Dibi]

Denizin derin mahalleri dokuz kilometreden ziyade olmadığı şüphesiz olarak hükmolunabilir. Bu derin yerlerde yaşayan hayvanat ahtapot gibi “kesiretü'r-recliyye” hayvanatın kâffe-i nev'iyile mercan vesair sadeffî kısımlarıdır.

[Denizin Altında Tatlı Su]

Küre-i arzın ekser ikliminde denizin sathı altında tuzlu sudan ayrı olarak tatlı su bulunduğu vardır; nitekim “Küba” Adası'nın cenup tarafında “Sakania” Körfezi'ne yakın Sipeziya “**Spêzia**”da bulunduğu gibi.

[Sath-ı Bahr]

Denizin yüzü her yerde müsavi ise de bazı kere esen rüzgârların tesirinden ve bazı defa dahi kar ve buzların erimesiyle hasıl olan sellerin denize dökülmesinden sath-ı bahr yükselir. Bahr-i Baltık'la Karadeniz'de vaki olduğu gibi.

[Denizin Tabiatı]

Denizin tabiatı bulunduğu mevâki'le havi olduğu münhal ve gayr-i münhal mevâdd-ı mütecâniseye göre tahallûf eder. Kezalik suyundaki acılık ve bozukluk dahi ka'rında bulunan mevâdd-ı müteaffinenin mikdârıyla mütenasıptir. Denizin rengi âdeta göktür.

Hatt-ı istivâda denizin ziyası yani havi olduğu fosfor unsuru gayet acîb bir manzara arz eder.

[Denizin Derece-i Harâreti]

Sevâhilden uzak ve engindedenizin tabâkât-ı sathiiyesinin harareti hevâ-yı nesîminin hararetinden ziyade olduğu muhtelif arzlarda ve bir ekâlimde ve bir gününün **[108]** muhtelif evkatında edilen tecrübe ve tetkikat ile sabittir. Deniz sularının donması bazı mevâki’de toprağın azalmasından ve bir de devr-i küre-i arzın batâetinden neşet eder. Binaenaleyh mihver-i arza yakın olan mahallerde yani kutupların gerek cenubi ve gerek şimalî yetmiş derece-i arzında bulunan denizleri daima muncemid hâlinde bulunurlar.

[Denizin Hareketi]

Hareket-i bahr – ufkî, amûdî olup evvelkisi kaimî, münhani ve dairevi olmak üzere üç harekete taksim olunur.

[Medd ü Cezr]

Birincisi – kamerin veya nücûmun veyahut cereyân-ı umûmiyyenin kuvve-i câzibesinden veyahut bizzat küre-i arzın devri sebebiyle hasıl olan medd ü cezirdir. İkincisi denizin hareketine sebep olan umumi cereyandan veyahut bir kısmı kilsînin (kireç taşı yapısında olan)akıntısından hasıl olan medd ü cezirdir. Üçüncüsü rüzgârların tesiri sebebiyle cereyân-ı havâ-yı nesîmiden hasıl olan medd ü cezirdir. Hareket-i arzdan veyahut denizin altından âteş-i volkaniyenin zuhuruyla vukua gelen hareket-i bahrdan medd ve cezir hasıl olabilir.

[Girdâb-ı Bahrî]

Girdâb-ı bahrî yekdiğerini tecavüz etmek üzere iki cereyanın birbirine müsademesinden bir hareket-i devriye ve cazibe hasıl olmaktan ibarettir. En meşhurları Messina Boğazı’nda Sizil – **Scisile** ve Karipd **Carybde** girdaplarıyla Vakroe **Vakroe** ve Moşnanso **Moshcnansoe** Adaları arasında veNorveç’inşimal tarafında vaki Mâşistiran **Mach-stran** girdabı ve bir dahi Çin ile Japonya denizi arasında Tanade **Tanaqe** tesmiye olunan girdaptır.**[109]**

[Suların Enva’ı]

Deniz suları, tuzlu ve göl suları, tatlı göl suları, petrol su, ziftli su, safi çeşme suları, nehir suları, yağmur suları, kar ve buzlardan hasıl olan sular, kuyu suları, dağ ve tepe suları, maden suları, demirli maden suları, demirli soğuk maden suları, kükürtlü soğuk maden suları, tuzlu maden suları, ekşi ve gazlı soğuk sular, gazlı maden suları, iyodu havi sular, iyot ve hadîdi havi sular, miyâh-ı râkide, sızan sular, bataklardan hasıl olan sular, burgu ile çıkarılan kuyu suları, altın ve gümüşü havi sular, mevâdd-ı muhrikayı havi olan sular, [Toskanya’da Porata suyu gibi] ilâ âhiri.

Hicretin dokuzuncu asrı muhakkikin ulemasından olup fûnûn-ı şettâda müellifât-ı celîleleriyle zamanının ferîdi olan İbn-i Kemâl Paşa ⁴² ’nın [Merâtib-i Fukahâ] serlevhasıyla yazdıkları bir makalenin tercümesidir.

Birinci tabaka fûrû’-ı ahkâm-ı edille-i erbaa “kitap, sünnet, icma, kıyas”tan istihraç ve kavâid-i usûlû vaz ve tesisle müctehid-i fi’ş-şer’ olanlardır. Bu tabakanın ashâbı gerek vaz ve tesis buyurdıkları kavâid-i usûlde ve gerek kavâid-i mezkûreye tatbiken edille-i erbaadan ahkâm-ı fer’iyyeyi istinbât hususunda hiçbirini diğeri taklit edemeyerek içtihat ettikleri meslekte sabit-kadem oldular.[110]

İşte bu adem-i taklîd Hanefî [1]⁴³ Şafîî [2]⁴⁴ Hanbelî [3]⁴⁵ Malîkî [4]⁴⁶ olmak üzere dört mezhep meydana çıkardı. Birinci tabakayı teşkil eden eimme-i erbaa (dört imam) dahi müşarünileyh huzerâtıdır.

İkinci tabaka İmameyn “İmam Yusuf [5]⁴⁷ ve İmam Muhammet” ile İmâm-ı Âzam’ın sair şakirdanının tabakasıdır. Gerçi bunlar usulde İmam-ı Azam’a muhalefette bulunmadılar ise de fakat üstatlarının vaz ve tesis buyurduğu kavâid-i usûle tevfikân – edille-i mezkûreden bazı ahkâm-ı fer’iyyeyi istihraç hususunda müşarünileyhe tebaiyyet etmediler.

Hatta istihraç ettikleri ekser mesâil-i fikhiyyede müşarünileyhe muhalefette bulundukları hâlde mesâil-i mezkûre el-yevm müftü bih ve düstûru’l-ameldir. İşte bu mertebe ashâbına

⁴² Kemalpaşazâde (ö. 940/1534) Osmanlı şeyhülislâmı ve tarihçisi. (Turan 2002: 238)

⁴³ İmam-ı Azam Hicret’in 80’inde tevellüt ve 150’inde irtihal ederek 70 sene muammer olmuştur.

⁴⁴ (I) İmam Şafîî Hicret’in 90’ında doğmuş ve 179’da irtihal ederek 89 sene yaşamıştır.

⁴⁵ (II) İmam Ahmed Bin Hanbel hicretin 150’sinde dünyaya gelerek 204’te irtihal etti 54 sene yaşadı.

⁴⁶ (III) İmam Malik 164’te tevellüt 241’de irtihal ile 77 sene muammer oldu.

⁴⁷ (IV) Müşarünileyh Hicret’in yüz seksen ikisinde vefat etmiştir.

müctehit fi'l-mezheb derler ve Şafii ve emsali gibi İmâm-ı Azam'a usul ve fûrû'da muarız içtihatı bulunan birinci tabaka ashabından şu vecihle mümtazdırlar.

Üçüncü tabaka sâhib-i mezhebten rivayet olmayan bir takım meselelerde içtihat edenlerdir. Yani sâhib-i mezhebe ne asılda ne fer'ide muhalefet etmeyip müşarünileyhin bahstettiği kavaide tevfiikan kendi de nas ve sarâhat olmayan birtakım mesailden ahkâm çıkarırlar. İşte bu tabakanın ashabına müctehîd-i fi'l-mesâil **[111]** derler Hassâf⁴⁸; Ebû Ca'fer et-Tahavî Ebû'l-Hasani'l-Kerhî, Şemsü'l-Eimmeti'l-Halevânî Şemsü'l-Eimmeti's-Serahsî [1]⁴⁹ Fâhru'l-İslâmî'l-Pezdevî Fâhru'd-din Kâdîhan ve gayrileri gibi dördüncü tabaka, merâtib-i sâbika ashabına taklit edenlerden ashâb-ı tahrîc olanlardır, yani yukarıda beyan olunan içtihadı bunların asla iktidarlara olmayıp ancak sâhib-i mezhebin vaz buyurduğu kavâid-i usûl ile muahezeleri bu merteye ashabının mazbutu olduğundan sâhib-i mezhebten veya bir **أَیْم** müctehidînin birinden menkul olup iki veche ihtimali olan kavî-i mücmeli veya iki emre muhtemel bir hükm-i mübhemi, kavâid-i usûle tevfiik ve fûrû'dan ve nazâir ve emsaline tatbik ederek tafsil etmeye iktidarlara vardır.

İşte kütüb-i fikhiyyeden Hidaye⁵⁰'nin bazı yerlerinde Kerhî'nin ve Razi'nin tahrîclerinde şöyledir demesi bu kabildendir. Razi ve emsali bu tabakadandır.

Beşincisi sâhib-i mezhebi veya ashabını usulde ve fûrû'da taklit edenlerden ashâb-ı tercih olanlardır bunların daire-i iktidârları "Muâmelât-ı nâsa şu daha muvafıktır veyahut şu kıyasa daha evfaktır." diyerek rivâyâtın bazısını diğeri üzerine tercih etmekle mahdûd olup Hüseyin Kuduri ve Hidaye müellifi ve emsali bu tabakadandır.

Altıncısı kaviyi veyahut akvâyı zayıftan müzâhiri'r-revâpeyi rivâyet-i nâdirenden fark ve temyize iktidarı olan ashâb-ı takliddir müteâhhirînden mütûn-ı mu'tebere **[112]** [[Kenz

⁴⁸ (V) Haneî fakihî Ebû Bekr Ahmed b. Amr el-Hassâf el-Haneî.

⁴⁹ (VI) Müşarunileyh Hicret'in 483'ünde vefat etmiştir ve kütüb-i fikhiyyeden Mebsut ismindeki beş cilt kitabı mahbeste ettiği asardandır.

⁵⁰ Burhâneddin el-Mergînânî'nin (ö. 593/1197) Haneî fikhına dair eseri. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/el-hidaye>)

1]⁵¹ Muhtar [2]⁵² Vikaye [3]⁵³ Mecmu [4]⁵⁴] müellifleri gibi: Bu tabaka ashabı telif ettikleri kitaplarda akvâl-ı merdûde (reddedilmiş), ve rivâyât-ı zaîfeyi nakletmişlerdir.

Yedincisi yalnız mukallidinden olup bir vech-i mezkûr hiçbir şeye iktidarları olmamaklaberaber, lâgarı semînden, sağını solundan fark ve temyiz edemeyerek hâtibu'l-leyl gibi bulduğunu cemedanların tabakasıdır.

Cümel-i Hikemiyye-i İslâmiyye

Edebü'l-mer'i hayrun min zehebihi

Ali “Kerremallahu Vecheh”

Pirâne-i fazl u edeb, zîb ü zîver sim ü zehebden efdaldır.

Hayrû'l-ashâbü men yedullüke ile'l-hayr

“Keza”

Ahbabın en hayırlısı seni iyiliğe sevk edendir.

Et-tayrû bi't-tayri yusad.

“Keza”

Kuş kuş ile avlanır. Yani bir şey nefis yine onun mislini bezletmekle ele geçer. [113]

Gadabü'l-uşşâku ke-matari'r-rab'i

Ali “Kerremallahu Vecheh”

Âşıkların hiddet ve gazabı bahar yağmuru gibi çabuk geçer.

Fahrû'l-mer'i bi-fadlihi evlâ min fahrihi bi-aslih.

“Keza”

Haseb ü neseple iftihar etmekten fazl ü irfanıyla tefahhur etmek daha iyidir.

İcrâe'n-nasi ale'l-esedi ekserühüm rü'yetün.

“Keza”

Arsanlara mukabil ve onun ile mukabeleye kail olmak lâ-cerem onu çok görmek ve savlet-i mehâbetini öğrenmek ile olur.

İzâ astalaha'l-fa'rü ve's-sin nevrü harbe dükkanü'l-bakkali

Kediyle fare uzlaşırlarsa bakkalın dükkânı harap olur.

[1]⁵¹ Nesef ulemasından “Ebi'l-Berekât “ hazretlerinin telifgirdeleri(bütün, hepsi) olup müşarünileyh Hicret'in 710'unda vefat etmiştir.

[2]⁵² Musul ulemâsından Ebi'l-Fazl Mecdü'd-din hazretlerinin müellifâtından olup 670'te telif olunmuş ve müşarünileyh 683'te vefat etmiştir.

[3]⁵³ Mahmud Bin Sadri's-Şeri'anın te'lifâtındandır.

[4]⁵⁴ Bağdat ulemasından İbnü's-Saatî demekle maruf İmâm Muzafferü'd-Din hazretlerinin te'lifât-ı celîlelerinden olup Hicret'in 690'ında telif olunmuş ve müşarünileyh 694'te vefat etmiştir.

Yani mesâlih-i nasda müşârik olan iki hain zalim ittifak ve sitemkârlıkta ittihat etseler fukarapây-mâlve zuafâ ziyade perişan olur.

İnne’ş-şiddete ba’de’r-rıfki izzun ve’r-rıfku ba’de’ş-şiddeti züllun

“Bozorgmehr”⁵⁵

Rıfk ve mülayemetten sonra izhâr-ı şiddet etmek izzettir; fakat şiddet ve hiddetten sonra izhâr-ı mülâyemet zillettir.

İnne’l-hulkı’l-hasene yüzibü’l-hatâyâ kema tüzibü’ş-şemsü’l-celîd

“İbn-i Abbas Radıyallahü Anhümâ”

Ahlâk-ı hasane birçok hatayâtı eritir. Nitekim güneş kırağı erittiği gibi.

El-mer’ü inde’l-imtihânı yükrimü ve yehânü

“Farabî”

Âdemin lede’l-imtihânı fazl ü hüneri zahir olmadıkça ne ikram ve ne de tahkir olunmalıdır.[114]

Tevfik Rıza

[İmza] Unvanlı Varakaya Cevap

İkinci nüshamızda [İmza] unvanlı varaka üzerine beyân-ı mütâlaa edeceğimizi vadetmiş idik. Fakat —evvelce de arz olunduğu üzere — geçen nüshamızda asarın kesretinden mütalaamızı istiaba kâfi mahal bulunamayarak bu nüshaya tehir olundu. Şu vecihle vuku bulan kusurumuzun affını, sâhib-i varaka, Mehmet Nesip Beyefendi ile beraber ashâb-ı mütâlaadan temenni eyleriz.

Mîr-i mûmâileyhin imza hakkında serdettiği mütalaât-ı heyet-i tahrîriyemizce, uzun uzadıya, birtakım mübâhesâta sebep oldu. Şu ihtilâf-ârânın kârîin-i kirâma arzı için heyet tarafından bendeniz tevkil olundum.

Mübahâsemiz bir uzun müddet, canlı bir suretle, devam ettikten sonra en nihayet rûfekâmızdan Naci ve Şükrü Efendiler sâhib-i varakanın mütalaâtını tamamıyla kabul ederek mübahâseye faysal verildi.

Nadir Efendi ile bendeniz varakanın bazı hususlarına muteriz kaldık. Müttehit olan fikirlerimize gelince: İmzanın daima noktalı yazılmasını tasvip ve ihmâl-i noktayı sâhib-

⁵⁵ Sasani bakanı.

i varaka ile beraber biz de reddederiz. Zira bir imza — şimdiye kadar âdet olunduğu vechile — noktasız yazılmak lazım gelirse bundan tevellüt edecek suûbet pek çok hatalara sebep olabileceğini zannederiz. Mesela: bir zatın iki ahababı olup da birisinin ismi [خليل]diğerin ismi [جليل] olursa ve bunlar da, âdet üzere, imzalarını noktasız yazarsa birisi tarafından yazılan mektubun [خليل] den mi yoksa [جليل] den mi [115] gönderildiği neden anlaşılacak?

Bunun için imzaya nokta vazetmek usulü umûmen kabul edilse pek güzel olur.

Fakat imzanın yazı gibi doğruca yazılmasını tecviz edemeyiz. Zira zannımıza kalırsa, imzanın girift yazılması taklidi kolay olmaması içindir. Eğer sâhib-i varaka ile iki refikamızın dedikleri gibi dürüstçe yazılacak olur ise en mühim bir şeyin taklidi suhulet (kolaylık) kesbetmiş olur. Avrupalılar imzalarını girift ve fakat menkut olarak yazarlar. Zaten mührün istimaline bazen mecburiyet gösteren, taklit korkusu değil midir?

Bizim reyimizce imza taklit olunamayacak surette giriftçe ve menkut olarak yazılmalıdır. Lakin bu giriftçe dediğimizden imzanın okunamayacak derece karışık yazılması anlaşılmasın. Zira taklidini tas'ib edeceğim diyerek kargacık burgacık gibi yazılırsa o zaman Çinlilerin yazısına dönmüş olur da hiçbir şey anlaşılmaz.

İsmin evvel ve ahir haflerini göstermek suretiyle imza vazını biz de pek manasız görürüz. Fakat isim ile mahlasın beraberce vazında, ismin yalnız ilk harfinden bilineceğine mebni, bir ihtisâr-ı müfîd ecr olunmuş olur.

Hele imzalarda — biz de hemen ekseriyetiyle metruk olan —familya isminin istimalini nihayet derecede takdir edenlerdeniz. Çünkü bu suret hem sâhib-i imzanın kim olduğunu kolayca anlatır hem de familyanın bekâ-yı nâmına hizmet eder. İşte bizim imza hususunda efkâr-ı müşterekimiz bundan ibarettir.

Erbab-ı mütâlaadan buna dair beyân-ı ma'lûmat edenler bulunur ise de memnuniyetle kabul ve derc ederek, heyetçe hakikaten mühim addeylediğimiz ve kariîn-i kirâm tarafından da [116] ehemmiyet verilmekte olduğunu anladığımız şu maddeye bir güzel netice vermek hizmetinde bulunuruz.

Cümel-i Hikemiyye

Fenalık hiç akılda yok iken gelir, fakat çabuk yerleşir.

[Busoe] (Bossuet)

Fenalığıneseridaimîdir.

[Madam de Montenon]

Dostâne edilen mükâlemelerin sedaları pek latif çıkar.

[Jan - Jak Ruso] (Jean Jacques Rousseau)

Terbiye sahibi olanın sıfatıyla sureti birdir.

[La Buruyer] (La Bruyère)

Bu âlem bir ızdırâb –ı müebbetir; hiçbir şeyden muzdarip olmayan hiçbir şey bilmez.

[Jande Maistre]

Ömür, karşı karşıya uzatılmış, birtakım kirişlerden ibarettir; onların üstünden hiçbir yere kımlıdanamayan insanlar kendilerini güzelce muhafaza etmelidirler.

[Molyer] (Molière)

Hakim olan insan, başkalarının kendine bî-gayri hak isnat ettikleri hatiâta tahammül eder; onların yaptıklarına, itidal ile sabırdan başka, cevap yoktur.

[Keza]

Edep bütün ahlâk-ı hamîde ile müşterektir; fazilet onların zıyasını daha parlak gösterir.

[Doklus]

Mütevazı doğanlar mesutturlar, gurur gibi insanı zelil ve hakir eden bir şey yoktur.

[Vuvnark]

Kibir hiçbir iyilik husule getiremez, bunun için kibirli olanlardan mazarrattan başka bir şey beklemeyiniz.

[Jan Jak Ruso] (Jean Jacques Rousseau) [117]

İtidal istirahatın membaidır.

[Madam dö Mentenön] (Madam de Maintenon)

İstihza aklın zafiyetinden neşet eder.

[La Buruyer] (La Bruyère)

Cenabı Hakk'ın, insanlar içinde, en ziyade sevdiği adildir.

[Napolyon]

Ef'âl akvâlden ziyade câlib-i muhabbettir.

[Busoe] (Bousset)

Kendisinden başka kimseyi düşünmeyen insan şayân-ı muhabbet değildir.

[Keza]

Tarih hükümdarânın, en güzel bir nâsıhıdır dediklerine pek güzel etmişlerdir.

[Keza]

İnsanı zevk yorar, rahat usandırır, iş meşgul eder.

[Bovast]

Mazi mütalaa olundukça istikbal daha ziyade emniyet kesbeder.

[Keza]

İstifade nazik vakitlerde sallanır, fazilet ise, maksada dosdoğru gidip asla düşmez.

[Keza]

Lâfzenlerin hemen cümlesi tembeldir.

[Madam Dö Sevinye]

Biçarelere muavenet etmekle onları tahkir etmek salahiyeti satın alınmış mı olur zannedersiniz?

[Masilyon]

Çalışmak

Cenabıhak insanı çalışmak, hem de pek çok çalışmak ve belki üzerinde yaşadığı toprağı alınının teriyle sulamak ve bununla beraber zât-ı pâkini tanımak için yaratmıştır. Bir hakîm-i kadîmin dediğı gibi: “İnsan çıplak bir arzın üzerinde, çıplak doğmuştur.” İnsanın ihtiyâcâtı o kadar çoktur ki birisinde azıcık tekâsül etse diğerlerinin taht-ı tazyîkenden kurtulmak pek müşkil olur. Evet, insan çıplak doğar; telebbüs etmek için **[118]** arslan ve kaplan gibi en müthiş hayvanların postunu çekip almaya mecburdur. Bir post için o kadar zahmeti ihtiyar etmez veyahut ihtiyar ettiğı o kadar zahmete mukabil bir postu muvafık görmez ise koyunlarınıyapağısınıbükmeye ve esvap olabilecek bir kumaşa malik olmak için бүktüğü iplikleri birbiri üzerinden geçirerek nesc etmeye mecburdur. Yalnız bir telebbüs kâfi midir? Hayır. Tebeddülât-ı cevviyeden de şahsını muhafazaya mecburdur: Bunun için, hayvanatın her biri kendisine mahsus bir yuva yaptığı gibi, insan da füsûlün adem ü intizâmından, emtârın kesret-i tezevvülünden enhârın füyûzânından, şemsin harâret-i şedîdesinden, berfin бүrûdet-i tahammül-güdâzından şahsını muhafaza için bir kulûbe inşasına mecburdur. Sırtını örtmeye bir post ve vücudunu muhafazaya bir kulûbe hayli zaman hâdim olur ise de tegaddiye her gün, hem de günde bir iki defa, mecburdur. Hayvanın akli yoktur; fakat tesettür edebilecek tüylerden veya kıllardan ibaret bir kürkü vardır. Et’amesi de hazırdır. Tuyûrdan ise ağaç dallarında enva leziz meyveleri, âkilü’n-nebât çârpâlardan ise meralarda taze çimenleri hazır bulur. Âkilü’l-lahm ise mezkûr çemen-horlardan birisini, pek de müşkülât görmeksizin, pençesine geçirebilir. Ya insan? İnsan, eklinden lezzet-yâb olduğı hayvanları bir yere toplayıp sürülerle beslemeye yahut kendisinden daha kavi, daha seri bir hayvan bulup onun vasıtasıyla avlamaya mecburdur. Yoksa şu havada uçan leziz kuşu, ormanın içine kaçan şu semiz karacayı yakalamak için kuşun kanatlarından büyük ve seri kanatlara, karacanın bacaklarından ince ve çevik bacaklara muhtaçtır. Bu iki hasîsanın ikisinden de mahrum olduğı için bir ağaç dalını

bükerek yay hâline koymaya ve bir ok yaparak istediği bir hayvanı vurup düşürmeye mecburdur. Şu şikârını henüz boğazından geçirmeden pişirmeye de mecburdur. İnsanın haddizatında, tüten bir kanı içmek, titreyen bir atı yemek elinden gelmez. Şu güzel ağaçlara bir tarz-ı latîf bahş eden **[119]** meyvelerin cümlesi tatlı değildir; tatlılarını daha tatlılatmak için ziraatla terbiye etmelidirler. Hububatın bazıları boş veya hafif iseler de pek mugaddi olduğundan iyilerini intihap edip toprağı yumuşak ve kuvvetli arazide yetiştirmek lazım gelir.

İnsanın sarf ettiği bu kadar fedakârlıklara mukabil kazanabileceği şey yalnız beka-yı şahsîsidir. Beka-yı şahsîsine hizmette ise hiçbir kavim rehavet gösteremedi. Vahşi insanlar bile ihtiyaçlarının bu derecesini def ve esbabına tevessül etmiş oldukları görüldü. Fakat bazıları o kadar hizmet o kadar gayret ettiler ki ihtiyaçlarını kâmilten defettikten maada birtakım hevâyî şeyleri bile düşünmeye vakit buldular. Cem’iyyât-ı beşeriyyede vuku bulan bunca ihtilâlât ve inkılâbât sayesinde ihtirâât ve keşfiyyât-ı insaniyye şimalden cenuba, şarktan garba, Bahr-i Sefîd’den Bahr-i Muhî’t’e, Bahr-i Muhî’t’den Bahr-i Ummân’a eski dünyadan yeni dünyaya devrede ede sefalet saadete, kaba postlar harîriyyata, kavrulmuş buğday et’ime-i nefîseye, kunduz kulübelerinden pek de yüksek olmayan miskinler latif kâşanelere ve mualla saraylara tahavvül etti.

Tayr [*]⁵⁶

İNZİVA

İnzivayı mutat ediniz; kâinatın ruhumuzda hasıl ettiği tesirâtı tahfif ve havassımızın iktibas ettiği lezâizi taz’îf için inziva muktezidir. **[120]** Binaenaleyh vakit vakit âlemden destkeş-i ferâğ olarak bir tarafa çekilmek lazımdır. İnsan şahsının mevcudiyetini, kâinatın nizam ve intizamını, hâlık-ı mevcûdâtın azamet ve kudretini inzivada görebilir. Yirmi dört saatin bir iki saati olsun mûlahazaya sarf edilmezse ruh bir şey keşfedemez. Tarîk-i ruhânîye mensup bir zat demiş ki: “Mûlahaza ruhun gözüdür. Bu göz olmazsa envâr-ı hakikat görülemez.” – [Hikmet] de demiş ki: “Ben salıklarımı inzivaya celbeder ve kendileriyle, yalnız orada, mûkaleme ve musahabe ederim.” Filvaki hakikat, ekser defa, inzivada arz-ı didâr eder. Efkâr-ı bâtıla inzivada mahvolur. Mahkeme-i vicdân ve

⁵⁶[*] Adolphe Tayr (Thiers), 1797 senesinde Marsilya’da tevellüt edip 1877’de yani seksen yaşında olduğu halde vefat etmiş meşhur bir zattır ki vefatından üç dört sene evvel bütün Fransa ahalisinin reyîyle cumhuriyet reisi olmuş ve Almanya ile Fransa arasında 1870’de vuku bulan muharebenin son derece aleyhinde bulunmuş idi.

havassımız şemâtetini sevmeyiz. Fakat inzivada bir şart vardır ki onun haricine çıkılır isesıfrü'l-yed kalınmış olur: Zihin ve fikrin muhakeme edebileceğini ve havassın istiap eyleyeceği şeyleri düşünmelidir. Aklın hududu tecavüz olunur ise edilecek istifade “hiç”ten ibarettir. Bunun içindir ki “Pelyin” nam hakim: “Hiçten başka bir şey olmayacak bir şeyi yapmaktan ise hiçbir şey yapmamak daha âlâdır.” hakikatini söylemiştir.

Madam Lamber⁵⁷ [121]

M. Nadir

Mukaddes Bir Elma

Niçin gülüyorsunuz ya? Elmaya isnâd-ı kudsiyyet ettiğim için mi? Ben de sizin şu güldüğünüze taaccüp ederim. Çünkü ben, mevki’-i bahse çektiğim elmanın hâiz-i hürmet ve kutsiyet olduğunu ispata muktedirim. Lakin siz, hande-i istihzânımdan dolayı nadim olmayasınız (pişman) ? Elbette.

Küre-i arz üzerinden gelip geçen milyonlarla insanların içinde, ebnâ-yı beşere şu elma kadar ibrâz-ı hizmet etmiş pek az âdem bulunur! Bu sözüme artık büsbütün kahkahaları sallıyordunuz öyle mi? Zararı yok. Siz gülmekte hürsünüz. Ben de sizi ıskat etmekte muhtarım.

Bilir misiniz ki: Ecsâmda olan sıkletin ne demek olduğunu şu elma sayesinde anlıyorsunuz? Hiç düşünmez misiniz ki: Kameri arzın ve arzın şemsin etrafında, mahrekleri üzerinde, tutan kuvvet-i mütâlaaya bahis bu elmadır!

İşte bakınız bu elma ne kadar mukaddestir:

1666 sene-i mîlâdiyyesinde, Londra şehrinde veba illeti gereği gibi hüküm sürüyordu. Bu gaddar illet, gence ihtiyara, zükûr ve inâsa bakmayarak pençe-i zulm ve ittisâfına geçirebildiği zavallı insanları hemen diyâr-ı ademe sürüyüp götürüyordu. İşte bu esnada idi ki: Bir akşam [Volstrobe]⁵⁸ karyesinde yirmi üç yaşında gayet dilber bir çiftçi oğlu bir elma ağacı altına oturmuş ve yüzünü avuçları içine alarak derin bir mülâhazaya varmış idi!

⁵⁷ Anne-Thérèse de Marguenat de Courcelles diğer adı ile Madame de Lambert (1647 - 12 Temmuz 1733). Louis XIV ve Regency *Fransa'sında* önde gelen bir *salonnière*dir. Felsefeyle ilgili yazıları çoktur.

⁵⁸ Woolsthorpe. Newton’un doğduğu kasaba.

Ortalığın sükûnet-i hayret-fezâsı akşamın hüzn-i şafakîsine munzam olarak şu genç adamın mûlahazatını bir kat daha tamik eylerdi. [122]

Yirmi üç yaşında genç ve dilber bir delikanlı! Derin derin tefekkürata dalmış! Buna ne mana verilir?

Ne mana verileceği malum ya! Bûsunda bulunan insanların hissiyât-ı âşıkâne ve şehvât-ı nefsânîyenin ekseriya mağlup ve zebunu olduklarını herkes teslim eder sanırım. Böyle olduğu takdirde, eğer siz o zaman bulunup da oradan geçmiş ve şu delikanlıyı da — tarif ettiğimiz surette — görmüş olaydınız, şüphesiz şöyle bir mütalaada bulunurdunuz:

“Vah zavallı delikanlı! Bu gaddar veba seni de mi maşukandan ayırdı? Evet delikanlı! Böyle medhûş bir hâlde deryâ-yı tefekküre dalmış ve kendinden geçmiş gitmiş olduğuna hak veririm. Çünkü hicran pek yaman bir âteş-i sûzândır. Ben senin şu anda fikrinden gelip geçen mûlahazatı pek ra'nâ biliyorum. Sevgiline kavuşmak için vebadan istimdat ediyorsun; eğer şu tazarruâtını kabul edip de imdadına yetişmeyecek kadar bir insafsızlık ederse, nefsine suikasti kuruyorsun! Fakat gençliğine yazık!”

Lakin bizim delikanlı, eğer şu mûlahazatınızı anlayaydı, size ne kadar gülecekti biliyor musunuz? Sizin: “Mukaddes Bir Elma” serlevhasına güldüğünüzden ziyade gülecek idi. Gülecek mi idi ya? Hayır! Gülmek isteyecekti. Fakat muktedir olamayacaktı. Zira iştigâlât-i mukaddes-i zihniyesinin ihlalinden korkacak idi.

“Acaba bu delikanlının mülâhazat-ı amîkası ne idi?” Buna mı merak ettiniz? Pek âlâ! Söyleyeyim de sizi meraktan kurtarayım:

Bu delikanlı, meşâhîr-i heyet-şinâsândan [Kopernik] nam zatın harekât-ı seyyarât hakkında vazetmiş olduğu kavânini mûlahaza ve mütalaa ediyordu. Ne zannettiniz ya? İnsanların içinde böyleleri de bulunur. Yirmi üç yaşında olduğu hâlde, bilcümle şehvât ve huzûzât-ı nefsânîyesine galebe çalarak efkâr ve mütalaatını [123] yalnız tabiatın kâinatın asar ve alaim-i ulviyyesine hasreder. Fakat bu nev insanlar, hemen bir milyonda bir tane ancak bulunabilir diyeceğim. Bunlar, fikri teşviş ve ihlal ve hürriyeti zapt u kaydeden cismin ihtiyacât-ı zâlim-ânesi fevkine su'ûd ederek lezâiz-i maddiye ve ma'neviyeyi yalnız bedâyi'-i tabîata nasb-ı nazar-ı dikkat etmekte bulurlar. Bunlar dâhidirler! Bunlar da âşıktır! Fakat elma gibi kırmızı bir yanağa değil! Tabiata ve tabiatın gönderdiği bir elmaya âşıktırlar!

Ne o? Yine mi sual soruyorsunuz? Bu delikanlının ismini mi? Pek iyi! Onu da söyleyelim. Bu delikanlının adına: [Isak Nevton] derler. Nerede mi doğdu? Amma çok soruyorsunuz ha?

İngiltere'nin kontluklarından [Linkoln] nam kontluğun [Volstrop] karyeciğinde ve 1642 sene-i milâdiyesinde — ki hakîm-i meşhûr Galile bu senede vefat etmişti — tevellüt eyledi. Niçin mi doğdu? Ya Galile vefat etti. Dünya dehasız kalacaktı. Hâlbuki dâhisiz dünya parasız adama benzer. Bu da insanlar için bir gadr-ı küllî-yimûcib olacaktı. İşte bu sebebe mebni Erhamü'r-râhimin olan Hazreti Allah bu dâhiyi gönderdi.

“Frenkleri ne kadar çok seviyorsunuz?”

Yok! İşte şimdi canımı sıktınız. Bu ana kadar sormuş olduğunuz suallere gocunmayarak şetâretli cevaplar verdim. Fakat bu sualinize pek canım sıkıldı. Çünkü iftiraya cesaret buyurdunuz. Affedersiniz efendim. Bendeniz milliyet ne demek olduğunu bilenlerdenim. Lakin bu dâhileri, alelumum ebnâ-yı beşer hadimi olmak üzere telakki ediyorum. Ve zannederim ki bunların vazifesi de küre-i arz üzerinde mevcut insanlara — bilaistisna— ibrâz-ı hizmet etmektir. Nasıl ki: Ettiler. Rakkası her millet istimal ve havas muhtelifesini mütalaa ediyor. Bunu Galile keşfetti. Câzib-i umûmiyye kanununu her millet, her fert nazar-ı hayretten geçiriyor. Bunu da [Nevton] buldu. **[124]**

Ama siz, sözünüzde ısrar edecekmişsiniz ne yapayım? Muahharen yavaş yavaş fikrimi anladığınız zaman elbette sizi vicdanınız muaheze eder de intikamımı sizden alır.

Neme lazım? Biz sadede gelelim:

Genç [Nevton] , elma ağacının altında mülâhazat-ı amîkasına dalmış ve kendinden geçmiş gitmiş iken, maşukası olan [tabiat] ın nazar-ı şefkat ve merhametini celbederek, bu da maşukunu nâil-i vuslat eylemek diledi de, dest-i kudretiyle ağaçtan bir elmayı kopardı. Ve Nevton'un hâk-i pâyine atıyordu.

Bu elmanın sukutu, genç hakimin fikrinde bir ziyâ-yı isti'dâd parlattı birden bire başını kaldırdı: “Bu elma niçin sath-ı zemîne düşüyor?” gibi bir suali kendisinden istifsa etti. Vay! Bu zavallı tabiat meftununa da mı gülüyorsunuz?

Galiba sûret-i zahîrede, size şu sual pek basit göründü. Fakat eğer size: “Bu elma, ağaçta iken her tarafı yalnız havâ-yı nesîmî ile ihata edilmiş (kuşatma) olduğu hâlde niçin sair cihete düşmedi de sath-ı arza sukut eyledi?” diye bir sual sormuş olsalar: “A! Bunu

bilmeyecek ne var? Elbette yere düşer!” diye bir cevap verirsiniz! Lakin erbâb-ı fenn acaba yakanızı şu basit ve adi bir cevap ile salıverir mi bakalım? Asla!

Erbâb-ı fenn, her şey için — değil böyle âlî bir mesele, en adi bir vaka için bile — ortaya bir [Niçin?] fırlatırlar. Ve sizden delâil-i kâtî’a ile bir ispat almadıkça yakanızı salıvermezler. Eğer ispata adem-i iktidârınızı görürlerse, sözünüze asla itimat eylemezler.

[125]

[Nevton], elmanın sukutu gibi bir ser-rişteyi ele geçirdikten sonra, merkez-i arzda bir kuvvetin mevcut olduğunu ve her cismi kendine doğru cezbetmekte bulunduğunu keşfetti.

Artık, bu kadar bir ipucu tuttuktan sonra [Nevton] gibi bir dâhinin fikri hiç mahdud mu kalır? Derhâl tasavvur ve hayali, eb’âd-ı mücerredeye doğru uçtu: “Mademki küre-i arzda böyle bir cazibe mevcuttur; her cismi cevheri nispetinde [*]⁵⁹ cezbeylemesi icâbât-ı tabiyyedendir. Öyle ise kameri de cezbediyor. Fakat kamer, niçin sath-ı arza düşmüyor?” gibi mülâhazat [Nevton] un fikrinden geçti. Ve işte bu fikir ile “câzibe-i umûmiye” denilen kanunu keşfeyledi.

Bu cazibe üzerine biraz malumat verelim. Lakin ta bendimizin mebdinden beri latife kılıklı birtakım güzellikte bulunduk ise de, bir miktar da ciddiyete girişmemiz lazım geldi.

Bilirim ki: ciddiyyât biraz canınızı sıkar. Fakat eğer ciddiyyâttan burada — velev cüzi olsun — bahis açmamış olsam, bu bendi yazmaktan asıl maksad-ı âciz-ânemi nazar-ı ehemmiyetten düşürmüş olurum. Lakin bu derece ürkmeyiniz. Ciddiyet dediğim — zihin paralayıcı birtakım düstûrât-ı riyâziyye olmayıp — yine fennin basit aksamına aittir. Yukarıda tarif olduğu üzere, câzibe-i umûmiyye-i ecsâma — cevherleri nispetinde — tesir eder. Yani, her bir cisim, yekdiğerini cevherleriyle mebsûten ve mesafelerin murabbalarıyla mütekâfiyeten mütenasip olmak üzere cezbederler. [126] Fakat küre-i arza nispetle üzerinde mevcut ecsâmdan her biri asgar-ı nâ-mütenâhî olduğundan ecsâm-ı mezbûrenin küremizi cezbeleri gayr-i mahsûsdur.

Şunu da bilmek lazımdır ki: Cisimler, cevâhir-i ferdiyenin terekküp ve tecemmu’undan hasıl olmuşlardır. Kuvve-i câzibe ise, bir cismin cevâhir-i ferdiyyesinde behrine ayrı ayrı

⁵⁹ [*] Bir cismin cevheri, cism-i mezburun – mesamatından sarf-ı nazar – terekküp ve teşekkül ettiği nokt-ı heyûlânîsi mecmuuna ıtlak olunur.

tesir eyler. Fakat erbâb-ı fen, bu kuvâ-yı müteaddîdeyi terkip ederek, bunların kuvve-i muhassalalarını tasavvur, bu kuvve-i muhassalanın yalnız nokta-i tatbîkine cazibenin tesirini farz ederler ki: İşbu nokta-i tatbîk o cismin “merkez-i sıklet” noktasından ibarettir.

Gördünüz mü? Bundan bir nokta daha kendisini bize arz etti ki nokta-i mezbûre, yani, “merkez-i sıklet” sayesinde ameliyât-ı sînâiyeden pek çoğu sâha-ı vücûda çıkıyor. Demek ki: Bu kavânîn ma’rifetiyle ebnâ-yı beşer her işinde teshîlât ve istirahat nail oluyor. Hâlbuki: Bunlar hep bir elma sayesinde keşfolunmuştur. Filvaki bir elmanın, kavânîn-i keşf ve istihrâc edemeyeceğini biz de sizin kadar biliriz. Fakat dehanın fikirlerinde cevelan eden bir ihtira ve bedîayı kuvveden fiile ihraç için bir ser-rîşte lazımdır. İşte o ser-rîşte burada bir elma olduğu için şâyân-ı hürmettir.

Nasıl bizim elma mukaddes mi değil mi?

Bu bendimizde, asıl nazar-ı ehemmiyete alınacak bir madde daha var ki o da: [Nevton] gibi dehâtın efkâr-ı ulviyye-i terakkî-cûyâneleridir. Bir dâhi bir çemen-zâra gider, herkes gibi eğlenmek için mi? Hayır. Ya? Fikr-i ulvîsi, şehrin [127] izdiham ve şemâtetinden asude olarak serbest düşünmek için. Ne düşünmek? Ben-i nev’ini. Ve onların saadet hâllerini. Esen rüzgâr çimenlere bir hareket-i raksîyye verdikçe, orada bulunan bir dâhi teessüf eder. Niye? Rüzgârın kuvvetini boşuna sarf ettiğine. Arzu eder ki: Beyhude yere hiçbir kuvvet sarf edilmesin. Menâfi’-i beşerîyyeye hadim olsun. Bir dâhi — ömrünün sonuna kadar — köşe-i inzivaya çekilirse vicdanı huzurunda müttehem ve mahcupdur. Çünkü bir dâhi yalnız bedâyi-i tabîata nazar-ı hakîm-ânesi atf u nasb ederek, telezzüzât-ı zâtiyesiyle mütelezziz olup da kendi âleminde —benibeşere elinden geldiği hizmeti diriğ ile — vakit geçirmek için halk olunmuştur. Ebnâ-yı cinsine — ta kuvâ-yı fikriyye ve zihniyesi tükeninceye kadar — arz-ı hizmet etmek için taraf-ı Rabbânî’den gönderilmiştir. Evet, bir dâhinin ıssız bir orman köşesinde oturup da hâlet-i istiğraka gelmesi, milyonlarla insanların saadet-i hâllerini mucip olur. Ne hâcet? Yukarıda görmüş idik ki: Bir dâhinin bir elma ağacı altına oturup tefekkür etmesi, âlem-i eflâkı hâl-i intizâmında zabteden bir kanûn-u umûmîyi bulup meydân-ı istifâdeye koymasına bâdî olmuştur.

Sâhib-i İmtiyaz: A(yın). Kamil

Matbaa-i Aramyan

Çakmacılar Yokuşunda Agopyan Hanı’nda Numara 13 [128]

Bir Nüshası 3 Kuruştur.

Yirmi dört nüshanın iştira bedeli İstanbul için iki sim mecdiyedir. Taşra için ayrıca on kuruş posta ücreti alınır.

Merkez-i Tevziî Babıali Caddesi'nde Arakel Efendi'nin 46 numaralı kitâb-hânesidir.

Müşteri yazılmak ve asar ihdâ buyurmak isteyenler kitâb-hâne-i mezkûra müracaat buyurmalıdırlar.

Tashih

Geçen nüshamızda [67] nci sayfanın on üçüncü mısrasının evvelinde [tin] dizilecek iken [nin] dizilmiştir.

[81] inci sayfanın son satırında hiç lüzumu yok iken bir [Hatırınıza geliyor mu?] cümlesi dizilmiş.

[92] nci sayfanın ikinci satırında: şu iki ehibba dizilecek iken yazıda olarak bir [ler] daha dizilmiş.

Bu nüshamızın [104] üncü sayfanın [21] inci satırında [zebunkeş] ile [zebun] arasında bir [iken] unutulmuş.

[111] inci sayfanın ikinci satırında [teşkil edenlerden] denilecek iken [teşkil eden] dizilmiştir.

[112] nci sayfanın 17'nci satırında [ve zahir] denilecek iken [mezahir] dizilmiştir.

Fî 25 Rebiyülevvel Sene 1300

Âfâk

[Numara:5]

Her fikr-i şu'le-dârdan evrâk alır cilâ';

Âfâka her sitâre verir başka bir safâ'.

Siyasiyattan Başka Her Şeyden Bahseder ve Cüz Cüz Neşrolunur

Risâle-i Mevzutadır

Sayfa

Mektup

129

Komşumun Perdesi [Manzume] 150

Firâk-nâme	131	İmam Şafî'nin Bir Kasidesi	151
Varaka [Muhabere]	132	Farabi'nin Tercümeihâli	152
Varaka [Kalem Hakkında]	134	Bir Muhavere	154
Varaka [Cümel-i Hikemiyye]	139	Cümel-i Hikemiyye	157
Zevâl-i Aşk	141	Cehalet ile Sefalet	158
Şâm-ı Garîbân [Manzum]	147		

Muharrirleri

Muallim Naci • Mehmet Şükrü • Tevfik Rıza • Mehmet Nadir

Ma'ârif Nezâret-i Celîlesinin 636 Numara ve Fî 1 Muharrem Sene 1300 Tarihli Ruhsatnamesiyle

İstanbul

Matbaa-i Osmanîyye'de Tabolunmuştur

Âfâk

Her fikr-i şu'le-dârdan evrâk alur cilâ';

Âfâka her sitâre verir başka bir safâ'.

Siyasiyattan Başka Her Şeyden Bahseder ve Cüz Cüz Neşrolunur

Risâle-i Mevzutadır

[Numara: 5]

E'âzım-ı üdebâ-yı Osmâniyye'den Trabzon vilâyet-i celîlesi valiliğine sâye-bahş-ı minnet ü teşvîk fermâ-yı erbâb-ı heves ü ma'rifet "Sırrı" Paşa hazretleri tarafından cevâben şeref-varîd olan iltifât-nâme-i âlîdir.

Âfâk Hey'et-i Muhtereme-i Tahrîriyesine

Âfâk, gibi meâni-i kesîreyi câmi' bir hicâli eser-i bedî' çeşm-i rüzgârbirinci defa olarak ârâyış-i nigâh-ı ibtisâr ediyor.

Âfâk ki binlerce tevâbi'e malik bir âfitâb gibi şa'sa'-i âlem-ârâsıyla cihân-ı ma'rifeti ziyadar ediyor güya ki şu aralık edebiyat, âleminde yolunu şaşırmış bahs ü münazarada hadd-i ma'rûfu aşırılmış olan hayret-zedelere reh-nümâlık için intişar ediyor.[129]

Birer hârika-i kemâl, ıtlâkına sezâ-vâr olan muharrirlerinin kudret-i edebiyyelerine âsâr-ı kalemiyyelerinden âdil, şahit mi olur ki benim gibi bir âcizin vasf-ı şهادetine ihtiyaç görünsün?

Eserin devamını temin edecek rağbet-i âmme ve intizamını artıracak himmet-i hâmedir ki lehü'l-hamd ikisi de mevcuttur.

Efendiler!

Hey'et-i muhteremenizin mahsûlât-ı fikriyyesini revâc-gâh-ı kabul ve takdîre arz ile umumu müstefit edecek şu eser-i maârif-güsterin bedâyi'-nümâ-yı intişâr olduğu günden beri vicdanımda hüküm süren hiss-i memnûniyyet şeref-nâme-i belâgat-pirâlarının şeref-i vürûdu üzerine artık tebrîk-i muvaffakiyetleri için tehzîz-i hâmeye medâr-ı cüret olmuştur.

Bendenizle beraber Kastamonu'da *Âfâk*'a müşteri olan 15 zatın esâmisini mübeyyen pusula leffen ve posta ücretiyle beraber bir senelik bedeli olan 750 kuruş postaneye teslimen takdim kılındı.

Âfâk'ın nüshaları çıktıkça herkesin kendi namına olarak başka başka irsali mercûdur.

Bendenizin Trabzon'a azimet-i halef-i zî-şerefinin teşriflerine müteallik olmak hasebiyle halef-i müşârün-ileyh hazretlerinin Dersaadet'ten hareketlerinden sonra kendiminkini Trabzon'a göndermeleri icap edeceği muhtâc-ı beyân değildir.

Bâkî medârîc-i kadr ü şerefte ve hemîşe i'tilâda olalar.

Fî 17 Kanunuevvel Sene 98

Kardeşiniz

Kastamonu'dan Sırrı [130]

Âfâk

Müşârünileyh hazretleri gibi bir büyük edîb-i mu'allâ-âsâr tarafından mazhar buyrulduğumuz şu parlak iltifât-ı ma'rifet-perverânenen hasıl olan memnuniyet ve mefharetimizi tarif için kalemlerimizde iktidar göremiyoruz.

Cümlemiz kendilerinin pîrâye-i matbuât-ı millet olan âsâr-ı fâhire-i ekmel-âneleri müstefitlerinden ve binaenaleyh kemâl-i müsellemleri senâ-hânlarından bulunduğumuzu yâd ederek pek büyük bir iftihar ile zât-ı âlî-i edîb-ânelerine arz-ı şükrân eyleriz.

[Müşarünileyh hazretleri tarafından lûtfen ihdâ buyrulan bir eser-i celîldir.]

Firâk-nâme

Bu meclisin sürülür dem-be-dem safâsı yine

Cefâsı çoksa da var dilberin vefâsı yine

Ederdi firkatın icâb selb-i akl u şu'ûr

Ümîd olunmasa ger sonra intifâsı yine

Bulut gibi geçer âhir bu zulmet-i hicrân

Güneş tutulsa da şeksizdir incilâsı yine

Ölürken öptürebilseydi la'l-i nâbını yâr

Şehîd-i aşkının olmazdı hûn-ı bahâsı yine

Ne rütbe olsa da ârâm-rübâ bu işveleri

Cihân değer güzelin şöyle bir edâsı yine

Kenâr-ı çeşme-i hayvanı gerçi ot bürümüş

Reşâşe-pâş-ı safâ la'l-i cân-fezâsı yine

Tagayyür etse de nakş ü nigârı bu kasrın

Masûn olur umarım şu metîn-i esâsî yine

Bitirdi Sırrı'yı hakka ki derd-i hicrânın

Bunun olur ise senden olur devâsı yine

13 Kânunusani Sene 1298

— Varaka—

“Âfak” Heyet-i Tahrîriyyesine

Muhabereye Mukaddimecik

Muhabere namı altında topladığım şu âşıkane muhâtabalardan maksat bir sevdalı müteverrimin hissiyatını tasvirden başka bir şey değildir.[132]

Bu mektuplar esasen enzâr-ı umumiyeye vazolunacak hâssiyyetten müberrâdırlar; bir meziyetleri görülebilirse o da gönül ahvaline ait bulundukları olabilir.

Herhâlde mütalaalarından lezzet alınmasa bile âlemde bu kabîl hissiyat ve tahayyülât dahi bulunduğu da öğrenileceği için değil: Belki bu bapta tecârib teyit olunacağı cihetle o kadar can da sıkılmaz sanırım.

Şimdiden temin ederim ki M... namında bir müteverrim kızcağız ile A(yın)... isminde bir genç âşık musavver-i hakîrin ancak hayalî âleminden başka bir yerde isbât-ı vücûd etmemişlerdir.

E(lif). Nâzım

Mektup

“1”

—M...den A (yın)...a—

Efendimiz

Hayalim hafızanızda hiç yer tutmadı mı ki beni bu kadar unuttunuz; yoksa hangi sistir ki o levha üzerine bir perde çekmiş de size mi göstermiyor?

Gönlüm gibi vücudum da hasta ve bî-dermân olarak her dem mahzun mahzun göz gezdirdiğim, şu murdar (pis) yatağa esir oldum!... Esaret içinde, esaret hâlinde bulunan bir âcizin kalb-i mahzûnunu tatyîb (gönül alma) etmenin nezd-i ulûhiyyette ne kadar makbul bir mürüvvet olduğunu da unuttunuz!...[133] Kim bilir, hangi nüsha-i hüsn ü ân mütalaasıyla, kim bilir ne gibi tatlı hayalat ile meşgul ve safâ-yâb oluyorsunuz! Allah sefanızı (keyif, neşe) artırsın... Fakat ne olur, bu meşguliyetten ârî kalacak bir fâsıla-i hayatîde, muhtâc-ı iltifâtınız olan, bir vücudun tahatturuna hasreyleseniz.

Zavallı ben! Öyle büyük insanların beyinleri eb’âd-ı mücerrede gibidir. O beyinler hep havârik-ı ulvîye ile memlû bulunurlar, o ebat içinde büyük büyük güneşler cevelan eder; benim gibi hiç kadar hükümsüz bir cüz’-i mazlûm o âleme nispet ne ehemmiyeti haiz olabilir?...

Mektup

“2”

— Cevap —

Serzenişli mektubun vicdanımın ızdırabını teşdit eyledi. Bana insafın yoksa vicdanın da mı yok? Bir kere hâlimi bir kere de senin muameleni muhakemeye çek! Bak, kim müttehem (suçlu) çıkar;... Seni düşünmezsem kimi düşüneceğim? Zalim, aklımı perişan eden, gönlümü berbat eden sen değil misin! Kitabım hafızamda mahfuz olan hayalin, medâr-ı iştigâlim muhabbetin iken benim için kitap okumaya, başka şeylerle meşgul olmaya meydan kalıyor mu? [134]

Ah; beni berbat ettin, insanlıktan çıkardın, garip bir mahluk hâline koydun, bunlarla kanaat etmedin de şimdi de bütün bütün mahvıma mı yürüyorsun? Zaten parça parça olmuş bir yüreğe hançer vurmakta ne lezzet vardır?

Ben sana bu ana kadar âteş-i derûnumdan bir şerare sıçrattım mı? Gönlümle ne kadar kanlı mücahedeler ettim; sen bundan haberdar mısın?

Zavallı gönlüm bu kadar kanlar, ateşler içinde bu kadar tazyikler ibramlar altında kaldığı hâlde hiç sadâ-yı istimdâdını duydun mu?

Ah! Beni bunları söylemeye niçin mecbur ettin? Bu vakte kadar cemalini – gizli gizli – bi-tâb-âne temaşaya me'lûf olan gözlerimde lemeân eden bârika-i muhabbetini fark edebildin mi?

Heyhat zavallı dilber! Bu vukuattan sonra sen ne kadar bihaber idin, niçin öğrenmek istedin?

Benim bu i'tirâfâtım neye yarayacaktır? Belki aleyhimdeki gazap ve hiddetini teşdit ile beni enzâr-ı kahharâne altında ezmeye sizi tahrîs edecektir.

Fakat insaf et! Bu itirafım ihtiyari değil.

Senin serzenişlerine mukabeleden ziyade gönlüme isnat ettiğin töhmeti müdafaa için şu ikrâr-nâme-yi mahkeme-i vicdânına takdim ettim. Umarım ki maruzatım müsâdif-i nazar-ı insâf olur!... [135]

Kulaklarımı “hurde-şinev” [*] hükmüne koydu, kalbinin en hafif bir çarpıntısı beynimde kıyamet sedaları kadar kıyametler koparır, sûr-ı İsrâfil'den seda verir! Anladın mı! İbtılâmın derecesini anladın mı!

Gözlerindeki nûr-ı muhabbeti göremedimse de kabahat bende mi? Pertev-i cemâlin gözlerimi o kadar kamaştırmış idi ki senin çehreni bile fark etmemeye başlamış idim.

Âdeta karanlık gecelerde semaya baksam cevvin güneşlerle memlû olduğuna hükmedeceğim gelir idi... Gündüz güneşe baksam gözlerime bir şaibe gibi görünür idi. Hep vâkıf oldun? İşte her şeyi öğrendin: Bak töhmet hangi tarafta imiş, munsıfâne bir hüküm ver:

Mektup

— M...’den —

Hastalığımın iptidasından cevabını alıncaya kadar ömrümü hicran içinde geçirmiş idim.

Hicran nedir bilir misin? Azâb-ı cehennem! Her ateşli ahı asuman içinde belki bin seyyare teşkil eder: Değil değil, âlem-i sevdâda bin cehennem peyda eyler... Zalim! Muhabbetin cennet-i safâ... Yok yok, safâ-yı cennet ise fırkatin azâb-ı dûzahtan beter bir bela!

Hicran gönüllerdeki âteş-i sevdâyı alevletir bir havadır... Pek çok imtidâd ederse o ateşi mahveder bırakır... Eğer imtidâdı az **[136]** olursa daima ızdırap demektir... Sevdadan kurtulmak isteyenlere iki tedbir ver: Biri sık sık nâil-i visâl olmak diğeri pek çok zaman hicrana katlanmak... Sakın ben böyle bir hâli istiyor sanma.. Fikrimi sana serbest-âne bildirmek emelimdir.

İşte o eyyâm-ı hicrânda gönlümün heyecan arasında zuhur ile semâvâta çıkan nidalarından birini gönderiyorum: Bak, hâlim ne imiş anla!

İsti’tâf

Bu nâme o yâr-ı cânê gitsin:

Bir âhdır âsumâne gitsin!

— Gâlib—

İftirâkın bitirdi kuvvetimi

Kırdı aşkın vakar ü izzetimi!

İzzetim istiyor ki hür olayım

Aşkın ister esîr olup kalayım;

Lütf u kahrın tekâbül etti amân,

Buna bilmem nasıl dayansın cân!

Sana gönlüm gücendi de dilber,

Yine itlâfını temennî eder.

Sanki berk-i belâ gibi nigâhın

Yaktı sâ mânını belâlı dilin [137]

Yeter Allah aşkına sitemin;

Kesdi dermânımı belâ-yı gamın!

Ben ne yaptım sa bakma; afv eyle

Beni öldürme hışım la böyle

Beni mahrûm-ı iltifât etme:

Yani vâreste-i hayât etme!

Tehâlûf-i hissiyâtımın derecesini takdir et... Anla ki “ Cinân-ı visâl ile cahîm-i firâk arasında bir nev-ârâf hükmüne” girmek benim hâlîme kıyas olunabilir mi?

[Mabadı Müteakiben]

—Varaka —

Kalem Hakkında Birkaç Söz

Kalem bir mürebbi-i bî-nazîrdır.

Kalem bir feylesof mizaç olup ehline göre idâre-i lisân eder

Kalem bir medâr-ı ma’îşet-i insandır.

Kalemi güzel istimal eden nefsin i saadete isal eder.

Kalemin ne demek olduğunu bilmek için kalemin yazdıklarına agâh olmak kâfidir.[138]

Nadan eline geçen kalem ahvâl-i medeniyetten bihaber vahşiler eline düşen bir âlim kabîlindendir.

Kalem o kadar munis insandır ki biraz ülfet eden kendisinden ayrılmak istemez.

Dilinden anlayanları kalem kadar hoşnut eden bir mahluk daha var mıdır?

Kalem fikrin tercümanıdır.

Kalem muhibbini fâikü'l-akrân eder.

Kalem cemî'-i eşyâ-yı mükevveneden akdemdir.

Malik

Âfâk

Kalem hakkındaki fikarâtınızdan bazıları fikir ve mesleğimize muvafık görülmediği için tayyolundu. Bu baptaki mazeretimizi size kabul ettirmek için “Bunu da yapan memdûhunuz olan kalemdir” fıkrasının arzıyla iktifa ederiz.

—Varaka —

Servet, mahzûziyyet, sıhhat, hüsn-i sûretle istimalini bilmeyenler [139] için felakettir. İnsanı iyiliğe sevk eden dirayet değil hissiyattır.

Sabır hilekâr olmayanların hilesidir.

İntikam alınan lezzet fâni ve merhametten hasıl olan ise daimîdir.

Akilin şehveti fikrinin, ahmakın fikri şehvetinin arkasındadır.

Akilin lisanı kalbinde ahmağın kalbi ağzındadır.

Daima düşünülen şeyleri söylemek değil söylenilen şeyleri düşünmek lazımdır.

Zamanı kendisine müsait zanneden mecnundur.

Zengin olmak isteyenler kazanmak ile hüsn-i sûretle idare etmek vasıtalarını öğrenmektedirler.

M...Rüştü

Âfâk

Dercettiğimiz şu varakanızın bazı cümelini— mesleğimize tevafuk etmediği cihetle— tayyettiğimiz için arz-ı ma'zeret ederiz.[140]

Muallim Naci

Zevâl-i Aşk

Bu ne? Bu kim? Feneri şöyle yakın getirir misiniz? Vah biçare! Yine düşmüş kalmış! Geliniz, muavenet (yardım) edelim. Yine küfelik olmuş! Kaldıralım, evine götürelim.

Tanımadınız mı?... Ah! Bu bizim Mazlum!.....

Saat sekize geliyor. Acırım zavallıya! Validesine bundan ziyade acırım. O, evde bunu bekler. Bu, burada kimi bekliyor? Ah Mazlum! Daha usanmayacak mısın?... Böyle zemheri gecelerinde kar yığıntıları içinde yuvarlanıp yatmaktan bilmem ki ne zevk alıyorsun?

Arif Bey şu kelimeleri söyler söylemez üç arkadaşının da enzâr-ı dikkati Mazlum’a teveccüh etti.

Mazlum karın içine gömülmüş, kollarını biri birinin, başını da kollarının üzerine koymuş duruyor idi.

Harraetli hararetti teneffüs edişi sarhoşluğunun derecesini anlatıyor idi.

Paltosu arkasında ama fesi başında değil. Oraya düşüp büzüleli epeyce vakit olmuş. Hafif bir rüzgâr ile ağır ağır yağmakta olan kar, siyah paltosunu, siyah saçlarını hayli ağartmış.

[141]

Evveliden görmedikleri adam olduğu için, Mazlum’u tanımakta Arif Bey’in arkadaşları da güçlük çekmediler. Teessürde Arif Bey’e iştirak eylediler.

Mazlum’u hemen tutup kaldırmak istediler. Arif Bey dedi ki:

“Kaldıralım diyorum fakat acele etmeyelim. Mazlum daima yanında ateşli bir remuvuluver (revolver) bulundurur. İhtiyat lazım. Kendimizi tedricen tanıtalım da ondan sonra refakate teşvik edelim.” Ellerini çektiler.

Arif Bey yanına yaklaşarak kulağına “Mazlum! Ben seni tanıdım. Sen de elbette en sevgili arkadaşının sesini tanırsın.” demesiyle Mazlum başını kaldırdı. Beyazları gülgün olmuş olan humâr-âlûd gözleriyle fenerin şulesinden bilistifade Arif Bey’in yüzüne baktı. Fakat hiçbir söz söylemedi.

“Bak! Biz senin için gelmedik. Bu bir tesadüftür. Biz senin kadar ateşli değiliz. Üşüyoruz. Bu sözlerden maksadım şurada oturup da bir kar sefası yapamayacağımızı anlatmaktır. Seni burada bırakıp gitmemize ise sen kail olmamalısın. Ah! Şu mübarek karın böyle aheste aheste yağışı da ne kadar hoşuma gider! Gel Mazlum’um! Kar üzerinde yürümek de az safalı olmaz.” diyerek Arif Bey Mazlum’un bir koluna sarıldı.

Diğer kolunu da arkadaşlarından biri tuttu. Kaldırdılar. Yavaş yavaş yürümeye başladılar.

Mazlum'u der-âgûş etmiş olan kar yığıntısının nerede olduğunu merak etmeniz tabiidir. Haber verelim. [142] Bu gökten inme kaba döşek Mazlum'un nazarında pek mukaddes olan bir sokak kapısının önüne serilivermiş idi.

Bu kapının yirmişer adım sağ ve sol cihetlerine bakıldığı vakit, hesapsız ayak izleri görülür idi ki bundan Mazlum'un orada aşağı yukarı birçok gezindikten sonra mihraba karşı murâkebe-i medhûş-âne tarzında kapının ta önüne çökmüş olduğu anlaşılıyor idi.

Mazlum'u böyle vakitsiz oralarda dolaştıran, sonra da tutup karın ta içine atan kim idi? Bunu yapan pek meşhur zâlim-i kahirdir. En büyük adamları bile pençe-i gâlibinde bâzîçeye döndürür.

Sadmesine uğramamış olanlar namını yâd etmekle mütelezziz olurlar. Belasını çekmiş bulunanlar ismi anıldıkça yüreklerinde bir lerziş hissederler. Bilemediniz mi? Aşk aşk! İşte bizim Mazlum'u bu hâle koyan o idi.

Onun bu kadarcık olsun makhûriyyetini çekmeyenler ne kuvvette burhana ber-endâz olduğunu anlayamazlar.

İşin içinde aşk olduğu anlaşıldı ya! Öyle ise Mazlum'u evine götürelim.

Mazlum iki muayyen müşfik arasında bulunduğu hâlde beş on adım attıktan sonra hafif hafif titremeye başladı. Hafif kalmadı. Lerzesi gittikçe ziyadeleşti. Fesi bulunamadığı için başına bir çevre sarmak istediler. İşaretle reddeyledi. RefİKası ara sıra kendisine bir iki söz söylerler idi. Lakin Mazlum'u nutka getirmek kabil olmaz idi. Arif Bey Mazlum'u o çevrede bulunan kendi hanesine götürmek suretini [143] düşündü. Bir de validesinin şiddet-i intizârını tasavvur etti. Kendisini validesine kavuşturmak tarafını tercih eyledi. Mazlum'un evi ise düşmüş bulunduğu yerden yarım saatten ziyadece bir mesafede idi.

Arif Bey refİKasıyla söyleşti. Mazlum'u validesine götürmeye karar verdiler.

Bu muhavareden iki dakika sonra idi ki cümlesinin nazar-ı hayret ve merhameti Mazlum'un bir levha-i ye's tasvir eylemiş olan yüzünde içtima eyledi.

Buna sebep ise o ana kadar lisanından harf-i vâhid sudûr etmemiş olan Mazlum'un ansızın şiddetli bir suretle ağlamaya başlaması ve güya istediği gibi ağlamak için sokak ortasında durmak istemesi idi. Şefik hem titrer hem ağlar idi.

RefİKası bu hazin manzarayı birkaç saniye müteessirâne seyrettikten sonra Mazlum’un teessürünü tadil için birçok lakırtılar bulup söylediler ise de tesiri görülmedi. Sözü kestiler. Mazlum’u yine yola devam ettirdiler.

O gece mahut kapının önüne erkence şitâb etmiş olan zavallı âşıkın bir aralık ta kapının önünde durup da hayalince maşukasının aks-ı envâr-ı didârıyla parlamakta bulunan pencerelere doğru mütehassir-âne nazarlar atfeylediği sırada kapıdan çıkan bir ağadan nasıl şedit bir mu’amele-i tard u tahkir gördüğünü ve bundan hasıl olan infial ile nasılsa remuvuluvere meydan vermeksizin oradan ayrıлып bir buçuk saat sonra nasıl mest-harâb olduğu hâlde yine geldiğini kim bilsin?

Belâ-zede Mazlum titremekte haklı olduğu kadar ağlamakta idi. O hâl ile eve kadar geldiler. Evde bî-hâb u huzûr beklemekte olan validesiyle teyzesi kapıyı açtılar. Kendisini arkadaşlarıyla beraber içeriye aldılar. Mazlum doğruca odasına çıktı. Kendisine mahsus olan [144] küçük minderin üzerine oturdu. RefİKası da etrafını aldılar. Soyunup geceliklerini giymesi validesi tarafından ihtar olundu. Biraz kendi hâline bırakılmasını rica etti. Titreyip ağlamak bir çeyrek kadar daha hüküm sürdü. Nihayet Mazlum gözlerini silerek arkadaşlarına karşı şu vecihle söze başladı.

Teşekkür ederim kardeşler! Bir biçarenin imdadına yetiştiniz. Hayatını vikaye eylediniz. Allah istediği vakit insana sürü ile Hızır gönderiyor. Ulüvv-i cenâbınız beni yeniden size meftun etti. Mazlum gibi bir sefih nerede? Sizin gibi âlî tabiatlı dostlara malik olmak nerede?

Size şimdi benden ummadığınız vecihle “Beni niçin orada bırakmadınız? Sabaha kadar orada yatıp kalaydım elbette ölür idim. Sevdiğimin eşiğinde kurban olmak şerefini olsun kazanır idim.” der isem benim indimde en münasebetsiz hezeyanlardan olmak üzere dinleyiniz... Demem. Mazlum’dan bundan sonra öyle âşıkane, en doğrusu mecnunane söz işitmeyeceksiniz. Dikkat ediniz! Mazlum bu dakikadan sonra âşık değildir. Çünkü mecnunluk âleminden çıktı.

Aklını başına topladı. Aklım nerelerde geziyormuş bilmem? Sizinle beraber o da geldi Mazlum’u buldu. Aşk ne demek? Her türlü sefaletе tahammül etmek! Öyle mi?

Âşık, bir eşiğin çifte-i tahkîrini de taltif olmak üzere kabul edecek kadar alçak tabiatlı olmak demek ise Allah aşkına Mazlum’u öyle âşıklıktan, öyle alçaklıktan tenzih ediniz!

Mazlum'u öyle bir âşık tanımayınız. Böyle bir insan tanıyınız. Bakınız şu çılgınlığa! Eyvah! Bin eyvah!!

Gençliğimin o en güzel, en kıymetli zamanlarını ne de beyhude geçiriyor imişim! Ne bî-hûş (şaşkın, deli) imişim! Beni gerçekten sevmekte olduklarını şimdi [145] anladığım adamların kardeşçe ettikleri nasihatleri dinlemek şanından olmayan ben idim.

Ne cehennemî imişim! O rahîm-âne sözler nazarımda zebaniler ağzından saçılır ateş parçaları kadar menfur idi.

Aşk ha aşk! Ne tatlı kelime! Ne cazibeli nam! Artık dünyanın âşıkları bir yere gelsinler de bana anlatsınlar. Aldanır mıyım? Bir daha mı? Bu kadar tecrübeden sonra ihtimali mi var?

Aşk! Ey dünya cehennemi! Hele senden çıktım. Cehennemden çıkan bir daha girmez! Bir daha girmemek üzere çıktım.

Ben dünyada, ahirette günahı kadar nîrân-ı intikâm içinde yuvarlanıp da nihayet cennete gönderilecek mümine misal oldum. Günahım ne kadar çok imiş! Ne kadar çok yandım!

Ah! Cismim ruhuma giydirilmiş bir pirâhen-i âteşin kesilmiş idi. Azâb-ı cehîmi safâ-yı na'im kıyas eder imişim!

Bunların hepsi bir müteharrik insan sureti için idi. Yazık yazık! O surette aradığım manaların meğer hiç birisi yok imiş!

Ne mübtedîlik! Lafz-ı mühmelde mana mı aranır?

Karıda vefa aramak fercü'l-bahr içinde şeh-dâne aramak gibidir!...

Mazlum'un bu nutkundan sonra rüfeka kemâl-i memnûniyyetle musâhabete giriştiler. Söylenilen sözlerin birçoğu Mazlum'un bu suretle sahve gelmesinden ne derecede memnun ve müstebşîr olduklarına dair idi.

Musâhabet haylice uzadı. Hatta sabah açılmaya başladı. Nihayet refikler Mazlum'a artık biraz istirahat etmesini tavsiye ederek kalktılar gittiler. Mazlum'u da validesi yatağına yatırdı. Fakat biçare Mazlum ertesi gün yatağından kalkamadı. Bir hafta sonra kalkabildi.[146]

Mazlum yirmi beş yaşında ezkiyâ-yı ümmetten bir gençtir. Perîşânî-i aşktan bu surette yakayı kurtardıktan sonra muktezâ-yı terbiyesi olmak üzere küçüklüğünden beri matlûb-

u âlâsı olduğu vecihle vücutlarından vatanca istifade olunur adamlar sırasına geçmek için yeniden bir azm-ı kat'î ile tahsîl-i fenn ve ma'rifete çalışmağa başladı.

Süratle terakki ediyor. Birkaç sene sonra Mazlum'un ne çalışkan bir genç, ne ali bir vatanperver olduğunu meydana koyacağı asardan herkes anlayacaktır.

Mazlum'un bu hâli emsalinden bir haylisine numûne-i intibâh oldu. Onlar da hevâ-perestâne revîşi terk ettiler. Çalışmaya başladılar. Onlar da terakki âşıkı oldular. Bu aşk-ı sahîhin umum evlâd-ı vatana sirayet ettiğini görmeyi âşık-âne arzu edenlerdeniz. İnşallah göreceğiz! Yaşasın erbâb-ı sa'y ü sebât!...

Şâm-ı Garîbân

883 numaralı *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinde [Bir Hâne-berdûş] imzasıyla neşr olunmuş idi.

Geh bir ovada sefer-güzînîm;

Bî-gânesi şâh-ı sâye perver.

Geh bir leb-i cûda hoş-nişînîm;

Perverdesi bîd-i sâye güster. [147]

Cûlar gibi sû-be-sû revândır

Bilmem ne zamân mukîm olur dîl?

Nakkad-ı garâib-i cihândır

Hikmet görerek hakîm olur dil.

Gahî çıkıyor bu vefk-ı dil-hâh

Bir şehr-i cesîme şâh-râhım,

Akşam oluyor da olmuyor gâh

Bir karye müsâdif-i nigâhım!

Esnâ-yı seferde çeşm-i im'ân

Gördükçe mevâki'-i lâtife

Bulmaz mı tabîatinde insân

Bir hâhiş-i celse-i hafife?
Bir dağ eteğinde şöyle durdum
Çekmişti kenâre şemsi kûh-sâr?
Sevdim o güzel yeri oturdum
Teşkil ediyordu bir çemen-zâr.
Düşmüştü şevâhik-i cibâlin
Tâ nısf-ı fezâyâ dek zılâli;
Hâlâ o cibâlin ol zılâlin
Piş-i nazarımdadır hayâli.
Eylerdi güzergehin zer-endûd
Yer yer görünen ziyâ-yı mevvâc
Âheste revîşle zıll-i memdûd
Bir yandan onu ederdi târâc [148]
Ettikçe letâfetin temâşâ
Kalsun der idim o hâl, câvid;
Çok sürmedi o nezâre hayfâ
Gittikçe azaldı nûr-ı hurşîd
Tenhâ bırakıp beni nihâyet
Mihr oldu nihân sular karardı;
Etrâfını kaplayınca zulmet
Seyyâh-ı garîb fikre vardı.
Mahfûf-ı gam oldu şâd gönlüm
Ebr altına girdi âfitâbım.
Yârânını etti yâd gönlüm
Oldu mütezâyid ıztırâbım.

Çoktan beri dil misâl-i sayyâd
Âvâre-i deşt-i ibtilâdır.
Var mı acabâ beni eden yâd?
Yârânı dediğim de bî-vefâdır.
Düşsen dahî bir refik-i hassa
Eyler seni dâğdâr-ı firkat;
Âlemde kusursuz hulâsa
İnsâna kemâl eder refâkat!
Bin kıssâ-i bî-kesân yazılsa
Bilmez bunu şahs-ı hâne-perverd.
Bir beyt-i edeb-nişân yazılsa
Anlar onu ârif-i cihân-gerd. [149]
Tenhâ mı seyâhatim? Değildir
Var bir de refik-i ter-zebânım!
Güftârı güzîde, tab'ı nâdir
Kimdir? Kalem-i dakika-dânım!
Kalsam ne zamân-ı hazîn ü bî-yâr
Tenşît-i dile inâyet eyler;
Verdikçe dimağa hiddet efkâr
Ben söylerim ol kitâbet eyler.
Fahr-ı acemânenen ma'sûndur
İbrâz-ı hakikat itmek ister.
Bilmekse garaz ne erganundur
Elhânına dikkat etmek ister!
Alfred Do Muse

“Komşunun Perdesi”

Komşunun perdesinde lerziş var

Pek de âheste oynuyor ancak

Ben hayâl eylemekteyim ki nigâr

Açacak revzeni hava alacak. [150]

Beni görmek midir murâdı aceb?

Oluyor pencere küşâde aman

Yüzünü bir görür müyüm yâ Rabb?

Dil-i bî-tâbı aldı bir helecân.

Bu ne rüyâ! Bana o yâr değil

Onu sevmekte bir sakîl herîf.

Perdeyi kaldıran nigâr değil

Rüzgâr oynatır hafif hafif.

Mehmet Şükrü

İmam Şafi’nin Bir Kasidesi

Velâ tekbiye ’l-hâdisetü ’l-leyâlî. Fema ’l-havâdisu ’d-dunya begâu.

Gecelerin tevlit eylediği hadiseler içinağlama, zira havâdis-i dünyâ için beka yoktur.

Ve kün raculen ale ’l-ahvâli celeden. Veşiyetüke ’s-semâhahu ve ’l-vefâu.

Korkuyu mucipahvalde ashâb-ı celâdetten ve huy ve tabiatte dahi ashâb-ı vefâ, ve semahatten ol.

Felâ hüznün yedûmu vela sûrurun. Velâ bu ’sun aleyke vela rehâu.

Ne hüzn ü sürurda ve ne fakr ü servette devam yoktur.

Îzâ ma kûnte za galbin ganûin. Fe ente ve maliku ’d-dunya sevâu. [151]

Ashâb-ı kanâatten olan kimse dünyanın hazinelerine malik olanla müsavidir.

Velâ tercû ’s-semâhate min bahiylin. Fe mâ fi ’n-nâri liz-zemâni mâu.

Hasislerden semahat memul etmeyiniz, teşne-gân-ı âb için ateşten su yoktur.

Yuğta bi's-sehâveti külli aybin. Ve kem aybün yuğtiyi's-sehâu.

Her bir ayıp semahatle örtülür, nice kusur ve hataiyyât sehâ (cömert) sayesinde mestur kalır.

Tera'l-eyyâme tuğdiru kulle hayyin. Velâ yuğni ani'l-mevti's-serâu.

Görüyorsun ki zaman her bir zî-rûhu gadir ile ilhak ediyor, hâlbuki servet ve yesârın ölüme faydası olmuyor.

Ve erzullahi vâsiatun velakinne. İz enzele'l-gada dâge'l-feyzâu.

Küre-i arz geniştir fakat bela nazil olursa kaçacak yer bulamazsın sana dayyik olur.

E'âzım-ı Hükemâ-yı İslâmiyye'den Farabi

Müşarünileyhin kendisi “Ebu Nasr Mehmed Bin Tarhan El Farabi” olup Hicret'in iki yüz elli dokuzuncu senesinde “Atrâr” namıyla iştihar eden “Fârâb” şehrinde kadem nihâde-i mehd-i vücûd oldu. Li-ecli't-tahsîl ol vakitler merkez-i ulûm ve fûnûn olan Bağdat'a geldiği vakit, lisân-ı mâder-zâdı [152] olan Türkçede fevkalade maharet ve melekesi lisân-ı Arabî-yi öğrenmekte zahmet çekti. Az vakitte lisân-ı mezkûrun kühn ve dakâyıkına vâsıl oldu.

Zamanında mantık ve hikemiyâtta şöhret-i fevk-al-âde ashabından olan hakim “Ebu Beşir Muti Bin Yunus” tan fûnûn-ı mezkûreyi az vakitte tahsil ile “Harran”a azimet ve orada hakim “Ebu Haya El Nasranî” den fûnûn-ı mezkûreyi ikmal eyledi.

Ve yine Bağdat'a avdet ve ulûm-ı felsefeyi ve Aristo'nun kitaplarını şerh ederek ilm-i musîkîyi itkân ettikten sonra e'âzım-ı âsârını orada telif etti.

Bir müddet sonra müşarünileyhin zihnine seyahat arzusu galebe etmekle Bağdat'ı terk ve Dimaşk'a (Şam) ve Mısır'a azimet ve Seyfü'd-devle⁶⁰ nin zamân-ı hükûmetinde yine Dimaşk'a avdetle orada ihtiyâr-ı ikâmet etti.

Müşarünileyh hiçbir vakit tebdîl-i kıyâfet etmediğinden daima zî-i etrâkte gezerdi. Bir gün ulema ve fuzalâsı hazır olduğu hâlde Seyfü'd-devle'nin meclisinde bulundu esnâ-yı mübâhasede müşarünileyhin her bir kelâmı evc-i âlâ-yı izzette ve hâzirûnun her bir lafzı

⁶⁰ Hamdânîlerin Halep kolunun kurucusu ve ilkemîri (944-967) . (Özaydın 2009: 35-36).

hazîz-i mezellette kalırdı mübâhisîni encâm-kâr âciz kaldılar ve böyle hakîm-i zû-fünûnun kelâm-ı hikmet-nisârını kayd u zabta başladılar.

Müşarünileyh nas ile ihtilâtı sevmediğinden daima münferiden yaşardı. Ve Dimaşk'ta durduğu müddette ya su başında ya bahçe kenarında bulunarak kitâb-ı tabîatı mütalaa ile mütelezziz olurdu.

Hakîm-i Farabî zahit idi. Müttakî idi. Az bir şey ile kanaat ederdi hatta Seyfû'd-devle'nin ihsan ve tayin ettiği yevmiye dört dirhemle ahir ömrüne değin iktifa etti.[153]

Müşarünileyh üç yüz otuz dokuz senesindeterk-i hayât ile âzim-i dârül'karâr oldu. Ve Dimaşk'ta “Bâb-ı sagîrin haricine defnolundu rahmet-ullahi aleyh”. Aristo'nun mantık ve musikive sair ulûm-ı hikemiyyenin şuaâtına dair telif ettiği asarın ekseri müşarünileyh tarafından şerh olunduğu gibi gerek ulûm-ı hikemiyyeden ve gerek tarih ve edebiyat ve siyasiyyata dair pek çok âsâr-ı celîleleri vardır.

Müşarünileyhın müellefâtından dest-res olabildiğimizi *Âfâk*'ın kabına dercettik.

Tevfik Rıza

—Bir Muhavere—

Geçenlerde bir zat ile aramızda şöyle bir muhavere cereyan etti:

[Muhatabımız cahil bir şık idi]

Z— Sizin “*Âfâk*” hakkında bazı mütalaatım var. Müsaade varsa arz edeyim.

B— Buyurun.

Z— Evvela şu “*Âfâk*” unvanını düşündüm, düşündüm de nereden bulup çıkarmış olduğunuzu bir türlü keşfedemedim. Kendi kendime dedim ki “Acaba şu risalenin muharrirleri “menba’-ı maârif”, “sahrâ-yı ma’rifet”, “merci’ü'l-enâm” gibi tumturaklı unvanları kabul etmeyip de “*Âfâk*” namını neden cümlesine tercih etmişler? Yoksa hatırlarına mı gelmemiş?[154]

B— Hayır efendim, hayır. Hepsî hatırlara geldi. Hatta şu unvan meselesi rûfikâ-yı tahrîri bir gece sabahlara kadar işgal etti. “Kamus”lar, “Ahteri”ler, filanlar baştan aşağı gözden geçirildi. En nihayet arkadaşımız Naci'nin bulduğu “*Âfâk*” hepsine tercih olundu. Ve birçok alkışlarla kabul edildi.

Z— Tuhaf şey! Fakat bu kadar alkışlara gürültülere mazhar olan şu isimde ne gibi hasseler görüldü?

B— Memulümüzün fevkinde birtakım hasseler bulduk.

Z— Aman! Rica ederim. Nasıl hasseler buldunuz?

B— “*Âfâk*” ın hasseleri söylenmez ama mademki bu kadar merak buyuruyorsunuz, hatırlarınız için söyleyim, fakat başkalarına söylemeye gelmez, ağzınızı sıkı tutmalısınız. Hudâ-nekerde! Birisinden işitecek olursam “*Âfâk*” hakkında size bir daha bir şey söylemem.

Z— Aman! Birader. Hiç bendeniz öyle olur olmaz şeylerin öteye beriye söylenmeyeceğini bilmezlerden miyim? Şu ihtarınıza hâcet bile yoktur, zannederim.

B— Efendim “*Âfâk*” malumunuz olduğu üzere “ufk”un cem’idir.

Z— Evet, evet, malum!

B— “Ufk” un da ne demek olduğunu biliyorsunuz ya!

Z— Evet, ...Şey... Canım... Şu... Dünyanın...

B— “Ufuk” coğrafya ile kozmografya fenlerine mahsus ıstılahâtta biridir. Asıl tarifi: Nazar uzaklara doğru imale olursa kubbe-i semâ [155] ile arz birbirine bitişmiş gibi azim bir daire müşahade olunur ki ona “ufk” denir.

Z— Malum, efendim malum. Hatta Boğaziçi’nde Kavaklar’a doğru vapurla gidilse uzakta Karadeniz sema ile birleşmiş gibi görünür. Fakat “*Âfâk*” ın havassı bundan mı ibaret?

B— Hayır, efendiciğim hayır. “*Âfâk*” ın hasselerinden biri de dört harften mürekkep olmasıdır.

Z— Ey! Bundan ne hasse çıkabilir?

B— Canım, heyet-i tahrîriyeyi teşkil eden dört kişi değil mi? “*Âfâk*” da dört harften mürekkep olduğundan bir garip mutabakat hasıl olmuş olur.

Z— Pekâlâ, ama “*Âfâk*” ın “elifi” üzerinde bulunan “ medd” ne olacak?

B— “ Medd” harf midir, ya? “*Âfâk*” ı da yukarı doğru çekip götüren o “ medd” sâhib-i imtiyâza alamettir.

Z— Lakin hakikaten tuhaf mutabakat?

B— Zahir, efendim, tevekkeli bendeniz size söylemek istemiyordum.

Z— Fakat böyle heyet-i tahrîriye ile muvafakat gösterecek bir isim bulmak her vakit nasip olmaz.

B— Evet, böyle bir isim bulmak pek zordur. “Âfâk” ilmin namütenahi bulunmasından da kinayedir. Küre üzerinde her insan, her cisim belki her zerre için “ufk” vardır. Zât-ı âlîniz deminden söylediğim ilimleri görmüş iseniz “ufk”un küreviyet-i arz meselesine kadar hizmetler göstermiş olduğunu elbette tahattur edersiniz.[156]

Z— Burası güzel, fakat şu “Âfâk” ın altına yazdığınız beytin birinci mısraı ne ise ne. İkinci mısraında bir ifade yanlış görüyorum.

B—Nasıl?

Z— Birinci mısrada “Her fikr-i şu’ledârdan” ikinci mısrada da “sitâre” den bahsolunmuş. İki mısrada da ziyadan bahsolunduğu için “Âfâk” a her sitâre verir başkabir safâ” yerine : “Âfâk” a her sitâre verir başka bir ziyâ” dense idi. Daha belîğ olurdu zannederim.

B— Dediğiniz gibi “Âfâk” a her sitâre verir başka bir ziyâ” dense idi, sitârelerin başka başka ziya neşrettikleri anlaşılmaktan maada “Yıldızlar ziyalıdır” sözü gibi malumu ilan kabilinden bir söz olmuş olur. “Âfâk” neşr-i ziyâ eden güzel yıldızların ziyalarından bahsetmekten ise o ziyaların içinde hüküm süren sefayı söylemek hem belîg-âne ve hem de feylesof-âne olmuş olur. Değil mi ya?

Z— Evet, efendim. Allah’a ısmarladık.

B— Uğurlar olsun, beyim.

Cümel-i Hikemiyye

Dünyada ne kadar zevk, ne kadar eğlence var ise hepsini tecrübe ediniz, göreceksiniz ki arzu ve hevesle intihap olunan bir iş kadar hiçbir şey sizi mütelezziz ve mütevağğil edemeyecektir. [Buvast] [157]

Kendisi hiçbir kimsenin esiri olmadığı hâlde, bir başkasını da kendisine esir etmek emelinde bulunmayan insan ne mesuttur. [Fenelon]

Bir ahsen-i fi’ilde bulunan bir kimse yaptığı iyiliği unutmaya ve iyilik gören kimse keremkârını unutmamaya mecburdur. [Demosten]

Malik olduğunuz istihkak ve liyakat erbâb-ı arz ü kemâlin muhabbetini celb eder; avamın teveccühünü kazanacak yalnız makamdır.

[La Roşfukold] (La Rochefaucault)

Tahkire tahammül edemeyen insanlar mesut olsun!

[Paskal] (Pascal)

Kanunu himaye eden millet bir vakitte mahvolmaz.

[Monteskiyö] (Montesquieu)

Fakirin az dostu vardır, biçarenin ise hiç yoktur.

[Vovnark]

Fena insanlar müttehiden yaşayamazlar.

[Dösekür]

Mesut bulunanların savâb-ı ahvâlini tetkik ediniz. Göreceksiniz ki saadetlerini pek pahalı olarak alabilmişlerdir.

[Bernarden dö Sen Piyer] (Bernardin Saint Pierre)

Cehalet ile Sefalet

[Cehalet ile sefalet ilm-i hıfzıssıhhanın taammüm ve intişarına bir set çekmekte ise de tarih şu iki âfet-i muharebeye galebe etmek mümkün olacağını ispat ve izah eylemektedir.]

Hıfzıssıhha gibi lüzum ve vücûbu öteden beri her sâhib-i fikr-i münevver nezdinde derece-i bedâhete varan bir ilm-i celîlü'l-kadrin intişarına mani ve semerât-ı müfidesinin iktitâfına hail olan esbâb-ı muzırta sırasında cehalet ile sefalet en fail bir hâlde görülmektedir.

Acaba bir takım âlâm ve ekdâr-ı mütesilsilenin menbaı olan o cehalet ile sefaletin hayât-ı mileli aheste aheste ifna ve sıhhat-ı beşeri günden güne ihlal ederek [158] vefeyâtın miktarını teksir etmekte olduğunu iddiaya kim cesaret edebilir?

Şu iki seyl-i belânın derece-i şiddetini anlamak için sefilane yaşayanlar ile mesudane yaşayanların ahvalini nazarıdikkatten geçirmek kâfidir.

İlm-i servet ve fenn-i idâre müelliflerinden Mösyö Villerme namında meşhur bir zatın tanzim ettiği cetvele bakılırsa servet-i umûmiyesi oldukça mükemmel olan eyaletlerde kırk altı kişiye bir fevt isabet etmiş olduğu hâlde ahali fukara olan eyaletlerde otuz üç kişiye bir fevt isabet ettiği müşahede olunur.

Eğer şu muvazene Paris hakkında icra edilse müşahede olunacak tehalûf daha ziyade câlib-i teessüftür.

Filhakika bundan makdem “Sen”⁶¹ eyaleti valisi olan Mösyö dö Rumboto’nun tanzim eylediği bir cetveldən müstebân olacağı üzere Paris’in en zengin addolunan ikinci dairesiyle en fakir bulunan dokuzuncu ve on ikinci daireleri arasında bulunan fark-ı tahâlûf hakikaten bâdi-i taacübdür:

İkinci dairede... 1000 kişiye 18 vefeyât isabet edip ömr-i vasâtîleri [1]⁶²55 seneyi işar eder.

Dokuzuncu dairede 1000 kişiye 30 vefeyât isabet edip ömr-i vasâtîleri 32 sene 2 ay işar eder.

On ikinci dairede 1000 kişiye 30 vefeyât isâbet edip ömr-i vasâtîleri 32 sene 7 ay işar eder. [159]

Şu müvâzene-i mühimmeden anlaşılacağı üzere mesudane yaşayanlar ile sefilane yaşayanlar beyinde bulunan fark 30 adediyle 12 adedinin beyinde bulunan farka müsavi veyahut 100 adediyle 40 adedi nispetindedir.

Hele Almanya’da Berlinli Mösyö Kasper’in yaptığı müvazeneye atf-ı nazar olunsa tese’ül ile ancak taayyüş edebilen fukara güruhuyla debdebe ve saltanatla evkât-güzâr olan zengin takımı — ki servet ve yesâr, ekser ahvalde, muhrib-i sıhhat olduğu için ağniyâ ömr-i vasâtînin hadd-i âzamını bir vakitte gösteremezler— beyinde bulunan tefavüt nispet kabul etmez bir raddede görülür.

Şu iki muhtelif sınıftan aynı bir zamanda tevellüt eden 1000 kişide esnân-ı muhtelif üzere âlim-i mûmâileyhin müşahede eylediği mikdâr-ı nüfûs şu cetvelde gösterilmiştir:

⁶¹Seine, Fransa’nın eski şehirlerinden biri.

⁶² [1] Ömr-i vasâtî bir zaman-ı muayyen zarfında vefat edenlerin sinlerini cem’ ve aded-i vefeyâtla taksim ederek bulunur. Mesela bir sene zarfında 1000 kişi vefat etse ve bunların sinleri de üst üste 30.000 sene olsa eşhâs-ı mezkûreden her birinin ömr-i vasâtîsi 30 sene olmuş olur.

5 yaşında ağniyadan 943 kişi fukaradan 655 kişi müşahede olunmuştur.

10	— —	938	— —598—
20	— —	886	— — 566—
30	— —	756	— — 527—
40	— —	693	— — 446—
50	— —	553	— — 338—
60	— —	398	— — 226—
70	— —	235	— — 117 —

[Mabadı Var]

Sahib-i İmtiyâz: A(yın) Kâmil.

Matbaa-i Osmâniyye’de tabolunmuştur.

Bir nüshası 3 kuruştur.

Yirmi dört nüshanın iştirâ bedeli İstanbul için iki sim mecdiyedir. Taşra için ayrıca on kuruş posta ücreti alınır.

Merkez-i tevzî Babıali Caddesi’nde Arakel Efendi’nin 46 numaralı kitâb-hânesidir. Müşteri yazılmak ve asar ihdâ buyurmak isteyenler kitâb-hâne-i mezkûre müracaat etmelidirler.

Arkadaşımız Naci’nin evvelce tabolunmuş olan “Hamiyyet” unvanlı manzûme-i târihiyyesi Arakel ve Karabet Efendilerin kitâb-hânelerinde bulunur

Arkadaşımız Nadir’in tercüme ettiği İngiliz edîb-i âzamı “Şekspir” in “Kış Masalı” nam romanı Köprübaşı’nda Kitâb-hâne-i Osmânî’ de bulunur.

Farabi Hazretlerinin tercümeihâli nihayetinde telif buyurdıkları kütübve resâilden ele geçenlerinin isimleri işbu nüshanın kabına dercedileceği gösterilmiş ise de altıncı nüshaya bırakılmıştı

Fî 25 Rebiyülevvel Sene 1300

Âfâk

[Numara:6]

Her fikr-i şu'le-dârdan evrâk alur cîlâ';

Âfâka her sitâre verir başka bir safâ' .

Siyasiyyattan Başka Her Şeyden Bahseder ve Cüz Cüz Neşrolunur

Risâle-i Mevzutadır

Münderecatı

Bir Manzume. İşret. Muhabere [Mabat] . Kebûter [Manzume]. Farabi'nin Müellifâtı.
Cümel-i Hikemiyye. İki Tilki [Fenelon]. Cehalet ile Sefalet [Mabat]. Mevt [Lamartin].
Denis Papen [Mabat]

Muharrirleri

Muallim Naci • Mehmet Şükrü • Tevfik Rıza • Mehmet Nadir

Maarif Nezâret-i Celîlesinin 636 Numara ve Fîl Muharrem Sene 1300 Tarihli
Ruhsatnamesiyle

İstanbul

Matbaa-i Osmâniyye'de Tabolunmuştur

Âfâk

Her fikr-i şu'le-dârdan evrâk alur cîlâ';

Âfâka her sitâre verir başka bir safâ' .

Siyasiyattan Başka Her Şeyden Bahseder ve Cüz Cüz Neşrolunur

Risâle-i Mevzutadır

[Numara: 6]

Şeref-i hayâta dair Amerikalılar tarafından tertip olunmuş bir manzumeyi meşâhir-i
şu'arâmızdan Mekteb-i Sultânî Farisi muallimi Feyzi Efendi Hazretleri ber-vech-i âtî
nazmen tercüme buyurmuşlardır:

Terennümât-ı dilâşûb ile deme zinhâr

Hayât düş gibidir bî-sebât ü bî-mikdâr

Değil değil bu mukaddes hayât ciddîdir

Değil değil ebedîdir hayât-ı devlet-yâr
Vüfûr-ı ferr ü şükûhu cihâna sığmaz iken
Nasıl bu cevhere zindân ola megâk-ı mezâr
A cân-ı پاکشیم toprak oğlu topraksın
Ki hâk-zâde yine hâk olur nihâyet kâr
Azîz cânâ göre âlet-i hattâb olamaz
Bu türlü beyhûde akvâl ü nâ-sezâ güftâr [161]
Hemen neberd-geh-i ömrde bahâdır ol
Koyulma sen leb-i cûde çirâye hayvânvar
Kapılma reng-i hoş-âyendine sitikbâlin
Eğerçi hoş görünür bu amel sana her bâr
Bırak ki defn ide mâzî de kendi mevtâsın
Yaşa bu zinde olan hâl içinde sen ey yâr
Derûn-ı sîne ise taht-gâh-ı hüsrev-i dil
Cenâb-ı Hakk başın üstünde ya ulü-l-ebâr
Hemîşe bir işi hüsn-i hitâma erdirerek
Bir özge kâre şürû' eylemekle leyl ü nehâr
Bir iz bırakmağa sa'y it o kumlar üstünde
Ki bahr-i ömrünü itmiş ihâta çün per-gâr
Birâderân-ı kazâ-dideden meğer birisi
Günün birinde ede belki bu melâza-güzâr
Reh-i selâmeti işbu eserle bulduğu çün
İde bu sûret ile istifâde-i bisyâr
Umûr-ı mâzîyi tekmîl idince başla hemân
Mehâmm-ı âtfîyi tanzîme kahramân-ı girdâr

Aynen Varaka

[Bağdat'tan İrsal Olunmuştur]

İşret

İçki deyip de geçivermeyelim. Bir belâ-yı mübremdir ki insanı bilâ-ihityâr [162] nice hatalara sevk ederek şerm-sâr eden ve hıfzıssıhhata lazım tedâbirde ihtiyatsızlık ettirerek alil bırakan ve her şeyden eşedd-i zaruretin pençe-i tazyîkatına kadar götürölüp çaresizliğe düşer eyleyen ve daha nice nice fenalıkları eksik olmayan hep odur. Görülmez mi ki bir adam kendi hâlinde bulundukça her sözünü bir muhakeme üzerine irat ediyor gibi i'tinâ'-kâr-âne tekellümde bulunur iken ümmü'l-habâis vasf-ı lâıykını alan müskiratı kadar az olur ise olsun şurb edince tabiatındaki tîzlikten dolayı husule getireceği tabii olunan idaresizliğe mebni cüda emeli olmayan bir sözü kasten söyler gibi tefevvühâtta bulunur. Bilmez mi ki bir adam ayık oldukça hanesinde yattığı odanın kazaen bir penceresi açılır da içeriye bir miktar rüzgâr dahil olur ise günler ve belki haftalarca bir rahatsızlığa düşer olacağı efkâr-ı şaibesıyla muhafazakâr-âne harekette bulunur iken sekri aynı seyyiâtından madûd bulunan idraksizlikten naşı gecelerin zehir gibi tesir eden rutubetinden ve daha sairenin muhafaza olunamamak hasebiyle birçok paranın bedeli olarak elinde bir reçete bulunduğu hâlde hakîm-i dükkânını yevmî bir ziyaret-gâh ediyor... Tecrübe edilmez mi ki bir adam meşâirine hâlel getirmediğçe kazancını lazım gelen tasarrufa riâyet ederek sarf etmek sayesinde sâhib- i servet ve nâil-i refâh ü izzet olur iken avâkıbı lâıykıyla mülâhazaya muktedir olamayacak tebdîl-i efkârı mucip içkiye başlamasıyla birçok masârif ihtiyarına mecbur olarak o cihetle girdâb-ı felâket-medârın ka'r-ı nâ-yâbına düşer ve bir sefâlet-i dâime ile ömür geçirmekliğe giriftar olmuş kadar bedbaht-âne yaşamaklıktan kurtulamayıp her türlü saadete hasretle nigerân olur gider. İçkinin işbu fenalıkları ve daha tadat olunmakla biter tükenir derecede olmayan zararları milyonlarca delillerle sübut bulup bunun aksini hiçbir ferdin iddiaya mecali bulunamayacağından müskiratın istimalinden ve alelhusus neticesinde [263] hiçbir zevk ve lezzet hissedilemeyen iptilasından mümkün olabildiği kadar vazgeçmek lazımdır. Vâkıâ insan tabiaten haiz olduğu şiddet-i meyelân cihetiyle aldığı bir şeyi bırakmak istememesi ve hatta bırakmalığa mani birçok şeyler serdetmesi tabii olup mesela az içmiş bir adam rakıyı iştiha şarabı kuvvet, konyağı hazım için kullandığını beyan edebilir ise de iştiha için mutat dairesinde yemek, kuvvet için et'âme-i nefise ekl eylemek, hazm için

lüzumundan ziyade doyunmamak daha faydalı olacağı cevabı verilir ki elbette o beyan için daha muhakkak bir ityân olmuş olur. Şu hâlde her türlü muhasenât imkânını sâmi bir hasîsaya malik olan müskirata verilen paranın bir rub'unu eâzım-ı ihtiyâcâtımızdan bulunan terakkî-i maarif madde-i mu'tenâsının tamamî-i husûlüne hasredip de her türlü kabiliyeti haiz olduğu hâlde yetişmeye çalışan evlatlarımızın bahtiyarlığını temin edecek tahsîl-i fazâil yollarının ihyasına çalışsak ve bir rub'unu da çar-nâ-çar tarîk-i teselli ihtiyar etmiş nur topu gibi bir takım biçare ve biçâr-gâne evlâd-ı vatanın iktisâb-ı sanayi' ve fûnûn ilimlerine mahsus memleket namlı mektepler inşaatına harcedip de ebnâ-yı nev'imizden bir kısım cüzünün muktedir olamadığı saadet hâli kendilerine bahşetmiş olsak hem asl-ı şiâr-ı insâniye layık bir hâlde bulunmuş ve hem de zamanımızı her taraftan safâ-yı cennet kokuları duyuluyor kadar müsterih olarak geçirmiş olamaz mıyız? Milel-i sâirenin hasıl ettiği terakkinin esbabını mübeyyin bir cetveli olsa da nazar-ı tedkîke alınmak kabil bulunsa miktarı çok olmak ve birinci kalem yazılmış bulunmak üzere lüzumsuzluğundan dolayı meh-mâ-emken bırakılan bu gibi şeylerin esmân-ı tasarrufundan terk edilmiş, bir kısım-ı a'zâmını görürüz ki bir de böyle şeylerden ibret almalıyız zira görülüyor kibir zaman top atılıp harap olan bir de şimdi dest-gâh-ı sanâyi' kurulmuş husûl-i umrân vasıtasıyla istihsâl-ı merâm olunuyor. Bir zaman kılıcın bârika-endâz-ı dehşet olduğu mahallerde şimdi mekâtib-i mütenevvia küşat [264] edilmiş tahsîl-i ma'rifet delâletiyle hâsıl-ı âmâl ediliyor. Bir zaman telâkkî-i sığın cünûdun imtihan olduğu yerlerde teati olunan kelimât-ı diplomatikiyye marifetiyle kesb-i maksûd olunur. Öyle ise biz de sefâhini terk edelim. Lazımı [maarifi] tahsile gayret eyleyelim. Zira zamanımız boşuna vakit geçirilecek zaman değildir vesselam.

M. Nuri

— Varaka—

E (lif)... Nâzım

Muhaberenin Mabadı

“Mektup”

5

— A (yın)...dan—

Merhametsiz! Beni öldürmek için mi hicrandan filan bahsediyorsun! Yapmış olduğum bir haksızlığın cezasını bu suretle vermek istiyor isen zaten ben cezamı lüzumundan bile fazla olarak çekiyorum! Manzumeni dikkatle okudum; o hissiyât-ı mütegayyîre bende de hüküm sürüyor... Ya sernâmesini, mutlaka beni kahır için ne güzel intihap etmişsin!... Dikkat ediyorsun ya? Fakat yine var ol: Ah gibi bana doğru meylini de inkâr edemiyorsun... [265] Meylet. Meylet; aguşuma düş! —Kaddine ermek umar dil, ne temennadır bu! Eremez kimse ona âlem-i bâlâdır bu! — beytinin hayali sakın seni meyus etmesin. Ben bir asuman isem sen de bir “ah”sın; ah her zaman semâvâta raci ve vasıldır inan! Fakat, ben sana değil, nigâhına şu yolda hitap etmek isterim:

Nihân nihân göğey meylinde âha benzersin

Gönül مؤکلسینده nigâha benzersin!

Nasıl? Ben senin gibi şiirden behre-mend değilim ki sana mukâbeleten bir manzume göndereyim... Fakat korkarım sevdan beni şair de edecek! Arasıra bazı şeyler karalıyorum; o da senin muhabbetin saikasıyla. Birini yazayım da bak beğenir misin?

Derd-i firâkı cümle nihân söylerim sana;

Ta’dâd eder yegân yegân söylerim sana;

Gör sen de derd-i aşkı nasıl bir azâbdır,

Ol mübtelâ-yı çeşm o zaman söylerim sana.

Hâbîdedir muhabbetin incitme gönlümü

Terk eyle nâz ü kahrı amma söylerim sana!

Hicrinle taşıtı iki gözümde sirişk-i gam

Cûy-ı revâne döndü inan söylerim sana! [266]

“Mektup”

“6”

— M...den —

Cevabını aldım. Sen de bana mutlaka iltifat etmek işteymişsin; nasıl teşekkür edeyim? Fikrimi hayalin işgal etti; gönlüme muhabbetin istila eyledi. Bir vücudum kalmıştı ölüm tesahup ediyor!

“Ölüm!” ne yaman söz, ne müthiş tasavvur ve fakat ne mutlak hakikat! Allah aşkına, A(yın)... Ölüm nedir bana söyle? Niçin her gün kuvvetim eksiliyor, neden göğsümün ağrısı her gün ziyadeleşiyor?

Bilirim ben bilirim; düçar olduğum illet senden vefâ-dârdır; fakat mezarda da pertev-i cemâlınden mahrum kalır mıyım? İstemem öyle ölümü istemem... Âh ne olur, ihtiyâr-ı külfetle yanıma gelsen! Mektupların geldikçe bir melek-i muncî mektup heyetine girmiş sanıyorum: Mektupların bana hayat gibi geliyor; kendin kim bilir ne gibi gelirsin! Mutlak cennet gibi...

Ah bu tasavvurdur ki beni hem mahzun ve hem mesrur ediyor. Etrâfıma göz gezdiriyorum: Gördüğüm şeylerin hepsi sana nispet hiçlikten ibaret kalıyor. İşte âlem-i insâniyyette azamet-i İlâhiyye’nin — küçük— bir numunesi bu hâldir! Fakat — küçük— diyorum, dikkat et bana! Siz değil hiçbir kimse bir vücûd-ı bâriye misal olamaz... Hak öyle mukayeselerden beridir; o zü’l-kibriyâya nispet eb’âd-ı gayr-i mütenâhiye bile hiç hükmünde kalır:

Fakat nazar-ı müsâvât-perverî eb’âd-ı mücerredeye nasıl şamil ise en küçük bir zerreyi değil cüz’-i ferdi ve belki bu cüzün her bir kısmını da [267] muhittir. Nezdinde bir garibin bir adamla gözyaşı tufan ile hem-kaderdir. İşte ruhum menba’-ı rûha o rûhü’l-rûh-ı Subbûh’a meyl-i ric’at ediyor; fakat senin bârika-i muhabbetinle münevver olarak meylediyor. Muhabbetinin uluviyyet-i kadrini tasavvur et!

Âlem bir tecrübe meydanıdır dostum! Kim o meydanda müsâbakat şerefini ihrâz ederse başında iklîl-i zafer, tâk-ı hakîkatten geçerek mükâfâthâne-i ebediyyete vasil olur.

Kendime tesliyet veriyorum sanma! Sen nimet-i zekâya benden ziyade nail olduğundan bu hakikatleri benden ziyade düşünürsün. Ne yapayım ömrümü bi-hevâ-yı ma’siyet içinde tesmîm eyledikten sonra bari son saatlerimi Cenâb-ı Vehhâb’ın kudsiyyetini tefekkürle imrâr edeyim... Belki bu suretle mağfîret-i izzetine şayan olurum.

Fakat görüyorsun ya bu sırada seni de unutmuyorum... Cenâb-ı Hak seni kendisiyle birlikte düşündüğümünden dolayı mutlaka beni dûçâr-ı mücâzât etmeyecektir... Öyle ya... Sen Hakk’ın bir nûmûne-i kudretisin.... Seni düşünmek Kudretullâh’ı düşünmek, seni takdis etmek Hakk’ı takdis etmek değil mi?

Bu sefer çok mu söylendim? Ne yapayım bir iki günden ibaret kalan hayatımı istifade olunacak derecede sarf etmeli değil miyim? Ben ölürsem muhabbetin açıkta kalır sanma! O bana senin hediyen değil midir? Ben onu beraber alıp götüreceğim... Fakat kim bilir — darılma ama fikrime geleni söyleyeceğim: - Belki o hediyenin- başka bir yere de takdim için— iadesini istersin! O hâlde hayalini de alamazsın a... Ölünceye kadar birlikte taşıyım sonra kim bilir benimle birlikte bulunur mu?... Yok yok... Muhabbetini de alırsan sonra ben pek garip, pek bîkes kalırım! Yok, yok sen o kadar insafsız değilsin değil mi?

[268]

Mektup

“7”

—A (yın)...dan—

Mektubunun mürekkebinin ateşte mi hallettin... Yoksa ateşli fikrini harf heyetine koyacak harikaya mı mazhar olmuşsun!..

Ne ateşli sözler ne hülyalı tasavvurlar! Allah aşkına, bana acı! Benim gönlüm platinden, beynim elmaştan değil a! Böyle bile olsa o kadar hararet karşısında mutlaka erir gider.

Öyle korku hayaller, böyle fena şakalar hatırına nereden geldi? “Ölüm” lakırtısı bir nev-civân ağzına yakışmaz. Ah ölüm nedir diye benden sormuyorsun... Ölüm muhabbetinden mahrum kalmaktır.

Sence de öyle olmak gerek... Benim muhabbetimden mahrumiyeti ister misin? Sakın bir daha o mühiş kelimeyi lisana alma! Alimallah beni ecelimden evvel öldürürsün... O karanlık, o soğuk mezarlar senin vücudunu mu örtecek! Ömrümde benim kucaklayamadığım nâzik bedenini mi saracak! Yok yok... O hâlde billah, boğa yılanlarına sarılısam, volkanlara atılısam yine kahrımdan halas olamam! Ah Mevla'm nasip etse nasip etse daima yanında çakerin olarak bulunsam; ümit edelim inşallah bu nimete de nail olurum.

O âlî fikrinle cenâb-ı Hâlık'ı düşünüyorsun... Allah'tan gelen yine Allah'a gider... Düşün düşün... Onu düşünmekle mesut ol... Allah'ı düşünmek âlemleri ihya eder... Beni de nisyan etmiyormuşsun.. Unutma.. Hem Hâlık'ını hem meftununu hem amirini hem esirini unutma! [269]

Latifen pek müthiş! Hediyesi senden başkasına takdim edecek vicdansızlardan mıyım? Verilen şeyi geri almak değil fakat bir başkasına da peşkeş çekmek gibi bir eşna'-ı denâetin benden sudûruna imkân verir misin? Senin o ulvi fikrin bu gibi alçaklıkları nasıl kabul edebilecek!... Hüda aşkına bir daha böyle matemli sözler söyleme; sonra beni zincir-bedûş-ı cinnet olarak beyabana saldırırsın. Muhabbet ebedîdir bilmiyor musun? Çünkü muhabbet ruha aittir, ruh ise ebedî değil midir?

[Mabadı Var]

Muallim Naci

Kebûter [1]⁶³

Uçdukça hayâl-i yâr gözde
Ârâma bulup medâr sözde
Şeh-dâne-i dîde-i terimle
Meşgûl olurum kebûterimle
Bir öyle enîs-i cân bulunmaz
Ammâ o da her zaman bulunmaz
Terk eylemiş işte âşiyânı
Hâkî iken olmuş âsûmanî
Peyrevdir o vahşet-i i'tiyâda
Nûr-ı nıgehim uçar havâda [270]
Herhangi tarafta olsa matlûb
Olmaz mı nazar o suya meclûb?
Enzârdan arzû 'iyândır
Efkâra dü dîde tercemândır.
Arz eyliyor ol lâtîf peyker
Her bir süzülüşte lûtf-ı diğér.

⁶³ Sakız'da infîrat âleminde söylenmiştir.

Dil şevk ile oynuyor yerinden
Âvâz-ı latîf-i şeh-perinden.
Uçsun demem isterim ki insün
İnsana ferîşte indi densün.
Var vechi eğer desem melektir
Ammâ şu da var ki pek dönektir!
Gel dâneye kaçma ey kebûter
Hayrânını sanma dâm-güster!
Oldun yine baġteten perîde
Bundan ne çıkar a nûr-ı dîde
Dânem seni sayd içün değildir
Gel gel! Bu arzû-yı dildir.
Düşsen bile dâma eyler âzâd
Bir başka revîştedir bu sayyâd.
Gönlüm sana beste oldu bî-dâm
Sayyâd sen oldun ey hoş-endâm!
Sen olmadan aşiyân-resîde
Gönlüm nasıl olsun âremîde? [271]
Âteş gibi sevme i'tilâyı
Gel olma a sevdiğim hevâyî!
Bâlâlara doğru etme pervâz
Tâ olmayasın dûçâr-ı şehbâz.
Alçakta da pek dolaşma zirâ
Eyler iki kişi saçma ömrün ifnâ.
Kondu ser-i bâma bârekallah!

Tekrâr hevâlanırsa eyvâh!
Uçmak içün olmasın bahâne
Gâhî o bakışlar âsûmana?
Ey sun'-ı safâ-fezâ-yı bî-çûn!
Dil oldu tenezzülünle memnûn.
Erbâb-ı hakîkatin hümâsı!
Sevdâlı tabîatın safâsı!
Benden mütevahhiş olma öyle
Gel gez azıcık yanımda şöyle.
Tab'ımdaki zevk u şevki tâm et
Meftûn-ı hırâmınım hırâm et.
Oldum ben o hoş-hırâma mâil
Tâvûsa tutar mıyım mûmâsil?
Bir kerre bakın nasıl sebûk-rûh
Ma'zûrum olursa bence memdûh.
Seyreyle şu gerden-i bülendi
Sevmez mi gönül bu şeh-levendi?
Reftârına dikkat et ne mevzûn!
Şâir buna olmasun mu meftûn? [272]
Tüylerde bakın şu intizâma
Şâyeste değil mi ibtilâma?
Tozluk ile toz müşârik olmuş
Pûşîde-i pâ-yi nâzik olmuş.
Feyziyle tabîatın donanmış
Herbir tüyü nûr ile boyanmış.

Sabbâğına sad hezâr-ı tahsîn!
Allah! Nedir bu nûr-ı rengîn?
Baktın mı refîkasında nâza?
Bak, bak berikinde ihtirâza!
Merdâne mürûra bak yanından!
Bakmaz bile, geçse çâk yanından.
Ammâ müteâkıben de nâçâr
Sevdâ-zede-vâr bir dönüş var!
Yâre dokunur Hudâ-negerde!
Bâlin ne sürürsün öyle yerde?
Şevk olmalıdır sebep bu hâle
Tozlandı yazık o perr ü bâle
Erbâb-ı nazar sürüp öperler
Yerlerde sürünmesün o perler.
Seyreyle terakki-i neşâtı
Göstermede sırr-ı irtibâtı.
“Hû hû” ya girişti âşıkâne
Kaydında değildir âşiyâne
Mâdâm ki mutlaku’l- inândır
Âvâreye her yer âşiyândır. [273]
“Hû hû” ları âh pek derûnî!
Âşık beğenir bu erganûnu.
Baktıkça o sun’-ı ber-kemâle
Şâhin-i kazâ gelir hayâle.
Göklerde gezen o bâl-i menkuş

Birgün olacak zemîne mefrûş.
Hoşnûd musun bu ibtilâdan?
Bilmem ne usandın inzivâdan!
Bir beyzâ içinde hayli eyyâm
Tenhâca kapandın ettin ârâm.
Âh olsa idim şu sırra vâkîf
Nerden girüp oldun anda âkîf?
Çıktın büyüüp fezâ-yı feyze
Hâtırda mı teng-nây-i beyza!
Geh arkadaşınla gâh tenhâ
Hürrüm diyerek uçarsın ammâ
Gâhî o nigâh-ı vahşet-âsâr
Hissettiriyor ki bir gamın var.
Etmiş seni dekarîn-i hayret
Hürriyet içinde bir esâret!
Baksan görünür bu dâr-ı ibret
Sayyâd ile sayddan ibâret.
Gördün mü bu dâm-gehde âzâd?
Bir dâmın esîri sayd ü sayyâd. [274]
Âlem bu tarîke münseliktir
Yek-diğeri sayda münhemiktir.
Bir gürg ana geldi oldu cellâd
Av bekler iken av oldu sayyâd!
Bir başka cihân olunsa ibrâz
Etsek şuradan seninle pervâz.

Dünyâ nedir anmasak unutsak

Âvâreyiz âşiyâne tutsak.

Mehmet Şükrü

Geçenki nüshamızda “Farabi” Hazretlerinin tercümeihâlleri nihayetinde derdest olabildiğimiz âsâr-ı âliyelerini kabına dercedeceğimizi vadetmiş isek de nasılsa mümkün olamayacağından bu nüshaya tehir olundu ki müellifât-ı mezkûre şunlardır:

Hakîm-i Farabî'nin Müellifât-ı Fihristidir

Aded-i Te'lîf - Nev'-i Te'lîf

1. Kitâbu'l-Burhan
2. Kitabü'l Kıyaü's- Sağîr
3. Kitabü'l-Evsât
4. Kitâbü'l-Cedel
5. Kitâbü'l-Muhtasarü's-Sağîr
6. Kitâbü'l-Muhtasarü's-Sağîr
7. Kitâbü'l-Şerâitü'l-Burhân
8. Kitâbü'l-Nücûm-ı Ta'lîk
9. Kitâbü'l-fi'l Kuvvet
10. Kitâbü'l-Vâhid ve'l-Vahde
11. Kitâbü'l-ârâ-i Ehli'l-Medîneti'l-Fâzıla
12. Kitâb-ı mâ Yenbağî
13. Kitâb'ül-Müteallik min Kellâme
14. Kitâbü'l-Ağraz Aristôtâlis
15. Kitâb-ı fi'l-Cebr
16. Kitâb'ül- Fi'l-Akl [275]
17. Kitâb'ül-Mevâzi'ül-Mütenezziâ ve'l-Cedel
18. Kitâbü'l-Şerh'ül Müsta'lik

19. Fi'l-Müsâdere Ale'l- Evvelî ve'l Sâniye Ferferius
20. Kitâb-ı İhsâi'l-Ulûm
21. Kitâbü'l-Kitâbe
22. Kitâbü'l-Redd ale'l-Calinus
23. Kitâb fi'l-Edebü'l-Cedel
24. Kitâbü'r-red ale'l-Râvendi
25. Kitâb fi's-Saâdetü'l-Mevcûde
26. Kitâbü'l-Menût Fi'l-Mintak
27. Kitâbü'l-Mukâyıs-ı Muhtasar
28. Kitâbü'n-Nezr
29. Kitâbü's-Şerh'ül-Mecestî
30. Kitâb-ı Şerhi'l-Burhânu'l-Aristûtalîs
31. Kitâb-ı Şerhü'l-Hitâb Lehu
32. Kitâb-ı Şerhü'l-Müğalata Lehu
33. Kitâb-ı Şerhü'l-Kıyâs Lehu (Ve Hüve'l-Kebîr)
34. Kitâb-ı Şerh-i Makulâtü't-Ta'lîk
35. Kitâb-ı Barîrî min es-Sadrü'l-Hitâbe
36. Kitâb-ı Semâ'
37. Kitâb-ı Mukaddemât min Mevcûd u Zarûrî
38. Kitâb-ı Makâletü'l-İskender Fî'n-Nefs
39. Kitâb-ı Şerh-i Esmâh ve'l-Âlem
40. Kitâbü'l-Ahlâk
41. Kitâb-ı Şerhü'l-Âsârü'l-Ulviyye
42. Kitâb-ı Ta'lîkü'l-Hurûf
43. Kitâbü'l-Mebâdîü'l-İnsâniyye

44. Kitâbü'l-Redd ale'r-Râzî
45. Kitâb-ı fî'l-Mukaddemât
46. Kitâb-ı fî'l-İlmü'l-İlâhî
47. Kitâb-ı Fî İsmü'l-Felsefe
48. Kitâbü'l-Fahs
49. Kitâb-ı İttifâk-ı Aristûtâlîs u Eflâtun
50. Kitâb Fî'l-Cinn u Hâl-i Vücûdahüm
51. Kitâb Fî'l-Cevher
52. Kitâbü'l-Hıyel
53. Kitâbü'l-Navâvis
54. Kitâb-ı fî'l-Felsefe u Sebeb-i Zuhûrihâ
55. Kitâbü'l-Te'sîrâtü'l-Ulviyye
56. Kitâb-ı Fî Nisbetü'l-Sînâatü'l –Mantık
57. Kitâb-ı Siyâsetü'l-Medeniyye
58. Kitâb-ı fî an Hareketü'l-Felek Teşhedi bih
59. Kitâb-ı Fî'r-Rüyâ
60. Kitâb-ı İhsâü'l-Kazâyâ
61. Kitâb-ı Fî'l-Gayâtü't-Tîy Lem Tustağmel
62. Kitâbü'l-Musikî
63. Kitâb-ı Felsefe-i Aristutalis u Eflâtun
64. Kitâb-ı Şerhü'l-İbâretü'l-Aristutalis âlâ Cihetü't-Ta'lîk
65. Kitâbü'l-İkâ'at
66. Kitâbü'l-Merâtibü'l-Ulûm
67. Kitâbü'l-Hitâbe
68. Kitâbü'l-Mügaleteyn

69. Kitâbü'l-Sîretü'l-Fâsıla
70. Cevâmi'-i Keketebü'l- Mantık
71. Resâilü'l- Müsemmi Neylü's-Sa'âdât
72. Kitâbü'l- Fusûlü'l-Mütenezzia' Mine'l-Ahbâr
73. Kitâbü'l- Maverâü't-Tabiât
74. Fusûs-ı Fi'l-Hikmet [276]

Tevfik Rıza

Cümel-i Hikemiyye

Eğer roman yazarların ahvalini tetkik edecek olursanız, çoğunu muharerâtıyla mugayir bulur ve hatta sûret-i ta'ayyüşlerini bile birer romana esas olunabilecek bir hâlde görürsünüz. Fakat hakikatleri ne güzel tasvir edeler! [Rasin](Racine)

Vaktiyle acele edip kitap neşreden ekser muharrirler kitaplarının gerek münderecatından ve gerek sûret-i ifâdesinden dolayı bir zaman geçtikten sonra, acele davranmış olduklarına, nadim olurlar. Fakat müsterih olsun o muharrirler ki kendilerine çirkin gözükmeye başlayan o kitaplar, el'an, nice insanların ellerinde, bir büyük lezzetle, mütalaa olunmaktadır! [La Bruyer]

Kitap yazarlar, karilerine kaybettirdikleri vakitlerden dolayı, Cenâb-ı Hak nezdinde bir vakitte mes'ûl olmazlar. [Bovast] [277]

Tamah, hırs-ı şöhret, haset, kin ruhun o kadar vahim karhalarıdır ki cismin karhaları onlara nispetle leş hükmünde kalır. [Fenelon]

Bir kimse gördüğü bir lutfu mukabil şâkir-i ni'met olur ise onun her vakit şükrâniyyet vezâifini ifa edeceğine emniyet etmek büyük bir hatadır.

[La Roşfukold] (La Rochefoucauld)

Bir kimse bir müddet desîsekârlıkla yaşamaya alışır, onun bu hâminden bütün, bütün vazgeçmesi biraz müşkülce olur. [La Bruyer]

Her milletin âdâtı, oldukça tebeddül etti; fakat tuhafdır ki fenâlık fenâlık mahvolmadı.

[Masilyon]

Bir kadın zevcinin hanesine ne kadar servet getirir ise getirsin, seref ve sefehi seviyor ise, bütün serveti kendisinden evvel vefat eder.

[Fenelon]

Hiçbir nev fazileti olmayanlar tahkir olunur.

[La Roşfukold](La Rochefoucauld)

Hiçbir dine mensup olmayanın kalbinde istirahat yoktur; biri beyhude arar, diğeri süratle kaçır.

[Rasin] (Racine)

Âlemde hiçbir şeyde sebat yoktur; insan her şeyden usanır, hatta bir gün en latif kâşânenen bile fîrar eder.

[Renyard]

Çalışalım ki acz ve meskenetimiz bizi korkaklığa kadar sevk etmesin!

[Vovnark]

İki Tilki

Bir gün iki aç tilki sayd-ı mâkiyân arzusıyla yola revan oldular. Birbirleriyle dereden tepeden konuşarak cibâl ve tilâli aşarlar ve güzergâhlarında bir kümese tesâdüf edemediklerine pek şaşarlardı. Bu hâl ile etrafı geşt ü güzâr ettiler fakat taab u kelâlden de bittiler. Henüz nâil-i merâm ve vâsıl-ı sâha-i kâm olmadan — yorgunluklarını biraz teskin etmek emeliyle — oralara sâye-endâz olan latif bir çınar ağacının altına gittiler.[278] Şu iki refîk-i şefîk maksatlarına vasıl oldu. Tilkiler kulak kabarttılar. Horozun sedasını bir daha işittiler. Şu sadâ-yı cân-fezâ matlablarının yakında bulunduğuna bir nişâne-i girân-bahâ ve bir alâmet-i meserret-bahşâ oldu. Hemen tabanı kaldırdılar. Semt-i maksûda vusûl kendilerince sehlû'l-husûl idi. Filhakika birkaç dakika sonra kümesin yanında idiler. Etrafı nazardan geçirdiler. Kimse yoktu. Âlâ fırsat!

Kümesin kapısı da açık. Güzel talih!

Saika gibi kümese daldılar ve tavuklara birden bire saldırdılar

Sülün gibi tavuklar! Tavus gibi horozlar!

Mükemmel ganimet!

Yakaladıklarını boğdular. Boğduklarını paraladılar.

En ihtiyar horozdan başlayarak beş günlük piliçlere varıncaya kadar pençelerinden geçirdiler. Birisi kurtulamadı.

Biraz sonra katliam resîde-i hitâm oldu.

İş taksime kaldı.

Tilkilerden biri genç ve tecrübesiz olduğundan hepsini karnına tıkmak isterdi. Diğeri ihtiyar ve tamahkâr olduğundan istikbali için ihtiyât-kârâne davranmak dilerdi. İhtiyarı derdi ki: — Oğlum. Tecrübe beni âkıbet-endiş eyledi. Şu sinn-i visâlîme gelinceye kadar görmediğim şey kalmadı. Feleğin kerem ve serdini, âlemin nîk ü bedini gördüm. Gördüklerimden tecrübe aldım. Felaket çektim. Girdaplardan geçtim. Gel benim cesur ve gayyûr oğlum! Sermayemizin hepsini bir gün zarfında tüketmeyelim. Kıymet-şinâsâna bu bir hazîne-i malikânedir. İdare te'mîn-i istikbâle bir çaredir. Fena mı söylüyorum?

Genci şöyle cevap verdi: [279]

— Nafîle çeneni yorma. Bana da bir şey sorma. Dinlemem. Ben bunların cümlesini yemek ve buradan müsterihen gitmek isterim. Şimdi bunları taze taze yersem bir hafta açlık hissetmeyeceğime eminim. Sen tamahkârsın ihtiyar! Ye. İşine bak. Nasihatleri sonraya bırak. İstikbal ne demek? Senin dediğin istikbal benim indimde bir masaldır. Yarına çıkacağına senedin mi var? Budalalık etme! Bu kadar da derin gitme! Tavuk sahipleri şu hasarımızı görecektir olur ise işin dumandır. Bilmez misin ki: Şimdiki bir gelecek ikiden âlâdır. Birisi elde durur biri ise hülyadır.

Şu müşâfihe bâis musalaha olamadı. İttifak hakkında söylenen sözler bâdî-i nifâk oldu.

Her biri kendi fikrine tâbiyet etti. Genç tilki o kadar yedi ki meskenine güç bela vasıl olabilip orada tekmîl-i enfâs oldu.

İştihayı hüsn-i isti'mâl etmeyi tavsiye eden ve idâre-i nazar-ı dikkatten düşürmeyen ihtiyar ertesi gün küme avdet ettiğinde pusuda bulunan tavukların sahibi tarafından yakalanıp bir hazîne-i malikâne farz ettiği paçalı tavukların naaşları önünde sopa ile bir güzel tepelendi. Ve olduğu yerden kalkamayıp bağıra bağıra sıfırı tüketti.

Her şahsın bir hatası her sinnin bir belası vardır. Etvâr-ı hod-serâneden ayrılamayan gençler hevesât-ı nefsâniyyeye malik efkâr-ı ihtiyât-kârânedan vazgeçmeyen ihtiyarlar hırs ve tamaha saliktirler.

[Fenelon]

Geçenki nüshamızda bulunan “Cehalet ile Sefalet” makalesinin mabadıdır:

Bâlâda irâe olunan cetvellerden sühuletle anlaşılacağı üzere cehâlet ile sefâlet bir meş’ûm-ânede mevt ile marazı tevlit etmekte olduğundan [280] şu iki belâ-yı tâkat-fersânın mahvına bir an evvel gayret etmek bütün cemiyet-i beşeriyye efradının vazifesidir.

Âfât-ı mezkûre, her ne kadar fâilâne bir tarzda hüküm sürmekte ise de yine kuvve-i beşeriyyeye mukavemet edemeyeceğini ve onlara tamamıyla galebe olunacağını tarih bize pek güzel irâe ve ispat eylemektedir.

Bunun için a’sâr-ı sâbıkada ber-hayât olan insanları ömr-i vasatî ve tahminîsini [1]⁶⁴ gözden geçirmek kâfidir. Verilen ma’lûmât-ı sahîheye nazaran Fransa’da on altıncı asırda ömr-i tahminî 5 sene olup ömr-i vasatîsi ise 18 seneden ibaret imiş.

Hâlbuki Fransa’da el-yevm ömr-i tahminî 46 ve ömr-i vasatî 39 sene itibâr olunmaktadır.

Atideki cetvel bundan mukaddem bir sûret-i sahîhe ve mevsûkada tanzim olunan birçok muvazenelerden ihtisâr tarikiyle tertip olunmuştur:

On altıncı asırda ömr-i tahmini	: 5 sene	Ömr-i vasatî: 18 Sene
On yedinci “ “	: 8 sene	“ “ : 23 Sene
On sekizinci asrın [nısf-ı evvelinde] :	27 sene	“ “ : 32 Sene
“ [nısf-ı ahîrinde] :	32 sene	“ “ : 33 Sene
1751	: 46 sene	“ “ : 39 Sene

⁶⁴ [1] Ömr-i tahminî: Ayn bir zamanda doğmuş eşhasın nısfı vefat edinceye değin güzêrân eden müddete ıtlak olunur. Mesela: Bugün tevellût eden 1500 kişinin nısfı olan 750 si 25 sene zarfında vefat etse mezkûr 1500 kişinin ömr-i tahminîsi 25 sene olmuş olur.

Eğer bizde de doğanlarla vefât edenler gazetelerimizde ilân olunmak âdet olsa idi burada ahalimizin gerek ömr-i vasatîsini ve gerek ömr-i tahminîsi bulmakta hiç güçlük çekmez idik. [281]

İşte şu cetvelden de anlaşılacağı üzere vefeyât, zamanımızda — ezmine-i sâbıkaya nispetle — daha az vuku bulmakta ve ömr-i vasatî gittikçe tezayüt etmektedir.

[1883] senesi için neşrolunmuş bir sâl-nâmede görmüş olduğum bir fıkrada **[281]** sekene-i arz hakkında müfit bir malumat bulunduğundan buraya nakil ve ilavesini münasip gördüm. Mezkûr salname diyor ki:

Küre-i arzın sekenesi her sene 16 milyon tezâyüd etmektedir. Bugünkü günde kıtaât-ı hamsede meskûn ahâlinin miktarı bir buçuk milyara karîb yani 1.475.000.000 nüfustur.

Roma İmparatorluğu'nun en parlak zamanlarında küre-i arzda mevcut bulunan ahali şu miktarın hemen nısfına karîb idi.

Elyevm hâlî ve fakat kabîl-i iskân olan arazide İngiltere, Belçika, Hindistan ve Çin'de bulunan ahali kadar daha insan olsa idi seyyâremizin üzerinde 10 milyar ahâli bulunacak idi.

Cehalet ve sefalet diye yukarıdan beri yâd edegeldiğimiz afetler şu asırda bir dereceye kadar zaafa düşer oldular ise de maarif ve serveti derece-i kâfiyede olmayan bazı mahallerde yine şiddetle icrâ-yı hükm ediyorlar.

Romancılarla şiircilerin safsataları kitâbhâne-i insaniyetin hücre-i muallâsında bulunacağına herkesin anlayabileceği bir surette yazılan sıhhat-nâmeler her tarafa yağdırılsa ve her gün girdâb-ı ademe doğru mazlûm-âne revan olan bî-çâregânın ayakları altına atılsa insaniyete elbette daha güzel bir hizmet edilmiş olur.

Bir milletin terakkîsi efrâdı meyanında bulunan sanat ve ma'rifetin derecesiyle mütenasip olup marifet olmadıkça servet hasıl olamayacağından ve servetsiz bir insanda — bazı çâr-pâlar (dört ayaklı) — gibi nebat ile yaşayıp toprak kovuklarında yatamayacağından mahv ve helak mukarrerdir.

Mademki servet marifetle ve saadet de servetle olur. İstikbalde muvaffakiyeti üzere olunan servet ve saadet definesine bir kadem kadem vasıl olmak için şeh-râh-ı ma'rifette süratle kat'-ı merâhil eylemelidir.

Kuroviliye [Jean Cruveilhier] **[282]**

Muharriri: Lamartin. Mütercimi M. Nadir

Mevt

Merhaba! Ey mevt-i mukaddes! Ey dest-gîr-i semavî! Nazarım seni — sehv ve hatanın isnat ettiği— bir manzara-i meş'ûme tahtında asla göremez.

Senin bâzû-yı adâletin bir seyf-i muharrib ile müsellah, nurani cephenin zulmet-i zulm ve i'tisâf ile mestur ve çeşm-i latîfin bir perde-i hâinâne ile meksûf değildir.

Yeis ve kedere müstağrak olanların imdadına yetişmek üzere sana bir Rabb-ı Rahîm rehber-i hakîkî olmuştur.

Sen, insanı ifna etmezsin; halas eylersin! Ey muhbîr-i asmanî! Senin yedd-i kudretin bir meş'ale-i rûhâniyye taşır. Bitap olan çemânım, ziya ile kapandığı zaman, en berrak bir günde gelir, göz kapaklarımı garîk-i seylâb eylersin.

Senin yanında ümit, bir lahd-i ebedî tahayyül ederek, bana bir güzel âlemin kapısını küşat eder! Gel gel de, alâik-i cismâniyyeden beni tecrit et! Gel! Bana mahbesimin kapısını aç! Gel! Kanatlarını bana i'âra et! Niçin gecikiyorsun ya? Arz-ı dîdâr et! Görün ki: Kendimi mebd'e ve meâdim olan şu kevkeb-i mechûle atayım!

Beni o kevkebden kim ayırdı? Ben neyim? Ne olacağım? Ölüyorum, hayf ki: Tevellüt ne olduğunu bilmiyorum. [283]

Ey rûh! Ey mihmân-ı mechûl! Seni beyhude yere nazar-ı tecessüs ve imtihandan geçiriyorum. Beni ihya etmeden mukaddem, acep hangi semada ikamet ediyordun? Seni şu arz-ı nahîf üzerine nasıl bir kudret atmıştır? Seni şu balçıktan ibaret olan mahbes içine nasıl bir yedd-i azamet kapatmıştır? Senin cisme merbut olduğun gibi, nasıl revâbit-ı garîbâne ve hangi münâsebât-ı mektûm-âne ile cisimde sana merbut bulunur?

Ey ruh! Hangi gün, cevherden infikâk edecek ve hangi serâ-yı cedîde bir vâz için küre-i arzı terk eyleyeceksin? Bildiklerini hep unuttun mu? Kibir ve hiddetin bir nisyân-ı cedîdi içinde be-tekrâr tevellüde mi gidiyorsun? Hayatına müşabih bir hayata tekrar bedetmeye mi şitâb ediyorsun? Yoksa revâbit-i cismâniyyeden müebbeden tecrit edilerek, bârgâh-ı Hudâ' da vatan ve menba'-ı aslına rücu etmek ve orada hukûk-ı ebediyyene mazhar olmak için can mı atıyorsun?

Bilirim. [Epikür] ün meslektaşları şu sözleri söyleyeceklerdir:

“Ne beyhude ümit! Yeni yazılan asar, dimağın bir köşesinde maddiyatın neşvünema bulunduğunu beyan ediyor. Ahmak insan! Kibir ve gurur, gözünü ne kadar kamaştırıyor!

Bir kere etrafına bak! Her şey bed'e ve zuhur ediyor; her şey istimal olunup gidiyor; her şey bir nihayete doğru yürüyor; her şey ölmek için doğuyor.

“Şu yetişmiş çemen-zâr içinde çürümeye yüz tutmuş şükûfeyi, şu ormanlar içinde, evvelce, bir cebhe-i ulyâya malik olan ve muahharen senelerin bâr u sıkleti altında kaddi bükülerek otlar üzerine serilen şu servi ağacını görüyorsun. Suları çekilmiş ka'r-ı deryayı bizzat revnak-ı semâvâtın solduğunu da müşahede ediyorsun.[284]

Şu kevkeb — ki zaman, avam halkını gizlemiştir — Şu şems de bizim gibi inkirâzına şitâb ediyor.

Issız semâvâtta, bir gün, perişan faniler, şu âfitâb-ı münîri cüst ü cû edecekler, hayf ki göremeyeceklerdir! Etrafında, bütün tabiatte, asarın, zerrâtı zerrât üzerine yığıldığını ve zamanın — ki kibir ve nahvetini kesir ve iptal eden bir hatve-i muhassasdır— hasıl ettiği kâffe-i mevâdın nihayet bir merkada rücu eylediğini müşahede kılıyorsun!

.....

Diğer birisi de size şu cevabı verecektir:

“Ey küre-i arzın akıl ve huşyârları! Beni kendi sehviyyâtım içinde bırakınız; ben bunu severim. Evet ben ümitle yaşamalıyım. Bizim zayıf olan aklımız teşevvüşe düşer. — Evet akıl, sükût u iltizâm ederek durur lâkin size sevk-i tabii cevâb verir.”

Benim fikrime gelince: Sahârî-i Semâviyye'de kevâkibin memerr-i sahîhlerinden inhirâf ederek mezraa-ı esîr içinde yekdiğeriyle bi'l-müsâdeme semâvât-ı mahûfada serseriyâne koşturduklarını görsem: Küre-i arzın tezelzüle uğrayarak pare pare edildiğini işitsem; küresini bomboş bir ber ü beyabandan ibaret kalmış olarak ba'de mücerret dâhilinde şumûsden uzak bir mesafede sibâhat ettiğini ve harap olmuş insanların hâllerine ağlayarak bir leyl-i ebedînin arsa-i hevl-nâkında kaybolup gittiğini müşahede etsem; velhasıl şu muzlim manzaraların son şahidi olmak üzere herc ü merc, mevt ü zulmet ile ihata edilerek tek başıma kalmış olsam ya Rab! Senden yine ümidimi kesmem. Ya İlâhü'l-âlemîn! Âvâlim muharebe üzerine bir fecr-i ebedînin avdetinden emin olarak ben senin müşahede zamanını bekleyeceğim! [285]

M.Nadir

Denis Papen

[Mabat]

[Papen] İngiltere'ye vasıl olur olmaz [Robert Buvail] in himaye ve hüsn-i telakkisine mazhar oldu. Çünkü [Papen] in namı — kesbetmiş olduğu şöhretten— kendisi daha İngiltere'ye vasıl olmadan evvel efvâh-ı âm ü hâssda dolaşıp durmakta idi. [Papen] [Robert Buvail] in tecârib ve taharriyât-ı hikemmiyyesine iştirâk ettiğinden başka bilahare İngiltere akademisi müessisliği şerefini ihraz eden mümaileyhin şan ve şerefinden istifade ederek kendisini akademi azası silkine idhâl ettirmiş idi.

Beş altı sene zarfında âlim ulûm-ı fûnûnda — gerek [Robert Buvail] ile iştirak amelinden ve gerek netâyicini İngiltere'ye meclis-i maârifî gazetesi ve Fransa'nın ulema rûz-nâmesi ile neşretmekte olduğu tecârüb ü muayyenât-ı husûsiyyesiyle pek ziyade hüsn-i telakkî vü pesendîye mazhar olmuş idi.

[Papen'in Tenceresi] namıyla maruf ve be-nâm olup et ve kemiklerin usâre-i mugaddiyelerini istihraç için müstamel olan bir aleti ihtira ettiği zaman [1681 tarihinde] dikkat-i umûmiyye bir kat daha kendisine çevrilmiş idi. Bu alet ile icrâ-yı amel etmek et ve kemikleri teshin (rahatlama) ve husule gelen buharları teksif etmek esasına mübtenî (dayanan) idi. Pek mâhirâne imal olunmuş ve netâyic-i hüsne intaç (neticelendirilme) etmekte bu aletin — târih-i terakkî-i ulûm keşfiyyât-ı ilmiyyenin menşeiini taharri etmemiş olsa idi— unutulacağına hiç şüphe yok idi. **[286]**

Bu alet ile [Papen] ebhirenin kuvve-i elastikiyyesinin tazyîk-i cevviden altı ve sekiz defaziyade olduğunu keşfetmiştir. Tencerenin üzerine açılmış bir deliğin üzerinde bulunmakta ve kantar gibi ileri ve geri hareket etmekte olan bir cism-i sakîli taşımakta bulunan bir manuvela ile bu tazyîkin derecesi tencerenin açılmasına lüzum kalmadan tayin ve taktir olunabilirdi. Zira bu taktir kantar ile bir cismi vezn etmekten başka bir şey değil idi. Manuvelanın tencere üzerinde istinat etmekte olduğu seddâdeye bilahare [emniyet seddâdesi] tesmiye olunmuştur.

[Papen] bu ihtirâ'nı henüz ilan ettiği esnalarda idi ki [Lank] şehrinde bir akademiye tesis etmeğe davet olunmak üzere Venedik senatosu namına icra olunan mevâ'id-i mutantanaya kapılarak [Akademya] da olan memuriyetini terk etmiş ve İtalya'ya azimet (gitme, yola çıkma) etmeğe karar-ı kat'î vermiş idi.

İtalya'da bu mevâ'id-i kâzibenin icraat-ı müşâ'şa'sını iki sene bekledikten sonra meysus olarak tekrar İngiltere'ye avdeti tasim etmiş idi. Dûçar olmuş olduğu fakr u mezellet bu

tasmîmini mevki’-i icrâyâ koymasına az kaldı mani olacak idi. İngiltere’de eski mertebesi ikbâl ve ref’etini tekrar kazanabileceğini ümit ediyor idi.

Hâlbuki bu ümit bir boş hûlya kadar ehemmiyetsiz kalıyor idi. Zira eski dostluklar bu adem-i sebâtından dolayı mahvolmuş ve herkes kendisinden yüz çevirmiş idi.

Akademyanın sabık namdar azası, eski refikası tarafından iki bıçak alarak [62 Frank 50 santim] bir maaş ile mübeyyizlik ve tecârib-i hikemiyye memuriyetiyle kabul olduğundan yine bahtiyar idi.

Bedbahtlık ile tahrîk olunmuş olan [Papen] eski taharriyyatına tekrar avdet eyledi. Üç sene karanlıkta bir şey taharri edercesine uğraştıktan sonra [287] [nehirlerin kuvvetini uzağa nakl için] ihtira etmiş olduğu bir aleti eski refikası akademiya azalarının nazar-ı takdîrlerine arz edebileceğini zannetmiş idi.

Bu alet sukut-ı mâ’ ile müteharrik ve pistonu tahte’l-bahr mevzu borular üzerinde inip çıkmakta olan mahalliyye’ü’l-hevâ idi ki kuvve-i muharrekeyi epeyce içine nakletmekte idi. [Bu fikir hevâ-yı şemendüferler için tasavvur olunan fikrin aynı idi.]

Biçare Papen, akademiya tarafından emrolunan tecrübelerde fevkalade ibrâz-ı mahâret etmekte idi. Bu aleti ise esnâ-yı taharrîyede netâyîc-i muknia intaç etmediğinden mehtera’ı için bir zamm-ı maâştan başka hiçbir faydayı mucip olmamıştı.

Bu bedbahtlıklar [Papen’e] bir defa daha İngiltere’yi terk etmeyi düşündürmüştü. Lakin nereye gidecekti?...

Acaba Fransa’ya diyebilir miyiz? Vâkıâ Fransa’da gerek akrabası gerek namı indlerinde muazzez olan birçok hükemâ tarafından hüsn-i telakki olunacak idiyse de kendisinin 1685 tarihinden beri [Nant Fermanı⁶⁵’nın lağv olduğu tarih] Protestan olması bu ümidi kâmilten mahvetmekte idi. Zahirî bir inkâr-ı mezheb bu ümidi tazeletebilir ise de bu dahi Papen için gayr-ı mümkün idi.

Hess⁶⁶ Dükalığı’nın prensi – ki hâmî-i ulûm u fûnûn idi- Papen’e Marburg’da bir ulûm-u riyâziyye kürsüsü arz etmekte idi. Papen dahi maalmemnuniyye Almanya’ya doğruldu.

⁶⁵ “ Fransa Kralı IV. Henri tarafından yayımlanan ve Fransa’da inanç özgürlüğünü sağlayan ferman (13 Nisan 1593). Bu fermanla Fransa’da Protestanlara Katolikler ile eşit haklar tanınmaktaydı. Fermanın yayımlanmasından sonra Protestanlar, Fransa’nın her yerinde oturmak, genel ibadet yerlerinde ibadet etmek hakkını elde ettiler.” (<https://www.dersimiz.com/bilgibankasi/nantes-fermani-hakkinda-bilgi-1420>)

⁶⁶ Hesse/Hessen’ de (15. yüzyıl Almanya bölgelerinden, eyaletlerinden biri) kurulmuş şehirlerden biri.

[Papen] Almanya’da hizmet-i umûmiyyesinden kazanmakta olduğu varidatla pek güzel yaşayarak taharriyyât sabıkasına yeniden mübaşeret eyledi. Halâ ile tazyîk-i cevvinin ihtilatından bir kuvve-i muharrike istihsalini kararlaştırdı. [288]

[Otto dö Kirik] in ilânât-ı mutantanasından beri tecârib-i hikemiyye ile uğraşanlarca düstûr-ı esâsî şu idi:

“Bir üstüvane tahliye olunduğu vakit piston tazyîk-i cevviye muadil bir tazyik ile yukarıdan aşağıya itilir. Piston nüzul ettikten sonra aşağıdan yukarıya kaldıracak bir vasıta olsa piston yukarı kalktıktan sonra vâsıta-i mezkûrenin tesiri izale olundukta tekrar tazyîk-i cevvi ile aşağıya iner.”

Papen bu vasıtayı bulmaya cehdetmiş idi.

1687 senesinde [Hijen]⁶⁷ ile on beş sene makdem icra olunan bir tecrübeyi derhatır ederek bu vasıta olmak üzere barutu istimal etmeyi düşünmeye pistonun tahtında iş’âl edildikten üstüvanenin havasını seddâdelerden dışarıya tardederek pistonu tekrar kaldıracak idi.

Lâkin netice doğru çıkmadığından düstûr-ı mezkûrun hatalı olduğuna kani olarak üç sene daha taharriye müdavemet eyledi.

Marbrug hocası, bu bapta tamamen kanaat kesbettikten sonra 1690 senesi ağustosunda —ki bu tarih nev’-i benî-i beşere icra edilen bir büyük hizmetin tarihi olmak münasebetiyle ilâ-yevmi’l-kıyâm hatırlarda tutulması lazım gelir—az masraf ile çok kuvve-i muharreki istihsali usulü unvanlı bir bent Lepic cerîde-i ulemâsıyla neşreylemiş idi. Bu bendin en can alacak bir fıkrası işte bu idi:

“Barut vasıtasıyla bir halâi mutlak istihsal etmek için bizzat birçok tecrübeler icra ettiğim gibi sair hikmet-şinâsândan pek çoğu da bu bapta geri kalmamışlar ise de bu tecrübelerin kâffesi bukker butlanını ispattan başka bir işe yaramamıştır. Çünkü pistonun altında barut yandığı [289] vakit bir halâ hasıl oluyor ise de halâ-yı mutlak değildir. Barutun alevleri söndüğü vakit borunun içinde havanın beşte biri kalmış olduğu müstebân oluyor. Hâlbuki fikr-i mecrûhda tahte’l-piston hiç hava kalmayacağına ve tazyîk-i cevvi bir şiddet-i mütesâviye ile daima icrâ-yı tazyîk edeceğine hükmolunuyordu. Hasılı her tecrübemde bu vech ile aksini bularak meyus oldum. Lakin şimdiye kadar uğraşamamak semere-i müfidesi olarak bu yolda başka bir vasıta buldum. Adi su ateş ile buhara tebeddül

⁶⁷Huygens

ettiğinden bunu iptida hava gibi icrâ-yı tazayyuk etmeye tahsis ettim. Tazyik işibittikten sonra bu buharların tazayyuk edebilmek iktidarından külliye azade kılacak surette tekâsüf ettirmeyi pek eshel ve münasip buldum. Bu usul mutedil bir hararet vasıtasıyla dahi kâbilü'l-icrâ olunduğundan işime pek âsân geldi. Bunca zamandır baruttan umduğumuz — ve ümidimiz daima boşa çıkan — imdadı bize su ediverdi. [Papen] in tasavvur ettiği alet pek kolay idi. Sadeliğine dahi hiç diyecek yok idi: Aşağısı kapalı bir üstüvane olup içinde [Otto dö Krik] in mahalliyyetü'l-havâsındaki piston bulunuyordu. Pistonun sapı makaralardan geçen ve ucunda ağır cisimler bağlı bulunan bir ip ile bağlı idi.

Pistonun altında bir delik var idi ki hava piston iner iken dışarı kaçabilir idi. Üstüvane amûden duruyordu. Pistona bir çubuk sıkıştırılmış idi ki piston tamamen indiği vakit yukarıda söylediğimiz deliği kapar idi. Çünkü bu çubuk dediğimiz gibi iyice sıkıştırılmış olduğundan piston ile beraber iner idi. Üstüvanenin dibinde bir parça su bulunuyordu. Piston suya kadar indiği vakit — ki aşağıki delik de kapanmış bulunurdu— üstüvaneyi ısıtmaya başlanılır su buhara munkalib olup tazayyuk-i cevî ile muvazenet hasıl olduğu gibi pistonu yukarı kaldırırdı. [290]

Piston kalktıktan sonra pistonun sapı bir demirin çentiğine takılıp dururdu. Derakap ateş çakılır. Buharlar su olur o vakit tazyîk-i cevî aşağıdan yukarıya icra olunan tazyikden kurtulmasından istifade ederek pistonu tekrar aşağıya doğru iter idi. Ve tazyik pistonu asılı olduğu veznleri — sıkletleri çektirecek kadar şiddetli olurdu. Piston aşağıya kadar [suyun sathına kadar] indiği gibi fi'l-i teshîn tekrar olunur ve zikrettiğimiz icraatın aynı tekrar ederdi. Ameliyat (işler) böylece devam ederdi.

İşte Papen'in buhar makinesi bundan ibaret idi. Kullanılması da dediğimiz ameliyyâta tatbîk-i hareketten başka hiçbir ma'rifet (bilim, bilgi, kültür) değildi.

Papen'in mârru'z-zikr beyân-nâmesi. Taharri olunmakta olan meseleyi amelî olarak halletmekten ziyade bir fikrin revacını temin eden bir kaideyi irâ'e etmekte idi. Hangi fikri? Hangi kaideyi?..... Bu fikrin, bu kâidenin nedenibaret olduğunu bin türlü kalıplara koyarak, başka başka kıyafetlere sokarak nazar-gâh-ı temâşâ ve matma'-i istifâdemize arz eden— asrımız bize pek kolay anlatmıştır.

[Papen] bu keşf ve ihtirâ'-ı âlem-i ulemâyı bir samt u sükûtun istilasını mucip oldu. İhtirasını takdir eden bulunmadı. Zavallı [Papen] dahi bu adem-i takdîr ile kâmilan cesaretini kaybederek. Müstakbelde (gelecek) parlak parlak neticeler hasıl edecek olan tasavvurunu yüz üstüne bıraktı. Ve neşriyat ve ilânâtına nihayet verdi. On beş on altısene kadar bir hâlet-i ye's ve nevmîd içinde — bu hâle biz niçin sefalet diyelim? Bir kimse familyası azasını besleyemeyecek bir hâle düşer olduğu vakit fakir demiyor muyuz? İşte bizim hakîm-i meşhûrun dahi varidatı tecârib-i hikemiyyesinin masarifini (masraflar, harcanan paralar) tediye (ödeme) pek güçlkle kifayet ederdi. Hakimimizin familyası [291] canı hep tecârib-i hikemiyyeleri idi. Nankör insanlar! İstihsâl-i refah ve saâdetleri uğrunda zamanlarını fedâ eden böyle âlim-i fedakârlara makam-ı teşekkürde aç bırakılmalarını servet ve sefalet içinde yuvarlanıp durmalarını tecviz ederler. Miskin mahlukat! Haset ve meskenetin önünde baş eğmekten ne vakit kurtulacaksınız... Zavallı Papen kendisinin aç kalarak nânkörcesine keşfiyyâtını su-i telâkki eden bu insanlara hizmet etmeyi câiz görmüştür. Ulüvv-i cenâb... Ulüvv-i himmet denilen iki haslet-i cemîle sanki tecessüm etmiş idi de [Papen] hasıl olmuştu.

Çalışıp çabaladıktan sonra keşf ve ilan etmiş olduğu kâide-i sâikayı mevki'-i icrâyâ koymak için tasavvur etmiş olduğu usulü enzâr-ı ammeye vazeyledi. Lakin bu ilân-ı mukaddemini bendinin ziyâ-yı ma'rifet ve hünerinden istifade ederek tatbîkât-ı evveliyeyi icra edenlerden sonraya kalmış idi. Demek ki [Papen] kendisinin hünerinden iktibâs-ı ma'lûmât edenlerin arkasından gitmekte idi. Ne garip hâl!..... Bu ilan [Papen] in hakkında mesaib-i müdhîşeyi davet etmekten başka bir işe yaramadı.

Zavallı Papen? Talihsiz hakim hüsn-i hizmetlerine mukabil felaket ve belaya uğruyor idi. Bununla beraber say' ve gayrete sâ'î olan efkarına galebe ederek bu işlerden feragat edemiyor idi. Hayır, hayır, insaniyete hizmet etmeyi her defa kendisine emretmekte olan vicdanına galebe çalamıyordu. 1707 senesinde [suyu ateş vasıtasıyla çıkarmak] için bir alet —pek mükemmel değil ise de— ilan edildi.

Sâhib-i İmtiyâz: A(yın). Kâmil

Matbaa-i Osmâniyye'de tabolunmuştur.

Bir nüshası 3 kuruştur.

Yirmi dört nüshanın iştira bedeli İstanbul için iki sim mecidiyedir. Taşra için ayrıca on kuruş posta ücreti alınır.

Merkez tevzî' Babıali Caddesi'nde Arakel Efendinin 46 numaralı kitâb-hânesidir.

Müşteri yazılmak ve asar ihdâ buyurmak isteyenler kitâb-hâne-i mezkûre müracaat buyurmalıdırlar.

Arkadaşımız Naci'nin evvelce tabolunmuş olan "Hamiyyet" unvanlı manzûme-i târihiyyesi Arakel ve Karabet Efendilerin kitâb-hânelerinde bulunur

Arkadaşımız Nadir'in tercüme ettiği İngiliz edîb-i âzamı "Şekspir" in "Kış Masalı" nam romanı Köprübaşı'nda Kitâb-hâne-i Osmânî'de bulunur.

Onuncu nüshaya kadar abone kabul olunur ve kara postası olan mahaller için postaneye verilecek fazla abone bedeline zımmedilir.

Fî 23 Cemaziyelevvel Sene 1300 (1 Nisan 1883)

ÂFÂK

[Numara:7]

Her fikr-i şu'le-dârdan evrâk alır cilâ';

Âfâka her sitâre verir başka bir safâ' .

Siyasiyattan Başka Her Şeyden Bahseder ve Cüz Cüz Neşrolunur

Risâle-i Mevcutadır

Münderecatı

Dereden Tepeden [Manzum] . Cümel-i Hikemiyye. Bir Makale. Ümit. "Saint Lois" in Adaleti. [Fenelon] un Bir Mektubu. "Denis Papen" [Son] .

MUHARRİRLERİ

Muallim Naci • Mehmet Şükrü • Tevfik Rıza • Mehmet Nadir

Maarif Nezâret-i Celîlesi'nin 636 Numara ve Fî 1 Muharrem Sene 1300 Tarihli Ruhsatnamesiyle

İstanbul

Matbaa-i Osmâniyyede Tabolunmuştur

Âfâk

Her fikr-i şu'le-dârdan evrâk alur cilâ';

Âfâka her sitâre verir başka bir safâ'.

Siyasiyattan Başka Her Şeyden Bahseder ve Cüz Cüz Neşrolunur

Risâle-i Mevcutadır

[Numara: 7]

Muallim Naci

— Dereden Tepeden—

Olmakta nigâh-ı bî-karârım

Cûş-âver-i tab'-ı cezbedârım.

Geh çıkmada karlı kûhsâra.

Gâh inmede buzlu cûy-bâra.

Bakmakta iken şü karlı dağa

Âheste nigâhım indi bağa.

Manzûrum olan bahar gitmiş;

Ezhâr-ı nazar-şikâr bitmiş! **[193]**

Ey âşıkı olduğum nihâlân!

Evrâkınızı kim etti tâlân?

Ey yerleri kaplayan nebâtât!

Sizden de nişâne yok mu? Heyhât!

Kar düşmede arza pâre pâre

Dönmekte felek şükûfe-zâre

Her parçası bir güzel çiçektir

Şâirde çiçek etek etektir!

Seyr et bu şükûfe-i semâvi

Bir mu'cizeyi değil mi hâvî?

Bülbül! Ne çekildin âşiyâna?
Tab'ında tükendi mi terâne?
Hânende-i gülistân idin sen
Vecd-âver-i âşıkân idin sen.
Ol ruhları etti dil tahayyül
Güller arasında kaldı bülbül
Ben olmadayım hezâra sâîn
Dinsün bana bülbül-i hazânî.
Eyler beni durmayub ziyâret
Beytü'l-hazenimde bin meserret!
Dâim nazarımda sûr u mâtem
Hem-dem bana hem sürûr hem gam.
Yâ Rab ne gam-ı meserret-âmîz!
Yâ Rab ne safâ-yı mihnet-engîz! [294]

.....

.....

Zevkim, kederim devâmsızdır
Her âlemim intizâmsızdır.
Efkârım eğerçi nazma mâil
Hâlim değil intizâmı kabil
Pîr-âne nasîhat etseler de
Ben nerdeyim ihtiyâr nerde?
Gönlümce tebessüm oldu mu'tâd
Çeşmimde cihân tebessüm-âbâd
Gönlüm gibi kâinat yekser

Karşımda hazîn hazîn gülümser!

Hürrüm de esîriyim garâmın

Ben âşıkıym bu ibtisâmın.

Gül mevsimi gülistânı sevdim

Geldikçe hazân hazânı sevdim.

Kuvvetlidir iltihâb-ı tab'ım

Şiddetlidir incizâb-ı tab'ım.

Meftûnluğumu nigâh söyler

Ben söylemesem de âh söyler!

Tâkat getiriş hücûm-ı aşka

Pek müşkil olur ketûm-ı aşka.

Dil hâsılı kaldı şevke meclûb

Şiblû'l-esed oldu bebre mağlûb.

Bî-çâre esîr-i hilkat olmuş

Sevda-zede-i tabîat olmuş. [295]

.....

.....

Bî-gânesidir ferâğ-ı hüsnün

Pervânesidir çerâğ-ı hüsnün.

Yokgerçi küşayış-i rebî

Söyletmede cûşış-i tabîi.

Tab'ım gibi andelîb, nâdir

İndinde hazân bahâr birdir.

Gittikçe garîb-meşreb oldum

Âlem nazarında ağreb oldum.

Vüs'atleniyor tasavvurâtım
Şiddetleniyor teessürâtım.
Bir şâire sorma mezhebinden
Şerm ile ulûvv-i meşrebinden.
Tab'ımda cihân cihân maâni
Hâmemde nevâ-yı âsumânî.
İnseydi bu nağme âsumândan
Lebbeyk çıkardı her dehândan.
Mademki bitmiyor hayâtım
Zannetme biter terennümâtım.
Hissinde ne rütbe varsa dikkat
Ol rütbe verir sürûr ve rikkat
Bir beytim iderse hüznü da'vet
Bir diğeri bahş eder meserret. [296]

Ahvâlimi anlamaksa matlûb!
Gel, ol, sen de cezebâta mağlûb!
Elfâza sığışmıyor Meânî
Deryâyı alır mı hiç evânî?
Nevzemîn Bir Gazel

Mekteb-i Sultanî Farisi Muallimi Feyzi Efendi Hazretleri'nindir

Harekât-ı sefele-nevâzîne	Feleğin sebep acabâ nedir
Sanurum efâzılı ezmeğe	Bu cemîle mahz-ı bahânedir
Nice sâhib-i edeb ü hüner	Cühelâya arz-ı niyâz ider
Bu ne haldir denülürse der	Ki bütün iktizâ-yı zamânedir
Dilimin şikâyet hakkı yok	O nigâr-ı hasm-nevâzdan

Şu kadar ki dost-güdâzdır Harekâtı dil-şiken-ânedir
Sana benden ey meh bî-bedel Bu huceste beyti ne hoş demiş
Ola rûh-ı nazmı şâdmân Ki belâgati acemânedir
Bu ne handedir bu ne gamzedir Biri cân alur biri cân verir
Bu ne zülüfdür bu ne hâldir Biri dâmdır biri dânedir
Ümerâ-yı ş’ır ü kelâmdan Bulunur mu nâil-i kâm olan
Der isen felek-zede Feyzî’yi O da tîr-i aşka nişânedir [297]

Mehmet Şükrü

Cümel-i Hikemiyye-i İslâmiyye

Nimetan meğbun fihima kesir min el-nas el-sihhe ve el-ferağ “ Hadis ”

Atâya-yı İlahiyye’den (İlahî bağış, ihsanlar) iki büyük nimet vardır ki ekser halk kadrini bilmediklerinden onda aldanır ve gaflet ederler. Ve şu eser-i gaflet onları pek çok tehlike ve ıztıraba sevk eder. O nimetler de bedenın sıhhat ve afiyette ve zihnın her şeyden salım ve azade olmasıdır.

Binaenaleyh hıfzıssıhhate pek çok dikkat ve ihtimam ve fikrin serbestliğine say ve ikdam etmelidir.

El-şeyh şab fi hubbî isneyin fi hubbî tûl el-hayat ve kistrül el-mal. “Hadis”

İhtiyar olan kimse uzun ömür ve çok mal istemekte genç gibidir.

Yani kuvâ-yı tabîiyyesi bir istirahat-ı ebediyyeyi isteyen bir pîr-i fânî za’f-ı pirânîsine bakmayarak daha çok yaşamak ister vücudu gibi ümit ve arzularını icra mı edecek? Heyhat!

El-zina yuris el-fakr “Hadis”

Zinâ fakirliği irâs eder.

Yani zina gerek elindeki akçesini o yolda ve gerek vaktini izâ’e ile encâm-ı kâr fakir olmak ve gerek zina sebebiyle kâide-i tenasül ârız olacak sekte-i tenakus [298] bilahare nesl-i nev’-i beşerin münkatı’ olmasını intaç etmek gibi birkaç cihetten fakirliği mucip olur.

Binaenaleyh her hâlde saâdet-i beşeriyyeyi mahveden esbabın en fenası zinadır.

İnnallahu yuhibbu el-rifka fi el-emr-i kullih “Hadis”

Cenabıhak her şeyde rıfk u mülâyemeti sever.

Yani nev-i beşerde her şeyde rıfk ve nezaketle muamelede bulunanlar muhabbet-i İlâhiyye’ye mazhar olurlar zira latif ve nazik kelamın hüsn-ü te’sîrinden telezzüz etmek ve sert ve galiz sözlerin adem-i te’sîriyle ondan nefret etmek insanın tabiatı iktizasındandır.

El-Mümin li’l mümin kel-binyan yeşid bazeh-ü bazen

“Hadis”

Mümin mümin için yekdiğerini bent eden bina gibidir.

Yani millet-i muazzama-i İslâmiyye’yi teşkil eden efradın saadet ve selameti devam ve bekası onların birbiriyle kesb-i irtibât her hususta ittifak ve ittihat etmesiyle hasıl olur. Zira birbiriyle kesb-i irtibât etmeyen bir bina sadme-i rüzgârla yıkılacağı gibi binâ-yı millete ârız olacak cüzi bir nifak efradını mahv ve munkarız eder.

Cemal’ül-recul-î fesahatu lisanihi

“Hadis”

Âdemin güzelliği lisanının fesâhatindedir.

La-tuahir amelü yevmik li-ğadik

Ömer “Radiyallahu”

Bir günün işini ferdaya bırakma.

Zira bir vakitte görülecek işi vakt-i âhire tehir etmek kendini hem ihmal ve hem tembelliğe alıştırmaktır her ikisi dahi insanı mehâlik-i azîmeye sevk eder. [299]

La-yenfe-ü tekellumu bihak la-nefaze lehü

“Ömer Radiyallahu”

Nüfuz ve tesiri olmayan doğru kelamı söylemekte hiçbir fayda yoktur.

Men âlime el-tarih zada akluhu

“İmam Şafi”

İlim tarihinde maharet ve melekesi olan kimsenin aklı ziyade olur.

Men sadakat kutatuhu kallet sukatatuhu

“Zemahşeri”

Lisanı doğru söylemeyi itiyat eden kimsenin hatası az olur.

Men lem yekumuhû el-Târibû lem yemkumuhû el-Tadibû

“Keza”

İtap ve serzenişin tesiri olmayan kimseye darbe-i te’dibin de faydası olmaz.

El-İlm-û cebel saab el-masdar ve-lakin sehlül el-münhedir.

Ve el-cehlü menhel sehil el-mevrit illâ in-nehü saab el-masdar. “Keza”

İlm çıkması güç bir dağ gibidir fakat çıkılınca inmesi kolaydır yani ilim tahsili güçtür. Fakat bir kere âlim olan kimse semere-i sa’yını kemâl-i şerefle iktitâf eder.

Cehl kolay ve dönmesi güç bir bataklık gibidir.

Min hüsn seciyet el-mer-e en yesca meaib ahihî ve-en yeted bi-misavihi fî cümleten mesâih “Keza”

Ebnâ-i nev’inin ma’âyibini örtmek ve cümle-i mesâîsinden addetmek insanın hüsn-i tabîatı iktizâsındandır.

El-marazu ve el-hacetü emranî hutban emrû’n-min naki’ el-hutaban “Keza”

Hastalık ve zaruret “Ebucehil Karpuzu” denilen nebatın suyundan daha acı iki emr-i azîmdir. Binaenaleyh hasta olmamak için hıfzıssıhhate dikkat ve ihtiyaçtan vareste olmak için çalışmaya gayret etmelidir.

El-Tacir mecdühü fî kisih-î ve el-âlemü mecdühü fî kerarishî “Keza” [300]

Tacirin itibar ve şerefi kesesinde yani akçesiyle mahduttur lakin ashâb-ı fazl u irfânın kadr u itibârı ilim ve hüneri gibi gayr-ı mahdûddur.

Hayrû’l-ihvan men yebzi’l aksa el-cühit fî riayet edâ el-ahd. “Keza”

Ehibbânın hayırlısı ahdinde sebat etmeye bezl- i cehd edenidir yani mert olan sözünün eridir.

Nusretü’l-hakki şerefun ve nusretü’l-batılı sarfun “Keza”

Doğruyu terviç mucîb-i şeref ve bâtıla yardım israftır.

Mütenebbinin⁶⁸ Bazı Eş’âr-ı Hikemiyyesi

Beza el-Ğabadet-ü min inşadiha zarar kemâ-tazûr riyah el-verd-î bil-cealî

Mantık ve hikmete muvafık olan sözler ashâb-ı cehl ü hamâkat için mazurdur. Nitekim gül rayıhasını hâmil olan rüzgârdan [hunfesâ] mutazarrır olur belki helâk olur.

Fe-hubbü’l-caban’ül-nefs evredehü iltaka ve hubbü’ş-şucâh’ül-nefs evredehü el-harbâ.

⁶⁸ Arap Şairlerinden Ebüttayyib Ahmed.

Korkak olanların nefesine muhabbeti onları her şeyden ihtiraz ettirir fakat cesurların nefesine muhabbeti onları hiçbir şeyden çekindirmez belki harp ve mehâlike sevk eder.

Yani tabiat-ı âliye nüfûs-ı zekiyye ashabı zillet ve hakareti görmemek için hayatını bile feda ederler. Fakat tabiât-ı dünyâ ashabı her nev zillet ve hakaretle yaşamayı kabul ederler ve her nev tahkire tahammül ederler. [301]

Cevv yahut Havâ-yı Muhît

Fenn-i kimya nazarından küre-i arzı ihata eden cevvi havâ ta'mîk-i fikr etseniz birçok tağayyürâtın sahâ-nümâ-yı zuhûr olduğunu anlarsınız.

Bu tebeddülâtı, fenn-i kimyanın kavaidine tatbik etseniz lâ-yetegayyer olan kavâid-i cevvi havâ, tabiatın na-mahdûd ve daimî bir dârü'l-istihzârı — kimyahanesi olduğunu derhâl hükmettirir!..

Mevcûdât-ı arziyye, mevâdd-ı asliyesini havaya defediyor ve hayat ve neşvünemaya başlıca lazım olanlarını yine havadan alarak şu vecihle bir deverân-ı daimî hasıl oluyor.

Yani küre-i arzda tekevvün eden mevâdd-ı hayvâniyye ve nebâtiyye çürüyerek mahv ve nâ-bûd oluyor. Fakat asıl mevâdd-ı mezkûrenin tekevvününe sebep olan cevher, havaya munkalip olarak diğer mevâddın zuhuruna bâis olmakla cevvi havâda şu vecihle daimî bir deverân icrâ-yı hükm ediyor. Şimdi küre-i arzın etrafında mevcut olan derece-i harâret de, şibh-hevâî hâlini muhafaza ettiği için havamıza, bilcümle mevâdd u cevâhirin içtimâ-gâhı tesmiye olunabilir. Sedayı kulağımıza nakleden hava olduğu gibi ziyanın sevk ve intişarı ve istikamet-i asliyesinden inhıraf ve inkisarı hep hava vasıtasıyla olur.

Hava, havâ-yı nesîmî, buhâr-ı mâî, şibh-i havâ-yı mâyi olmak üzere üç kısımdır. Şu üç kısım hava her ne kadar gayr-ı mer'î ise de fakat asarıyla bilinir.

Küre-i arzda, seyyârattan Utârit'teki derece-i harâret bulunsa idi sâkin olduğumuz yerle denizlerinin birer kısmı şiddetli bir hararetin tesiri altında tayerân ederek buhar olur ve şu buhar bilahare havaya munkalip olur idi. Kezalik küremizin harareti seyyârattan Zuhâl'deki derece-i harâret gibi olaydı bizi ihata eden havadan bir büyük kısmı tekâsûf ve tesalüp eder idi. [302]

İşte küre-i arzı derece-i i'tidâlde muhafaza eden şu üç kısım havadır ve mevcudatın ve bilcümle mevcudatın kevn ü fesâdı tesiri sayesinde.

Havâ-yı nesîmîde ber-vech bâlâda zikrolunan aksamdan başka diğerk iki unsur daha mevcuttur. Yani havanın ekseriya yüzde 21 cüzü müvellidü'l-humûza ve 79 cüzü azot ve iki cüzü hâımız-ı karbon nam gazlar bulunur.

Hâımız-ı karbon suda münhal bulunduğı vakit buhara kalb olunarak nebatat tarafından mass olunur saf havada pek az bulunup ekseriya tayin ettiğı yerler [çünkü sıklet-i izâfiyyesi ziyade olduğundan] zemini alçak olan mahallerdir. Yani havanın tabaka-i süflâsını teşkil eder.

Lakin havanın cüzlerinden müvellidü'l-mâ' nam unsurun bilakis sıklet-i izâfiyyesi az olduğundan havanın üst tabakasında bulunur.

Ancak teneffüs-ü hayvaniye hizmetini ifa eden müvellidü'l-humûzanın çok miktarı havâss-ı hayâtiyyeyi tahrik ederek kuvâ-yı hayâtiyyeyi sarf ve istihlak eder. Fakat azot bilakis yalnız bulunduğı hâlde faydası olmaktan başka teneffüs-ü hayvaniyyeye zarar irâs edeceğinden daima müvellidü'l-humûza ile birlikte bulunarak onun kuvvet-i te'sîrini tadil eder.

Müvellidü'l-humûza fâni kırmızıya tahvil ederek vücuda hararet verir. Azot daha midede beyaz ve soğuk kan halinde bulunan mevâdd tarafından massolunur. Havanın hâımız-ı karbon cüzünü nebatat emer ve ziyâ-yı şemsin tesiriyle müvellidü'l-humûza cüzünü harice defeder.

İşte kesret eşcârî olan yerlerin ciyâdet-i havâsı bundan naşidir. Havanın rengi bazı kere koyu ve açık olmak üzere göktür. Zira ziya vasıtasıyla sair altı rengi dahi ahzederek onlarla ittihadından mezkûr renk hasıl olur. **[303]**

Buhâr-ı Hevaî

Medârın altında suların tebahhuruyla küre-i arzdan birçok zerrât havaya suûd ederek bazı yerlerde birçok yağmurların zuhuruna sebep olur suyun buhara kalb olunmasından sis, bulut ve buharlı riyâh hasıl olur.

[Mabadı Var]

Tevfîk Rıza

Cümel-i Hikemiyye

Kendi hakkımızda yapılan kusurları affetmeliyiz; yoksa insanlık etmiş olmayız. Acaba biz her kusurdan azade miyiz? [Arnolt]

Başkalarına fenalık yapmakla uğraşmayalım! Onlara yapacağımız fenalıkların cümlesi yine şahsımıza aittir. [Bovast]

Başkalarının husûl-i saadetine çalışan vicdanını müebbeden memnun etmiş olur.

[Sent Örimon] (Saint Örimon)

Ef'âl-i hasenenin yadigârı bir gül-desteye benzer ki, hayat her an onunla muattar bulunur.

[A. Döfrezen]

Kendi tarafından mesut olmamışları temaşa etmek kadar vicdanı mesrur eden bir şey var mıdır? [Bonifas]

Bir büyük makamı ihraz eden adam, oraya, vatanına hizmet etmek azmiyle çıkarsa, Cenâb-ı Allah onu dârında mesut eder.

[Buso] (Bossuet) [304]

İnsan ne kadar bedbaht olursa olsun, ahlâk-ı hamîde ashabından ise kendi gibi biçârgânın gözyaşlarından müteessif, efkâr-ı mezmûme erbâbından ise müteselli olur.

[Fenelon]

Herkes kendine dost ittihaz edeceği adamın namuslu bir adam olduğunu ister, zira hiçbir kimse yoktur ki, kendi hakkında başkalarının namussuzca harekette bulunduğunu istesin.

[Monteskiyö] (Montesquieu)

Bazı kalın kafalı insanlara bir şeyin hakikatini anlatmaya çabalamaktan ise sözü kısa kesmek daha hayırlıdır.

[La Bruyer] (La Bruyère)

Pek uzun süren mülâkât-ı hafîyyeden hazer ediniz (sakınma, kaçınma)!

[Jan –Jak Ruso] (Jean Jacques Rousseau)

Azların kesreti çoğu husule getirir.

[Florian]

Müdahene mahvolmaz; belki tarzı değişir.

[La Roşgukold] (La Rochefoucauld)

Dünya o kadar bozulmuştur ki, iyi bir adam namını almak için hiçbir kimseye fenalık etmemek kâfidir.

[Levis]

Ziyâ-yı hakîkatle bir nebze olsun tenvîr-i uyûn (gözü aydınlatma) etmemiş olanlar körlerden memdûddur. “ Her şeyi görüyoruz” zannederler. Fakat bir şey göremezler! Hiçbir şey göremedikleri hâlde fevt olurlar.

[Fenelon]

Pek çok adam şiir söyleyebilir; fakat her şiir söyleyen şair olamaz. Hakiki şair olanın eş’ârında “fesâhat” “belâgat” “selâset” gibi meziyyât her zaman görülür.

[Löşaj] (Le Sage)

İstihkak fazilet üzerine mübtenî olmadıkça insanlar beyninde müdavim bir rabıta bulunamaz.

[Dö Liyuri]

Ulûvv-i cenâb garip bir atıye-i Rabbâniyye’dir; hilkate merbut olmadığı gibi imtiyaz u makamede irtibatı yoktur. Bazen olur ki, bir esirin küçük [305] bir hareket âlî-cenâbânesi en meşhur, en maruf bir kahramanı büyük bir nedamete ilkâ edebilir.

[Karabilyon]

Büyük bir iktidardan keff-i yed etmesini bilen bir zat, şahsını bir dakika zarfında nice zahmetlerden, nice uykusuzluklardan, hatta nice cinayetlerden halas etmiş olur.

[La Bruyere]

Az bir zaman zarfında kesbolunan şöhret pek çok adamların gıpta ve hasetlerini celbeder; hiçkimsenin hasedini celbetmeyen bir şöhret varsa, o da pek eski bir familyanın vaktiyle kazanmış olduğu şöhrettir.

[Fenelon]

Âdât-ı Sakîme ve Efkâr-ı Bâtılânın Te’sîrat-ı Vahîmesi

İlm-i celîl hıfzıssıhhanın taammüm ve intişarına mani ve ıslâhât-ı müessire-i azîmesinin sâha-i husûle gelmesine gelmesine hail olan ve her zaman mesaib ve âfât-ı bî-nihâyenin

menbai bulunan yalnız cehalet ile sefalet değildir. Daha birtakım esbap vardır ki her ne kadar onlar gibi fail değil iseler de az da vahim değildirler.

Onlar meyanında başlıca üç sebep vardır ki, her cihetle nazarıdikkati celbe şayandır.

Esbâb-ı mezkûre-i selase şunlardır:

Evvela: Cühelanın bir kanun lâ-yetagayyer gibi telakki ettikleri bir takım i'tikadât-ı bâtıleye tebaiyyet,

Sâniyyen: Sıhhati yavaş yavaş veya birdenbire ihlal edebilecek olan ve esbap ve avarızı bilememek, [306]

Sâlisen: “Sevk-i tabî” gibi bazı i'tikadât-ı fâniyyeyi ihtiyâcâtımızın her birinde bize pek güzel bir rehberlik edebileceğini farz etmek;

Zikrettiğimiz şu üç sebep ki, öyle uzun, uzadıya izahata muhtaç değil ise de tenvîr-i müddeâ zımında yine bir miktar izahat vermeyi vazifeden addederiz.

Birinci sebep ki — cühelanın bir kânun-ı lâ-yetegayyer gibi telakki ettikleri birtakım itikadât-ı bâtıleye tebaiyyet — dir. Şu keyfiyyet ki bazı defa o kadar vehamet irâs eder ki, o vehametten tahlîs-i girîbân ilelebed adîmü'l-imkân olur. Mesela: Hafif bir göz ağrısına müptela olan bir şahıs bir fikr-i sakime veya bir i'tikad-ı bâtıleye ittibâ' eder de câlib-i âfiyet olamayacak ve bilakis bâis-i muhâtarât-ı azîme olacak bir takım vahim şeylerin istimaliyle vakit geçirecek veyahut öylece hâline terk edecek olursa maazallah bidâyetinde hiçbir gûnâ tehlikesi olmayan hafif bir arızayı şifası kabil olamayacak bir illet-i müzmineye ircâ' eylemiş ve belki gözlerini büsbütün kaybeylemiş olur. Eğer şahs-ı mezbûr nûr-ı basarın bir ni'met-i azîme-i Rabbaniyye olduğunu hakkıyla bilerek nasılsa biraz rahatsızlığa düşer olmuş olan gözlerini derakap erbabına irâ'e ederek tedâvi-i serî'esine teşebbüs etmiş ve hiçbir muhassenâtı olamayacak bir itikad-ı bâtıldan merdane sarfınazar eylemiş olsa idi, sevgili gözlerini bir illet-i mazmûneden veya bir âmâ-yı ebedîden elbette halas etmiş olurdu. İşte vücuda arız olan her bir hastalık da bu göz ağrısı gibidir. Bâdî-i emrde hiçbir muhatara irâs etmesi melhuz olmayan bir hastalık i'tikadât-ı sakime ve efkâr-ı bâtılaya tabiiyetle pek vahim bir hâl kesbedebilmesi mukarrerdir. [307]

Bir fikr-i selîm sahibi göz gibi en nazik ve en mühim bir uzva her ele geçen şeyin konulamayacağını ve vücuda arız olan bir inhıraf mizaçta her ilacın içilemeyeceğini

tayakkun ve tefehhüm edebilirse de gözleri zulmet-i cehâletle mestur olan cühela nîk ü bedi fark edemezler ki bu gibi hakayıkı görebilsinler!

Dakayık-ı beyyinene rûşen olduğu üzere bazı zavallı cahiller hastalandıkları vakit kendilerini evvela tabiata terk ederler. Tabiat hastalıklarını tahfif edemeyecek olur da ıztıraplarını kesb-i şiddet edecek olursa bir merhemciye veya bir tütsücüye müracaata kendilerince mecburiyet hissederler. Merhemcinin merhemini göğsüne tıla edip de öksürüğünün hiffet kesbetmediğini görecektir veya tütsücünün tütsüsünden hasıl olan duman maddesinde bulunan sancıyı defe kâfi olamayacak olursa bir müddet daha hânesinde —daha doğrusu— yatağında inil inil inledikten sonra nihayet— o da gayr-ı ihtiyârî —köşe başındaki eczanede bulunan tabibi nezdine celbeder. Gelen tabip cahil hastanın başından geçen şeyleri bazen tebessüm ederek bazen makam-ı teesüfte başını sallayarak dinledikten sonra muayeneye şitâb eder. Ne görsün? Ne görecektir; başlangıcında hiçbir tehlikesi hiçbir güçlüğü olmayan bir öksürüğü öyle birkaç ay tedavi ile iyi olmayacak ve bir iki sene tebdîl-i havâ ile geçemeyecek mühlik öksürük ki tebeddül etmiş veya hafif bir mide sancısı öyle beş on şişe maden suyu ile de olmayacak ve birkaç sene perhiz-kârlıkla yakasını bırakmayacak habıs bir vec'-i müzmine tahavvül eylemiş görecektir!

Şimdi tabip ne yapsın? Nereden başlasın? Cahil hastanın [308] öksürüğünü mü tedavi etsin, yoksa nazarıdikkatini fal taşı gibi açan zaafa mı mukavemet gösterecek?

Zavallı tabip! Bîçare hasta!

Tabibin zihni tedavinin suretiyle meşgul olduğu hâlde lisânı hastaya derme çatma bir iki sual daha irat eder. Hastadan aldığı cevapları kulağı işitmediği hâlde zihni hâlâ tedavi ile meşgul olur. Nihayet bıyıklarını sağa sola doğru bir iki kere çektikten ve sakalının çene tarafından birkaç telini parmakları arasında oğuşturduktan sonra elini cebine sokar, cüzdanını çıkarır. İçinden el kadar reçetelik bir kâğıt parçası çıkardıktan ve cüzdanını kâğıdın altına koyarak altlık ittihaz ettikten sonra onun kenarından çekip çıkarmış olduğu kurşun kalemini dudakları arasında döndürmeye başlar. Kurşun kalemi hemen yirmi otuz defa kadar tükürüklenerek ıslattıktan sonra nihayet kâğıdın üzerine gelerek vızır vızır bir şeyler yazar. Doktor Bey meşakkatle reçeteye yazabildiği ilacın sûret-i isti'mâlini hastaya bir iki defa tekrar ederek mükemmel anlattıktan ve perhize dair birtakım ihtârât da ilave ettikten sonra çıkar gider.

Hasta ilacı ya içer ya içmez. Zira herifin tabibe itikadı yok ki ilacına itimat etsin!

Üç gün sonra bir başka doktor!

Bir hafta sonra da bir başkası!

Hasta odası hap kutularından ilaç şişelerinden geçilmez bir hâle gelir. [309]

Hastayı ziyarete gelenlerden ekserisinin, hastanın tabiat ve ahlakında olacağı bedihidir. Bu ziyaretçi yadigârların bazıları mesela: Kahveci Mehmet Ağa'nın öksürüğe pek güzel haplar tertip ettikten veya hacamatçı Ohannes'in latif bir öksürük şurubu imal eyledikten veya berber dişçi ihtiyar Vartan'ın âlâ nane macunundan bahsederek bunlarla hastalığını tedavi etmesini tavsiye ederler.

Hasta — haplardan sarfinazarla — misafirlerinin, ballandıra ballandıra salık verdiği Ohannes'in şurubunu ve ihtiyar Vartan'ın macununu hemen getirtir.

Hasta nane macunundan bir kahve kaşığı alır almaz ağzının cayır, cayır yandığını görerek macunların bu kadar da bahârlı olmasında hiçbir mana olmadığını mırıldana mırıldana söylemekte iken odaya komşulardan bir ihtiyar kadın girer.

Tabii, hastanın, macundan olan şikâyetlerini bu kadın dinleyecek!

Kadın macunun pek bahârlı (karanfil, tarçın gibi kokulu şeyler) olmasını — ağzına bir kaşık almaktan sonra — tasdik edemedi. Vartan'ın macunu hakikaten bahârlı imiş. Tasdik olundu.

Hasta Ohannes'in şurubundan bir şey anlayamadı.

Gelen kadın yapılan bu kadar ilaçlardan bir fayda görülmediğinden bahsederek mahallenin kırk yıllık kurşuncu ninesi “Hafize Münlâ”nın (molla) getirilmesini katiyen teklif etti.

Teklif gerek hatıra riayeten gerek şifa ümit olunmasından kabul olunarak kurşuncu “Hafize Münlâ” çağırıldı.

Hastanın başına bir peştemal örtülüp kurşuncu nine tarafından tepesi üstünde tutulan sulu kâsenin içine üç defa eritilmiş kurşun [310] döküldü. Kurşunun su içine ahzettığı eşkâl-i garîbeden ne garip manalar çıktı! Kurşuncu nine tarafından verilen manalara bir aralık cahil hasta bile güldü.

Kurşun dökölüp manaları da verildikten sonra ihtiyaten hastanın biraz evvel acı acı şikâyetlerine uğrayan bahârlı Vartan'ın macunundan bir kaşık da kurşuncu nine aldı.

Macunun bahârlıca olduğu “ Hafîze Münlâ” tarafından tasdik olundu. Fakat Ohannes'in şurubu “Münlâ” nın daha ziyade zevkine gitti.

Hasta, hacamatçı Ohannes'in şurubundan, berber dişçisi ihtiyar Vartan'ın bahârlı nane macunundan, mahallenin kırk yıllık kurşuncu ninesi “ Hafîze Münlâ” nın üç defa kurşun dökmesinden, hasılı hiçbir şeyden fayda göremedi.

“Cemal Hoca” nın nefesi de bizim cahil hastanın sadrına şifâ-bahş olamadı.

İstanbul kazan, bizim hasta kepçe oldu. Bir türlü derdine bir çare bulunamadı. Hasta pek fena bir hâl kesbetti.

Birinci defa gelen tabip bir daha çağırıldı. Hasta gece uykusunun mefkudiyyetinden şikâyet ediyordu.

Ne dersiniz? Tabibin tertip ettiği haplar hastaya on iki saatlik bir uyku bahsetmesin mi?

Tabip ertesi gün acelelen bir daha çağırıldı. Hasta bu defa dîk-i nefesden müşteki idi. Tabibin tertip ettiği su, bunu da hafifletti. Hasta tabibe minnettar, tabip hastadan ümitvar!

Tabip sabah, akşam hastayı muayeneye geliyordu. Hasta da günden güne iyileşiyordu.

[311]

Hasta bir sabah hafif ve latif bir uykudan uyandı. Zevcesinden bir kâse çorba istedi! Harikulade bir teklif! Evin içinde bir sevinç!

Hanımın emriyle aşçı kadın eczaneye saldırdı. Cariye tabibe hastanın çorba içip içemeyeceğini sual etti. Doktordan: —“Evet birkaç kaşık içebilir” cevâb-ı savâbını alır almaz, koştu eve geldi. Beş dakika sonra hastanın önünde bira ekmeğinin ince bir dilimi ile küçük bir kâse çorba bulunuyordu.

Hasta çorbadan beş on kaşık aldıktan sonra gözüne biraz ötede masanın üzerinde Vartan'ın macun kâsesiyle Ohannes'in şurup şişesi ilişmesin mi?

Vay! Hastadaki hiddet! Hiç lüzum olmadığı hâlde orada, hasta odasında. Beş para etmez şurupla ağızlar tahammül etmeyen macun neye bulunuyormuş. Böyle şeyler ayıp imiş. Etrafa birçok itap!

İki dakika sonra cariyeye macunu komşu ihtiyar kadına, şurubu kurşuncu “ Hafize Münlâ” ya götürüp hediye etti. Hediyeler ise makbule geçti.

Hasta tabibe o derece itimat etti ki, pencereden sokağa bile bakmak istese bir defa doktordan istizan ederdi.

Beş ay sonra hulul eden mevsim-i bahâr çemen-zâra letâfet-bahş olduğu kadar bizim hastaya da hayât-bahş oldu.

Filhakika hastanın öksürüğü pek ziyade hafifleşti. Dîk-i nefesten eser bile kalmadı. Vücudu kuvvetleşmeye bacakları odanın içinde aşağı yukarı hareket etmeye başladı.

Bir sabah azametle tulu’ eden afitâb bir iki saat sonra ortalığı gereği gibi ısıtmış idi. Hasta bir elinde baston diğer elinde zevcesinin [312] bir eli olduğu hâlde her ikisine dayanarak bir güzel sabah kahvesi içmek için bahçeye indi. En güzel açılmış çiçeklere karşı bir koltuk sandalyesi getirildi. Sırtına bir kürk dizlerine de bir fanila konuldu. Fakat bu bahçe sefasında da tabibin reyi her şeyden evvel istihsal olunmuştu.

Bir ay sonra cahil hasta hemen tabiplerin ne sebebe mebni memleketlerde bulunduğunu anlamış olduğu hâlde büsbütün kesb-i ifâkat etti.

Buraya kadar latife ile karışık verdiğimiz ciddi izahat zannederiz ki efkâr-ı bâtilâ ile selîmenin beyninde bulunan farkı göstermiş ve müddeamızı— hastamız gibi— canlandırmıştır.

Öyle ise i’tikadât-ı bâtilâ ve efkâr-ı sakîmeye tabiiyyetten ne gibi muhâtarât husule geleceğini ednâ bir mülâhaza ile anlamak kabil olacaktır. Bir daha tekrar ederiz ki âdât-ı sakîme ve efkâr-ı bâtilaya tebaiyet her vakit mûcib-i nekbettir.

Üç sebeplerden birincisi izah ettik. İkincisinin izahatı da inşallah gelecek nüshaya dercederiz.

M. Nâdir

— Ümit—

Ümit, medeniyet ve terakkinin bir kuvve-i muharekesidir. Ümit ile başlamak, cidden çalışmanın bir çâre-i hakîkîsidir. Ümitsiz insan, buharsız makine gibi muattaldır ümitten tebâüd etmek kesel ve rehâvete takarrüb ederek insanların [313] başlıca mûcib-i sefâlet ve musibeti olan ataletle hem-dem olmaktır. Ümidi mahvettin! İnsanlıktan ne eser kalır?

Kâinat bahâim-perver cevâhir-i ferdiye yığınınısından başka ne ehemmiyeti haiz olur? Ümitsiz dünya bir sâha-i vahşet-karârdır.

Mevcudiyet ve terakki birer cevher-i ferd farz olursa bunları temziç ve terkip edecek“ kuvvet” de ümittir. Ümit namütenahidir. Ümit mahdud oldu, terakki ve medeniyet de bir dâire-i mahdûde dâhiline münhasır kalırdı. Nokta-i a’zamiyyesine vasıl olunduğu gibi, bundan ötesi tedenni olurdu. Çünkü “azami” fennî bir ıstılâhdır ki: Bir kemmiyyet-i mütehavvile kemmiyyet-i asgariye bed’e ile tahavvül ederek nihayet hadd-i a’zamiyye vasıl olduktan sonra be-tekrâr tedricen tenakus eder. İşte kemmiyyet-i mütehavvilenin bulunduğu en mürtefî noktaya “azami” derler. Edîb-i a’zam [Viktor Hugo] nun şu sözünü nazarıdikkatten geçiriniz:

“Hayat hakikatle, mevcudiyet de hayal ve ümit ile kaimdir hayat ile mevcudiyet beynindeki farkı mı soruyorsunuz? Evet, hayvanat yaşar; insanlar isbât-ı vücûd eder.

“Mevcut olmak” anlamaktır. Mevcudiyet, zamân-ı hâle tebessüm etmek müstakbele ümit ve intizarda bulunmaktır. Mevcut olmak, iyi ve kötüyü tartmak için bir mizân-ı sahîhe malik olmaktır.

“Mevcut olmak: Adalet, hakikat, akıl ve hikmet, emniyet, sıdk ve istikamet, hulûs-ı kalb, hüsn-i hiss, hukûk-perverî ve vazâif-şinâsî gibi hasâis-i insâniyyeyi bir merkeze, yani, kalbe cem ederek mihlamlamaktır.”

“Mevcut olmak: Kendi değerini bilmek, iktidarını tanımak ve vazifede kusur etmemektir. Mevcudiyet vicdandır. Bu da ümit ile kaimdir.”

[Viktor Hugo] nun her sözü âlî olduğu gibi bu sözü de pek âlî, pek şaşaalıdır. [314]

Evet, fütur getirip de nevmi olan insanlar, mevcudiyet şerefinden mahrum olurlar. Çalışamazlar. Çalışmak isteseler bile zoraki çalışırlar. Böyle çalışmadan ise hiçbir semere iktitaf olunamaz. Terakki çalışmağa menûttur. “Gayret-i ciddiye” ile çalışmak ise ümide vabestedir. Terakkî-i ulûm ve fûnûn gibi bir kuvve-i âlîyenin mevcudiyetine muhtaçtır. Ulum ve fûnûnu say ü amel tevhit eder. Say ve ameli ise ümit hasıl eyler.

Biz ümidi iki nev itibar etmek isteriz: ümîd-i şahsî, ümîd-i umûmî. Ümîd-i şahsî yalnız bir ferdin arzû-keş olduğu bir maksada vusul için deruni bir hâhişle çalışarak, nev-ummâ mesut olmasıdır.

Ümîd-i umûmîye gelince: Bu bir milletin terakki ve saadet hâli için o milleti teşkil eden efradın her biri, saadet-i umûmîye, terakki ve medeniyete dide-dûz intizar olarak herkes iktidarı nispetinde —ve fakat ciddi ve samimi olmak şartıyla— çalışmaktır. İşte bu ümit âlîdir. Bu ümit mukaddestir.

“Biz bittik gitti. Tedenni ettik. Artık terakkimiz gayr-ı kâbildir.” Bu da söz müdür ya? Hiç böyle bir fikr-i nevmîd ile terakki mümkün olur mu? Bu fikr-i sakîm insanın vücudunu uyuşturur. Kanını döktürür. İnsanı insanlıktan çıkarır. Hareket-i say ve ameline irâs-ı atâlet eyler. Nevmidî bir hastalıktır ki: Sahibini pek çabuk hufre-i tedennî ve sefaletle ilkâ eder. Ümit ise bir rehber-i hakîkîdir ki: Ehlini vusulü gayr-ı mümkün olan ve iktidâr-ı beşerin mafevkinde farz ve tasavvur olunan amal ve makasîdın istihsaline sevk ve muvaffak eyler. Buna misal mi istersiniz? İşte size koca bir misal: **[315]**

[Fakat misalimizi layıkınca anlamak için biraz ma'lûmat-ı fennîyeye girişmemiz lazım gelir. Sadedden çıkmayacağız. Bilakis maksadımızı mümkün merteye herkese ifhâm için bazı malumat ve izahat vereceğiz.]

Malumdur ki: Ecrâm-ı semâviyyenin küremize olan ebadını tayin için “İhtilâf-ı manzar” zaviyelerinin bilinmesi icap eder. Bir kevkebin ihtilâf-ı manzarı, nısf-ı kutr-ı arz nihayetlerinden kevkeb-i mezkûrun merkezine vasledilen iki hatt-ı şua beynindeki zaviyeye ıtlâk olunur. Veyahut bir kevkebin merkezinden nısf-ı kutr-ı arz hangi zaviye tahtında müşahade olunursa olunursa mezkûr zaviyeye o kevkebin “ihtilâf-ı manzarı” tesmiye olunur. Bir kevkebin ihtilâf-ı manzarı ne kadar asgar ise küremize olan bu'd-i mesâfesi o nispetle azamdır.

İşte “ihtilâf-ı manzar” zaviyesini hesap etmek için kaidesi kutr-ı arzdan ve diğer iki dıl'ı dahi mezkûr zaviyeyi muhit iki hatt-ı şuadan ibaret olmak üzere teşekkül eden bir müsellese ihtiyaç görünür. Bir kere bu müsellese ele geçtikten sonra, fenn-i müsellest mezkûr zaviyeyi pek kolaylıkla hall ve istihraç eder.

Lakin cerm-i semâvi na-mütenahî denebilecek bir mesafede bulunursa, bu hâlde kutr-ı arz-ı müsellese matlubun faydası olamaz. Çünkü buut, azim olduğundan kutr-ı arz buna nispetle bir noktadan ibaret kalır.

İşte 1840 sene-i milâdiyyesine gelinceye kadar yalnız meslek-i şemsîmizi teşkil eden seyyârâtın —şemsimiz de dahil olduğu hâlde— bize olan buutları tayin olunmuş idi. Şümûs-ı sâirenin yani kevâkib-i sâbitenin bu'dlarını istihraçdan aciz kalmışlar idi. Çünkü

ziyanın sür'at-i sâbite-i vahîdede 300,000,000 üç yüz milyon metre olduğu hâlde bize [316] en yakın olan: [Ricl-i Kanturi] ile [Zeneb-i Dücâce] nin [61] rakımlı kevkib-i sâbitenin küremize ziyâ: Birincisinden $3\frac{1}{2}$ senede ve ikincisinden de $6\frac{1}{5}$ senede vasıl olur!!

Bu mesâfe-i azîmeyi (büyük, ulu) daha izah edelim mi?

Ricl-i Kanturî ile beynimizdeki mesafeyi imlâ etmek için, meslek-i şemsîmizin ebadı nispetinde bir küre-i cesîme tasavvur olunsa, bu küre gibi üç bin yedi yüz kürenin muhit muhit temas etmesiyle mesâfe-i mezkûre imlâ edilmiş olur!!

İşte 1840 senesine kadar birçok ulemâ-yı fenn çalıştılsa da kevâkib-i sâbiteden hiçbirinin ebadını tayine muvaffak olamadılar.

Şimdi ulemâ-yı müşârûn-ileyh şu amele nail olamadılar diye bunların ahlâfı kat'-ı ümîd edildiler aceb şu aşağıda tarif edeceğimiz ameliyat-ı fennîye muvaffak olabilirler miydi? Asla!

Ümit edenler, çalıştılar, çabalarlar, nihayet 1840 senesinde buna da muvaffak oldular. Nasıl mı? İşte şöyle:

Kutr-ı arz bu mesâfât-ı azîmeye nispetle bir noktadan ibaret olduğunu söylemiş idik. Kutr-ı arz yerine müselles-i matlûbun kaidesi olmak üzere mahrek-i arzın kutrunu intihap ettiler. Emellerine nail oldular.

Bu ebadın mesahasına ümitle muvaffak olunduğuna dair meşâhîr-i hey'et-şinâsândan [Kamil Flamaryon]⁶⁹ şöyle söyler:

“Kevâkib-i dûr-binîden madut olan küre-i arzımızın ahâlî-i hurde-bînîsi, şümûs-u muharreke-i cesîmeden bizi tefrik eden mesâfe-i nâ-mütenâhîyi acep ne vasıta ile mesahaya muktedir oluruz? Bu gibi bir arzu ve niyet hudûd-ı beşeriye haricinde değil midir? Asgariyyet-i arziyye ile vüs'at-i nâ-mütenâhîye-i Semavîye beynindeki mübayenet, asgar-ı nâ-mütenâhî olan insanın semâyâ ref'-i fikr ü hayâli hakkındaki cesâret-i küstâhânesine irâs-ı kesl ü atâlet eylemez mi? Hayır! Ümîd-i beşer nâ-mütenâhîdir.[317]

⁶⁹ Camille Flammarion 1842-1925, Fransız astronom ve yazar.

İktidâr-ı dehâet ise, ümîd-i beşer gibi, irtifâât-ı gayr-ı mutasavvirenin ta bâlâ-yı müntehâsına suûd ve terfî edererek esîr-i ulvînin letafet ve azametini nazar-endâz olur.

“Ümîd-i beşer, hakayık-ı ebedîye fühühâtının acep hangi noktasında tevakkuf eyleyecek? Zamân-ı hâle ne kani olacak? Ve bir sûret-i dâimiyyede firar eden âfâk müstakbele doğru per ü bâl emelini tahrikten ne vakit feragat edecektir?”

“Asla kani olmayacak! Ve bir terakkî-i ulvîye doğru pervazdan (uçma) hiçbir vakitte geri durmayacaktır! Bu, muktezâ-yı tabiât-ı beşerdir. Bu insanlığın ulviyet ve azameti îcâbâtındandır. Ve işte insanın bu ümidi saâdet-i hakikiyyesine zâmindir!”

Evet, bu kadar bedayi ve bu kadar asar ve sanayi hep ümidin sâife-i insâniyyet-perverisiyle vücuda gelmiştir. Ümit âlîdir. Ulviyeti nispetinde de mütevazıdır. Büyüklerin, küçüklerin, fakirlerin zenginlerin, bütün insanların, her saniye, her an yanında bulunur. Munis ve dest-gîr olmaya tenezzül eder.

Ey mevcudiyetin bâisi olan ümit! Senin bana himmet ve muavenetin ne kadar âlî ne kadar rûh-perverdir! Tenha kalsam, yâr-ı gam-güsârım sen olursun! Alam ve ekdara müstağrak olarak, iltica edecek hiçbir melce ve penâh bulamadığım hâlde, kendimi senin âgûş-ı şefkâtine atarım; beni müteselli ve müsterih eylesin. Ben seni ta rahm-i mâderden beri tanırım. Evvela, sen bana arz-ı dîdâr ettin! Sonra kendimi validemin kucağında buldum!

Bak! Seni refikimiz Hazreti [Naci] Kuzu manzumesinde ne dil-nişîn, ne hakimane tasvir eylemiştir!

“Ümmîd iledir bükâ-yı etfâl”

“Süt vermede bî-emel mi mâder?”

“Herkes bir ümide hizmet eyler” [318]

“Ümmîd iledir cihânda her hâl.

Sen olmasan ey hayâl-i ümîd

Kâbil midir izdiyâd-ı ömrüm

Sâyendedir imtidâd-ı ömrüm

Binler yaşa ey nihâl-i ümmîd!”

Ümit! Bilmem ki: Rahm-i maderden birlikte dünyaya gelerek tev’em mi olduk?

Hayır! Ben hata ettim! Sen kâinatla beraber halk olundun!

Ey ümîd-i ebedî! Ben senin âgûş-u mürüvvet-kede tekmîl-i enfâs edeceğim. Senden ayrılmak istemem; seni birlikte götürmek arzu ederim. Fakat benden sonra dünyada kalanların kâffesi, senin muavenetine, senin şevkat ve merhametine muhtaçtır. Hayır! Hayır! Ben yalnız gideyim; sen kal! Ebnâ-yı nev’ime tesliyet-bahş ol! Onlara rehber-i hakikî senden başka kim olacaktır? Seni beraber götürmek, kâinatı ruhsuz bırakmaktır. Dünyayı miskinler hastanesine çevirmektir! Evet, evet, dünyanın mamuriyeti ve âbâdânîsi, insanların say ve amelleriyle değil mi? Medeniyet ve terakkî-i âlî insanların âsâr-ı ulviyyeleriyle hasıl olmuyor mu? Elbette.

Sen mahvolduğun hâlde, o say ve amelden ve o âsâr-ı ulviyyeden ne eser kalacaktır? Hiç. Ben, öyle tasavvur ediyorum ki: Sen, dünyadan el çekip gitsen, faniler hâmî-i hakikîsiz kalacak ve onların düşman-ı cânı olan “rehavet” fırsatı ganimet bilerek, insanların yakasına çökecek de, herkes bulunduğu yerden harekete muktedir olamayacaktır. İşte, dünya da o zaman bir bimâr-hâne-i mesâkine dönecektir! Ümit, dünyayı, havâ-yı nesîmî gibi, ihata etmiş bir nesîm-i rûh-perverdir. Ümidin kendisine mahsus ve insanların temin [319] hayatına bâis bir nev’-i müvellidü’l-humûzası vardır. İnsan yalnız havâ-yı nesîmî ile değil, nesîm-i ümîdle de yaşar. Havâ-yı nesîmî ile hayat bulursa, nesîm-i ümîdle de mevcudiyete malik olur. Nesîm-i ümîdi teneffüs etmediği hâlde, insanlık hassasından tecerrüt eder. Bahâyim gibi yaşar.

Artık maksadımızı hülâsa edelim de sözü keselim:

“İstirahat ve saâdet-i umûmiyye, terakki ve medeniyetle hasıl olur. Terakki ve medeniyeti mutlak fen ve sanat tevlit eder. Fen ve sanatın husulü ise “gayr-ı ciddiye” ye muhtaçtır. “Gayr-ı ciddiye” ile çalışmak kuvvet ve hâhişle olur. Kuvvet ve hâhişi veren ümîd-i umûmîdir. Ümîd-i umûmî, zahm-ı umûmîye bir merhem-i devâ-sâzdır. Dünyada her hareket, her say ve amel ümitle husule gelir. İşte ben de bu “ümidi” bir büyük ümitle yazdım.

— [Sen Lui]⁷⁰nin Adaleti—

⁷⁰ Sait Louis, IX. Louis, Fransa Kralı.

[Sen Lui] ahâlisinin davave şikâyetlerini bizzat istimâ' ve teftiş ederdi. Müşarünileyhin ikametgâhı olan kadim [Lover]⁷¹ Sarayı'na girmek, himayesine şitâbân olan bi-çâregân (biçareler, zavallılar) için, serbest idi. Sarayın etrafında, korkakları tahvîf ve mucizleri tard ve def eden o muhavvif nöbetçiler görülmezdi.

Menfaatperest çavuşlara hediye takdim ile saraya girmek icap etmezdi. Tebaa ile kral beyninde hiçbir mâniaya tesadûf olunmazdı. Birisinin şikâyetini [320] mahfiyyen istimâ' etmek icap ettiği takdirde sairleri dışarı çıkarılırdı. Bunlar: “Acep hâlimiz ne olacaktır?” gibi tefekkürâtan azade idiler. Adaletten başka tavsîye ve itibar lazım değildi. Lüzûm-ı himâyesi, huzuruna çıkmak için bir unvan kâfi idi.

Müşarünileyh, tarihin gösterdiği gibi, [Vincent]⁷² Ormanı ağaçları altında bulunarak masumane eğlencelerini terk ile tebaanın arz-ı hâllerini almak ve şikâyetlerini istimâ' eylemek gibi harekât-ı âdil-ânesini ibraz etmeyi ne kadar severim! Sigar ve kibar , fukara ve mâl-dâr, herkes bilaistisna, zevk ve sefasının en germiyetli en latif bir zamanında bile huzuruna fûrce-yâb-ı duhûl olurlardı. İstirahat ve meşguliyet ve zamanları beyninde hiç fark yoktu.

Nereye giderse gitsin, muhakemesi kendisini takip eylerdi. Ağaçların yaprakları altında; çimenler üzerinde, sarayın müzehhep ve müzeyyen sakfı tahtında, velhasıl her yerde, hüküm ve hükûmet ve icrâ-yı adâlet eylerdi. Adalet ve şefkat cihetiyle, krallığı, perderliği ve hakîmliği bir yere cem etmiş idi.

Muharriri: Fenelon

[Duk Dö Burgoni]⁷³ ye Mektup

[Sen Lui] nin oğlu!

Pederini taklit et! Onun gibi: Halim, insâniyyet-kâr, mün'im, müşfik hâtır-nevâz ve hürriyet-perver ol! En küçükleri tenezzülen istikbalden çekinme! Buna azametin mani olmasın. Çünkü bu hâl, ne senin hükûmet ve haşmetine [321] hâlel irâs eder ve ne de tebaanın, hakkında olan hürmet ve riayetine nakîsa götürür. İnsanları daima nazar-ı mütâlâadan geçirmekten fariğ olma! Onları —bel bağlamayarak— istihdamı kendine öğret! Ehl-i hüner ve marifeti, ta dünyanın bir ucunda bile taharride kusur etme! Hüner

⁷¹ Louvre

⁷² Vincent

⁷³ Duke of Burgundy (İng.)

veren, ekseriyetle müstağnî olurlar, sokulgan olmazlar. Kendilerini tanıtmak isteyenler behresiz cahillerdir.

Fazilet, izdihama girmez. Hırs ve tamah ve tazyikden azadedir. Fazilet mahviyyeti sever. Kendini unutturmak ister.

Erbâb-ı fazl u kemâli sen ara da bul! Müdâhin ve dil-firîblere kapılmadan sakın! Medh ü sitayişten ve harekât-ı kelb-ânedan hoşlanmadığını halka bildir! Bir hürmet-i mahsûsa ile sana muteriz olmaya mütecâsir olanlardan ve müsamaha ve iltifatından ziyade sît ve şöretini arzu edenlerden başkasına asla itimat etme! İhtiyâc-ı zamân nispetinde, kemalini ve gayret-i fikriyyeni göstermenin tam zamanı bugündür. Pederin [Sen Lui] tam senin yaşında idi ki: İyilere hilmiyetin, kötülere de havf ve dehşetin bir numûne-i mücessemi idi. Geçmiş zamanın zevk ve safalarını terk et! Bir prensin hiss ve tefekkür etmeye mecbur olduğu mevâddı hiss ve tefekkür ettiğini halka göster. Sana vacip olan şey iyiler seni sevmeli, kötüler senden korkmalı ve bütün halk sana tazim eylemelidir. Kendi etvâr ve harekâtını tashih ve tadile şitâb et ki: Sairlerinin ahlakını, bir sûret-i müstahsenede tehzibe çalışsın. Muhabbet-i âmmeye mazhariyet, ekdâr ve infîâlât ve zafiyetten tearrî etmektir. Muhabbet-i âmme kalbi tenşît eder. Basittir. Pek sevimlidir. Her şeyi kazanmak için herkese kendini hissettiren muhabbet-i âmmedir. Bir prens Cenabıhakk'a [322] ibadet ve hizmeti bir münzevi gibi icra ve ifa etmemelidir. [Sen Lui] harp ve vegâda cesur, mecâlis-i meşverette efkâr ve muhâkemâtın ulviyeti hasebiyle sairlerinden âlî ve hükm-i kat'î sahibi idi. Debdebe ve azametinden ve unî ve şiddetten berî idi. Tebasının fevâid-i hakîkiyyesini mucip olacak mevâdd-ı istihsaline gayret-i ciddiyye ile çalışıyordu. Herkese kendini, kraldan ziyade bir peder-i müşfik tanıtmıştı. Umûr u mesâlih-i mühimme ve meşhûrede her şeyi re'ye'l-ayn müşahade etmek âdeti idi.

Ahalisini taht-ı inzibâta alarak mesut ve emin kılmak hususunda [Sen Lui] kadar akıl ve dirayete hiçbir prens malik olamamıştır. Şâyân-ı muhabbet olanları ciddi ve samimi severdi. Fakat en ziyade sevdiğinin bile tashîh-i ahvâli hususunda ciddi idi. Zamanının ahlakına göre azamet-i vakâr ve necîb idi. Lakin sefahat ve kibr ü nahvetinden mücanebet eylerdi.

İşte pederinin fazâil-i ahlâkı başlıca bunlardan ibaret olup tahtından evvel fazâilinin varisi olmaya çalış! İhtiyacâtında onun âdâtına müracaat eyle! Düşün ki: Urûk ve a'sâbında pederinin kanı deveran etmektedir. Balâ-yı âsmânda sana nazar-endâz ve senin için dua-

hân olduğunu bil ve bir gün sen de onunla birlikte şimdi bulduğu makamda hükümrân olacağını asla unutma.

Denis Papen

[Son]

Biraz sonra — kadr u itibarını bildirmemiş olan hüner ve marifetini bir daha denemek isteyerek — buhar makinesini, gemi küreklerini [323] tahrik etmeye tatbik etmeyi düşündü... “ Papen Latince yazmış olduğu bir mektubunda diyor idi ki: Nehrin cereyanı kuvvetiyle vapur yürüyordu.” Papen bu gemi ile İngiltere’ye geçmeyi kurdu. Lakin bir felâket-i avâm-pesendânenin zor ve şiddetine uğradı.

Hedef-i maksadı olan İngiltere’ye vusûlde sabırsızlık ederek bilâ-ruhsat [Vezr]⁷⁴ nehrinin mecrasını takip etmek istedi. Hakikaten bu ruhsatın istihsali beklenmeyecek kadar güç idi.

Lakin kayıkçılar başına bir büyük bela olarak vapurunu parçaladılar. Biçare mucit bu vech ile son sermayesini kaybetti yalnız sermayesini değil son ümitleri de mahvolmuş idi.

Mamafih geri dönmeyerek yoluna devam etti ve Londra’ya tekrar gitmek müyesser oldu.

Papen Londra’da vapurunu tekrar inşa edecek vesâite dest-res olacağını ümit ediyordu. Hayf ki hiçbir muavenete mazhar olamadı. Bu çalışkan adamın birkaç sene daha mevcut olduğu İngiltere encümen-i dânişe göndermiş olduğu tecrübeleriyle müspettir. Bu birkaç sene esnasındaki ömrü cehd ve gayretinin mükâfatı olarak edilen cüzi iâneler ile pek sefilane geçmiş idi.

Bundan sonra hakîm-i mümâ-ileyh hakkında hiçbir malumatımız yoktur. Hâdim-i havâyic-i beşeriyye olan bu âlî kadrin vücûd-ı kıymet-dâriyyetin gayb ve fenası hangi tarihte vuku bulduğu malum değildir. O vücûd-ı âlînin hangi memleketin kara toprağına müyesser olduğu da meçhuldür.

— Mülâhaza—

“Cemiyyet-i hükemâ” mukaddimesinde haber vereceğimizi vadettiğimiz fen kurbanlarından biri de işte zavallı [Denis Papen] dir. [324]

⁷⁴ Weser

Bir nüshası 3 kuruştur.

Yirmi dört nüshanın iştirâ bedeli İstanbul için iki sim mecdiyedir. Taşra için ayrıca on kuruş posta ücreti alınır.

Merkez-i tevzî’i Babıali Caddesi’nde Arakel Efendi’nin 46 numaralı kitâb-hânesidir.

Müşteri yazılmak ve asar ihdâ buyurmak isteyenler kitâb-hâne-i mezkûre müracaat etmelidirler.

Arkadaşımız Naci’nin evvelce tabolunmuş olan “Hamiyyet” unvanlı manzûme-i târihiyyesi Arakel ve Karabet Efendilerin kitâb-hânelerinde bulunur

Arkadaşımız Nadir’in tercüme ettiği İngiliz Edîb-i âzamı “Şekspir” in “Kış Masalı” nâm romanı Köprübaşı’nda Kitâb-hâne-i Osmânî’ de bulunur.

Onuncu nüshaya kadar abone kabul olunur ve kara postası olan mahaller için postaneye verilecek fazla abone bedeline zımm edilir.

Geçen Nüshanın Tashihleri

Sayfa	Satır	Hata	Savâb (Doğru)
278	2	laş	laşı
278	4	şükranıyyet	şükran
281	27	vasatını	vasatîsini
281	27	tahminini	tahmînîsini
282	24	eylemidir	eylemelidir
283	21	heyf	hayf
285	2	âf-tâbı	âf-tâb

2.2. İmdâdü’l-Midâd Mecmuası

Fİ 1 SAFER 1303 (9 Kasım 1885)

İMDÂDÜ’L- MIDÂD

Bir cihânda var deryâ-yı dilimiz var ki bize

Dâimâ lütf-i hakîmânesi eyler imdâd

Hamd-ı eltâfını hakkıyla hamidü' l-asrın

Yazamaz ehl-i kalem bahr-ı muhîr olsa midâd

Sâhib-i imtiyâzı: Abdülkerim Sabit

Muharrirleri

Muallim Naci- Şeyh Vasfi- Necip Nadir- Abdülkerim Sabit

Maarif Nezâret-i Cefîlesinin Ruhsatıyla

İstanbul

Matbaa-i [A.K. Tozluyan]- idare-i şirket-i mürettibiye Babıalı Caddesinde Numara 34

1303 (1885)

İMDÂDÜ'L- MİDÂD

On Beş Günde Bir Neşrolunur

Adet 1

Sâhib-i İmtiyâzı: Abdülkerim Sabit

Cilt 1

Mukaddime

“Yazı yazmaya lüzum kalmayacak bir zaman gelmeyecektir.”

Bir şeyin tahriren hakkıyla tarifi mümkün olamayacağını ifade için lisanımızda mübalağa yollu kullanılan tâbirattan biri de “ağaçlar kalem, denizler mürekkep olsa” mukaddime-i faraziyyesidir.

Taallümgâh-ı âlemde lüzumu kadar taharri-i hikmetle me'lûf olmayanlar kendi itikatlarınca ma-fevku'l-avâm addolunacak **[1]** bir mertebe-i fikriyyeyi haiz oldukları zamandan itibaren artık amiyane vafına layık görecekları akvâl ve efkâr-ı ale'l- umum mevki-i iltifattan iskat etmeye ve kendi nazar-ı rağbetlerini celbedebilecek başka sözler, başka fikirler aramaya başlarlar.

Hâlbuki amiyane addeyledikleri akvâl ve efkârın içinde elbette doğruları da bulunacağından umum sırasında bunları dahi gözden düşürdükleri zaman – dünyada hakikat söylenmeye başlayalı cereyan etmekte olan kavâid-i gaflettenbulunduğu üzere– bilmeyerek redd-i hakikat etmiş olurlar.

Bu fikirde bulunanlar çocukluklarından beri bin kere işitmiş oldukları bir cümle-i hakîm-ânenin bir kere teemmül-i meâline [2] tenezzül etmek istemedikleri hâlde – kâil-i nazar-ı takdîrlerini celbetmiş bir adam olmak şartıyla– birinci defa olarak duydukları adi bir sözü dahi hülâsatü’l- hükem olmak üzere kabul eylemek istidadında bulunurlar.

Mesela erbâb- ı tev’hîd arasında yine hem-mezhepleri tarafından en ziyade dûçâr-ı ikfâr edilmiş olan Hazret-i Şeyh Ekber hakkında Volter’ in “Millet- i Muhammediye’ de topu bir adam yetişmiş, onu da bizden olduğu için kabul etmiyorlar.” dediğini bunlardan biri işitecek olsa şu latife-perdâzâne söze değerinden pek çok ziyade ehemmiyet verdiği hâlde Şeyh müşarünileyh ezcümle:[3]

Teemmel sutûre’l-kâinâtı fe-innehâ

Mine’l –melâi’l-a’lâ ileyke resâilü⁷⁵

dediği kendisine bildirilse bilakis buna hiç ehemmiyet vermez.

Bunun sebebi o zatın Volter’i bir hakîm-i muhterem, Şeyh’i ise hayâlât- ı tasavvufiyye ile uğraşır bir adam olmak üzere telakki etmekte olmasıdır.

Hakikat noktainazarından bakılınca Volter’ in her sözü şâyân-ı kabûl addolunamayacağı gibi Şeyh’in de her sözü şâyân-ı zühul addolunamaz. Kezalik Şeyh’in her kavli makbul sayılamayacağı gibi Volter’in de her kavli makbul sayılamaz. Şu hâlde insan “Ünzur makale ve la-tenzur menkale”⁷⁶ kâide-i hakîm-ânesine ittibâ’ [4] ile bitaraf durmalıdır ki akvâl ve efkârın nîk ü bedini temyiz için bir istidat gösterebilmiş olsun.

Noksan-ı istidâd ilcaâtından olan, kavle bakmayıp kaile bakmak seyyiesinin hakikaten şâyân-ı takbîh bulunan âsâr-ı vâzıhasından en garibi– “Müntehabât-ı Tercüman-ı Hakikat” ın cild-i evvelini mütalaa edenlerce der-hâtır edilebileceği üzere İbnü’l- Fârız’ ın:

Zidnîbi-fartı’l-hubbı fike tahayyüren

Ve’rham haşâ bi-lazzi hevâke tese’uren⁷⁷

beytiyle başlayan manzumesine dair yazdığım bazı mülâhazât arasında gösterdiğim vech ile –Şeyh Sadi’nin [5] üzerinden beş altı asır geçmiş olan “İlahî! Ne büyüsun! Senin

⁷⁵ Kâinat dizeleri çağırıştırır, onlar Allah’tan gelen mesajlardır.

⁷⁶ Söylenene bak, söyleyene değil. (Hz. Ali)

⁷⁷ (Beni) şaşırtarak sana olan aşkıma artır; haşa, affet, senin aşkın çok kıymetli.

hakkındaki tavsifâtımız nihayet buluyor. Ömrümüz ahir oluyor. Hâlbuki henüz evvel-i evsâfında bulunuyoruz. Hiç ilerleyemedik.” itirafı meydanda iken Fransa’nın asr-ı hâzir şuarâsından bulunan “Prudom” un “İnsanların hakikatini anlayamadıkları Hudâ hakkında söyledikleri sözleri işittikçe Cenabıhakk’ı bilişimizin derecesini düşünüyorum. Bakıyorum hep bir nokta-i ma’rifette duruyoruz. Hiç ilerleyemiyoruz.” demesi kabîlinden olarak iki zatın kalemlerinden hemen yek-meâl denilecek bir surette çıkan iki sözün birini beğendiğimiz hâlde diğeri beğenmemeğe kalkışmamızdır.[6]

Mesela bize “Fenelon demiş ki : —Akile bir söz söylense müfit olur gafilebin söz söylense müstefit olmaz.” denilse Telemak müellifinin bu sözünü hikmet-i mahza olmak üzere bi’t-telakki fevkalade istihsân edeceğimiz şüphesizdir. Hâlbuki beri tarafta kavâid-i fesâhattan bi’l-küllîye bihaber bir kocakarı “Dinleyene sivrisinek sazır. Dinlemeyene davul zurna azdır.” diyecek olsa zavallıyı istihza etmeyeceğimiz şüphelidir. Mamafih Fenelon’un sözüyle kocakarının tekerlemesi beyninde mealen ne fark olduğu bize sorulacak olsa bunu tayinden aciz kalırız. Hele “Onu beğeniyorsunuz da bunu niçin beğenmiyorsunuz?” derlerse bütün bütün mebhût oluruz.[7]

İşte bu kabîlden olarak “Ağaçlar kalem, denizler mürekkep olsa” tabirini dahi mukaddemât-ı âmiyâneden add ile böyle sözlerin ancak cehele lisanından sâdır olabileceği zu’unda bulunuruz.

Öyle âlem-nümâ cahilleriz ki tabîr-i mezkûru lisanımıza almağı güya haiz olduğumuz ediplik sıfatına yakıştıramadığımız hâlde bu tâbirin evvel emirde nasıl bir mevkide sarf edildiğini olsun bilmeye çalışmak şanımızdan değildir.

Bizde o hamiyet, o kudret var mı ki kütüb-i İlâhiyenin enfes ve akdesi ve mensup olduğumuz milletin yegâne medresesi olan Kur’an’ın havi bulunduğu âyâtı tettebbuve tetkik ettiğimiz sırada “Kul lev-kâne’l-bahrü midâde’l kelimâtu [8] Rabbi le nefidel bahru kable en tenfede kelimatu rabbi ve lev ci’nâ bi mislihi medâden”⁷⁸ ayetine dahi tesadüf edelim de ne demek olduğunu anlayabilelim?

Bu ayetten yalnız “denizler mürekkep olsa” meali çıkıyorsa da“ ağaçlar kalem olsa” gibi bir şey anlaşılmamakta olduğundan “ağaçlar kalem, denizler mürekkep olsa” tabirinin

⁷⁸ Kehf 109. “De ki Rabbimin sözleri için derya mürekkep olsa ve bir o kadar da ilâve getirsek dahi Rabbimin sözleri bitmeden önce deniz tükenektir.” (<https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Kehf-suresi/2249/109-ayet-tefsiri>)

tamamiyle ta'birât-ı Kur'anîyye' den olduğuna iman edilse de olabilecek gibi görünür.” yollu bir itiraz eden olursa “Ve lev enne mâ fil ardı min şeceretin aklâmun vel bahru yemudduhu min ba'dihî seb'atu ebhurin mâ nefidet kelimâtullâh”⁷⁹ ayetinden haberdar olmamak gibi bir büyük gaflette bulunduğunu itiraftan başka bir şey yapmış olamaz.

Kudemâ-yı urefâmızın bir tenbih-i tabîat-şinâsâneysi [9] havi bulunan “Bilirsin ki bilmezsin. Bir bilene sormazsın. Bilirsin ki sorunca bilirler ki bilmezsin.” bilmeceisinin hükmü bizde tamamiyle mütehakkıktır. Bilmediğimiz şeyleri bilenlere sorup da zımnen ilân-ı cehl eylemiş olmak azametimize dokunur.

Ağrebdir ki bu tavr-ı cehûlâneysi ekseriya ulûm-ı millîyemizi tahsilden müstağni(doygun) bulunduğumuzu ima yolunda izhar eyleriz. İşte onun içindir ki mesela bir Fransız şairi olan Jilber' in (Gilbert) :

“Les malheureux sont ses enfants.”

dediğini biliyoruz da milletimizin fahrü'l-ekâbiri bulunan Hazret-i Mevlâna'nın ondan bunca sene evvel: [10]

“Goft etfâl mennend in evliyâ”⁸⁰

dediğinden haberimiz bile olmuyor.

Tuhaftır ki Osmanlı şuarâsının ara sıra zevk-i bâdeden bahsetmekte olmalarını şî'r-i millîmiz için bir büyük ayıp addetmek isteyenler pîr-i müşârün-ileyhin:

Men in u ân nedânem sermest-i câm-ı aşkem

Mutrıp bi-zen nevayî sâkî bî-dih piyâle⁸¹

beytiyle biten gazel-i meşhûrunu tezyif etmek derecelerine kadar sevk-i cür'et eylemekte oldukları hâlde yine Jilber'in:

*“Buvons, Doris, profitons de ce jour”*⁸²[11]

⁷⁹ Lokman 27. “Şayet yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de arkasından yedi deniz yaratılarak (mürekkep olsa) yine Allah'ın sözleri (yazmakla) tükenmez. Şüphe yok ki Allah mutlak galip ve hikmet sahibidir.” (<https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir>)

⁸⁰ “O dedi ki evliyalar benim çocuklarım”

⁸¹ Çalgıcı sen çal, saki kadeh ver; Onu bunu bilmiyorum, ben kadehin âşığıyım.

⁸² “Hadi içelim Doris, bu günden yararlanalım.”

mısrayıyla başlayan manzûme-i harâbâtiyânesinde bâde-perestî cihetiyle bizden aşağı kalıp kalmadığını muvazeneye hiç lüzum görmüyorlar!

Hâl böyle iken milletin şübbân-ı erbâb-ı kalemine muttasıl ve ale'l-ıtlâk Avrupa üdebasını taklit etmeleri tavsiye olunuyor.

En ziyade sâhib-i fîkr olmak üzere tanılan ve mürebbî-i erbâb-ı şebâp sanılan adamlarımızın hâlâ bu vadilerde gezinmekte olmaları vâkıf-ı hakikat olanlarca ne mertebelerde davet-i teessüf eyleyeceği bilhassa şâyân-ı mülâhazadır.

Ne tavsiye eden ne dediğini biliyor, ne de tavsiye olunan ne denildiğinden bir şey anlayabiliyor!

Vazîfe-i irşâdî böyle ifa edecek olur isek **[12]** istihsân ve istihcân hususlarında hakîm-i âdil olmadığımızı ilan etmiş olacağımızdan bize daima:

“Hafızte şeyen ve gâbetanke eşyâü”⁸³

serzenişi vârid olur, fakat biz bu şerzeniştan de bir şey anlayamayacağımız cihetle yine müteessir ve mütenebbih olmayız.

Yukarıda beyan olunduğu üzere ediplerimizin beğenmek istemeyecekleri “ ağaçlar kalem, denizler mürekkep olsa” tabirini havi bulunan mezkûr ayetlere dair bir dânişverden izahat talebinde bulundum. Başı sarıklı olmayan bir adamın böyle meâni-i Kur’ âniye’ ye vukuf arzusunda bulunuşundan pek ziyade memnun olarak dedi ki: **[13]**

“Ayetlerin hülâsa-i müfâdî ne kadar çok yazı yazılsa yine Kelimâtullahın kâmilin yazılıp arkası alınamayacağını beyandan ibarettir. Kelimâtullah nedir? İşte bu سوالin cevabı hakkıyla bilinirse ayetlerin ruhu bilinmiş olur. Çünkü “Ne kadar çok yazı yazılsa filan şeyi tamamiyle şerh etmek mümkün olamaz.” denildiği zaman bunda hallolunacak mesele o filan şeyin ne olduğunu anlamaktan ibaret olmak lazım gelir. Burası halledilince ortada eşkâl kalmaz.”

“Ayetlerdeki Kelimâtullah malumat ve makdûrât-ı İlâhiye demektir. Alîm-i Kadîr’in malumat ve makdûratı gayr-ı mütenâhî olduğu hâlde onları yazmakta istimali **[14]** farz olunan ağaçlar, denizler mütenâhidir. Bir mütenâhinin bir gayr-ı mütenâhi ile hem-devâm olamayacağı ise bedihidir. Beşerin zihn-i tengi ağaçlarda, denizlerde kesret ve vüsât

⁸³ “ Bir şeyi biliyorsan da çok şey bilmiyorsun.”

tasavvurunda bulunduğundan Kelimâtullahın kesret ve vüsatı ağaçlar kalem, denizler mürekkep olsa dahi yazılıp bitirilebilecek derecelerde olmadığı beyanıyla ifham buyurulur yoksa kâffe-i eczâsıyla beraber sahife-i bî-girân kudretinde bir küçük nokta demek olan küre-i arzın eşcâr ve bihârı bu bapta ehemmiyet götürür şeylerden değildir.”

“Hatırımda kaldığına göre âyet-i midâdinsebeb-i nüzûlu şudur ki: Muterizîn-i ahkâm-ı Kur’aniyenin ser-âmedânından olan “Hayy Bin Ahtab”⁸⁴ bir gün huzûr-ı âlî-i Nebevîde [15] “Kitabınız — Ve men yute’l- hikmete fe-kad ûtiye hayren kesîren⁸⁵ diye insanlara ihsan olunan hikmetin hayr-ı kesîr olduğunu itiraf eylediği hâlde — Ve mâ ûtîtüm mine’l —ilmi illâ kalîlen⁸⁶ — ayetiyle ilm-i beşerin pek az bir şey olduğuna hükmediyor. Mütanakız olan bu iki sözün arası nasıl bulunabilecek?” demiş idi. Bunun üzerine insanın tahsil edebileceği ilim ve hikmet ne kadar ziyade olsa yine malumat ve mâkdurât-ı mahdûdeden ibaret bulunacağı cihetle bunun nezd-i İlâhîdeki ilim ve hikmete nispetle deryadan bir katre mesabesinde bile kalamayacağı, binaenaleyh insanın tahsil eylediği ilim ve hikmet kendisine nispetle kesir olabilmekle beraber Hakk’a nispetle kalîl addolunacağından [16] bu ayetlerin mutazammın oldukları istiksâr ve istiklal beyninde münâfât görülemeyeceği “Kul levkâne’l- bahru...” ayetinin tenziliyle İbn-i Ahtab’la beraber bütün âleme gösterilmiştir.”

“İnsanın malumat ve makdûrâtı Hüda’nın malumat ve makdûratından bir nebze değil mi? Ne kadar çalışır isek Kelimâtullahtan o kadar hisse-yâb oluyoruz. Kelimâtullahın nihayeti yok! Öyle ise insan için çalışmanın nihayeti olmalı mı? “ Utlubu’l-ilme mine’l- mehdi ile’l-lahdi”⁸⁷ teşvîk-i âlîsi hükmünce tahsile hayat ile beraber hitam vermelidir. “Nihayetine eremeyeceğim bir şeyin tahsiline niçin çalışıp durayım?” demek halâvet-i sa’yı bilmemekten ileri gelir. Asıl zevk [17] onun nihayeti olmamasındadır. Farz ediniz ki bir adamın âlemde bilmediği hiçbir şey kalmamış. Acaba bu hâlde zamân-ı tahsilinde bilmediği şeyleri bi’t-tedric öğrene öğrene nefsinde hissettiği terakkiyâtta aldığı lezzeti alabilir mi?”

“İzahı sadedinde bulunduğumuz ayet çok yazı yazmak için dahi teşvîk-i mutazammındır zannederim. İnsan tahsil eylediği ilmi neşretmekle mükelleftir. Neşr ise insandan ziyade

⁸⁴Huyeyy ibni Ahtab Resul-i Ekrem’in (A.S.M) hanımlarından Hz. Safiyye’nin babasıdır. (Uraler 2008: 474-475)

⁸⁵ “Kime hikmet verilmişse ona pek büyük bir hayır verilmiş demektir”.(2/ 269)

⁸⁶ “Ve zaten size pek az bilgiden başka bir şey de verilmemiştir.” (17/ 85)

⁸⁷“Beşikten mezara kadar ilim öğreniniz.” Hadis-i Şerif.

kalemle müyesser olur. Mademki Kelimâtullah gayr-ı mütenâhidir, insanın öğreneceği şeyler de gayr-ı mütenâhidir. Bu hâlde vesâit-i neşrinakvâsı olan yazıda dahi tenâhi tasavvur edilmemek lazım gelir. İnsanın taallüm ihtiyacından berî bulunacağı bir vakit olmayacaktır.[18] Binaenaleyh yazı yazmaya lüzum kalmayacak bir zaman gelmeyecektir. Herkes hem müteallim hem muallim olmalı. Birinden öğrenmeli, diğerine öğretmeli. Sûver-i ta'lîmin en nafii kalem vasıtasıyla olanıdır. Sâhib-i kalem bir adam yazamaz oluncaya kadar yazmalıdır. Ne yazmak lazım geleceğini ilim ve edep tayin eder.”

Dânişverin izâhât-ı mesrûdesi kemâl-i acz ve ihmalimle beraber yazı yazmak cihetince bana bile şevk-âver oldu. Buralarını benden evvel takdir etmiş olacaklarında şüphe etmediğim rûfekâ-yı kirâmın şevki ise zaten berkemaldır. Benim onlarla bu vadide hem-inân olamayacağım tabii ise de kendilerinin kudret-i ilmiyelerinden istifade [19] ile ara sıra şu mecmuaya yazı yazabileceğimi ümit eylerim.

Mecmuanın benimle başka hiçbir münasebeti olmasa bile zikrolunan midâd ayetine dair aldığım izahatın muhakemesiyle meşgul olduğu sırada zihnime lâyıh olan “İmdâdü’l-Midâd” isminin rûfeka tarafından kabule şayan görülmesi bir münasebet sayılabilir. Binâenaleyh yazı yazamasam dahi bu serlevha altında gayret-nümâ-yı tahrîr olacak arkadaşlarım namına iftihar edebileceğimi erbâb-ı insâf inkâr edemezler sanırım.[20]

Muallim Naci

Şiir Nedir Şair Kimdir?

Mütekaddimîn hükemâ mukaddemât-ı muhayyileden müellif-i kelâma şiir, ıtlak müteahhirîn ulema bu tarife vezin ve kafiyeyle ilhak etmişler.

Demek ki baîs-i rağbet olan dâ’î –i nefret bulunan meâniyi sâmi’in hayaline ilkâ eden kelama şiir deniyor. İster o kelim nefsü’l- emrde sadık olsun, ister kâzib bulunsun. Sâmi’ ister sıdkına itikat etsin, ister etmesin:

Ama cumhûr-ı şi’rde vezin ve kafiyeyle gayrıya itibar itmediklerinden muhayyel olup olmamasında sâdık bulunup bulunmamasında beis yoktur.

Binaenaleyh âsâr-ı hakîmâneyi kabul edip de eş’âr-ı rindâneyi reddetmek şiir ne demek olduğunu bilmemektir. Şiir miyâs-ı lisandır. İster şevk-engîz olsun:

“Parlıyor şimşek gibi çıktıkça sâkî gözlerim

İçtiğim peymâne-i şevkin ne parlak rengi var”[21]

beyti gibi isterse hikmet-âmiz bulunsun:

“Yürüt efkârını sen ta’n-ı düşmandan hezr itme

Rızâsın herkesin âlemde istihsal kabil mi?” beyti gibi.

Yunan şuarâ-yı meşhûresinden [Omirus] “Şiirinde kâzibsin” diyerek senin endâz- ı ta’n olan suhân-ı nâ-şinasâna cevap olarak “Şiir güzel sözden ibarettir, sıdk peygamberlerde bulunur” demiş.

“Bence her güzel söz şiirden ma’dûddur. İster manzum olsun isterse mensur bulunsun.”

Hâtîfî’nin “ Ey sipihr-i cemâlin mâh-ı nevi sana birkaç nükte söyleyeceğim iyice dinle.”

“Riştâr olmayınca küşâde-ru olarak çarşı ve pazarda tekâpu etme”

“Sana meccanen bir şey veren kimseden can verse de alma”

“Talaşın âteş-i tezden mübâadet etmesi lazım geldiği gibi eşhâs-ı rezîlenin sohbetinden tevakkî etmek lazım gelir.”

“Selsebil olsa da avân-ı civânîde şarap içme”[22]

“Gençlikte bâde-hâh olanlar âkıbetü’l- emrimi sürh ile rû-siyah oldular.”

“Gençleri iki şey harap eder: Birisi ziynete inhimâk, diğeri arzû-yı dûhter-i tâktır.”

“Hâyf ol nev-civâna hezârân hayf ki zen gibi ziyneti sever, durmayıp şarap içer.” mealinde olan:

Ey sipihr-i cemâl râme nev

Nükta-i çend kûyimet beşnev

Ta nakarde nikâb rûyet mûy

Nerevî ru kaşâde ber ser-i kûy

Her ki çizî be-râyegân dehet

Nestani eğerçi cân dehet

Mekon ez sohbet-i bedân perhîz

Hemçü hâşak haşk ez âteş-i tîz

Ta rohet-i sâde ve cemîl buved
Mey mehûr gerçi selsebîl buved
Peserani ki bâde-hâh şodend
Ez mey surh -ı rû-siyah şodend [23]

Peseran râkoned dükâr harab
Heves-i ziynet u hevâ-yı şarâb
Vay ber an peser hezerân vay
Ki bud mey-perest u hod-ârây

mesnevisi gibi Kemâl Bey hazretlerinin:

“Beşerde daim olan kemaldır. Cemal mütehavvil olur.”

“Eserde kaim olan makaldır. Meal müntakil olur.”

“Nesr-i murassâ da şiirden ma’ dûddur.”

Şiir dediğim gibi güzel sözden ibaret, şair de lisân-ı Osmanî’de inde’l- üdebâ mer’i havâss-ı terâkibe muvafık, muktezâ-yı hâle mutabık, tanzîm-i âsâra kadir olan erbâb-ı tabiattır.

Şeyh Vasfi

Gazel

Vazgeçer mi ehl-i dil sevdâ-yı zülf-i yârdan
İctinâb etmez bu yolda menea-i ağıyardan [24]
Bilmese kadr-ı hayâtı şâir zevk-i âşına
Neşvelenmezdi cihânda sâğar-ı ser-şârdan
Pirü Mansûr olan ehl-i hakikat bir zaman
Çekseler dâra çekinmez aşkını izhârdan
Feylesofan zamânın maksadı bilmem nedir
Şâiri tahkîr ile zevk-i meyi inkârdan
Hikmet-i eş’âra vâkıf olmayan bahs itmesün

Var iken erbâb-ı dil, nîk ü bed-i efkârdan

Şeyh Vasfi

Biz Neyiz?

Biz Osmanlıyız, lisanımız Osmanlıdır, vatanımız Osmanlıdır, milletimiz Osmanlıdır, ahlakımız Osmanlıdır, adabımız Osmanlıdır, medeniyetimiz de Osmanlı medeniyetidir.

Hâme-i beyânı dest-i taassub-perverâneme almadan evvel pek âlâ biliyorum ki pek çok nev-zebânân-ı teferrünc bu bendimden güceneceklerdir.[25] Fakat insan vazâif-i zimmetini ifa etmeye uğraşırken hamiyet ve milliyetden kafaları boş olanların kendisine ne nazarla bakacaklarını hiç hatıra bile getirmemesi de bir vecîbe-i mukarrere idüğünü pekâlâ bilirüm.

Bir millet efradının yekdiğerine râbıta-i ittihâdı o milletin lisân-ı millîsi bulunacağını kimse inkâr edemeyeceği gibi biz Osmanlılar'ın lisân-ı millîmiz ise Türkçe olduğunu herkes tasdik eder zannederim ve bu lisanın hâl-i hâzırına bir nazar-ı tedkîk ile bakılıyorsa pek genç ve gençliğiyle beraber pek zengin pek rengin bir lisan bulunduğunu her vakit ispat etmeye hazır olabiliriz. İspatımız lisanımızın hakayıkına vâkıf olanlara olmayıp cehlinden dolayı kefâetini görmeyenlere tevcih ederiz.

Dünyada hiçbir lisan bu kadar kendinden başka diğersinenin kâffe-i ıstılâhât ve ta'bîrâtına ve meâni-i asliyye ve fer'iyye ve mecâziyyeye mevzu bulunan kelimât-ı muhtelifesinin cümlesine malik olsun. Demek isteriz ki bir lisanın mümkün olduğu mertebe kefâet -i matlûbede bulunup bulunmadığı kefâet-i iddiâ olunan bir diğers lisanla mukabelesiyle meydana zuhur eder. Lisân-ı millîmizin ve hakikaten maksad-ı aslîleri aranılırsa millet ve vatanımızın [26] terakkisi aleyhinde bulunan birtakım garazkârân ile bunların iğfâlât-ı dîlîribâneleri efkâr-ı nâbecâlarına sapan bazı ihvân-ı vatan ulûm ve fûnûnu tahsil etmek ve belki beyne'l-ahâlî güya ifâde-i merâma bir lisân-ı kâfi olmak için bize Fransızların lisanını göstermek arzu buyurdıklarını maatteessüf gördüğümüzden işte lisân-ı millîmiz olan Türkçenin derece-i gâyede kefâetini inkâr edenlere ikrar ettirmek ümidiyle bu lisân-ı belâgât-i beyânı elsine-i ecnebiyeden Fransız lisanıyla muhakeme edelim:

Bir Türk için Fransızca İngilizce, Almanca gibi bir lisanı tahsil etmek üç seneye tevakkuf eder ise Türkçeyi o nispetle bellemek lâ-akall on seneye muhtaçtır. Yani bir Türk çocuğu

beş yaşında Türkçe ve on iki yaşında Fransızca tahsiline başlayıp iki lisanın muallimleri o iki lisanda bulunan iktidarları muadil olup müteallim ikisine bir gayret-i mütesâviye ile devam eylerse on beş yaşında iki lisanı kâfi mertebede kullanabilir. Ama denecek ki mademki Türkçe bu kadar güç ve Fransızca bu kadar kolaydır ne için kolayı güce tercih etmeyelim?

Buna cevap pek çoktur:[27]

Bence çocuk oynacağı olan Fransızca üç senede tahsil olunduğu kadar Türkçe dahi aynı zamanda tahsil olunabilir. Bu fark nereden geliyor?

Fransızca kelimâtı pek eksik olduğundan doksan dokuz demek için dört yirmi on dokuz demek iktiza ettiği gibi Fransızcada uzun, ince, eğri kılıç diyecek yerde Arapçadan, alarak Türkçede yalnız “hüsâm” deyip geçiyoruz.

On senede öğrenilen Türkçe kadar hakikaten Fransızcayı öğrenmek için daha ziyade vakit sarf olunmalıdır, zira her ne kadar Fransızların ekseriya o üç sene tahsiliyle iktifa edip elsine-i ecnebiyeden ittihazettikleri elfâzı aslını bilmeden ale’l-ımyâ kullanmakta iseler Türkçeyi layıkıyla tahsil edenler aslını bilmeden hiçbir kelime yazamazlar.

Lisân-ı Türkî Eski Türkçe, Arapça, Farisiden mürekkep olduğu gibi lisân-ı Fransevî Latince, İtalyanca, Rumca, Arapça ve daha pek çok lisanlardan müteşekkildir. Elsine-i selâse-i Türkiye’den Arapça elsine-i ecnebiyenin kâffesinden vâsi ve fûnûna elverişli olduğunu cahiller inkâr ederse bile ashap [28] itlâ’a hafi değildir. Yazıklar olsun ki bazı nadan beylerimiz Fransız lisanındaki cehilleri söyle dursun lisân-ı millîleri olan Türkçede doğru olarak iki üç satır yazmaya iktidarları yokken bir Fransız değil bir suhte bile gördükleri gibi o çocuk oynacağı olan Fransızcaya muttali’ olduklarını iftihâr ve mübahatle taslamak ümidiyle çabucak bir **[Bonjur Efendim]** yapıştırıverirler. Hâlbuki ekseriya arayıp taranırsa öğrenmiş bulundukları Fransızca denilen şey pek mahdut ve belki iki üç sözden ibaret imiş.

Daha birtakım şîk beyler mecâlis-i edebiyede söz söyler veyahut bir kitabın mukaddimesini yazarken utanmadan lisanımız pek kasırdır demeye cesaret ediyorlar. Teessüf olunur ki kendi kabahatleri olan adem-i ıtıla’larından nâşî bulsan millî-i fasîhü’l-beyân hakkında bu kadar fahiş bir cinayet irtikâp etmekten çekinmiyorlar. Mümkün olup da lisân-ı Türkînin igzâ’-yı selâsi tecessüm edebilse idi şüphesiz dünyada fazla bulunan vücutlarını yeryüzünden kaldırırdı.

Yeni bir icat meydân-ı zuhûra nümayan olup bir nâm-ı mahsûsla [29] tesmiye olunması Fransız lisân-ı mahdûdunda herhâlde münasip bir ismi bulunamadığından Latince, Rumca ve daha başkalarından alıp bir isim uyduruveriyorlar. Arabi Farisi Türkçeye göre Fransız lisanına Latince Rumca mâyesinde değil midir?

Yalnız Fransızlar değil Avrupalıların kâffesi ıstılâhât-ı fennîye-i aslîyelerini muallimleri olan Araplardan iktibas eylediklerini biz inkâr etsek acaba onlarda mı ikrar etmezler? Mümkün değildir ki zira onlar da inkâr etseler tarih-i umûmîleri de yırtıp yaksalar oyuncak lisanlarını bir anda kökünden istisâl edemezler a!...

Kâffe-i akvâm-ı ecnebîyede olduğu misillü Fransızlarda bir çocuk daha riyaziyattan hesaba başlar başlamaz en evvel görebileceği ıstılâh rakamların ism-i umûmîsi olan **Les chiffres arabes** ki erkam-ı Arabiyye ve **zero** ki sıfırdan tahrif olunmuştur. Daha ilerlese koca bir ilmin ismine **Algebre** el-cebr dediklerini görür. Yalnız riyâziyette mi zannediyorsunuz? Hayır! Her bir fende öyledir: İlm-i hey’ette **Aldebaran** aldebarân, **Zenith** semit, **Nadir** nazir – hayvanatta **Girafe** zürafa, **Algazal** elgazal, **Chameau** cemel,–[30] nebatatta **Indive** hindiye – fenn-i tasvîrde **Arabesque** Arabî – kimyada isminden maada **Alcool** el-kuhûl, **Alcali** alkali ve daha nice nice ıstılâhât-ı fennîye ve medenîyye harfenbe harf Arapçadan elsine-i ecnebiyye iktibas olunmuşken garip değil midir ki bu ahir zamanda mesele münakis olup biz ecnebilere iktibasa başlayalım? Mesela: ilm-i hey’et ilm-i felek varken **Cosmographie** kozmografi, tahtât-i arazi varken **Geographie** coğrafya, ilm-i ensâb varken **Etnographie** etnoğrafya, tabakat-ı arz varken **Geologie** ciyoloci yahut jiyoloji ne zorla demeğe mecbur olalım?

Necip Nadir

[Mabadı Var]

Şu fıkra 573 numaralı *Tarik* gazetesinde görülmüştür:

İmdâdü’l- Midâd

“*İmdâdü’l- Midâd*” unvanı altında olarak midâd marifetlerinin imdadına güvenen bazı erbâb-ı kalem ü midâd bir risâle-i lâife-i mevkuta çıkarmaya midâd-rîz say ve içtihat olmuşlar ve risâle-i mebhûs-anhânın ilk cüzünü dört beş güne kadar neşre karar vermişlerdir.[31]

Bu ashâb-ı iktidâr Muallim Naci, Şeyh Vasfî-î Berkî, Tevfikü'l-Rıza, Necip Nadir gibi mehere-i rûzgâr imişler.

Sayileri meşkûr, himmetleri mevfûr olsun.

– Mukabele–

İtikadınca idâre-i hâmede allâme, gendüm-gün bir muharrir ber-çide câme hiç lüzumu yok iken hakkımızda şu kelimeleri yazarak hakkındaki zannımızı idame etmiştir.

.....
.....
.....

Ciddî görünecek yerde hezlî, hezlî görünecek yerde ciddî görünmekten ziyade bârîd olur. Sen ne kadar bürûdet gösterirsen göster, ondan bize ne ait olur?

Zannetme ki cevapsız kalırsın. Bizden böyle aferinler alırsın! [32]

Münderecat

Mukaddime

Şiir Nedir, Şair Kimdir?

Gazel

Biz Neyiz?

Tarik Gazetesine Mukabele

Bir Nüshası 2 Kuruştur

Merkez-i tevzî'i Babıali Caddesi'nde Ohannes Efendi'nin 38 numaralı [Vatan] kitâb-hânesidir.

Mecmuaya ait umur için kütüb-hâne-i mezkûra müracaat olunur.

Muharrirlerin sair kitab-hâneler gibi [Vatan] da dahi satılmakta olan bazı asarı: Kuruş:

Hurde-furûş [Birinci Kısım]	Muallim Naci	4
“ [İkinci Kısım]	“	5
Cezebât [Mecmua-i Eş'ar]	Şeyh Vasfî	4

Sabâh-ı İnşirah [Keza]	Abdülkerim Sabit	5
Mübtekirât-ı Hesabiye	Necip Nadir	2

Fİ 15 SAFER 1303 (23 Kasım 1885)

İMDÂDÜ'L- MİDÂD

Bir cihânda var deryâ-yı dilimiz var ki bize

Dâimâ lütf-i hakîmânesi eyler imdâd

Hamd-ı eltâfını hakkıyla hamidü' l-asrın

Yazamaz ehl-i kalem bahr-ı muhît olsa midâd

On beş günde bir neşrolunur.

Sâhib-i imtiyâzı: Abdülkerim Sabit

Muharrirleri

Muallim Naci- Şeyh Vasfî- Necip Nadir- Abdülkerim Sabit

Maarif nezâret-i celîlesinin ruhsatıyla

İstanbul

Matbaa-i [A.K. Tozluyan]- idare-i şirket-i mürettibiye Babıalı Caddesi'nde Numara 34
1303 (1885)

Bir İfade

Bir gazeteyi veya bir risaleyi yazan muharrirlerin cümlesi bir fikirde bulunmak lazım gelmez. Binaenaleyh bunlardan birinin yazdığı şeyle diğeri muaheze olunamaz.

Herkes kendi fikrini kendi yazar. Bunun müdafaası da yine ona düşer. *İmdâdü'l-Midâd* muharrirlerinin mesleği de budur.

Dört kişiyi bir yerde görünce onları her vech ile müttetik zannetmek mi lazım gelir?

Muharrirlerimiz erbâb-ı mütâlaayı müstefit edeceği itikadında bulundukları şeyleri yazmak hususunda müttetikler. Bununla beraber fikren beyinlerinde ihtilaf bulunabilir.

Her muharririmiz arkadaşlarına karşı dahi bitaraftır. Hariçten aleyhinde olarak bir bent yazılıp gönderilse lüzum görüldüğü hâlde risalemize dercolonmasını biperva tecviz eder.

İmdâdü'l-Midâd'ın *Tercümân-ı Hakikat* gazetesiyle söyleşmek [33] üzere tesis edilmiş bir risale olduğuna dair devereneden sözlerin hükmü olamaz. Çünkü yazardan maada her gün çıkan bir gazete ile on beş günde bir neşrolunan risale söyleşemez. Mamafih icap ettikçe *Tercüman*'a değil herkese karşı birkaç söz söyleyebiliriz.

Yanılıyorsunuz Ey Hakîm-i Edîb!

Ser-muharrir-i *Tercümân* Hazret-i Muallim aleyhine hâme-ran olmaya başladığı sıralarda faziletle mümtaz bir edip bî-enbâza “Yanılıyorsunuz Ey Edîb-i Hakîm!” diye hitap etmişti.

Muharrir-i müşârünileyhin bu hitâb-ı feylesofânesinden iktibâsen şu makaleciğime “Yanılıyorssunuz Ey Hakîm-i Edîb” unvanını verdim. Benim için bu bir şeref değil midir?

Bu şeref tamamiyle muharrir-i müşârün-ileyhe ait ise de “Yanılıyorsunuz Ey Hakîm-i Edîb!” demiş olduğumu şeref addeder ve 2212 numaralı [*Tercümân-ı Hakikat*] teki varaka-i masnua' [34] ile zîrne yazılan mütâlaât-ı medhânenin bazı noktalarına bervech-i âtî cevap vermek isterim:

Bazı şıkların varaka-i mezkûre-i *Tercümân*'ın Ermenisi tarafından yazıldığı zu'muna düştüklerini muhibbân-ı müstemi'ddin-i Midâd haber veriyorlar ise de ben derim ki bir gün evvel “*Midâdiyyûn*” un sitayişi hakkında mezkûr gazeteye dercolunan:

“*İmdâdü'l-Midâd*” unvanıyla güzel bir risâle-i mevkuta daha zînet-bahş meydân-ı intişâr olmuştur.”

“Bu risale Muallim Naci, Şeyh Vasfi, Necip Nadir, Abdülkerim Sabit gibi şimdiye kadar iktidâr-ı edebî ve kalemîlerini bihakkın ispat eylemiş olan zevat tarafından yazılmakta olduğundan erbâb-ı mütâlaanın bu risale yüzünden görecekları bârika-i edeb ve marifetten dolayı kendilerini tebrik eyler ve zevât-ı müşârünileyhin şu hizmet-i tahrîriyyede sebat göstermelerini temenni ederim.” fıkrasının:

“Evvel ne idi, ne oldu bilmem”

“*İmdâdü'l-Midâd* güzel bir risâle-i mevkuta imiş. Bunu kim demiş? *Tercümân-ı Hakikat*!...Turfa cesaret![35]

Demek ki *Tercümân* serseri şu günlerde:

“Aç sîneni gel !” dedim o şûha

Haşyetle dedi “Yürek Selânîk!”⁸⁸

Mazmununa mazhariyetten biri!...Doğrusu bu bir tevîk-i İlâhî! Bizden tebrîk-i nâ-mütenâhî!

“İmdâdü’l-Midâd” ne olmuş? Ziynet-bahş-ı meydân-ı intişâr! Nereden bu istihbar? *Tercümân-ı Hakikat*’ten!... Bu da esbâb-ı hayretten!

Şimdiye kadar iktidâr-ı edebî ve kalemîlerini bihakkın ispat eylemiş olan zevat biz miyiz? Erbâb-ı mütâlaanın yüzünden bârika-i edep ve ma’rifet görecekları risale

“İmdâdü’l-Midâd” mı?

Maşallah-gan! İşte burası iftihara şayan!

Maziyi unutma *Tercümân*! Hakkımızda evvel söylediklerin mi bühtan, yoksa bunlar mı yalan?...Evvel şöyle, sonra böyle demeklik zihî döneklık!

Hepsi bertaraf, alt yandaki sebât temennisi tuhaf!...

Kendisinin herkesten ziyade muhtaç olduğu bu temenniği:

“Bahş eyledik ‘atâsı vech-i ubûsuna” diyerek *Tercümân* Efendi’ye iade ederiz. Biz ne kadar aciz [36] olsak yine hiçbir sebatsızdan temenna-yı temenni etmediğimiz hâlde yolumuzdan gideriz.” gibi bir mukabele göreceğini muharrir-i müşârün-ileyh taakkul ederek böyle bir mukabeleye güya hedef olmamak için bu varakayı zemîn-i ittihâz ile” Midâdiyyûn” aleyhine beş buçuk sütun yazı yazmıştır.

Böyle masnu varakalar ile Hazret-i Muharrir’in kendi mesleksizliğini setre çalışması Avrupa’dan edilen duaya Afrika’dan amin dedirmesi kabîlinden olmakla ulû’l-elbâb nazarında değeri yoktur.

Bu sözüme muharrir-i müşârünileyhin “Vâkıâ gazetehanelere gönderilen risalelerin birçokları için yazılan takdîrât âsâr-ı mezkûreyi mütalaa etmeksizin ezberden yazılır.” fıkrası şahid-i âdildir.

Hazret-i muharrir “Eğer takdir ve tahsîn-i amme bizim mesleğimiz hakkında vaki olur ise âhirü’l- emr [Müstemid-dîn]-i Midâd’ı tashîh-i meslek ederek vatana ve kendilerine nafi

⁸⁸ “Çok korkmuş, çok heyecanlanmış” anlamındadır.

adamlar olurlar. Yok onların mesleği mazhâr-ı kabûl-u umûmi olur ise o hâlde [37] biz tashîh-i meslek ederek nef'-i umûmîye muâriz olmaya avdet etmiş oluruz.”

“Şu kadar var ki sözün en doğrusunu şimdiden söylemek lazım gelir ise tashîh-i mesleğe midâdiyyûnun mecbur olacaklarını zanneyleyebiliyoruz.” buyuruyorlar.

Müstemid-dîn-i Midâd’ın her birerleri tutacakları mesleği zamanıyla hamîyet-i millîye noktazarından muhakeme ederek tutmuş olduklarından – bugün güzel dediklerine yarın çirkin, yarın çirkin dediklerine öbür gün güzel diyenler gibi- hiçbir vakit döneklilik göstermezler.

Fakat muharrir-i müşârûn-ileyh “*İmdâdü’l-Midâd*” ın efkâr-ı sahîhe-i bî-tarafâneiyi havi olan mukaddimesini kabul ile tashîh-i meslek ettirilmiş olduğunu görmekle Midâdiyyûn iftihar ederler.

“El-hakku ya’lu velâ yu’la aleyh”⁸⁹

Hazret-i muharrir sözü “Şiir Nedir? Şair Kimdir?” serlevhalı makaleciğimdeki “ Yunan şua’râ-yı meşhûresinden “Omiros” “ Şiirinde kâzibsin” diye seng-endâz ta’n olan sühân-ı nâ-şinâsâna cevap olarak “ Şiir güzel sözden [38] ibarettir. Sıdk, peygamberlerde bulunur” demiş.” fıkrasına intikal ettirerek buyuruyorlar ki:

“ Midâdiyyûn’un mesleğine muarız bulunan ve onlar nezdinde “şîk” diye istihfâf edilen fırka bilir ki:

“ Evvelen – Homer [*]⁹⁰ sît enbiyanın asla vasıl olmadığı bir yerin ricalindendir. Yunanistan-ı kadîme sît-i enbiyâ asla vasıl olmamıştır.

“Sâniyen – Homer sît-i enbiyânın Yunanistan’a vasıl olamayacağı kadar eski bir zamanda gelmiş diye rivayet olunur. En yakın tahmine göre Mîlâd-ı Îsâ’dan on asır kadar evvel gelmiş imiş.”

“Salîsen – Homer’un böyle bir söz söylediği kimseden işitilemez. Zira şahsına dair hiçbir gûne ma’lûmât-ı sahîha yoktur.”

⁸⁹ Hadis: Hak yücedir, ondan yüce hiçbir şey yoktur.

⁹⁰[*]Hazret-i muharririn dostlarından Avrupa’da mükemmel tahsil görmüş bir tabîb-i mecânîn Fransızcada “Omer” in “Homer” suretinde yazılamayacağını hakk-ı dervîşânemde muâhezâtını tebşîr ettiği sırada söyledi.

“Râbi’an – Homer namında bir şairin filhakika [39] gelmiş olduğu bile muhakkikattan değildir. Zira müdekkikin-i erbâb-ı tarihten bir takımı Homer’in vücudunu inkâr etmişlerdir.

“Binenaleyh o fırkaya mensup olan birisi Şeyh Vasfî Efendi Hazretleri’ne:

– Şu fıkrayı nereden aldınız?-diye sual edecek olursa Şeyh Kefevî⁹¹-i Demevî için pancar kesilmekten başka bir hâl tasavvur olunamaz.”

İşte bu itiraza ne cevap vereceğimi şaşırdım. Benim için pancar kesilmekten başka çare kalmadı mı? Hayır hayır! Ben şimdiye kadar yüzüm kızaracak hiçbir harekette bulunmadım ve bulunmam da! Fakat Midhat Efendi Hazretlerinin mahcûb-ı iltifâtıym.

“Şeyh Kefevî-i Demevî” gibi lakırtılar ise benim için değil, sahibi için şeyn olsa gerek.

Hazret-i muharririn mucib-i hiddeti olan fıkra-i mezkûre “Omîros” serlevhalı bir bentte görülen “Kîyle lehü teksibi’l fî şî’rike gale-yüradii bişşiri’l-kelâmil hüsnil hasena ve emme’s sıdku fe’inne’l enbiya”⁹² kelâm-ı hakîm-ânesinden mütercemdir.

Bu kelam iki üç yüz sene makdem yazılmış “Tarîh-i Hükemâ”[40] ismiyle müsemma bir kitabta münderiçtir ki kitâb-ı mezkûrun Hamidiye Kütüphanesinde mevzu dolap ihtiram olduğunu erbâb-ı mütâlâa bilirler.

Şimdi kimin pancar kesilmesi lazım geleceğini kariîn-i kirâm tayin buyursunlar.

Hazret-i Muharririn İskender-i Yunanî’nin mezarı üzerinde muasırları bulunan hükemânın irat eyledikleri nutukları hâvi olan makalesine dair saadetli Ebuzziyâ Tevfik Bey Efendi’nin “İsimleri kaydedilen hakîmlerin sırasında bir de [Solon]⁹³ namı muharrerdir. Mehazınızın nasıl bir eser olduğunu bilemem. Fakat şurasını pek iyi bilirim ki [Solon] iki yüz sene evvel dünyaya gelip gitmiş bir hakîm idi. [min 640 ila 599] ve yine bilirim ki [Solon] dan sonra o namda hiçbir hakîm gelmemiş ve gelmişse bile tarih bize bildirmemiştir.” gibi fıkârât-ı itirâziyesine karşı muharrir-i müşârünileyhin “İskender-i Kebîr’in mezarı üzerinde söylenen nutukları hangi mehazdan aldığımı soruyorsun. Filan...”dedikten sonra “Bilismun isminde birisi almış makası...makası! Evet kalemi değil. Bir zamanki Kurye Doryan gazetesine başmuharrir [41] olmaya

⁹¹Kefevî, M.bin Süleyman. (Özel 2002: 185-186)

⁹² Diyor şiirinde yalan var, şiir güzel sözden oluşur, doğru sözü arayanlar enbiyalarda bulur.”

⁹³ Solon. MÖ 640-560’ta yaşadığı tahmin edilen, Atinalı devlet adamı.

şayeste bir makas almış. Nerede bir tuhaf şey görürse kesmiş. Sonra tutup *Tuhaflıklar Hazinesi* diye bir kitap çıkarmış.

“Ben de İskender’in mezarı üzerinde söylenmiş denilen makaleleri işte bu kitabın dilinde 39 numaralı sayfada gördüm. Hoşuma gitti. Tercüme ettim.” dediği gibi ben de *Tarîh-i Hükemâ*’yı mütalaa ederken kelâm-ı mezkûru görmüş ve hoşuma gittiği için mecmuama kaydetmiştim.

“Şiir Nedir? Şair Kimdir?” serlevhalı makaleciğimdeki fıkra-i mu’teriz aleyhâ kelâm-ı mezkûrun tercümesidir diyor isem göstermiş olduğum numune ile tenvîr-i müddeâ etmiş olmaz mıyım?

Hay hay! Zira *Tarîh-i Hükemâ* Bilismun makaslı filanlı bir muharririn eser-i tertîbi olmayıp ulemâ-yı İslâmiyyeden birkaç lisana vâkıf bir edîb-i sâhib-i ma’ârifin mahsulü kalmıştır.

Niçin Hatifi’nin:

Tareht-i sâde ve cemîl bûd

Mey mehûr gerçi selsebîl bûd [42]

Peseran ki bâde-hah sedend

Ez mey-i surh-u ru-siyâh sedend

Peseran râ koned dükâr harâb

Heves-i zînet ü hevâ-yı şarâb

Vay ber ân peser hezârân vây

Ki bûd mey-peresti u hod-ârây⁹⁴

beyitlerinin tercümeleri “ilâ âhîre” ile geçilivermiş. Hazret-i Muharrir’in işine geldiği için değil mi? Ona ne şüphe!

Muharrir-i pîr-gû “Şeyh Vasfi Efendi hazretleri şiirin ne olduğunu anlatmak için Homer’i, Virjil’i filanı karıştıracaklarına” diyerek söze girişip birçok lakırtı söyledikten

⁹⁴“Selsebîl olsa da avân-ı civânîde şarâb içme”

“Gençlikte bâde-hâh olanlar âkıbetü’l- emrimi sürh ile rû-siyah oldular.”

“Gençleri iki şey harap eder: Birisi ziynete inhimâk, diğeri arzû-yı dûhter-i tâkîr.”

“Hâyf ol nev-civâna hezârân hayf ki zen gibi ziyneti sever, durmayıp şarap içer.”

sonra vekâletini deruhte ettiği Efrenç-perest olan fırkanın sâderuları kadın gibi nikaplı gezdirmeyi hayallerine sığdıramayacaklarını dermeyân buyuruyorlar.

Sâde-rûları kadın gibi nikaplı gezdirmeyi hayallerine sığdıramayan fırka-i mezkûre gariptir ki kadınların rû-puş olmalarını felsefe-i nelerine mugayir görürler.

Ey muharrir-i yegâne! Acemlikte itham olunan Hatifi'nin mesnevisinin muğâyir-i edeb olduğuna siz ve vekâletini deruhde buyurduğunuz şıklar hükmetmeseniz de beyinleri bihâr-ı gazele muhtel olmayan ashâb-ı hamîyyet muvâfık-ı hikmet bulunduğu vâkıftırlar.[43]

Hazret-i muharririn “Hele böyle bir âlây-ı lâ-yuflihûn içinde bizim Muallim Naci Efendi'nin bulunmasına hiçbir mana veremiyoruz ya? Geçenlerde *Vakit* gazetesine dercettikleri varakada bunların kendi mevtine kail olmak derecelerine kadar döneklik gösterdiklerini kendisi yazıyordu. Şimdi bunlara îade-i hayât ettirmek fikri neden lazım geliyor?” demesi eğarib-i garâibden değil midir?

Yanıyorsunuz ey hakîm-i edîb! Hazret-i Muallim kimlerin döneklik gösterdiklerini varaka-i mebhûsu'n-anhâda pekâlâ teşrih ve tavzih etmiş idi. Kari'în-i kirâm hezerâtı da döneklik gösterenlerin kimler olduklarını pekâlâ anladılar.

Binaenaleyh bu bapta izahat vermek abesle iştiğal demektir.

Şeyh Vasfi

Gazel

Hâtîf-âne sözlerim geldikçe yârin yâdına

Reşk ider Cibrîl-i fikrim kalb-i vahy-ı âbâdına [44]

İstesün edbârımı varsun rakîb-i bed-meniş

Hâme kâfildir benim âlemde istis'âdına

Şâ'ir-i vahyî aşinâ-yı 'âlem-i ma'nâ benim

Anlamak sırr-ı dili vabestedir irşâdına

Eylemem bir kimseye 'âlemde arz-ı ihtiyâc

Nâfile erbâb-ı himmet koşmasun imdâdına

Nazm-ı eş'âr eylesem bir kere dil-hâhım gibi

Eylerim hayrân cihânı feyz-i istîdâdına

Şeyh Vasfî

Köylü Kızların Şarkısı

Nişanlı Kız

1

Tepeden nasıl iniyor bakın

Şu kızın nişanlısı şânlıdır

Yaradan nazardan esirgesin

Koca dağ gibi delikanlıdır **[45]**

2

Fese bak fese ne güzel de âl

Ne de hoş belindeki morlu şal

Demedim ya ben sana bak da kal

O kadar da bakma ziyânlıdır

3

Ne kadar kızardın aman aman

Beri gel bayılma â kız hemân

Neden öyle başına çıktı kan

Yüreğin de pek hele-cânlıdır

4

Yakışıklıdır seviyor cihân

Anı ben de pek severim inan

Benim olsa bârî şu kahraman

Olamaz ne çâre nişânlıdır

5

Ne darıldın Ahmed'in oynaşı

Darılır mı adama kardâşı

Sana benziyor şu dâğın başı

Ne zaman bakılsa dumanlıdır

[46]

6

Somurtup oturma darıl da git

Bizi ihtiyâra şikâyet et

Beni istemekte olan yiğit

Daha şanlıdır daha anlıdır

Muallim Naci

Gazel

Dav'i-i irşâd iden eşhâs rehzendir bütün

Dost zannettiklerin âlemde düşmandır bütün

Çok terakkî itti fen dirlerse inkâr eyleme

Şârlatanlık, bî-hayâlık, kahbelik fendir bütün

Bak şu gülhûnlar, şu pınar başka âlemden midir

Ey diyen "Dünyâ benim çeşmimde gülşendir bütün"

Anların mâhiyetin meydâna çıksınlar da gör

Meclis-i işrette korkaklar tehemtendir bütün **[47]**

Etme şekvâ kimseden kalb-i rakîkin var iken

Her neden rikkat-pezîr oldunsa sendendir bütün

Muallim Naci

Bir Göz Gezdiriş

Bir rûz-ı keder-nümada, tenhâ

Gam-gîn idim, ettim azm-ı sahrâ
Berâber keşf-i kasvet–efzâ
Olmuştu semâya perde-i bahşâ
Gönlüm gibi kâinat muzlüm
Her manzara çeşmime müellim
Bir dağ eteğinde ettim ârâm
Yüksekçe idi misâl-ı ehrâm
Deryâya dahî olunurdu nâzır
Azdır desem ahsenü'l-menâzır
Sahrâya bakub da zevk eden kim?
Kimdir beni deşte sevk eden kim **[48]**
Heyhât! Safâ-yı dil değildi
Dehşetli bir ıztırâb-ı dildi
Efkârım o rütbe çoktu kim, âh!
Cân bâr-ı girân gelirdi Billâh
Daldıkça tefekkürâta daldım
En sonra da acz içinde kaldım
Pîşimde idüb ezel-i tecellî
Buldum bu sebeble bir teselli
Hâl-i beşeri tefekkür ettim
Binlerce safâ tasavvur ettim
Gördüm ki sonu cefâ imiş hep
Lezzet sanılan ezâ imiş hep
Ama gönül olmadı mübeşşer
Encamına vâkıf olmak ister

Halimce ben eyledim tefekkür
Ahvâli şu yolda tasavvur:
Bir şûhu sever esîr olursun
Zâhirde de birâz safâ bulursun [49]
Ahlâkı bozuk çıkarsa şâyed
Bilmem ne yaparsın ey mukayyed
Terk et diyelim o şûhu, o dem
Efkârından gider mi! –Bilmem
İşte bu da bir azâb-ı vicdân
Bulmaz buna çâre olsa Lokmân
Bir zühre-i nev demîde-gâhı
Envârına cezb ider nigâhı
Dîdenden onu diriğ idersin
Ol câzibeye şaşar gidersin
Bir lahza geçer, bakınca tekrâr
Bîçâre çiçekte kalmaz envâr
Dersin sonuna olunca âgâh
Kopmuş kurumuş sararmış eyvâh!
İşte bu da bir hazîn temâşâ
Bir çâresi varsa eyle ihyâ
Bir yerde güzel sadâ duyarsın
Âhengine sen dahî uyarsın [50]
Bir nağme ki doldurur cihânı
Raksa getirir cihânîyânı
Ta'kîb eder ol nevâyı ol dem

Bin âh ile bin sadâ-yı mâtem
Bîçare imiş ki böyle inler
İnsan bunu da kederle dinler
Bir nevhâ ki ağlatır canânı
Bir âh ki titretir cihânı
Mümkün müdür olsun elem-rîz
Bir dinle de bak ne rikkat-engîz
İşte bu da bir garîb hâlet
İnsana verir hezâr hayret
Hîşânın ile gülüb dururken
Cem'iyet olur harâb birden
Firkat ile dağdâr olursun
Âzurde vü girye-bâr olursun
Yahûd birinin vefâtı, eyler

Vicdânını tâ ebed mükedder [51]

Bir yâre açar dil-i rakîka
Gelmez dile zevk bir dakîka
İşte bu da ıztırâbı câlib
Gönlündeki zevk ü şevki sâlib
Zevk eyler iken ezâ görürsün
Bir dağda gezer cefâ görürsün
Bir avcı tûfengini uzatmış
Bîçare gazâla kurşun atmış
İnsan kıyamaz iken nigâha
Mecbûr oluyor figân u âha

Kaçmak diler ihtiyârî gitmiş
Çırpınmadan iktidârî bitmiş
Mâni' oluyor firâra hâli
Kuşun ayağında yok mecâli
Avcı başucunda hâinâne
Bakmakta şikâr-ı hûn-feşâna
Eyler, bu da
Bul gayrı sen ıztırâba tedbîr [52]
Gâhî iderim, belâ-yı tekellûf
Bir şâd familyâyâ tesadûf
Evlâd u peder besîm-i mes'ûd
Mâder de dahî o neşve mevcûd
Tıflı kucağında hâba varmış
Nevzâdını âşıkâne sarmış
Ezvâkını kûdek ile bulmuş
Vidânı muhabbetle dolmuş
Bin bûseye kanmıyor da mâder
Okşar çocuğun, tebessüm eyler
Koynunda hayât-ı müste'ârî
Manzûr yüzünde bahtiyârî
İşte bu biraz safâ-nümadır
Encâmına bak ne gam-fezâdır
Bir mâder olur o dem-i hüveydâ
Pîş-i nazarında, mâtem-efzâ
Mahsûl-ü hayâtı bir çocukken

Heyhât! Ânı da kaçırılmış elden [53]

Koynumda iken mezâra vermiş

Hicrânı ile siyâha girmiş

Bir müddet için hayâtın ummuş

Cân pâresini mezâra gömmüş

Hasretle mezârına kapanmış

Yavrum! Diye yerlere uzanmış

Ağlar ağlar figâna kanmaz

Feryâdı acıklı cân dayanmaz

Göstermede mâderi gam-efzâ

Sûzişli, acıklı bir temâşâ

Bak işte bu pek kederlidir âh

Azdır buna bin fegân-ı cân-gâh

Dünyâda buna mümâsil ekdâr

Binlerce gelir canâna her bâr

İzhâr-ı misâle var mı hâcet

Gördüklerimiz eder şehâdet

Bir çehre görürsünüz ki handân

Bir diğeri ye's içinde pûyân [54]

Olmuş biri bir cihetle mes'ûd

Bir diğerrinin ümidi mefkud

Milyon ile müftehir şu gâfil

Bir lokmaya müftekir bu sâil

Bir dem bakarım güzel temâşâ

Bir anda olur küdüret-efzâ

Zindâna döner gözünde gülzâr
Ya Rab ne de çok cihânda ekdâr
Dünyada ne yapmış olsa insân
Noksanı olur azâb-ı vîcdân
Nereden alalım surûr-ı kalbi
Nerede bulalım huzûr-ı kalbi
Servetle de gelmiyor sa'âdet
Mesned de değil sezâ-yı minnet
Yok zevk ü safâda da hakîkat
Şöhret de değil mi bir esâret
Servet seni sevk eder ümîde
Encâmı ümîd olur biri de [55]
Yâhud biter 'itibâr u servet
Bir dağ-ı derûn kalır nihayet
Servet, mesned, safâ vü şöhret
Cem ' olsa da vermiyor saadet
Matlûb ise kurtuluş keselden
Âzâde bulunmalı emelden
Ammâ bu da âdeme girândır
Zîrâ emelin yeri canândır
Gâlip gelemmez hevâ-yı nefse
Tâbi olur iştihâ-yı nefse
Ciddî göremem hülâsa bir şey
Boştur sonu gam verir pey-â-pey
Abdülkerim Sabit

Alaybeyizade Naci Bey Efendi tarafından varit olmuştur:

Midâd

Olmada nâtıka pirâ-yı kalem dâd-ı midâd

Hâme dem-beste kalır olmasa imdâd-ı midâd [56]

Gerçi tasvîd ediyor rûyunu Mektubât'ın

Lîk tebyize çıkar himmet icâd-ı midâd

Yine cühhâlin elinden kalem eyler feryâd

Çeşm-i giryân iledir sûret-i feryâd-ı midâd

Masraf-ı kilik sühendâna mecâl olmaz idi

Olmasa rebah mürekkep kadar irâd-ı midâd

Neşr-i hürriyyet-i efkâr kalem-i hâdimdir

Bezl-i vücûd eylemedir hikmet-i irşâd-ı midâd

Vatan evlâdına ta'lîm fedâ-yı serdir

Kayd-ı matbu' kalem-meşreb âzâd-ı midâd

Mehmet Nuri İmzasıyla Varit Olmuştur

Nazîre-i Gazel-i Şeyh Vasfî

Bühre-yâb-ı aşk olur gönlüm rûh-ı dil-dârdan

Kesb-i feyz eyler cihân-ı hürşîd pertev-bârdan

Bir nikab-ı gayb setr itmiş cemâl-i akdesi

Gâfil olmaz bir zamân hakk-bîn olan settârdan [57]

Ârif-i vahdet-şinâsım vâkıf-ı hayret-güzîn

Bence verd-i gülşenin bir farkı yoktur hârdan

Ehl-i ağrâzın nedir bilmem hiyel ü maksadı

Şâir-i hikmet-fehimin fazlını inkârdan

Bir zaman yüz bulsa da bulmaz yine rûy-ı kabûl

Hulk-ı rû-gerdân olur elbette bed güftârdan

Biz Neyiz?

[Birinci Cüzünden Mabat]

Ama bir şeyi ifade etmek için iki kelime kullanacak yerde bir kelime kullansak daha iyi değil mi? gibi cahilane bir itiraz irat olunması muhtemeldir. Hâlbuki Fransızcadan alıp birer kelime zannedilen elfâz öyle olmayıp mürekkeptir. Mesela kendi lisân-ı millîlerini cehl edenler tarafından kullanılmakta bulunan **Cosmographie** Rumcadan me'hûz ve felek manasındaki **Cosmo** ile yazı veyahut izah manasındaki **graphie** kelimelerinden cem olunmuştur. [58]

Keza	Geographie	kelimesi	geo	arz	graphie	izah veyahut yazı
Keza	Etnographie	kelimesi	etno	neseb	graphie	izah veyahut yazı
Keza	Photographie	kelimesi	photo	güneş	graphie	izah veyahut yazı
Keza	Phonographie	kelimesi	phono	seda	graphie	izah veyahut yazı
Keza	Typographie	kelimesi	typo	harf	graphie	izah veyahut yazı
Keza	Lithographie	kelimesi	litho	taş	graphie	izah veyahut yazı
Keza	Geologie	kelimesi	geo	arz	logie	kelâm kelimelerden mürekkeptir.

Acaba! Fransızların bunları Rumcadan âhz ile terâkîb-i mahsûsa buldukları gibi biz istinâd-gâh-ı metînimiz olan Arabi veyahut Farisiye müracaat etmeye tenezzül buyurursak hangisine münasip bir terkip bulamayız?

[Bonjur] diyecek yerde niçin selamünaleyküm, sabahlar hayr olsun, merhaba ve [Adiyö] yerinde Allah'a ısmarladık demiyoruz?

Niçin Fransızca yazarken bir tek harf yanlışlığı zuhur ederse pek büyük bir hata görünüyor da lisân-ı millîmizde bir sayfada ağılât-ı fâhişenin en dehşetlisinden yirmi otuz taneden aşağı irtikâp etmişken hissedemiyoruz?

Niçin lüzumsuz yere ecnebler bizi lisanlarını kullandığımızı [59] görerek hâlimize istihza etsinler de memleketimizde oldukları hâlde lisanımızı öğrenmeye mecbur olmasınlar?

Niçin şer’-i şerîfe muhalif olarak Paris’te veyahut Londra’da bulunan bazı Şarkilere fes yerinde şapka giysin de memleketimizden taayyüş eden Paris Musevileri ve Londra misterleri şer’ilerine muhalif olmadığı hâlde şapka ile kalsınlarda şapkaları tarafımızdan tazim bile görmekte bulunsun?

Niçin “Milliyeti nisyân ederek her işimizde

Efkâr-ı frengiye tebaiyyet yeni çıktı”?

Niçin [mü’essesîn-i fûnûn] ve daha doğrusu [müesses-i fûnûn] terâcim-i ahvâlinden bahsolunmak istenildikte hiçbir fûnûn müessisi olmayan bir takım mösyölerin giryâllerin isimleri ta’dâd olunsun da hakîkaten müessis olan şarkîlerin İbn-i Sina’dan maadası zikr edilmesin? Hâlbuki İbn-i Sina bizzat pek büyük filozof ise de müessis değildir.

Niçin Hugo gibi bir herif öldüğü zaman o kadar velveleler naralar atıyoruz da kendi âlimlerimize vacip olan riayette bulunmuyoruz? Hâlbuki Şark ahalisinden nice üdeba ve ulema vardır ki Hugo onların yanında ‘acemi çırak gibi kalır. [60]

Bu hakayık-ı sâbite evlîya-yı umûr-ı müdekkikin nezdinde malum olduğu için değil midir ki işbu asr-ı maarif-i husr [Abdülhamit] Han’ın da maarif-i millîyemiz günden güne terakki edip elsine-i ecnebîyeye pek okadar ihtiyacımız kalmamakta olduğundan Fransızcanın Maarif Nezâret-i Celîlesi’nce mekâtib-i rüştiyeden kaldırılması tensip buyrulmuştur.

Bunun için değil midir ki Mekteb-i Sultânî gibi bir mekteb-i âlîde bulunan mubassırların ekseri ahlak ve avâid-i millîyeyi bilmeyen ecnebilere iken milliyetini tanıır ve feshgîr-i vatanîlerle tebdil ve evlâd-ı vatanın ahlak ve avâidi gittikçe bozulmaması için dersane ve bahçelerde fessiz yani başı açık bulunulması men olunmuştur?

Bunun için değil midir ki bundan ta yirmi sene evvel mekâtibimizin en mühimi olan mekteb-i tıbbiye dersleri Fransızcada tedris olunurken lisân-ı millîye tahvil kılınmış ve bunun üzerine şimdiye kadar pek çok müfit ve hemen hemen kâfi diyecek kadar kitâb-ı tıbbiye telif olunmuştur?

Mekteb-i tıbbiye lisân-ı Fransevi ittihaz olunması tarafdarânı var ise onlar da Türkçeyi bilmeyen veyahut bilmek işlerine [61] elvermeyen kibriyâlardır. Lisanımızı bilmedikleri için kabahati kendine atarlarda ıstılâhâtı kâfi değildir demeye kadar iftiralarını

vardırıyorlar. İstılâhât-ı tıbbiye-i Fransevî acaba Fransızca mıdır? Değil a! Rumca Latince falandır. Bizde Arabiden Farisiden alamaz mıyız?

Mektebimizde fûnûn-u tıbbiyyemiz lisân-ı millîde okutulduğu hâlde evlâd-ı milletin feyz ve terakkisine hizmet ederken bir lisân-ı ecnebîde okutulursa ecnebilere de daha ziyade hizmet etmez mi?

Memâlik-i mahrûsa-i şâhanede dört tane tıbbiye mektebi vardır:

İkisi Dersaadet'teki Tıbbiye-i Şâhane ile Tıbbiye-i Mülkiye, biri Mısır'daki Tıbbiyye-i Mülkiye, biri de Beyrut'taki Amerikan Mektebi. Bu dört mektebin üçünde kemâl-i gayret ve terakkiyle kâffe-i fûnûn elsine-i vataniyyede okutulurken Mekteb-i Tıbbiyye-i Şâhâne'de çocuk oyuncağından ibaret bir lisanda okutulması beyhûde görüldüğünden lisân-ı millîye tahvîl olunmuştur. Beyrut'taki Amerikan Mektebi ne resmî ne de millî ve belki ecnebi bile bir mektep olduğu hâlde lisân-ı tedrîsisi memleketin lisanı olan Arapçadır. İstılâhât-ı fennîyyemiz kâfi değildir diye varit olmakta bulunan itirâz-ı eblehâneye cevap vermeye hâcet görülmüyor.[62]

Zira bir fen yahut bir ilaç hiç vücudu yok iken meydân-ı zuhûra çıktığı anda elbette Türkçede hususi bir ismi bulunmadığı gibi Fransızcada bulunmayacağı aşîkârdır. Öyle ise Fransızların lisanlarına mahsus ıstılâhât-ı lâzımeği arayıp uydurabildikleri misüllü biz niçin bulmayalım?

Mekteb-i Tıbbiyye-i Şâhâne'nin milliyet-perver saadetli Ahmet Remzi Paşa gibi bir ders nazırı ile gayretli esâtize-i vataniyyesi bulunup ebnâ-yı vatanın anbean neşretmekte oldukları kitâb-ı tıbbiye günbegün tekâsür etmekte iken lisân-ı millîmizi ve daha sahihi milliyetimizi niçin iltizam etmeyelim?

Fransızlara taklit etmek hevesine behemehâl düşmek lazım geliyorsa millet ve vataniyyete taassupla taklit edelim, arkadaşlar!

Paris'e gönderilen her bir şakirdimiz ayda yirmi beş yani senede üçyüz lirayı Fransızların hazinesine eda ettiği hâlde Şark'a mensup olduğundan velev ki en meşhur tabip olsun, velev ki Paris'te bile pek çok seneler okumuş bulunsun, velev ki gereği gibi imtihan verebilsin. Fransız doğmuş gibi bir şehâdetnâmeğe müstehak olamıyorken biz lisân-ı millîyyemizi ne vicdanla mahvetmeye uğraşalım?[63]

Acaba! Lisân-ı millîmiz her bir milletin lisanından ehliyetsiz midir ki bizden başka kâffe-i milel fûnûn-ı tıbbiyyelerini kendi lisanlarında okutmaktadırlar?

Ecnebiliğe, Frenkleşmeye o kadar merak etmenin manası var mı? Allah için! Bu revâ-yı hâkk mıdır ki her sene Paris'e gönderilen on tabip için üç bin liraya on altı senede ecnebi eline bir milyon frank itâ ediliyor? Biz bunu sarf etsek neler yapamayız?

Paris toprağına mı âşık bulunuyoruz? Yoksa tabip kelimesini hiçe sayıp doktor kelimesini milyonlarla mübayaa etmek bir hüner mi addolunur? Bizim toprağıımız daha mahsuldardır, dedik a: Lisanımız ayrı, milliyetimiz ayrı, ahlakımız ayrı, adabımız ayrı, medeniyetimiz de ayrıdır.

Ahalimiz mi zeki değildir? Ecnebilerin kendilerine soralım pek güzel cevap alırlar. Öyle ise sâye-i maarifvâye-i şehen-şâhidîde dîde-i meserret ve mefharetle görülen bu derece-i terakkîye varmışken ümidi kesip el ayak bağlayarak ecnebiliğe teslim olunmanın âlemi var mı?

Necip Nadir [64]

Sâib'de Söz

Mukaddime

Herhangi kitabın münderecatı gözden geçirilse havi olduğu sözler beyinde elfâza ait olan fesahat ve meâniye müteallik bulunan belagat cihetleriyle tefavüt bulunduğu görülür.

Bu tefavütün vücudu zaruridir. Mademki ifade olunacak meâni muhtelifdir, istimal edilecek elfâz dahi muhtelif olmak lazım gelir. Ta'bîr-i diğerle mademki elfâz arasında ihtilaf vardır, ifade edilecek meâni beyinde dahi ihtilaf bulunmak iktiza eder. [65]

Binaenaleyh iki söz her cihetle bir mertebeyi haiz olamayıp aralarında elbette tefavüt bulunur. Bu hale nazaran bir kitabın muhteviyatı beyinde fesahat ve belagatçe tesâvi aramak asâr-ı muhtelif-i tabî'at arasında ittihat görmeye çalışmak kadar münasebetsiz olur.

Her biri bir başka ma'nâ-yı müfîd olan terâkib-i müteaddenin merâtib-i kelâmiyeden bilâ-tefâvüt bir mertebeye haiz bulunması şöyle dursun manen müttehit olduğu hâlde yalnız lafzen muhtelif bulunan terkiplerde bile bu tesâvi-i derece tahakkuk edememektedir.

Mesela Hafız'ın "İnna aradnâ'l emânete ale'ssemavât-ı ve'l ardı fe ebeyne en yahmilneha ve eşfâkne minhâ ve hamel hê'l-insân innehu kâne zalûmen cehula." ⁹⁵ ayetinden muktebes olan: **[66]**

Âsman bâr-ı emânet nâtuvânist keşîd

Kur'e-i aşk be-nâm-ı men-i divâne zedend⁹⁶

beytiyle Sâib'in yine bu mealli mutazammın bulunan:

Âdemi' gerhûn be-gerîd ez girânbâri revast

Ke ânçe-i nâtuvânist borden asmân ber duş-i ust⁹⁷

beyti nazar-ı mukayeseyle alındığı zaman aralarında ifadece büyük bir fark müşahede olunur. Hafız'ın bundaki şîve-i beyânı kendisinin "lisânü'l-gayb" unvanına olan liyakatinin bir burhanı olduğu hâlde Sâib'in tarz-ı ifâdesi esâlib ifâdât-ı şâiraneinin pek sadesidir. Hatta Hafız'ın söyleyişinden zevk alan tab'-ı selîme beyt-i Sâib'in hayli girân geleceğinden şüphe yoktur. Hafız zimnen acz-i beşeriye itiraf ile beraber âyet-i mezkûrenin mealine mazhar oluşundan dolayı bir **[67]** uluvv-i cenâb gösteriyor. Sâib ise yine bunu söylemek istediği hâlde insanın bâr-ı girân altına girmiş olmasından bir şikâyet etmekle kalıyor. Hâlbuki müteahhîrinden olduğu cihetle Hâfız'ın o beytini görmüş olacağından, belki de bu beytinde onu taklit etmiş bulunacağından şüphe olmayan Sâib'in şu mazmunu ondan daha parlak söylemesi lazım gelirdi.

İnsan mukallit olmalı, fakat taklit ettiği adama bilahare tefevvuk etmelidir.

Hafız dahi:

Mâh-ı Kenânî-yi men mesned Mısr ân teşûd

Gâh ânest ki bedrûd konî zindân ra

beytiyle Hazret-i Mevlânâ'nın:**[68]**

Alâ ey Yusuf cânî çe derçah-ı beden-i mânî

⁹⁵ Azhâb 72. ayet: Biz emaneti göklere, yerküreye ve dağlara teklif ettik, ama onlar bunu yüklenmek istemediler, ondan korktular ve onu insan yükledi. Kuşkusuz insan çok zalim, çok bilgisizdir. (<https://kuran.diyaret.gov.tr/>)

⁹⁶ Gökyüzü emanetin yükünü çekemedi; aşk kurasını çektiler, bu deliye rastladı.

⁹⁷ İnsanoğlu sırtındaki yükten ağlasa yeridir, gökyüzünün taşıyamadığı yük onun omuzundadır.

Begîr in habal Kur'an râ ber â ez çâh-ı zulemânî⁹⁸

beytine peyrev ama ondan âlî söylemiş.

Hafız nâzım-ı Mesnevî'nin –celâlet-i kadrine nazaran- ancak şakirdi olabilecek bir mertebede olduğu hâlde ifâde-i şâirâne cihetiyle ona tevaffuk ederse şâyân-ı istiğrâb görülmemelidir. Feyyâz-ı Ezel'in her tabiatta tecellisi bir midir? Şems-i Tebrizî Cenâb-ı Mevlâ'yı irşada muktedir bir arif iken Mesnevî'ye benzer bir kitap vücuda getirememiştir. Seyyid Şerif'in:

Der kelâm Hâlık bîçûn ki vahy menzilest

Ki bûd “Tebbet yedâ” mânend “Ya arz'ıl-beliğ”

Demesinden de anlaşılacağı üzere derecât-ı 'i'câz [69] noktânazardan bakılınca ser-a-ser muciz olan âyât-ı Kur'âniye'de dahi tefavüt görülebileceği inde'l-belig'a müsellemtandır.

Vâkıa Kur'ân'ın her ayeti mecaz addolunabilirse de “Velekûm fi'lkassâs hayâtun”⁹⁹ gibi mertebe-i kusvâyı i'câzda olan ayetler elbette mevki'-i imtiyâzda bulunur.

Hükm-i kasâs, katilin katlini icap ettiğinden bu manaca efnâ-yı hayât demek olduğu hâlde diğer cihetten şair efrâd-ı beşere ibret-bahş olacağına ve bu vech ile a'zam-ı cinâyât olan katlin mümkün mertebe önü alınacağına mebni beka-yı hayâta hizmet etmiş olacağı hikmet-i bediasını şâmil bulunan “Ve lekûm fi'l [70] kıssâs-ı hayatün.” kelâm-ı vecîzinin şân-ı celîl-i i'câzı ne kadar itnâb edilse— hakkıyla tarif olunmaktan münehzehtir.

Bülegâ-yı Arab'dan bir haylisi bunun tanzirine çalışmışlar idi. Netice-i mesâi'de ayetin mealini bir dereceye kadar mutazammın olmak üzere “El-kâtl enfâli'l katl.”¹⁰⁰ cümlesinden güzel bir söz bulamadılar. Hâlbuki ikisini mukayese eden ashâb-ı zevk-i selîm beyinlerindeki açıklığın “Eyne's-serrâ ve's-sürriyya!”¹⁰¹ demekle de tarif olunamayacağını teslim ederler.

İki zatın —velev yek-meal bulunsun— söyledikleri sözler beyinde tefavüt bulunacağı gibi bir kitabın —Ne kadar güzel yazılmış olursa olsun—[71] havi olduğu her parçanın

⁹⁸ Ey cânın Yusuf'u, beden kuyusunda niye kaldın? Bu Kur'an ipine sarılarak karalığın kuyusundan çık!

⁹⁹“Kıssasta hayat vardır”. (Bakara /179)

¹⁰⁰ Öldürme, öldürmeyi engelle.

¹⁰¹ Yerden göğe kadar.

derece-i mütesâvîyede âlî olamacağı dahi buraya kadar verdiğimiz izahat ile bir kat daha vüzuh peyda eyledi.

Filvaki bu hâlden her kitap hissedâr ise de kitaplar tefâvüt-i merâtib-i münderecat cihetiyle dahi mütefâvittir. Birinde mesela yüzde seksen nispetinde az çok zevke muvafık söz bulunur. Diğerinde bu nispet yüzde yirmiye tenezzül eder.

Eslâf-ı şua'râ-yı milletin eş'ârını havi olan divanların ekseri ikinci kısımda dâhil olan kitaplardan addolunur. Tahminimize göre yirmi binden ziyade beyti havi bulunan *Sâib Divânı* dahi bu kabildendir.[72]

Mevlidân-ı Tebrizî olan (doğduğu yer, doğulan zaman) “Sâib Muhammet Ali”¹⁰² —ki İsfahan’da Şah Abbas-ı Sani zamanında ekâbir-i devletten ma’dûd ve Şah’ın daima iltifatına mazhariyetiyle mesut idi— Hicret’in on birinci asrı ricalindendir.

Divanında hakimane, nâsihane, âşıkane, rindane, pek dilnişîn sözler bulunduğu hâlde bâlâda ima olunduğu üzere asarının çoğu değersiz şeyler olduğundan mıdır nedir, kendisi beynü’l-ûdebâ yâve-serrü’l-kulle şöhret bulunmuştur. “İle’l kesr hükmü’l küll.”¹⁰³ hükmü burada da kendini gösteriyor.

Sâib vech-i mezkûr üzere şiirde sû-i şöhret-i gâlib bir şair olmakla zannolunduğuna göre Koca Ragıp: [73]

Baht olmayınca hüsn-i tabîat neyi müfid

Sâib de olsa halk hatâsın arar bulur

beytiyle bu hâli ima ederek Sâib gibi birçok eş’âr-ı makbûleye dahi sahip olan bir şâir-i muktedirin o suretle müştehir olmak talihsizliğine uğramasından dolayı izhâr-ı teessüf eylemiştir.

Zavallı Sâib bazı mu’âsırîni tarafından:

Şâirân şî’r-i hûş ber-gîrend

Sâibâ mânend u kâlemdâneş¹⁰⁴

gibi bir hayli tezyîfâta düçar edilmiş idi.

¹⁰² Daha çok Farsça şiirler söyleyen Azeri şairi. (Sadıkoğlu 2008: 541-542)

¹⁰³ Bütünün hükmü çoktandır.

¹⁰⁴ Şairler şiirlerini yüceltir, Sâib kalemligi ile kalır.

Tahrîk-i hased edecek kadar şöhret almış ve bununla beraber ta'n-ı erbâb-ı rekabetten azade kalmış kim vardır? Mevlâna Câmi' gibi men külli'l-vücûh büyük bir zat hakkında bile hacca gittiği sırada:

Kânûn-ı sefer çü sâz kerdi

Âheng-i reh-i hicâz kerdi [74]

Bordî sühenân-i kuhen u nev

Ez güfte-i Enverî vü Hüsrev

Divân-ı Zahîr-i Fâryâbî

Der Ka'be beduzd eger beyabî¹⁰⁵

diyenler bulunmuş idi.

İran üdebası beyinde en adi şairlerden addolunan Sâib'in divanı bizde bilakis mazhar-ı hüsn-i kabul olmuş ve Divân-ı Hafız gibi tedris olunan kütb-i edebîyye sırasına geçmiştir. Hâlbuki i'tikad-ı 'âcizânemize göre Sâib ne o kadar redde, ne de bu kadar kabule layık bir şair değildir. Eş'ârı içinde pek rengînleri bulunduğu gibi pek çirkinleri de bulunur. İyi sözü az, fena sözü çoktur. Mamafih iyileri intihap ve cem edilecek olsa güzel bir divançe meydana gelir. [75]

Tebrizli bir şair hakkında bu vech ile i'tâ-yı hükme cesaret edişimiz hadd-i tecâvüz gibi görünüyorsa da herkes fikrini söylemekte hür olduğundan bu bâbda mazur tutulacağımız ümit olunur.

Bu cesaretimiz neden hadd-i tecâvüz addolunsun ki Sâib'in ne dediğini anlamayacak kadar lisân-ı Farîsînin bigânesi değiliz?

Sâib, Tebrîzî olduğu için Türkçe de bilirmiş. Bazı eş'âr-ı Türkiyesi dahi görülmüştür. Bu lisan üzere yazdığı şeyler içinde Hunca addolunabilecek bir beyite tesadüf etmek müşkildir.

Ne ihtiyaç ki Sâkî vire şarâb sana

Ki öz piyâlesini virdi âfitâb sana

¹⁰⁵ Sefer kanununu çaldın, hicaz makamındaydı. Yeni ve eski sözlerdi, Enverî ve Hüsrev'in sözlerindendi. Zahîr-i Fâryabî'nin divanını (da) eğer Kabe'de bulursan çal.

matla’-ı bî-meâlini haiz olan en müntehap gazelinde: [76]

Şarâbından ne aceb olmasan eger ser-hoş

Bu tuzlu lebler ile neylesün şarâb sana

diyor ki şi’r-i Türkîden zevk alanlara göre bu sözün ne derecelerde bî-nemek olduğu müstağni-i izâhtır.

Vâkıâ şu’ârâ-yı ‘Acem “lâ’l-i nemekîn” kabîlinden olan tabirleri kullanırlar ama “nemekîn” vasfından maksatları gerçekten tuzlu demek değildir. Milh ve zâika-nevâz demek isterler. Bu manayı ifade için tuza müracaat edişleri milhin ekser mat’ûmâta lezzet-bahş olmasına mebnidir.

Şeyh Sadi’nin:

“Nigar-ı men çüder âyed be hande-i nemekîn” mısra’ında olduğu gibi bazen “hande” dahi “nemekîn” ile tavsif olunur. Dudağın hakikaten nemekîn olması mümkün ise de handede tuz bulunması imkânda olmamakla [77] böyle yerlerde “nemekîn”in lezzetli demek olacağına hükmedilmek lazım gelir.

Türkçenin “tuzlu”su ise Farisinin “nemekîn”i mevkiinde istimal olunamaz. Binaenaleyh Sâib’in “tuzlu lebler”i “lebhâ-yı nemekîn” makamında irat edişi pek tatsızdır.

Kendisinin Türkçesinden istifade edemeyeceğimiz tabii ise de eş’âr-ı Farisîyesinden müstefit olabileceğimiz hiçbir vakitte inkâr edilemez.

Yukarıda beyan olunduğu üzere Sâib’in ekser eş’ârı adi ise de hakimane, nâsîhâne, âşıkane, rindane pek değerli beyitleri de bulunduğundan bunları şâyân-ı mutâla’a görmemiz umûr-ı tabî’iyedendir.

Biz “Sâib’de Söz” unvanıyla yazmaya başladığımız [78] şu kitapta kendisinin âşıkane, rindane olan ebyât-ı hoş âyendesini dahi bir tarafa bırakarak yalnız hakimane ve nâsîhâne bulunan beyitlerini intihap ile bunların elfâz ve me’ânisine dair beyân-ı mülâhazât edeceğiz.

Elfâza dair olacak mülâhazalarımız Osmanlı şübbân-ı ehl-i kaleminin bu baptaki vukuflarını gereği gibi tezyide, me’âniye müteallik bulunacak mülâhazalarımız dahi onlarla beraber ‘umûm-ı erbâb-ı mütâlaanın ahlak ve efkârını tezhip ve tecdide hizmet edecektir.

“Sâib’de Söz” şimdiye kadar hiçbir mütemeddin milletin mevki’-i ehemmiyetten ıskatını tecviz edemediği edebiyat ve ahlak cihetlerini nazar-ı itinâda tutanlarca bir kitâb-ı müfid addolunmamak derece-i istihalede dir zannederiz.[79]

Kitaplarımızın müfit addolunması milletimizin edebiyat ve ahlak gibi iki mühim lazıme-i medeniyet ve insâniyetten ı’râz etmesine mütevakıftır. Bu ise müstehil değil midir?

Hususiyle şimdi millet-i İslâmiyye mükemmel adap ve mezheb-i ahlâk bir padişah-ı pür-intibâha maliktir ki her hususta menhec-i sedâd hükme salıktır. Padişahımız Gazi Abdülhamid Hân-ı Sâni revnâk-efzâ-yı taht-ı Osmânî bulundukça edebiyat ve ahlak gibi meâliden ı’râz etmeyi değil, ı’râz edenlere insan demeyi tecviz edecek bir Osmanlının vücuduna ihtimal verilemez. Cenâb-ı Hak velinimetimizin ömrü gibi milletimizin feyzini de müzdâd buyursun.

Muallim Naci[80]

Münderecat

Bir İfade

Tercümân-ı Hakikat Gazetesine Mukabele..... Şeyh Vasfi

Gazel..... “ “

Köylü Kızların Şarkısı [Nişanlı Kız].....Muallim Naci

Bir Göz Gezdiriş [Manzum].....Abdülkerim Sabit

Midâd.....Alaybeyizade Naci

Nazîre-i Gazel-i Şeyh Mehmet Nuri

Biz Neyiz? [Mabad ve Hitam].....Necip Nadir

Sâib’de Söz [Mukaddime].....Muallim Naci

Bir nüshası 3 kuruşadır.

Bu cüzden itibaren *İmdâdü’l-Midâd*’ın bir nüshası 48 sayfadan ibaret olmak üzere çıkarılmaya başlandığından bir nüsha için 3 kuruş fi tayin edilmek lazım gelmiştir.

Merkez-i tevzi’i Babıali Caddesi’nde Ohannes Efendi’nin 38 numaralı [Vatan] kitâb-hânesindedir.

Mecmuaya ait umur için kitâb-hâne-i mezkûre müracaat olunur.

1 Aded Fi 1 Rebiyülevvel 1303 (8 Aralık 1885)

İmdâdü'l- Midâd

Bir cihânda var deryâ-yı dilimiz var ki bize

Dâimâ lütf-ü hakîmânesi eyler imdâd

Hamd-ı eltâfinı hakkıyla hamidü' l-asrın

Yazamaz ehl-i kalem bahr-ı muhît olsamidâd

On beş günde bir neşrolunur.

Adet 3 Sâhib-i İmtiyâzı: Abdülkerim Sabit Cilt1

Muharrirleri

Muallim Naci- Şeyh Vasfî- Necip Nadir- Abdülkerim Sabit

Maarif nezâret-i celîlesinin ruhsatıyla

İstanbul

Matbaa-i [A.K. Tozluyan]- idâre-i şirket-i mürettibiye Babıali Caddesi'nde Numara 34
1303 (1885)

Havâdis-i Edebiyye

Kanûn-ı şî'ri bilmediğinden icrasına yeltendiği nağme arasında ve ara nağmesinde hayli tel kırmış ve mey ü mahbup aleyhinde gezinen erbâb-ı kalemden gördüğü mukabele-i velvele-perdzâneye parmak ısırılmış olan bozuk düzen meşâhîr-i şua'râ-yı zamânedden birinin [Zamane ba to nisazed, to ba zamane be saz]¹⁰⁶ mazmûn-ı meşhûruna uyarak bu günlerde söz çalmayı saz çalmaya bozduğu uzaktan uzağa işitiliyor.

Muallim Naci Efendi tarafından [Zemzeme'ye Demdeme] unvanıyla bir risâle-i intikadiyye kaleme alınmakta olduğu şayiası şu aralık tekzip olunmuştur.

Edîb-i meşhûr Mustafa Reşid Bey mevlûd-i meşîme-i karîhası olan yeni bir kitap için münasip bir isim bulmak hususunda mütehayyir kalmıştır.[81]

¹⁰⁶ Zaman geçmez, sen zamandan geçersin.

İkinci defa olarak tabedilmek üzere olan [*Âteşpâre*] nin büyüyüp daha ziyade parlayacağını düşünenlerden bağı yanık bir şairin çeşmân-ı âteşini şerâre-feşân-ı reşk olmakta imiş.

Muallim Naci Efendi'nin [*Mektuplarım*] serlevhalı eserinin birinci cüzü şu günlerde neşrolunacak ise de bu mektuplardan çoğunun kimlere yazıldığı keşfolunamayacaktır.

Şeyh Vasfi Efendi'nin [*Cezebât*] unvanlı mecmua-i eş'ârında munderiç bir gazelde görülen [*Irlama*] nehy-i hâzırına dair muhatabı tarafından gazetelere verilmek üzere yazılan gayet edibane bir varaka-i i'tirâziyenin nasılsa kaybedildiği maatteessüf işitilmiştir.

Mey û mahbûbe müteallik ebyât-ı nazm u nesrine alışmış olan bazı remîde-dilân şuara *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinin tahdîdât-ı mudhikesinden nasılsa ağlayacak derecede müteessir oldukları cihetle bu kabîlden olan asarın meydana çıkarılmamasına [82] karar vermişlerse de mahâfil-i hususiyede bunları yine kemâl-i şevk ile yekdîğere okumakta bulundukları *Tercümân-ı* müşârunileyh tarafından istihbar buyurulmakta imiş.

Tercümân-ı Hakikat'in hüsn-i nazarını kazanmış olan [şık] lardan bir haylisi edebe intisâbları olmadığını anladıklarından mı neden ise mezkûr gazetenin kendilerinden ziyade bukalemun meşrep olduğuna bi'l-ittifâk hükmederek bu hususun ilanı ile hakikatin meydana çıkarılması için *İmdâdü'l-Midâd* 'dan istimdat etmişlerdir.

Haklarını müdafaa zımnında dahi gayet avukat ve her hususta bî-sebât bir kalem aramakta iseler de bizlerde öyle kalem olmadığı umum şıklara ilan olunur.

Bazı hikâye-nüvisân tarafından bu günlerde [novel]*¹⁰⁷[83] serlevhası altında garip bir romanın neşrine başlanacağı bu türlü asar meraklıları lisanında deveran etmektedir.

Nâzımül'l-Hikem'in iki yüz beyti mütecaviz gayet ayyaşâne bir sâkî-nâme yazmış olduğu rivayet olunuyor.

Geçenlerde kendisinin vehme ittibâen mutlaka şiir söylemeye tövbe ettiğini işittiğimizden bu rivayete inanmamakta mazuruz.

Nefaset

[*]¹⁰⁷ Bu kelime Fransızca imiş. Kamûs-ı Fransevî bunu şöyle tarif ediyor: Hiçbir **homme**- hiçbir kimse - hükümsüz, itibarsız, mefsûh, bir işe yaramaz, ehliyetsiz, dirayetsiz.

Nefaseti erbâb-ı lûgat —“fâhîr u mergup bir hâl olup nâs tahsili hususunda birbiriyle tenâfûs eder olalar” diye tarif ettiklerine nazaran bir şey “nefis” olmak için herhâlde fâhîr ve mergup olması muktezidir.

Nev’-i benî beşer cibilleten muhip ve müsteid-i terakkî olduğundan dest-i mahâret ve iktidarından neşet eden şeylerde nefaset hiçbir vakit arz-ı çehre-i terakkî etmekten hali kalmamıştır. Bir şey nefis olmak ve şayeste-i râğbet bulunmak için [84] terakki etmesi lazımdır. Mesela san’at-ı resm bugün mazhar-ı terakkî olan aksâm-ı nefiseden olmakla bir şey, ma’hûd-ı İrânkarî usulde tersim edilecek olsa kimsenin tahsîn ve aferinini celbedemez. Fakat bir zaman böyle boya ve nakış güzelliğinden başka bir mahareti olmayan resimler makbûl-ı havâs ve avam olurdu. Duvarlar, tavanlar hiçbir şeye benzemeyen ve o zaman çiçek ve levha olmak üzere kabul edilen birtakım boyalı hattût ile tezyin olunur idi.

Fransızcada isabet ve letafeti Türkçe tercümesi kadar olamayan ve Fransızcada **Beauxarts** ve Türkçede “Sanâyi’-i Nefise” denilen kısımda resim, mimari dâhil olduğu gibi musiki de dâhildir.

Resim, meşhur Rafael zamanında pek o kadar terakkî etmemişken kendi fırçasının maharetini âleme tanıttırmış ve elyevm bir küçük tablosu binlerce frank kıymetinde bulunmuştur.

Avrupa’da erbâb-ı servet ve iktidardan biri salonunu tezyin etmek için Rafael’in bir tablosuna iki yüz seksen bin frank vermiştir. Bu fiyat dörtyüz senelik bir Rafael’in tablolarına verilen fiyatın hadd-ı a’zamisi olmayıp erbâb-ı malûmatın [85] haber verdiklerine nazaran Paris’te Luver Sarayı¹⁰⁸’nda muallak bir levhası iki milyon frank kıymetinde imiş.

Koca ressamın bir tek tablosu iki milyon frank kıymetinde bulunduğu vesair tablolarının dahi kıymetleri velev ki iki milyondan dûn olsun üst üste hesaba katıldığı hâlde bir Rafael’in birçok sanayi-i nefise mekteplerini vücûda getirebilecek, âsâr-ı makbûle terk edildiği hayretle mûlahaza olunabilir.

Bugün ihtimal ki Rafael kadar resim yapabilen ressam mefkûd değildir. Fakat tablosu bir milyon franka satılmaz. Rafael’in tablolarının mevki-i itibarda bulunması mahzâ Rafael

¹⁰⁸ Louvre Sarayı. Bugün Louvre Müzesi’dir.

gibi bir dâhinin sanat-ı resim pek dûn bir mertebede iken öyle bir mahâret-i icâzkâr-âne göstermiş olmasından ziyade antika mesabesine geçmesinden ilerü gelmiştir.

Rafael'den sonra da pek meşhur ressamalar gelmiştir. Fakat birisi Rafael'in gösterdiği maharet-i müceddidâneyi gösteremedi. Onun kadar şöhret olamadı.

Fransızcada **style** ve lisanımızda “tarz” ve “usul” denilen fenn-i mimârî suretleri birbirbire nazar-ı muhakeme ve tetkikten [86] imrâr olunacak olsa bunlarda da bir nefaset yani mergûbiyyet mevcut olduğunu görürüz.

İspanya'daki meşhur Elhamra ile Roma'daki Vatikan Sarayı, Londra'da da Vesminster (Westminster) Sarayı, Paris'te Panteon, Luver, Notrdam-dö-Parî, İstanbul'da Ayasofya Cami'-i Şerîfi ile Süleymâniye, Nur-u Osmâniye Bâyezid ve Şehzâde ve Eyûb ve sair cevâmî'-i Şerîfe, Bursa'daki Ulu Cami, Edirne'deki Selimiye ve memâlik-i Mahruse-i Şahânede bulunan sair makâmat-ı mübâreke ile Moskva'daki Kremlin Sarayı, İran, Hind ve Çin'de bulunan maâbid ve saraylar gözden geçirilirse fenn-i mimarinin usul-ü muhtelifesindeki nefâset-i mûtenevvieye hayran kalmamak kabil değildir.

Bu bâbda seyr ve temaşaya şayan olacak mahal ve imkâna lâ-yüad ve lâ-yuhsâ olup burada tafsîlve ta'dâdı imkânın haricindedir.

Fakat tıbaa-ibeşer manend-i ukûl muhtelif olduğundan her nazar sevdiği şeyden mahzûz olur.

İşte bu ihtilâf-ı tıbaa riayetden olmalıdır ki Avrupa'da bazı sergi-i umûmiler tesis ve küşat olduğu zaman “Arap Kasrı” “Çin Kasrı” gibi birtakım nâmlarla muhtelif tarz-ı mimârîde kasırlar bina olunur.[87]

Bu kasırlar nazar-ı temâşadan geçirilecek olsa her birinde bir letafet bulunduğu teslim olunmakla beraber muktezâ-yı millîyet hangi kasır tarz-ı millîye kârib ise anı tercih etmek tabiidir.

Fenn-i mimârî pek kadîm ve hatta zuhûr-ı ben-i beşerle hem-kadem (arkadaş)bir fen olup meşhur Ehrâm-ı Mısırîye'ye atf-ı nazar olunacak olur ise bu bâbda bir fikir hasıl edilmiş olur.

Bunlar nice bin müşkîlât ve müzahim ile vücuda getirilmiştir. Bu bapta çekilen mihenve meşâkkın derecesini anlamak için ehrâm meyanında Milâd-ı Hazret-i 'İsa'dan on iki asır evvel Mısır'da hüküm-fermâ olan “Keops” nam hükümdarın tamam yüz elli metre

irtifa’ında bina ettiği gayetcesimhiremi tasavvur etmek icap eder. Şimdiye kadar küre-i zemîn üzerinde bir irtifada hiçbir bina tesis olunmamıştır. Üç bin bu kadar sene evvel tesis ve bina olunan bu cesim müessesât ile bu kabilden sair birçok binalar ispat eder ki fenn-i mimari pek kadim bir fendir.

Müverrihînin acâib-i seb’a sırasında tadat ettikleri bu ehram sanâyi-i nefise tarihini tettebbu edenlerce medâr-ı mûlahazadır.[88]

Bugün merâkiz-i medeniye müze-hânelerini gözden geçirecek olsak görürüz ki binlerce taş kırıntıları, tuğla parçaları, kâse kırıkları —ki hadd-i zâtında bir pula değmez iken — milyonlarca lira sarf olunarak oralara idhar edilmiş ve fi’l-asl iken müzeyyen camlı dolapların raflarına muntazaman dizilmişlerdir.

“Eskiye rağbet olsa idi bât pazarına nur inerdi.”

Kavl-i mahûdunu eskilere tatbik etmek isteyenlere derizki — “Eskiye rağbet yok ise bu heykel bozuntuları, taş toprak parçaları üzerine nûr-ı zeheb ve fizza niçin bu kadar mebzûlen nazil oluyor?”

“Tarihe yardım için!”denilecek olursa bir müzenin, iki müzenin, üç müzenin velhasıl beş on müzenin tarihe yardımı oldu ise oldu mûlahazası derhâl hatırimıza tebâdûr ederek yüzlerce müzenin vücûduna bu hususta bir mana veremeyeceğimizden bu sualibir tebessüm ile geçiştiriveririz.

Buna müteakip muhatabımız tarafından—“Öyle ise hiç bir hükümet şimdi müzehâne vücûda getirmek için [89] beyhude yere masraf ihtiyar etmesin! Mademki hiçbir şeye yaramıyor imiş!” gibi bir sual irat olunduğunu görecektir olur isek o zaman ciddi bir tavırla biz de şu cevabu ‘itâ eyleriz:

—İnsan cibbilleten gıpta-keş ve hasut bir mahluk olduğundan ve ale’l-husûs bu gıpta ve hasedi meziyyât hususunda daha şiddetli bulunduğundan kimse diğer kimseden mümkün olduğu kadar geri kaldığını istemez. Hatta akılları kuvâ-yı tabiiyesine vasıl olmamış çocuklar bile oyunları esnasında koşmaya başlayacak olsalar içlerinden hangisi daha vakarlı ve gayretli ise o en ziyade cehdederek ileri geçmeye ve arkadaşlarını geride bırakmaya ikdam eder. Geride kalanlar ise yolları üzerinde taş bulunduğunu, ağaç gibi bir mâniaya tesadûf edildiğini veyahut önüne geçildiğini dermeyân ederler ki bu sebepler mahzâ kendi gıptalarını hoşnut etmek ve arkadaşları miyânında kendilerini mazur

göstermek içindir. Ya insanın merak ve tecessüsü gıpta ve hasedinden geri kalır ahvalinden midir? Bazı erbâb-ı merak vardır ki havâic-i zarûriyesinden olmadığı ve hiç de lüzum bulunmadığı [90] hâlde birçok masraflar ederek küre-i arz üzerinde ne kadar hükûmet var ise onların çıkardıkları posta pullarını toplayıp bir mecmua vücûda getirmeye çalışır. Bu zat bu meraka mutlaka birisinden görerek veya işiterek düşer olmuştur. Bu merak nereden geldi? Gıptadan değil mi? Bu meraka biraz da lüzum munzam olursa iş vücûb derecesini bile geçer. Müzehâne vücûda getirmeye kâbiliyeti olan bir devlet varsa oda devlet-i ebed-müddet Osmâniyemizdir. Zira elyevm zîr-i hükm ve adaletinde bulunan kıtaat zaten nice akvâm-ı kadîme-i muhtelifenin mehd-i zuhurları ve lahd-i inkirazları bulunmuş olmakla müdekkikâne olarak icra edilecek bir cüst ü cû-yu arazi bize pek çok asâr-ı atîka keşif ve ihraç ettirilebilir. Mesela Isparta ve Manisa civarları, Truva Harabeleri, İstanköy tarafları, Suriye cihazları ve daha sair lazım gelen mahaller bir defa daha müdekkikâne tecessüs olunacak olsa hayli asâr-ı atîka istihsal olunabilir. Avrupa'dan gelen âsâr-ı atîka dellâl ve keşşafalarının toprağımızdan sürükleyip götürdükleri şeylerden sarfinazarla bugün erbâb-ı ma'iyetinde birtakım keşşaf kulları çıkarılacak olur ise birkaç zengin müzehâne vücûda [91] getirebilecek âsâr-ı atîka keşfolunabilir. İşte biraz himmetle müzehânemizin az vakit zarfında sahip olduğu asâr-ı atîka-i nefise Avrupa zaîrlerinin nazarıdikkat ve hayretlerini fal taşı gibi açmaktadır. Bu bapta nazarıdikkat önünden uzak tutulmamaya şayan birşey varsa o da âsâr-ı atîkanın tarihe olan yardımından ziyade tarihin âsâr-ı atîkayı keşf ve istihraç hususunda daha ziyade muaveneti vardır. Zira tarih-i âsâr-ı atîka taharrîsine çıkan bir keşşaf kulunu hilkat-ı âdemden beri üzerinde iskn olunmamış mahalleri hafr ve taharriden vareste kılar.

Şimdi sadede rücu edelim:

Fenn-i mi'mârîde herhangi tarz olursa olsun nefistir. Zira mensup olduğu akvam nezdinde merguptur. Yalnız mensup olduğu akvam nezdinde mergup olmayıp akvâm-ı sâire nezdinde de makbul olunabilir. Mesela fenn-i mi'mârîde tarz-ı Arab'a Frenkler de hayran olur. Zira nefâseti aşikârdır. Hatta bu bapta bir misal olmak üzere ahiren Paris'te "Arapların Medeniyeti" namıyla tab' ve neşrolunan eser-i nefisi ele alalım.

Bu kitabın içinde harikulade olarak yapılmış olan müzehhep [92] ve mülevven resimleri gördüğümüz gibi iki şey nazarıdikkatimizi celbeder. Biri o resimlerin o kadar nefis bir suretle hakkolunup renk ve yaldız verilerek gayet latif bir tarzda tabedilmiş bulunması,

diğeride o ersâm-ı masnu'ânın irâ'e ve tasvir ettiği ebniye ve eşyanın nefasetidir. Mesela ebniye meyanında tarz-ı nefis-i Arab'da inşa olunmuş bir ma'bed-i mukaddes görürseniz letafet ve ruhaniyesiyle cezbedâr olursunuz. Eşya meyanında bir müzeyyen serîr görseniz ziynet ve debdebesine hayran kalırsınız. Resimlerin güzelliğine parmak ısıırırsınız. Kitabın metnini okursanız selis bulursunuz. “Şu eser ne kadar nefistir!” dersiniz. Zira metni nefis, tarzı nefis, resmi nefis bir eserdir. Hele cildinin nefaset ve ziynetine büsbütün hayran kalırsınız ya! Öyle ise bu eser lugatın tarifi üzere mergup ve fahir bir eser-i güzîndir.

Musikiye gelince bu da Sanâyi'-i nefiseden ma'dûd olduğu cihetle nefaseti derkârdır. Fakat nefaset mimariye misüllü ecsâm-ı sulbenin bir tarz-ı münasibde ittihat ve imalinden ibaret olmayıp birtakım esvât ve huyûtun ihtizâzatından tevellût eylemekle bu hususta semâ' hangi ihtizaza alışmış ise ondan mahzûz [93] olması bedihidir. Ma-hazâ bu hâlde mutlak ve kati olmayıp ekser semâ' hangi ihtizazda nefaset yani merğubiyet mevcut ise onu nefis ve âlâ bulur. Bu bapta mutlak ve kati bir hâl var ise o da bir musikinin mensup olduğu kavim indinde makbul ve müreccah olmasıdır.

Bizim usûl-i mûsikîmizi bir Frenk'e mutlak beğendirmeye kalkışır isek şâyân-ı dıhk bir harekette bulunmuş olacağımız derkârdır. Zira o herife zevk-i mûsîkimizi anlattırmaya çabalamak mahza onun a'sâb-ısuc'e değiştirmeye çalışmaktan başka bir şey değildir. Fakat o Freng de nefaset cihetince bir kuvve-i mümeyyize mevcut ise bir Freng “tenör”ünün okuduğu opera parçasını beğendiği gibi Suriye vadisinde devesinin üstünde hem giden hem de tegannî eden bir Arap'ın mavalını da hoş bulur, bir Türk bestesini de zevk ile dinler. Keza bir Türk tiyatrodâ hasnâ ve dilrubâ bir Frenk kızının tagannî ettiği parçayı latif ve raks-amîz bulacağı gibi hanesinde dinlediği bir şarkıyı da âlâ bulur. İşte her ikisini de hoş bulduran kuvve-i temyizdir.

Bazı müellifin müdekkikîn şiir ve inşayı da sanayi'-i nefiseden [94] addetmişlerdir. Biz burada bu isâbet-i sâibeden bahs etmeyerek bu sözümüzü derhâl şiir ve inşaya hasr eylemeyerek evvel be evvel nefaset hakkında izahatımızı biraz daha tamik edelim de badehu şiir ve inşayı da tatbik eyleriz.

Lugatın — “Nefaset fâhir u mergup bir hâldir” diye tefsir eylediğini yukarıda beyan eylemiş idik şimdi bakalım ki bir hâl ne zaman fahir ve mağrub oluyor!

Bazı it'âme vardır ki birçok zevat nezdinde makbul olduğu cihetle o taamlara “İt'âme-i Nefîse” derler. Zîra birçok kuvâ-i zâika onlarda bir lezzet bir zevk hisseder fakat o it'âme-i nefîseden her birinin nefis olduğunu teslim eylemek için onları tatmak ve badehu bir zevk hasıl etmek lazımdır. Kuvâ-i zâika bir kere onun lezzetli olduğuna hükmedildikten sonra bu hükmünden onu caydırmak biraz müşkilcedir. Bir taamın mazhâr-ı rağbet olması için mutlaka lezzetli olmasına mütevakkıf ise onun lezzetini teslim etmek için de her hâlde o taamı tadıp tenâvül etmek ve bu esnada da ondan kuvâ-i zâika kesb-i lezzet eylemek lazımdır. Demek oluyor ki bir şeye nefis ve lezzet demek için onun mahiyetini bilmek ve sonra [95] sevmek lazımdır. O hâlde [nefis denilen bir şey sevilir, sevilen bir şey de nefisdir.] kaziyye-i mantîkiyesi vücuda gelir. Burada — “ Birkaç kişinin nezdinde makbul olan bir şey diğer bir kimsenin nezdinde makbul olmayabilir.” denilecek olursa biz de —“Birşey mademki pek çok kişiler nezdinde makbuldur. Yalnız bir adamın nezdinde makbul olmasıyla o şeyin derhâl mevki-i makbuliyetten sukutu lazım gelmez!” cevabını veririz.

[Mabadı var]

Rıza

Vech

Lügat kitaplarında mübeyyin olduğu üzere bu lafz-ı ma'rûf, bir şeyin pîş-i nazara tesadüf eden ön tarafı demektir ki “Müstakbel-i küll-i şey” diye tarif olunur.

Bazı erbâb-ı tahkikin beyanına göre vech fi'l-asl Fariside “rûy” müdâriî olarak çehre manasına mevzu olup meânî-i sâiresi ondan teferru etmiştir.[96]

Lisân-ı Arabî'de bu kelime ezcümle “eşref” ve “mebde manalarında istimal olunmuştur.

Mesela “vechü'l- kavm” kavmin eşrefi demek olduğu gibi “vechü'l- dehr” dahi zamanın evveli demek olur. Arapların makam-ı tebcilde kullandıkları “Yâ vechü'l- Arab!” hitâbındaki vechin eşref manasına müfitolduğu aşikârdır.

Bizim vechi müfred olarak bu manada istimal ettiğimiz yoksa da eşrâf-ı nâsa bünye-i cem ile “vücûh” ıtlak eylediğimiz çoktur.

Lisân-ı Osmanîde veche “tarz ve suret” makamında irat olunduğu gibi “sebeup ve hikmet” mevkiinde dahi kullanıldığından şuaramız vechi çehre manasını ihâm edecek surette o vech ile istimal ederek san'at-perdâzlık göstermekten hali kalmamışlardır.

Âsâr-ı şî'riyyemiz arasında:

Vechi var hâmuş ise, icmâl-i ta'rîfât-ı 'aşk

Âşıkın simâ-yı zerd rikkat-efzâsındadır gibi pek çok beyit bulunabilir.

Araplar “Vechü'l-keîâm” tabiriyle “Sebîl-i maksûdü'l-keîâm” [97] mefhumunu irade ederek burada vechi “ûslup” mevkiinde kullanmakta olduklarından bizim lafz-ı mezkûru tarz ve suret makamında istimal edişimiz bî-vech değildir.

Arabîde “Vecdet veche keîame” denilecek olsa “Söylediği sözden maksudu ne olduğunu anlamanın yolunu budum.” meali anlaşılır.

Fusahâ-yı Arab vechi “nefs ü zat” manasına olarak dahi istimal ederler. “Vechü's-şey” şeyin nefsi, zatı demektir.

Kur'ân-ı Kerîm'de “Külli şey'in hâlikûn illâ vecheh”¹⁰⁹ nass-ı mübîni gibi bazı âyât-ı celîlede vaki olan vech lafzı “zat” ile tefsir olunmuştur.

Sûre-i Rahmân'da vaki “Külli men 'aleyha fân. Ve yebkâ vechu Rabbike zu'l-Celâli ve'l-ikrâm.”¹¹⁰ ayetini bazı muhakkikîn vech-i mezkûr üzere tefsir ettikleri sırada vechin mana-yı aslîsine nazaran lafz-ı mezkûrun Zât-ı Hakk'a ıtlakındaki letafete nakl-ı keîâm ile bir vech-i âtî izahat vermişlerdir:

“Bu ıtlâk-ı örf nâsa tamamıyla muvâfıktır. Vech-i latîfi irfân-ı hakikat-ı insanda müstameldir. Görülmez mi ki insan [98] bir şahsın yüzünü gördüğü vakit “Fılanı gördüm.” demektedir? o şahsın yalnız elini gördüğü zaman böyle dememektedir?”

“Bunun sebebi şudur ki: İnsan ekseriya hakâyık-ı eşyaya vukûfu hiss ile tahsil eder. Mesela bir şeyi görünce onun hal-i gıybetinde bilmediği ahvaline muttali olur. Hiss-i basar ise görülen şeyin kâffe-i icrâsına taalluk etmeyüb bazı eczasına taalluk der. Bununla beraber herhangi his olursa olsun bir şeyi idrak ettiği zaman akıl ona dair lazım gelen hükmü vermekten geri durmaz.”

“Mer'iyattaki hâl bu vech iledir. İnsanın yüzünde ise her biri başka manaya delalet eder bir hayli aza müctemi bulunduğundan bir âdem diğerinin yüzüne baktığı vakit yüzünü

¹⁰⁹“Ondan başka her şey yok olucudur.” (Kasas, 88)

¹¹⁰ “Yeryüzünde bulunanların hepsi fanidir. Azamet ve kerem sahibi rabbinin zatı ise baki kalır.” (Rahman /27-28)

görmediği takdirde anlayamayacağı muhakkak bulunan birtakım ahkâmın istihracına muvaffak olur. Binaenaleyh çehrenin hakikat-ı insana ve keyfiyyet-i ahvâl-i beşerriye delaleti ‘azâ-yı sâirenin delaletine kıyas kabul etmeyecek derecede ziyade olduğu tahakkuk eyler. İşte bu hikmet mebnî-i vech-i latifi hakikat-i insanda istimal edildiği gibi zât-ı Hakk’a dahi ıtlak olunur.”[99]

“Lafz-ı mezkûr badehu insandan başka ecsâmda ve ecsâmdan addolunmayan eşyada dahi istimal olunmuştur. Mesela söz hakkında bir hüküm verilmek istenildiği zaman “Şu vech-i müstahsendir, şu vech-i müstehcindir denilir.

“Bazı kütb-i fıkhiyyede mestûr olduğu üzere “Vech muvaceheden me’hûzdur.” demek yolsuzdur. Zira emr-i ber-akistir. İsm-i aslî kaideten mastardan alınmaz. Fiil mastardan, mastar ise — velev nakil ile olsun — ism-i aslîden alınır.”

“Vech-i lafzı evvela çehre manasına vaz olunarak sonradan sairmanalarda kullanıldığı gibi hükm-i iştikakın icrasıyla lafz-ı mezkûrdan — vecîh, icâh, teveccüh, muvacehe— kabîlinden olan kelimeler dahi meydana çıkarılmıştır ki bunları vâiyemend edeb-i Arab bir arif tasrif zahmetsizce tarif edebilir.”

Kelimât-ı Arabiye içinde hem ism-i aslî hem de mastar olarak istimal olunur elfâz çoktur. Ezcümle vech-i lafzı mastar olmak üzere dahi kullanılabilir.

Kamusta mukayyet olduğu üzere bu hâlde yüze vurmak [100] ve bir âdeme şerâfet cihetiyle galip olmak manalarına gelir.

Demek olur ki vech-i lafzı fî’l- asl isim olduğu hâlde sonradan mastariyete nakil olunarak o vech ile dahi istimal edilmiştir. Binaenaleyh “mastar— velev nakil ile olsun — ism-i aslîden alınır.” müeddâsının sıhhati ve lafız-ı mezkûrun muvaceheden me’hûz olduğu müddeasının sekameti tebeyyün etmiş olur.

Veche dair yazdığım şu makale ashâb-ı tettebbu’un pek o kadar teveccühünü kazanamasa bile vech-i hakikîden gafîl bazı vücûhu müstefit edeceğini ümit eylediğim cihetle makalem bu yüzden olsun ashâb-ı müşarûn-ileyhim tarafından mazhar-ı nazar-ı iltifât edilir sanırım.

Muallim Naci

Alaybeyzade Naci Bey Efendi’nindir

Gazel

Döndü bir sahn-ı hazân-ı âbâda gülşenler yine
Oldu hüzn-âver bütün sahrâda meskenlerine **[101]**
Kalmadı rûh-ı safâ-perverde âsâr-ı huzûr
Dil güzergâhında peydâ oldu rehzenler yine
Ben enîs-i yâr iken düştüm bu derd-i firkate
Dostlar! Derdimle dil-şâd oldu düşmanlar yine
Kail-i nezâre olmazken harîm-i hüsnüne
Açtı müjgân okları sînemde revzenler yine
Çâk çâk olmuş belâlardan giribânlar diriğ
Olmamış vâreste-i takbîl-i dâmenler yine
Bir tecellî ile kim ey meş'al-i Sînâ – fûrûz
Nûrdan teşkîl ede vâdiler eymenler yine
Kıtaât

Ebr-i zulmet olsa da hûrşîde hâil bir zaman
Arz eder enzâre envârın meh-i âlem-nevâz
Hamle-i düşmandan etmez iktidârım ihtirâz
Sâbitim fikrimde dâim çatlasun düşman hemân **[102]**

&

Sa'y eder şübbân millet hisseder zevk-i hayât
Payîdar oldukça sa'yi kaderi eyler izdiyâd
İbret-âmûz-ı vatandır fikrimiz parlak doğar
Hâmemiz durmaz yazar oldukça *İmdâdü'l-Midâd*

&

Şâirin kalbinde hüsnâ aşkı tevlîd eylemiş

Yalvarır yalvarması tâkat-şiken bir nevhadır
Kalb-i bî-insâfı âhından mı terkîb eyledi
Cân verir şâir, güler cânân, ne müdhiş levhadır
&

Sevemez her güzeli tab’-ı bülend şâ’ir
İntihâb etmede mâhirdir o nevresteleri
Âlemin baktığına bakmasa ma’zûr görün
Cezb eder meşreb.....si bercesteleri
&

Görmeden ağraz-ı şeytânîyeden hâlî beşer
Kalbini sâf eylemiş bir merd-i kâmil yok mudur
Mecmu-i ağraz olan vicdân fazîlet beslemez
Kîneden azâde bir vicdân-ı fâzıl yok mudur [103]

Farisiden Tercüme

Bûse va’d etmiş idin sen âşık-ı hayrânına
Leblerin hattâ kefil olmuştu bu ihsânına
Sanma matlûbundan âşık vazgeçer de boş kalır
Sen inâd it sevdiğim, ‘âşık kefilinden alır
Abdülkerim Sabit

Gazel

Gönlümün bitmek tükenmez cezbesi, nîrânı var
Yârimin vicdân-ı ribâ-i te’sîr-i hüsn ü ânı var
Nurlar yağdırdı sevdâlar uyandırdı gözü
Dîde-î sehârinin cünbüş-nûma cevalanı var

Cânına kıymet veren, vermiş olur cânânına

Âdemin bir cânı var cânın da bir cânânı var

Cân u cânân karşılaşmış hüsn ü aşk olmuş bedîd

Bâk şûr u hân-ı temâşânın ne parlak şânı var [104]

Dil ne der sevdâ ne der hâlâ anı derk ettim

Fıtratın yâ Rab ne mu'ciz feyzi var ihsânı var

Abdülkerim Sabit

Yadigâr-ı Sabâvet

Yahut — Ser-Muharrir-i Tercümân Hazretlerine Mukabele—

[Yadigâr-ı Sabâvet] tabiri sebebini beyan etmeden geçivermek münasip değildir zannederim. Fakat mesleğimiz boş şarlatanlık aleyhinde olduğu için dahi tabirin aslını göstermekte uzun uzadıya söylenmeyeceğim. Saadetli Ahmet Midhat Efendi Hazretleri'nin “Biz Neyiz?” bendimin *İmdâdü'l- Midâd*'ın birinci cüzünde dercolunan bir kısmına dair karaladığı bazı mütâlaât-ı Midhadânenin neticesi olarak efendi-i müşarûniheyhe verilecek bazı cevaplarda Arapçanın ve binnetice Türkçenin mükemmel bir lisan bulunduğunu anlatabilmek için teessüf ederim ki mahalle mekteplerinde okutulan ta'dâdın cetvel-i Arabisini yazmaya mecbur bulunuyorum. Hakîm-i edîbin bu cetveli öğrenmeye muhtaç olduğunu itiraf etmesi hatırıma mahalle mekteplerini getirdiğinden [105] bu cevâb-nâmeme [Yâdigâr-ı Sabâvet] tabirini kullandım.

Gariptir ki ser-muharrir-i *Tercümân* ve daha kısası mütercim-i *Tercümân* sâika-i hayâlât ve evhâmla toplamış olduğu [*Nevm ü Hâlât-ı Nevm*] nam eserinin delâil-i muknia-i fenniyye ile mahiyetini tanıttıran tabîb-i meşhûr Bafralı Yanko Efendi ile vuku bulan bir münazarasında “Bir bendin mabadı bitmeden itiraz ve cevap yazılması kaideden hariçtir.” dediği hâlde bizim “Biz Neyiz?” bendimizin mabadı neşrolunmazdan evvel itiraz yazmaya kalkışmıştır.

Ya Bafralı Yanko Efendi'nin itirâzâtı hitam bulduktan sonra hiç cevap verilmemesi ile bendimizin mukaddimesine itiraza kalkışıp mabadı nihayetine vardıkta geriye çekilmek daha garip değil midir?

Her ne hâl ise mü'tercim-i *Tercümân* hazretlerinin varaka-i sun'iyyesine mebni olan itirâznâmesindeki ta'rizât-ı şahsiyesine karşı bendimizin bâlâsında görünüp mu'teriz-i

aleyh olması Midhat Efendi Hazretlerinin işine elvermeyen cümleyi burada dahi tekrar ederiz:

“Bir insan vezâif-i zimmetini ifa etmeye uğraşırken hamiyet ve milliyetten kafaları boş olanların kendine ne nazarla **[106]** bakacaklarını derhatır etmemesi de bir vecîbe-i mukarrere idüğünü pek âlâ bilirim.”

Bundan sonra asıl maksada avdet edelim:

1

Ser-muharrir-i Tercümân diyor ki:—“İnsan için lazım olan şey yalnız nâtıkıyyettir. Tarifinde dahi hayvân-ı nâtık denilmiş bi’l-Arabî yahud bi’t-Türkî denilmemiş.”

Biz diyoruz ki:—Dünyada herhangi lisan olursa olsun sahibi olan milletin ahlakı, avâidi adabı anın muhafazasıyla muhafaza olunabilir. Ahlak, avâid, adap ise sizce muteber değilse bizce mukaddes ve muazzezdir. Mütercim-i *Tercümân* Hazretleri’nin itirâzâtını okuduğum sırada kendisinin ve her Osmanlının büyük bir edip tanıdığı bir zat bana dedi ki Midhat Efendi ıstilahât-ı ecnebîye taraftarlığına mazur tutulmuştur. Zira Arabiye Farisiye muttali olmadığından telif ve tesânifini tercüme ederken mukabilini bulamadığı kelimeyi Fransızca olarak sıkıştırıyor dediğine bir adamın cehli için lisanı çürütmeye rû-yi rızâ gösterelim mi? mealli irat olunan سوالım cevapsız kalmıştır.**[107]**

2

Mütercim-i Tercümân bize diyor ki:—“Zât-ı âlîlerine ricâ ederiz ki şu 215 192 229 856 241 000 000 rakamını okuyuversinler. Ama Osmanlıca okusunlar.

Dokuz yüz doksan dokuz bin dokuz yüz doksan dokuzdan sonra gelecek sayıları saymak içinl isanımızda ta’bir yoksa sayının dahi bundan ötesi yoktur”diye izhâr-ı acz mi edeceğiz?”

Biz deriz ki:—Hayır! Hayır! Yanılıyorsunuz ey hakîm-i edîb. İzhâr-ı acz etmeyeceğiz. Fakat siz rakam ile adet arasındaki farkı bilmeye muktedir olmadığınızdan rakam tesmiye ettiğiniz adedin nasıl okunabileceğini bilmemekte mazursunuz. Görüyorsunuz a. Sizi pek çok şeylerde mazur tutuyoruz. Bu adedin Osmanlıca okunmasını istiyorsunuz değil mi? Türkçe demek istediğiniz Osmanlıca Osmanlıların malumudur ki Eski Türkçe ile Arabi ve Farisiden mürekkeptir. Fransızca, İngilizce, Almanca, Rumca, Latince yok ha!....Onun için ey hakîm-i edîb! Lisanımızca Eski Türkçede bulamadığımız **[108]** ıstılâh-ı Arabî

veyahut Farisiden alırız. Arabide ise bulunmayan şey yoktur. Bahusus ki hesap ve kâffe-i riyâziyyat gibi Arapların meydana getirdikleri bir fennin ıstılahı olursa gösterdiğiniz aded-i milyon, biliyon, trilyon falanla okumaya mecbur mu olacağız zannedersiniz? Hayır! Yine yanılıyorsunuz ey hakîm-i edîb, yine yanılıyorsunuz. Her ne kadar mesele size muhavvel değilse de yoktur zannettiğiniz ıstılahatı Lâtince gibi hakikaten ölmüş bir lisân-ı ecnebîden alacak yerde her cihetten medyûnu olduğunuz lisân-ı Arabiden almaya tenezzül buyurursanız hepsini bulursunuz. Göremiyorsanız size gösterelim ama Arapçaya kulağınız alışmadığından size vahşi gelecekmiş o başka. Bir sûhteye göre [sitâtükyu] tabiri daha vahşi değil midir? İşte efendim Arapçada ta'dâd cetveli budur:

2

Rakamınız	Arapça	Fransızca, Lâtince
.	Âhâd	Ünite
.	Aşerât	Dizin
.	Miât	Saniten
.	Ulûf	Miliye
.	Aşerât-ı Ulûf	“ [109]
0	Miât-ı Ulûf	“
1	Kerrât	Milyon
4	Aşerât-ı Kerrât	“
2	Miât-ı Kerrât	“
6	Rebavât	Bilyon
5	Aşerâtü'l-Rebavât	Bilyon
8	Miâtü'l-Rebavât	Bilyon
9	Lek	Trilyon
2	Aşerât-ı Lek	“
2	Miâtü'l-Lek	“
2	Ecvâk	Katrilyon

9	Aşerâtü'l-Ecvâk	“
1	Miâtü'l-Ecvâk	“
9	Tağmât	Kantilyon
1	Aşerâtü'l-Tağmat	“
2	Miâtü'l-Tamât	“

Rakamınız daha büyük ola idi cetveli daha uzun görür idiniz. Zannıma göre bundan bir tereddüdünüz yoktur. Efendi! Efendi! Arapça mükemmeldir.

3

Hazret-i Midhat diyor ki:— “Garip şey ki dört **[110]** satırda bir kaç tenakuzlar ile birkaç da cehl-i itirâfları görülsün. Fransızca gâh üç gâh on senede öğrenilsin. Türkçenin mükemmeliyeti iddia olunurken Arabiden istimdadı zikrolunsun. Hâlbuki bir lisanın diğerinden istimdadı zaruriyetten olduğu dahi başkaca itiraf edilsin”

Biz deriz ki:—Hazret-i mütercim on ile üçün farkını bilmek için bendimizin birinci kısmını bir daha okusun orada diyor idik ki “On senede öğrenilen Türkçe kadar ilh sayfa 28 satır 9”

Türkçenin mükemmeliyeti ise Arapçadan almakta bulunduğundan ileri gelir. Acaba Fransızcayı Arapçadan Latineden Rumcadan tecrit ederseniz kaç kelimesi kalır? İnsaf ediniz ey hakîm-i edîb.

4

Hazret-i müteferrinc diyor ki: —“Yahu! Siz Araplar “kamîs” ve “kandil” tabirlerini kimlerden aldınız?”

Biz deriz ki:— El sine-i ecnebiyeden behemehâl almamalı dediğimiz yoktur. Lisanımızda bulunmaz ise alalım diyoruz bulunursa niçin almaya mecbur olalım? Ama bulunup bulunmaması lisanda bir ıtlâ'-i hakîkiye tevakkuf eder zira hiç bir iş sonu çıkmayan şarlatanlıkla netice bulamaz.**[111]**

Hatime

“Biz Neyiz?” bendimizin mabadını gördükten sonra saadetli Ahmet Midhat Efendi Hazretleri iltizâm-ı sükût ile itirazını neticesiz bırakması “Midâdiyyûn’un mesleği

mazhar-ı kabûl-i u'mûmî olur ise o hâlde biz tashîh-i meslek ederek nef'-i umûmiye muarız olmaya avdet etmiş oluruz.”mealli yazdığı fıkrayı derhatır edip hakikaten tashîh-i meslek ile nef'-i umumîye muarız olmamaya avdet etmiş olduğunu ilan etmek demektir.

Saadetli Ahmet Midhat Efendi Hazretleri Hazret-i Muallim'in mukaddimesiyle Şeyhü'ş-Şu'arânın “Yanılıyorsunuz Ey Hakîm-i Edîb!” bendini görerek Midâdiyyûn'un edebiyat mesleğini kabul ettiği misüllü “Biz Neyiz?” bendimizin mabadını görerek lisân-ı mesleğimizi dahi sükût ile kabulünü ilan etmesi bize mûcib-i memnuniyettir.

Doğrusu ya!... Bu kadar âsâr-ı müterceme sahibi saadetli Ahmet Midhat Efendi Hazretleri gibi bir zatıali himem-i inâdı terk ile sahîh-i meslek etmesi hakikaten bir tâlib-i ıslâh olduğunu gösterir.

Nihayet Efendi-i Müşarûnîleyh'e daha bir nasihatımız var ki edebiyattan fenniyetten dem vururken bir gazeteci ağzına yakışmayan şahsiyata girişmeseler iyi olur.

Necip Nadir .[112]

[Sâib'de Söz]

—1—

İhtilâf-ı küfr u dîn-i âhir be-koca mîkeşid

Hâb-ı yek hâbest u bâşed muhtelif tabirhâ

—Elfâz—

Ni'met-i Mün'imi inkâr demek olan “küfrân mukabil “şûkr û şükrân” olduğu gibi vahdâniyyeti yahut nübüvveti ve şeriatı inkâr manasına gelen “küfr” dahi “imân”ın zıddıdır.

Şeriat demek olan “dîn” beyt-i Sâib'de olduğu gibi bazen imana bedel küfrün mukabili olmak üzere irat olunur. İtaat manasına gelen “İslâm”ın dahi zıdd-ı küfr olarak zikrolunduğu vardır.

Şu ifadeden anlaşılır ki küfür lafzının asıl mukabili iman kelimesi ise de küfre karşı iman yerine din, İslâm lafızları dahi istimal olunabilir.[113]

Bu üç kelimenin küfür mukabilinde irat olunduğunu irâ'e için şu ahd-i âtiye kâfi görülür:

Küfri çü menî be-lâf asân nebuved

Muhkemter ez imân-ı men imân nebuved

Der dehr çü men yekî ve an hem kâfir

Pes derheme dehrin müselman nebuved¹¹¹

İbn-i Sina

Küfr ü dîn her dû der reheş pûyân

Vahde lâ şerîke leh gûyân¹¹²

Senai

Küfr ne İslâm ne İslâm küfr amîz ne

Hikmet îz dendânem çîst der icâd-ı men¹¹³

Urfi

Fariside “keşîden” ve müştakkatı Türkçede “çekmek” [114] ve müştakkatının müfit olduğu Meânî-i mütenevvi’ayı hemen kâmilin ifade etmekte olduğundan istimal cihetiyle, lügateyn beynindeki muvafakat-ı kâmile bulunduğu hükmedenler var ise de üdebâ-yı Acem’in istimalâtını tettebbu edenlerce tasdikinde tereddüt edilmeyeceği vech ile “keşîden” bizde incirâr ve inkılap manasına gelmekte olmasıyla bilakis muvâfakat-ı mezkûrenin nakıs olduğuna hükmedilmek lazım geliyor.

Bu istimalin ispatı için ezcümle Hafız’ın:

“Heme kârem zehûd kâmî bebed nâmi keşid âher ”

mısraıyla Asfî’nin:

“Kıssa-i râz nihân mâber sevâ-yı keşid”

mısraı gösterebilir.

Hafız’ın mısraı “hûd-gâm bir âdem olduğum cihetle her işim âkıbet bed-nâmlığa münce ve munkalib oldu.” demek olduğu gibi Asfî’nin mısraı da “Halktan gizlemeye çalıştığımız hâl rüsvalığa muncerr ve munkalib oldu.” mealinde bulunuyor.

¹¹¹ Benim gibi birinin sözle küfre girmesi kolay değildir, kimsenin imanı benden kuvvetli değildir. Felekte benim gibi imanlı biri (var ve o da) kâfir olursa felekte Müslüman kalmamıştır.

¹¹² Küfür ve din kendi yolunda koşuyor : “Vahdehü lâ şerike leh” (diye) söylemektir.

¹¹³ Kafir (de) değilim, Müslüman (da) değilim. Küfürle karışık Müslüman da değilim.

Beyt-i Sâib'deki “mikeşîd” dahi bu kabîlden olarak “müncerr ve munkalib olur.” demek oluyor. [115]

“Hâb” uyku manasına geldiği gibi beyt-i Sâib'de olduğu vech ile rüya manasına dahi gelir.

Uyku ile rüyayı fark edecek kadar bidar olanlar rüya makamında irat olunan hâbın uyku ile tefsirini eser-i gaflet addediyorlar.

Zebân-ı Acem'e vukuf iddiasında bulunanlarımız arasında hâb lafzının iki manası olan uyku ile rüyayı bir görenler bulunur. Hatta Gülistan'ın “Sultan Mahmud Sebük Tegin¹¹⁴ ra behâb did.” ibaresindeki rüya manasını müfit “hâb”ı uyku ile tercüme edenler görülmüştür.

Vâkıâ uykudan mecazen rüya manası irade olunabilirse de “uykuda görmek” tabirinin istimaline lisanımızın şivesi müsait olmadığından mütercim burada hâbın rüya demek olduğunu bildiği hâlde bunu mecazen uyku ile tercüme etmiş olsa bile şive-i lisâna ittibâ' etmemiş olduğu için yine tahtie olunur. Hiç olmazsa uykuya bedel Türkçede rüya manasına olan “düş” kelimesini irat etmesi lazım gelir.

Bir zamanlar istimal etmiş olduğumuz hâlde muahharen bi'l-küllîyye terk etmek derecesine geldiğimiz, hele İstanbul yerlileri [116] lisanından hiç işitememekte bulunduğumuz “düş yormak”ta'bir-i Türkîsi “ta'bir-i rü'ya”nın aynen tercümesidir.

“Tabir” ezcümle derunda muzmer olan manayı elfâz ile izhar etmek manasına geldiği hâlde sabr vezninde “iber”, kitabe vezninde “ibare” gibi görülen rüyayı bir cihete hamleylemek manasına da gelir. “Ya eyyühe'l meleu eftûnî in küntüm lir'rüya ta'burûn.”¹¹⁵ ayetinde vâkı “ta'bîrûn” tabiri muhaffef veya müşedded olarak tilavet olunabilmektedir.

Bir âdeme rüya tabir ettirmek demek olan “isti'bâr” dahi “tabir” gibi iber ve ibarenin müştakkatındandır.

Tefsir manasına gelen “tevil” dahi “Ve mâ nahnu bi te'vîli'l ahlâmi bi'lalîmîn.”¹¹⁶ ayetinde görüldüğü üzere “tabir” makamında da istimal olunur.

¹¹⁴Gazneliler hânedanının gerçek kurucusu ve ilk hükümdarı (977-997)

¹¹⁵ “Efendiler! Eğer rüya yorumluyorsanız, bu rüyamı da bana yorumlayın.” (Yusuf, 43)

¹¹⁶ “Biz böyle düşlerin yorumunu bilenlerden değiliz” dediler.” (Yusuf, 44)

Lisân-ı Osmânîde rüya hakkında “tabir” istimali şöhet bulmuş ise de ta’bîr-i Kur’ânîye iktifâen bu mevki’de “tevil” kelimesinin dahi kullanılabileceği erbâb-ı intibâh nezdinde şüpheden beridir.

Bazı muhakkikin tefsir ile tevil beyinde fark göstermişlerdir. Bunların hulâsa-i ifâdâtına nazaran tefsir bir ayetin [117] sebab-i nüzûlüyle lügaten mutazammın olduğu mananın beyan ve izahından ibaret bulunduğu hâlde te’vîl-i vücûh-ı muhterifeye ihtimali olan ayette ercah-i ihtimalâtın istihraç ve tayini demektir.

—Meal—

Halkın küfr ü dine dair olan akvâl-ı gûna-gûnu akıbet bir nokta-i ittifâka müntehi olur. Görülen rüya bir amma edilen tabirler muhtelif

—Teemmül—

Bir şeyin hakikati meydana çıkınca ona dair olan ihtilafâtın ittifaka munkalip olması tabiidir. İhtilâf-ı hakîkatın istitârından neşet eder. Hakikat arz-ı cemâl edince ihtilaf ortadan kalkar.

Âlemde en büyük kuvve-i kâşife akıl olduğu hâlde o dahi pek çok hakayıkın keşfinden izhâr-ı acz etmekte ve adem-i tesâvî-i fitrat cihetiyle her akıl başka bir yola gitmekte olduğundan erbâb-ı ukûl beyinde ihtilafın devamı zaruridir.[118]

Küfür ve iman ihtilafâtı da bu kabildendir. Her millet kendi dinini hak, edyân-ı sâireyi batıl addeylemekte olduğundan yekdiğere izz ü dalalet ve ilân-ı adâvet eylerler. Bunun sebebi ise hakikatin neden ibaret olduğu bilinmemesidir. Hakikat bilinecek olsa nas beyinde din namına ihtilaf kalmayarak ve küfür dedikleri şey aradan çıkararak herkes yalnız bir şâhrâh-ı müstakime salık olurdu.

Şevket’in:

“Nazara-i evlâmızın vehmine göre küfür başka, din yine başkadır. Hâlbuki nazarıdikkatimizi açarak baktığımız surette bu iki yolun bir olduğunu görürüz.” mealinde olan:

Çeşm-i evvel mâ küfr küfr ü din dinest

Nazar çü baz konim in devre yeki bâşed

beyti bu ihtilaf ve itilafın bir tâ’rif-i mücmelidir.

Hafız'ın:

“Din hususunda meşgûl-ı cidâl olan milel-i muhtelifenin bu hâlini mazur tut. Onların böyle hayalat ile uğraşıp durmaları hakikati göremediklerindendir.” [119] mefhumunda bulunan:

Cenk-i haftâd ü dü millet hame râ öZR beneh

Çün nedîdend hakîkat der efsâne zedend

beyti ise bu bapta söylenilen sözlerin ecmelidir.

Hakîkat-i dîniyye — hariçte mûhal-i tatbîki muayyen olacağından yalnız bir vech ile tabir olunması lazım gelen — rü'yâ-yı sâdikaya teşbih olunduğu hâlde o hakikati keşif yollu beyan olunan mütâlaât-ı vehmiyye rüyâ-yı mezkûrenin tabiri için dermeyer kalınan akvâl-i tahmîniyyeye benzetilir.

Öyle bir rüyanın tatbîk-i haricîsi mevki'-i zuhûra gelmedikçe onu herkes bir türlü tabire kıyam ve tabirinin hakikata muvafık çıkacağını iddiada devam edebilirse de hakikat zahir olunca rüyanın ta'bir-i sahîhi neden ibaret olduğu görüleceğinden o zamana kadar:

Ehl-i dikkat bir hakîkat söylemiş susmuş cihân

Bak şu lâf-ı endîş-i bî-idrâke hâlâ söylüyor!

hitabına mazhariyetle lâf-perdâz-ı ihtilâf olan ashâb-ı ta'birâtın kavl u ahd-ı hakikîye rücu ile ittifak edecekleri her milletin hakayık-ı beyyinân ricaline rûşendir. [120]

Din ve mezhep ihtilâfâtının sa'âdet-i beşeriyyeyi ne derecelerde ihlal ettiğini ve etmekte bulunduğunu görerek teessüf eden ukalâ istimdat ve istibadı cami olan kıta'-i âtiye ile feryat etseler sezadır:

Ey hakîkat! Görün ki insânlar

Anlasunlar nedir safâ-yı hayât

İhtifâ eyledikçe sen böyle

Biz cedelsiz yaşarmıyız? Heyhât!

—2—

Tükez nâz kedeli ez nûkhet gül rûy mey tâbî

Çe lazım ber ser-i harf avêri âteşzebânı râ

—Elfâz—

“Nâzikdil” vasf-ı terkebîsi “rakîkü’l-kalb” tercümesidir. Mevlana Celâleddin’in:[121]

Tu çe dâni zevk sadr ey şîşedil

Hâse-i sabr-i bahr ân nakş çekl

beyti gibi bazı asardan anlaşıldığı üzere “şîşe-dil” tabiri dahi bazen nâzik-dil mevkisinde istimal olunur.

Nâzik-dil ile şîşe-dil beyninde, bir fark aranacak olursa bunlardan birincisinin ekseriya mâkam-ı kadehte irat olunmasına mukabil ikincisinin daima mevki-i zemimde istimal edilmesi hususu bulunur. İkisi de hâtır-ı serî’ü’l-inkisâr olan âdeme vasf olabildikleri hâlde mesela bir dilber-i memdûha nâzik-dil denilebilirse de şîşe-dil denilecek olursa belâgat-şîkenlik edilmiş olur.

Bizim Mes’ûd-ı Harâbatı vaktiyle *Tercümân-ı Hakikat* gazetesine yazdığı bir mektupta şöyle demiş idi:

“Harâbâtîler dediğimiz zaman birkaç kadehle hem-dehân olduktan sonra karşısındakine ne söylediğini anlatmak için muhtâc-ı tercümân olan şîşe-dîlân-ı sergerdân anlaşılmamalıdır.”

“Nâzik” lafız-ı Farisi bazı kütb-i lugatte zamm-ı –zây [122] ile zapt olunmuş ise de malum olunduğu üzere üdebâ-yı Osmâniyye beyninde kesr-i zây ile okunur.

“Nûkhet” Arabide rîh-i fem yani ağızdan çıkan hava manasına olduğu hâlde elsîne-i şu’arâda mutlaka râyiha-i tayyîbe makamında kullanılır. Bu isti’mâl-i şâyî’i Nedim’in:

Nûkhet-gîsû ile geldin bana âh ey nesîm

Turre-i sünbül sıfat âşufte hâl ettin beni

beyti gibi eş’âr-ı Osmâniyyeden ziyade Hafız’ın:

Nûkhet meşk Hoten midâmed ez cîb-i nesîm

Kervânî meger ez mülk-i Hıtâ mi ayed¹¹⁷

¹¹⁷ Bahar rüzgârının heybesinden Hoten miskin kokusu geliyor. Kervan yoksa Hıta ülkesinden mi geliyor?

beyti kabîlinden olan âsâr-ı İrânî'ye ispat eder.

Ahd-ı şebâbıma ait olan hatıralardandır ki lisân-ı Farisî tahsiline merak ettiğim sırada nev-heveslik saikasıyla güya Acem-âne şiir dahi söylemiş olmak için;

Bâmdad amed sebâba nûkhet gîsu u

Güftemeş müştî biyâver hem zihâk kûy-u u

Tâkesem der çeşm-i hûn alûd hem-çün tutiyâ

Kes nemi dâned ki bâri nîz binem rûy-u u¹¹⁸

beyitlerini müştamil olarak yazdığım bir gazeli bir hoca [123] efendiye arz etmiş idim. Nûkhetin ağız kokusu manasına olduğunu beyan ile bunun gîsûya izafesi medhi değil, zemmi meş'ar olacağını söyledikten sonra “Şair lügatte âlim demektir. İlmi olmayanlar şair olamazlar. Bir kelimenin manâ-yı hakikîsi ne olduğunu bilmediği hâlde istimaline cesaret eden cahildir. Ona şair denemez.” yollu bir de nasihat vermişti. Efendiden takdir beklerken böyle tekdîr görüşüm bittabi gücüme gitti. O günlerde mütalaasına hasr-ı evkat etmekte olduğum Hafız divanını açıp kendisine:

Ey sabâ nûkheti ez kûy-ı felânı bemen âr

Zâr u bimâr-ı gamem râhat-ı câni bemen âr¹¹⁹

matlamı göstererek “Besbelli Hafız da bizim gibi cahil imiş!” dedim. “Haşa! Hafız’a cahil diyemeyiz. Büyük bir zattır. Benim bu itirazdan asıl maksadım senin şu Farisi gazeli nereden alıp meydana çıkardığını anlamak idi. Şimdi anlaşıldı. Buradan almışsın.” diyerek işi safsataya bozdu. Sükût etmeye mecbur oldum.

“Rûy-ı taften” araz yani yüz çevirmek manasına olmakla Hazret Mevlana’nın:[124]

Afitâb amed delil-i afitâb

Ger delîlet bâyed ezûy rû mitâb¹²⁰

¹¹⁸ Sabah rüzgârı sabah vakti onun saçının kokusuyla geldi, ona gözüm için toprak getirmesini söyledim. Kan bürümüş gözlerime sürme çekmek için, onun yüzünü bir kere görebileceğimi bilen yok.

¹¹⁹ Ey seher yeri, bana sevgilinin kapısından bir koku getir; ben gamın hastalığından inleyenim, canıma rahatlık ver.

¹²⁰ Güneşe delil yine güneştir. Sana delil lazımsa güneşten yüz çevirme.

beytindeki “ru metâb” “i’râz etme” demek olduğu gibi beyt-i Sâib’deki “ru-yı meytâbi” dahi “yüz çevirirsin” yahut “çeviriyorsun” demek olur.

“Taften”in başka manaları da vardır. Ezcümle işrâk manasına gelir. Pîr-i müşârün-ileyh in:

Dîd Sıddıkeş be güft ey afitâb

Ni zi şarkî ni zi garbi hoş betab¹²¹

beytindeki “betâb”ın “Ziya-pâş-ı evvel” demek olduğu rûşendir.

Bir şeyi burup büküp tutmak manasına da gelir. Yine müşârünileyhin:

Rûz-u sâye afitabı râ beyab

Damen şa şemsiTebrizî betab

beytindeki “betâb” “tut” manasını ifade ediyor. Söz harflerden müteşekkil olmak münasebetiyle kelama “harf” ıtlâkı beynü’ş-su’arâ şüyu bulmuştur.

Bir şâir-i pîr şöyle diyor: [125]

Pirûm ü harf-i eşk zemâ bes ganimetest

Ez şâh köhne mu-i nurs ganimetest¹²²

binaenaleyh “ser-i harf” söz başı manasına müfit olur. “Lâ ilâhe illallah” cümlesine “Kelime-i Tevhîd” diyoruz. Bu da kelama harf demek kabîlinden bir ıtlâk-ı mecâzîdir.

—Meal—

Mademki gül kokusuna bile mukavemet edemeyecek derecede za’f-ı kalbe müptelasın, öyle âteş-zebânlıktan dem vurmak nene lazım!...

Teemmül

İnsan uhdesinden gelemeyeceği sözü söylememeli, söylediği sözün uhdesinden gelmeli.

¹²¹ Sıddık dedi “Ey güneş, ne doğudansın, ne batıdan. Güzelce ışık saç.”

¹²² Yaşlıyım, aşk kelimesi bizim için ganimettir. Yaşlı daldan taze meyve bekleme(nin) ganimet olduğu (gibi) .

Bu kaideye riayet edecek kadar h d-  n s olmayanlar iktidarlarından hariç işleri yapabileceklerini iddia edeceklerinden meydân-ı icr ya davet olundukları zaman  erms r olurlar.[126]

“Cenab hak kadrini bilip haddini tecavüz etmeyen  demi mazhâr-ı m k f t eylesin!” mealinde olan “Rahimullah emr -i örf-i kadre velem yeta’ad turuhu”¹²³ tenb l-ı  er f  bize bu bapta verilen derslerin en latifi addolunsa layıktır. Başlıca vech-i let feti emr   nehyi havi bulunan “Kadrinizi biliniz, haddinizi tecavüz etmeyiniz.” mefhumunu mutazammın olduğu hâlde üslûb-ı if dece emr ve nehy suretlerinden hali saik mealli bulunmasıdır.

Tabîat-ı ed b ne ashabına göre en m esser nasihat böyle işaretle tefhim olunan hikmet olunaca ında şüphe yok ise de g lzet mizacı olanlarca bu yoldaki sözlerin tesiri g r lememek tabii olduğundan onlar hakkında  iddetlice tavır alınmak muktezâ-yı maslahattır.

Ziya Pa a merhum:

Nush ile yola gelmeyi etmeli tekdîr

Tekür ile uslanmayanın hakkı k tektir

beyt-i me   ruyla suver-i derecât-ı terbiyeyi    olmak üzere göstermiştir. Bahtiyardır o insanlar ki onlara bu taks m-i hak m nenin birinci derecesini ihraz etmek k smet olur.

[127]

    nc  derece ashabının hâline nazaran derece-i s niyede bulunmak da az saadet değildir.

Haddini bilmeyen adamın âlemde d  ar olacağı bel y dan en deh etlisi “Men lem y eddibeh ’l b n  deba’ l zaman.”¹²⁴ hükmünce:

“Haddini bilmeyene haddini bildirmelidir.”

Vecibesini ifa etmeyi vazâif-i m himmeden add eden erbâb-ı iktid ra tesad f eder. “Halep orada ise ar ın burada!” meselinin hükmü her yerde cari olduğundan birtakım acezeye karşı sell-i seyf-i l f edenler bazı mev kide dahi gizlenecek g l f ararlar.

¹²³“Ebeveynleri tarafından terbiye edilmeyenler, zaman tarafından terbiye edilir.”

¹²⁴ “Allah kadrini bilen ve sınırını geçmeyen kişiye merhamet eder.”

Mesnevî'nin defter-i evvelinde bir “Kazvinî” hikâyesivardır ki hod-nâşinas olanlar için bir dereceye kadar olsun intibah hasıl edecek temsilattan sayılır. Bunu bi’z-zarûre *Mesnevî*’ye müracaat etmeksizin yazacağım sûret-i naklimde hikâyenin aslına tamamiyle muvafakat görülemeyecek olursa — maksat mesel söylemek değil, ibret göstermek olacağına nazaran— mazur tutulmalıdır. İstanbul’daki kitâb-hânelerin mesdûd bulunduğu bir günde evinde kitap yazan kitapsız bir muharrir kıssa-i Kazvinî’yi bu kadar yazabilir: [128]

Münderecat

Havâdis-i Edebiye

Nefaset [Bend-i Mahsus].....	Rıza
Vech [Bend-i Mahsus].....	Muallim Naci
Gazel.....	Alaybeyizade Naci
Kitaât.....	Abdülkerim Sabit
Gazel.....	“
<i>Tercümân-ı Hakikat</i> Gazetesine Mukabele.....	Necip Nadir
Sâib’de Söz.....	Muallim Naci

Bir Nüshası 3 kuruşadır.

Merkez-i tevzî’i Babıali Caddesi’nde Ohannes Efendi’nin 38 numaralı [Vatan] kitâb-hânesindedir.

Mecmuaya ait umur için kitâb-hâne-i mezkûre müracaat olunur.

—Mektuplarım—

Muallim Naci Efendi’nin Ebuzziya Matbaası’nda pek nefis olarak tabedilmiş olan “*Mektuplarım*” unvanlı eserinin 96 sayfaı havi bulunan birinci cüzü neşrolunmuştur.

Fi 15 Rebiyülevvel 1303 (22 Aralık 1885)

İMDÂDÜ’L- MİDÂD

Bir cihânda var deryâ-yı dilimiz var ki bize

Dâima lutf-ı hakîm-ânesi eyler imdâd

Hamd-ı eltâfını hakkıyla hamîdü'l-asrın

Yazamaz ehl-i kalem bahr-ı muhît olsa midâd

On beş günde bir neşrolunur

Adet 4 Sâhib-i İmtiyâzı: Abdülkerim Sabit Cilt 1

Muharrirleri

Muallim Naci. Şeyh Vasfî. Necip Nadir. Abdülkerim Sabit

Maarif Nezâret-i Celîlesi'nin Ruhsatıyla

İstanbul

Matbaa-i [A.K.Tozluyan] —İdare-i Şirket-i Mürettibiye Babıali Caddesi'nde Numara 34
1303 (1885)

Havâdis-i Edebiyye

“Hicran” ile mürâdif olan “hicr” lafzının kesr-i hâ ile olduğu iddiasında bulunan ve bilir bilmez muterizlik etmekten başka işi olmayan bir zat bir şairle görüştüğü sırada:

Müstakbeliyim eşk-i hurûşân ile fecrin

Döndürdü iki çeşmeye çeşmânımı hicrin

beytinin nakîse-dâr olduğunu ve bunun sebebi feth-i fâ ile olan fecr ile kesr-i hâ ile olan hicrin redif ittihaz edilmesi bulunduğunu dermeyer eder. Şair hicrin dahi fecrin gibi feth ile olduğunu ispat için kamusa müracaat edilmesini muterize tavsiye ederse de muhaverenin cereyan eylediği kitapçı dükkânında kamus değil, Ahterî dahi bulunmadığından Hafız Şirazî'nin:

Şeb-i Kâdirest u tey şadnâme-i hecr

Selâm fiha hatta matla' ül fecr¹²⁵

matlamı şahit olarak ikame etmeye mecbur olur.[129]

Muteriz ise iddiasında ısrar ile mukabele-i safsatakârânede bulunur.

¹²⁵ Kadir Gecesi mutluluk kitabı gibidir, (o gece) güneşin doğuşuna kadar esenlik vardır.

Şair, fenn-i terakki-nümâ-yı safsatada o kadar mahir olmadığından muterizin iddiâ-yı hod-serânesine karşı ne demek lazım geleceğini tayinde mütehayyir iken dükkânın kapısından içeri bildiklerinden bir hoca efendi girerek medâr-ı bahs olan meseleye kesb-i vukuf eder etmez “Ve ehcer hem hicrâ cemîlen”¹²⁶ diye şairin elinden tutar. Beraberce harice çıkarlar.

Bunun üzerine muteriz için “Sadak-Allahü'l-azîm” den başka bir diyecek kalmamakla sükûta mecbur olur.

Ziya Paşa merhumun meşhûr Terci-i Bend’inde vâki:

Ol zerre-i fesîheyi fânûs-ı şem’ var

Olmuş muhît tûde-be-tûde nesîm-i pâk

beytindeki “tûde-be-tûde”nin ne demek olacağı bazı şakirdânı tarafından bir muallim-i edebe soruldukta cenâb-ı muallim hayli düşünüp taşındıktan sonra ellerini bir daire resmedercesine [130] tahrik eyleyerek “Şey!...Çepçevre! Çepçevre!” cevabını vermeye muvaffak olabilmıştır!

Dârü'l-hilâfe’de neşredilmekte olan “*Es-Selâm*” nam cerîde-i ferîde-i üsbuîyyenin yegâne muharriri Necip Nadir Efendi tarafından *Tercümân-ı Hakikat* gazetesine karşı min ba’d *İmdâdü'l-Midâd* a harf-ı vâhid dercettirilmeyeceği kendisinden mervîdir.

Üdebâ-yı den bazıları beyinde şu günlerde sin ile “سوقاق” ve sâd ile “صوقاق” kelimelerinin imlaca yanlış olduklarına dair bir hükm-i kat’i verilmiş ise de “زوقاق” kelime-i sahîhasının bazı edevât-ı Türkiye’ye ittisâli hâlinde ahirindeki kaf harfinin gayına tedbil olunup olunmayacağı hususunda ihtilaf ve tereddüt edilmiştir.

Bunlardan bazıları mesela “zukağında” ve bazıları dahi “zukâkında” yazmak re’yinde bulunurlar imiş.

Mesele-i muhtelefû’n-fihâ şayet on beş güne kadar netîce-pezîr [131] olacak olur ise gelecek nüshamızda itirafıyla ihbâr-ı keyfiyyete itina edeceğimizi vaad eyleriz.

Muallim Naci Efendi tarafından biraz Fransızca öğrenmek maksadıyla telhîsen tercüme edilmekte olan “Terbiyet-i Benât” unvanlı kitabın Fenelon’un âsâr-ı nâfi’asındandır.— bir parçasının bir vech-i âtî risalemize derci münasip görülmüştür.

¹²⁶ “Ebeveynleri tarafından terbiye edilmeyenler, zaman tarafından terbiye edilir.”

Terbiyet-i Benâtin Ehemmiyeti

Kız çocukların terbiyesine itina olunmuyor. Buna sebep de ekseriya validelerin âdât ve hevesâtı oluyor. Zannediliyor ki bu kısmın etfâl-ı zükûr kadar talim ve terbiyeye ihtiyacı yoktur.

Erkek çocukların terbiyesi menfaat-i umûmiyyeye ait olan hususâtın başlıcalarından addolunur. Bunda da hemen kızların terbiyesindeki kadar hatalar edilmiyor değilse de hiç olmazsa şu maksadın husulü için bir hayli malumat ve mesainin lüzumuna kanaat hasıl olmuştur.[132]

En mahir ve malumatlı adamlar bu bapta vaz’-ı kavâid etmeye çalışmışlardır. Ne kadar muallimler, ne kadar mektepler görülüyor. Kitap tab’ı, ilim ve marifet taharrisi, elsine tahsilinin teshîl, muktedir muallimler intihabı gibi makasîd uğrunda bunca masraflar edildiği hâlde ekseriya nümayişî metanetine galip olan bu tedarikât neticede yalnız erkek çocukların terbiye حفته bir fikr-i âlî mevcut olduğunu gösterebiliyor.

“Kızların âlime, ârife olmaları icap etmez. Talim ve terbiyenin bahsedeceği hâl-i tecessüs onlarca sû-i te’sîr hasıl eder. Büyüdükleri vakit hanelerini güzelce idare ile zevclerine itaat etmeyi bilmeleri onlar için ma’rifet-i kâfiyedir.”denilerek maarifin bazı nisvânca hasıl ettiği sû-i hâl bu bapta delil olarak gösterilmek isteniliyor. Kızları sellemehü’s-selâm validelerin terbiye-i bî-hâberânelerine terk ve tevdi eylemek doğru bir fikirdir zannolunuyor.

Vâkıâ kızların öyle sû-i hâl hasıl edecek yolda kesb-i ma’ârif etmeleri arzu olunur şeylerden değildir. Kadınların akli alelade erkeklerin aklından zayıf olmakla beraber onlarınkinden daha mütecessis bulunduğundan mizaçlarına [133] ısrar ve taannüd verebilecek şeylerin talimine çalışmaları münasip olmaz. Ne idâre-i devlet ve hükûmetle uğraşmaya, ne cenk ve cidâl etmeğe ne de umûr-ı ruhâniyeye karışmaya bir mecburiyetleri yoktur. Politikaya, fenn-i harbe, ilm-i şer’iate, felsefiyâta, esrâr-ı sanâyi’e müteallik bazı ma’lumât-ı vâsiadan vareste kalabilirler. Kadınlara cerr-i iskal fenni de o kadar lazım değildir. Onlara ta’limât-ı mu’tedile ile iştigal yakışır.

Erkeklerle nispetle kadınların vücutları da akılları gibi zayıf ve tahammülsüz olduğundan hanelerinde rahatça işgal etmeleri için tabiat onlara zarafet, nezafet idâre-i beytiyyede maharet ihsan etmiştir.

Kadınların şu zayıf tabiatlarına nazaran ne yapmalı?...

Ne kadar zayıf iseler terbiye ve takviyeleri de o kadar ehemmiyetli tutulmalıdır.

Esâs-i ömr-i insâni olan umur ve vezâifi tesviye edecek kadınlar değil midir? Haneleri harap veya mamur eden, her türlü umûr-ı beytiyyeyi yoluna koyan, insan için en lazım olan işleri gören onlardır. Binaenaleyh ahlâk-ı umûmiyyenin husûl-i hüsn-i kubhunda ortaya dahl ü te'sîr-i küllîleri vardır. [134]

Ferasetli, dikkatli, gayretli, diyanetli bir kadın bir hanenin ruhu mesabesindedir. Hanede kaide-i salâh u selâmet onun himmetiyle mukim olur.

Kadınların muaveneti olmasa hüküm ve hükûmet sahibi olan erkekler ne kadar müşâverât-ı müdebbirânede bulunurlarsa bulunsunlar tertîb-i asker etmekten aciz kalırlardı.

Dünya birçok familyaların cemiyetgâhıdır. Bu familyaları, ev işlerince iktidar ve takayyüdleri tabii bulunduğu gibi müfredât-ı umura dikkatle, familya halkını ilzam ve irza hususunda maharetle mecbule olan kadınlardan ziyade intizam ve saâdet-i hâle nail edebilecek kim vardır?

Familyalarını teşkil eden cemiyet adem-i istirahat ve meraretle imrâr-ı hayât eyleyse erkekler ömürlerinden ne hayır ve halavet ümit edebilirler?

Küçüklüklerinde validelerinden hüsn-i terbiye görmezlerse medâr-ı ümîdi istikbal olan çocuklar ne olurlar?

İşte görülüyor ki kadınların umuma ait olan hidemâtı ehemmiyetçe erkeklerin vezâifinden aşağı kalmıyor. Bir kadın hanesini muntazam tutmaya, zevcini mesut etmeye, evladını [135] hüsn-i hâl ile büyötmeye borçlu bulunur. Binaenaleyh kadınlar hâllerine göre erkekler gibi hissedâr-ı fazîlet ve ma'rifet olmalıdırlar.

Kadınların terbiyeli oldukları hâlde umuma edecekleri hüsn-i hizmetten ziyade terbiyesiz bulundukları surette sebep olacakları fenalıklar nazarıdikkate alınmalıdır. Muhakkaktır ki terbiyesiz kadınların mazarratı terbiyesiz erkeklerden daha ziyadedir. Çünkü erkeklerde

görülen sû-i ahlâk ekseriya validelerinin verdikleri münasebetsiz terbiyenin ve bir de sair kadınların sûret-i gayr-ı meşrûada bunlara ilkâ eyledikleri hevesât-ı nefsâniyyenin netâyic-i muzırresidir. Kadınlarca olan terbiyesizliğin ne kadar fesat ve fitneye, kavânîn ve ahlakça ne kadar tegayyür ü inkilâba, nasıl kanlı muharebelere, din aleyhinde nasıl efkâr-ı cedîde hudûsuna, nasıl ihtilâlâta sebep olduğu tarihe bakılırsa görülür.

Hüsn-i terbiyet-i benâtın ehemmiyeti müspettir. Öyle ise şu maksad-ı mühimmin husulu için vesâil arayalım.

—2—

“Terbiyet-i Mu’tâdenin Yolsuzluğu”

Bir kız çocuğun canı sıkılması, masumane iştigal [136] edecek şey bulamaması cehaletindendir. Biraz büyüüp de zahmetlice meşâgil-i müfide ile iştigale alışmamış bulunursa artık ne işten lezzet alır ne de fayda bekler. Ciddi olan şeyler ona kasvet-bahş ve bârid görünür. Dikkat-i mütemâdiye ile husule gelecek işlerden sıkılır, usanır.

Çocuklukta genellikle eğlenceye, zevke tabi olan şiddet-i temayül, eğlenerek vakit geçirmekte bulunan hem-sinnlerinin gösterdikleri sû-i misâl kaide tahtında çalışmak suretiyle yaşamaktan onu tahzîr ve tenfîr eder.

Hâl-i sabâvet cihetiyle bazı umûr-ı beytiyyenin tasviyesi için lazım gelen iktidar ve tecrübesi mefkud olduğundan validesi birer birer gösterip öğretmedikçe o işler ile iştigalin ehemmiyetini takdir edemez.

Eğer asaletli, haysiyetli bir familyadan ise el işleriyle uğraşmaktan azade bulunur. Bir gösterişten, bir süsten ibaret olmak üzere meşguliyeti günde bir iki saate münhasır kalır. Devamlı bir meşguliyete alışamaz.

Harekâtına dikkat ve nezaret, icabına göre tekdîr ve nasihat eder, her zaman yanında bulunur, ihtârâtıyla tashîh-i ahlâk [137] ettirir, eve müteallik işler için daima endişeli görünür bir validenin refakati ona sıklet ve nefret verir.

Mizacına hizmet ederek kendisini eğlendirmekle hulul ve intisaba çalışır, tabiatı hayırlı şeylerden tebrîd eder birtakım müdahaneci kadınlar etrafını almışlardır.

Diyanet ve ibadeti zevksiz, zahmetli bir meşguliyet, düşman-ı zevk ü safâ bir kaide görmeğe başlar. Hayırlı, menfaatli hiç bir şey ile iştigal etmez olur. Bu dikkatsizlik gide gide çâre-i islâhı bulunmaz bir itiyat hâline gelir kalır.

Faydalı işlerle iştigal edilmeyen zamanların birtakım beyhude meşguliyetlerle geçirilmesi tabii olduğundan o yolda alışmış olan bir kız tab'a fütur, ruha sıkıntı vermektan başka bir şeye yaramayan tembelliğe teslîm-i zimâm-ı ihtiyâr eder. Hıfzı's-sıhhat-i vücûd için lazım olan miktardan ziyade uyku uyumaya başlar.

Bir hadd ü kaide tahtında olarak iş ile uğraşıldıktan sonra lüzum kadar uyunan uyku insana yeniden şevk ve şetaret, kuvvet ve dirayet verdiği hâlde vech-i mezkûr üzere lüzumundan ziyade olanı vücûda kesel ve rehâvet, fesat mizaca kabiliyet getirir.[138]

Akıl ve idrake bahşedeceği fevâidden kat'-i nazar edelim, vücûdun kemâl-i âfiyetine hizmet edecek uyku, dediğimiz vech ile meşâgil-i mu'tâdenin itmâmından sonra lüzum derecesinde uyunan uykudur.

Tarif ettiğimiz işsizlik, tembellik, cehalete munzam olunca tabiatte her türlü eğlence için temâyülât-ı muzırre tevlit eder. Bu hâl dahi yolsuz, neticesiz birtakım tecessüsât-ı tahrikten hali kalmaz.

Talim ve terbiye gören, umûr-ı ciddiye ile meşgul olan eşhastaki hüsn-i tecessüs itidâl üzere bulunur. Bunlar dâire-i ma'lûmâtlarına almış oldukları şeylerle iştiğal-i zihn ederek meçhulleri olan mevâdd hakkında çokluk a'mâl-ı fikr etmezler. Ma'lûmât-ı sahîheden, meşguliyet-i nâfiadan mahrum bulunan 'ukul-i za'îfe ashabının tehâlûkle öğrenmeye çalıştıkları şeylerin pek çoğunu faydasız görürler.

Talim ve terbiye görmemiş olan kızların hayalleri daima avare olarak döner dolaşır. Terbiyesizlik belasıyla bunların tecessüsâtı menfaatsiz hatır-nâk şeylere kemâl-i şevkile müteveccih bulunur.[139]

Bunlardan zekâsı olanlar kendilerine tertemiz, bir kıymettarlık süsü verirler. Hevâ vü heveslerini tevsi edebilecek ne kadar kitap bulunursa okurlar. Romanları, komedileri, sevdâyı tahrik eder sözlerle mahlut birtakım vukuât-ı mevhûmeyi havi hikâyeleri okumaya pek ziyade hevesnâk bulunurlar. Roman kahramanlarının dokunaklı tumturaklı sözleriyle ülfet ederek zihinleri hoş-âyende hayâlâta kapılır gider.

Roman müelliflerinin erbâb-ı mütâlaayı eğlendirmek için kuvve-i hayâliye ile icat ve irat eyledikleri o hoş-âyende hissiyatla, o âlî-cenâbâne hevesâtta, o garip vukuatta idâre-i umûr âlemce tesiri daima müşahit olan esbap sahîhe-i tabî'iyye ile hiçbir münasebet olmadığı gibi insanın teşebbüs ettiği işlerde bittabi tesadûf edegeldiği az çok mevânîden dahi kat'an eser görülemediği cihetle zihni bunlarla meşgul olan bir kızın tabîat-ı aslîyyesinden çıkmak derecesinde sû-i etvâr peyda edeceği bedihiyyâtta görünür.

Hissiyât-ı rakikesi böyle kitapların mütalaasıyla münbasit ve mütelezziz olmuş, zihni hayâlât-ı heves-perverâne ile dolmuş **[140]** olan zavallı bir kız hariçte romanlarda okuduğu kahramanlara benzer eşhas göremeyince hayrette kalmakla beraber romancıların vücut verdikleri daima dil-rübâ, perestişgâh-ı ehl-i sevdâ, daima her türlü ihtiyaçtan müberrâ prensesler gibi yaşamak arzusunda bulunacağında şüphe yoktur.

Böyle yetişmiş olan kızların şu fikr-i bâlâ-pervâz-âneyi terk edip de müfredât-ı umûr-ı beytiyye ile uğraşmak derecelerine kadar tenezzül-i hâtıralarını ne büyük bir nefretle telakki edecekleri cüzi mülahaza ile anlaşılır.

Bunlardan bazıları cür'et-i mütecessisâneyi daha ileri götürerek kat'â hadleri olmadığı hâlde umûr-ı dîniyye hakkında dahi beyân-ı re'y etmek derecesine kadar varmak isterler. Noksan-ı inbisât-ı efkâr cihetiyle cüretçe bu mertebeyi bulmamış olanları ise tecessüsâtta hâllerine göre başka bir yol tutarlar. Ortalıkta ne söyleniyor, ne yapılıyor anlamaya hâhiş-ger bulunurlar. Bir şarkıya, bir vakaya, bir entrikaya dair ma'lûmât-ı kâfiye almak merakına düşerler. Kendilerine mektuplar yazılıp gönderilmesini istedikleri gibi şairlerine yazılıp gönderilmiş mektupların nazar-ı mütâlaalarından geçmesini **[141]** dahi arzu eylerler. Her şeyin kendilerine söylenilmesini arzu eyledikleri gibi kendileri de her şeyi söylemek isterler. Tefahhuru severler. Bu hâlde bulunanlar ise bittabi lafazan olurlar. Meşrepleri hafiftir. Hiffet-i meşreb ise insanı sükûtu icap edecek mütâlaâttan men eder.

Muallim Naci

Müftehir Ben miyim Meânî mi?

Didim o çehreye âyîne-i cihân-ı meânî

Bakub bu sûreti Hak gördü mahremân-ı meânî

Ne dinse hüsnüne dâir kalır sözüm gibi kasır

Sığar mı âlem-i elfâza âsûman-ı meânî

Görünce nâtika medhûş olur cism-i latîfi
Eğerçi nutkî safâ-bahşım oldu cân-ı meânî
Sarîr-i kilkim olur kuvvet-i rûh-ı ehl-i meâli
Yaşar sevâdd-ı midâdımda hânümân-ı meânî [142]

Gelüb de olmasa ziynet-güzîn hüsn-i ifâdem
Gider de zîver-i enzâr olur mu ân-ı meânî?
Lisânım olsa ne var nâşir-i cevâhir-i hikmet
Selîka nâkîd-ı gevher, karîha kân-ı meânî
Tutar temâyül-i tab'ımla dehr-i şöhret-i elfâz
Çıkar terâne-i hâmemle evceh şân-ı meânî
Dühât-ı Rûma derim gösterüb şu nazm-ı bedi'î
Bu şîve üzre kimin haddidir beyân-ı meânî

Muallim Naci

“Safa” imzasıyla varit olmuştur:

Bir Nev-civânın Kitâbe-i Seng-i Mezârı
Ömrümde görmedim bu cihânın safâsını
Bin dert geldi başıma vakt-i şebâbda
Dûçâr-ı illet-i verem oldum hezâr hayf
Buldum bu sinnde kendimi zîr-i türâbda [143]

Bir Pîrin Kitâbesinin Meşhedi
İşte dünyâdan çekildim ben şu uzlethâneye
Eyledüm râhat bu uzletten usanmam haşre dek
Iztırâb u derd ile her rûz u şeb bîdâr idim
Ben bu hâb-ı istirâhatten uyanmam haşre dek

—İmdâdü'l- Midâd—

Safa'nın tarz-ı nazmındagördüğümüz selaset mübeşşir-i hüsn-i kâbiliyyet olduğundan kendisine arz-ı memnûniyet etmekle beraber kıt'a-ı evvelâda vaki "dûçâr" lafzının dûçâr-ı illet memdûdiyyet olmuş bulunduğunu ihtara cesaret eyleriz.

Muallim'in mukaddemâ-i *Tercümân-ı Hakikat* gazetesine dercolunan ve muahharen "Muallim" unvanıyla cüz cüz neşrolunmaya başlayan intikâdâtı arasında dûçar kelimesine dair dahi bir parça vardır ki bunun hülâsa-i müfâdı ezcümle:

Bahr tarafki men ve dil bahem dûçâr sedîm

Dilem becây-ı diğereft ve men becâyı diğereft [144]

beytinden istifade olunduğu üzere kelime-i mezkûredeki vâv harfî resmî olmak cihetiyle dalın meddine cevâz verilmemek lazım geleceğinden ibarettir. Vâkıâ Hazret-i Mevlana'nın:

Düdehân dârim gûyâ hemçünî

Yek dehân pinhânest derlebhâ-yı vey

beyti gibi bazı asarda ilcâ-yı zarûret-i şi'r ile vâv-ı resmiyenin vav-ı asliyye yolunda okunması tecviz olunmuş ise de asıl lügata muhalif olan böyle okunuşlardan azade kalan ebyât elbette bu kabîlden bulunan şiirlere tercih olunur.

Mesela pîr-i müşârün-ileyhin:

Ser hama necâne ki bâde hürde-i

mısrâna bakılsın. Bununla Cenâb-ı Celâlettin Hakîm-i Senayi'nin:

Ser hamâ necâbâne ki hurdî mey

mısrâmı vezn-i mesnevî üzere nakil buyuruyor. Zevk-i aşînâ-yı şi'r olanlarca müsellemler bulunacağı vech ile Senayi'nin mısraı her türlü nekaisden berî olduğu hâlde mısra'-ı Mevlânâ'da ufak bir sekte görülüyor. Binaenaleyh mısra'-ı Senayi Mevlana'nın mısraından âlî tutulur. [145]

Alaybeyzade Naci Bey Efendi biraderimizindir.

"Gazel"

Cevherim kân-ı dil feyz-âverimden bellidir

Safvetim reng-i latîf-i cevherimden bellidir

Öz ki bir âyinedir nutkumcemâl-i sîrete
Sîretim nutk-ı hakikat-perverimden bellidir
Bende etmiştir taayyün nûr-ı isti'dâd-ı aşk
Nûr-ı istidâd-ı aşkım gözlerimden bellidir
Ben bu âteşlerle ifnâ-yı vücûd etsem dahî
Bir zaman var olduğum hâkisterimden bellidir
Eylerim hep böyle müstesnâ güzeller intihâb
Ta'b-ı müstesnâ-pesendim dil-berimden bellidir
Meşrebimden etmesün erbâb-ı himmet iştibâh
Meşrebim meyl-i sadakât gösterimden bellidir
Alaybeyzade Naci [146]

“Gazel”

Pervâne ider şem'i şeb-ârâya perestîş
Mürg-i seher eyler gül-i ra'nâya perestîş
Nâz itti Züleyhâ'ya bakıp Yûsuf-ı Ken'ân
Mecnûn olan eyler ruh-ı Leylâ' ya perestîş
Ârifler ider ni'met-i ukbâyı temennî
Gâfiller ider devlet-i dünyâyâ perestîş
Zühhâd-ı riyâ-pîşe gibi eylemez aslâ
Rindân-ı Hûdâ sübha-i Esmâ'ya perestîş
Hakk-bîn olan azdır nazar it halk-ı cihânın
Eyler kimi nâra kimi azâyâ perestîş
Şeyh Vasfi

“Gazel”

.....

.....
Âb-ı rû dökmez gönül, kanın döker insan olan
Öyle bir âlfî-cenâbım gayre minnet eylemem [147]
Şâh-râhım istikamettir, selâmet rehberim
Sa'y-yı gayrettir penâhım arz-ı hâcet eylemem
Mesleğimde sâbitim dâim hakikat-perverim
Mevti tercih eylerim setr-i hakikat eylemem
Kendi vicdânım beni mes'ul ü ithâm itmesün
Herze-gûyan-ı zamâne atf-ı dikkat eylemem
Zemm ü kadhe fitraten meyyâldir tab'-ı beşer
Söylesün düşmanlarım boştur, şikâyet eylemem
Muktezâ-yı tâli'mdir çektiğim ehvâl-ı gam
Kimseye isnâd-ı esbâb u kabâhat eylemem
Abdülkerim Sabit

“Gazel”

Derdime vâkıf değil cânân beni handân bilir
Hakkı vardır şâd olanlar herkesi şâdân bilir
Gönlümü aldattın öldürdün beni ey bî-vefâ
Söylemem birşey cezânı Hazret-i Yezdân bilir [148]
Söylesen te'sîri yok sussan gönül râzı değil
Çektiğim âlâmı bir Allah bir vicdân bilir
Hâli arz itmedi yâre pek peşîmânım bugün
Taş ne bilsün hiss-i insânîyi bir insân bilir
Olma Allah aşkına pek öyle istiğna-fürûş
Âşînâ-yı hüsn olanlar hüsnünü noksân bilir

Abdülkerim Sabit

“Gazel”

Nerde evvelki safâ emr-i muhâl olmuş bugün

Nerde yarânım ne olmuş bî-visâl olmuş bugün

Bir zamânlar taht-gâh-ı aşk-ı yâr olmuştu dil

Câvidân zann ittiğin sevdâ hayâl olmuş bugün

Hayret-efzâ-yı cihândır inkilâbât-ı zamân

Dün safâ-bahşa olan şey pür-melâl olmuş bugün

Dil nasıl devr-i şebâbın zevkini yâd itmesün

Yâd-ı hüzn-engîzi zevk-i bî-hemâl olmuş bugün **[149]**

Yârimin te'mîn-i aşk u sîdk için gönderdiği

Nâmeler, heyhât! Heyhat! Bî-meâl olmuş bugün

Abdülkerim Sabit

Nefaset

—Üçüncü Cüzden Mabat ve Hitam—

“Lazım gelir” diyecek bir sâhib-i akl tasavvur edemeyiz. Bundan başka bir şeyin birçok zevat nezdinde makbul olması o şeyin kabule şayan bir şey olmak lazım geleceğini teemmülle sonra bir kişinin çıkıp onun makbuliyeti kabul ve tasdik etmemesini mahzâ hiss-i zevkten, kuvvet-i temyizden azade bir şahs-ı kalîlû'l-izân olmasından neşet eylediğine hükmeyler isek bu hükmümüzle bizi mahkûm eyleyecekler, yine o kısımda bulunan adamlardan başka kimse olamaz.

Ekser hamile kadınların müddet-i hamllerinde mum yemek, sabun kemirmek, kömür yutmak gibi müşahede olunan ahvâl-ı acîbeyi tıp bir galat-ı zevke isnat ettiği gibi bizde bir şeyi makbulun zıddını kabul ettirmeye kalkışan bir şahsı kuvâ-yı fikriyyesine **[150]** galat-ı arız olmuş bir hasta adam gibi telakki ederiz.

Bizim karşımıza bir kimse çıkıp da [Şu kadın mum ekl ediyor, sabun kemiriyor, kömür çığnıyor sen de öyle yap!] derse karşımızdakinin bir tımarhane firarisi olup olmadığını anlamak için ihtiyatlı olarak yüzüne bir kere atf-ı nazar ederiz.

Bir şeyi söylemek için o şeyde hiss-i zevkin müteheyyci olmasını icap eden hassaların mevcudiyeti elzendir. Farz edelim ki, pîş-gâhımızda bir resim levhası var. Levha, bir tarafında latif bir çemen-zâr, diğer tarafında bir nehr-i cârî, iki cihetinde söğüt ve çınar gibi latif ağaçlar daha uzakta güzel bir karye arkasından afitâbın tuluunu çayırın üzerinde koyun ve kuzuların otladığını tasvir ediyor. Bu levhayı latif bulmak için öyle bir yerden hoşlanmak lazım gelir. Levhanın tasvir ettiği şeylerin cümlesi hiss-i zevkimizi tehyîc ettiği için levhayı gönlümüz sever ve [Şu levha nefistir!] deriz.

Sanâyi'-i nefîse beşerin hiss-i zevkini uyandırdığı ve asarını sevdirdiği için o namı almıştır. Pek dil-nişîn suretle **[151]** inşa olunmuş bir kasr-ı dil-ârâ görürsünüz. Seversiniz, bir levha-i nazar-ı ribâ görürseniz seversiniz, bir nağme-i cân-fezâ işitirseniz seversiniz hepsine [Nefistir!] dersiniz.

Edebiyat hiss-i zevke îrâs-ı haz eden ahval ve hâdisâtı tefsir eyler, fikri tehyîç eyler, mefkûreyi muhakemeye, mûlahazaya tedkîk-i esbâba, tebyîn-i hakâyika, tasvîr-i hadisâta sevk ile tehzîb-i ahlâka hizmet eyler.

Meşâgil-i nefîsenin en âlîsi edebiyattır. Bununla işigal edenler efkârı mahzûz eylemek için maneviyattan ziyade maddiyata hasr-ı dikkat etmelidirler. Gerçi edibin fikri, şairin dimağı hayalden tecerrüt edemezse de hayalleri tedkîk-i hakâyika, tenvîr-i efkâra hadim olmalıdır. Hayal ne kadar muvâfık-ı hakikat, muktezâ-yı tabiat olursa o kadar vazih, o kadar selis olur. Nefaset, her cümlesinden, letafet, her sözünden pertev-efzâ-yı sudûr olur. Bu meziyyât-ı sözlerinde cem eden şair makbûl-i havâs ü avâm olur. Asarı her vakit nazargâh-ı rağbette bulunur.

Eş'ârımızda letafet göremeyenler ancak o letafeti hissedemeyenlerdir. Eş'âr-ı mevcûdemiz meyanında şâyeste-i rağbet **[152]** bulunanları pek çok olup kabul ve rağbete mazhar olamayacakları da vardır. Bu tenakuz tıbâ'-ı beşerin, iktidarın velhasıl kuvâ-yı fikriyyenin tehalûfünden neşet eyler.

Herkes âlî söz söyleyemez fakat âlî sözleri fark ve tercih edebilir. Bunu da yapamayanlar zavallıdır.

Eş'ârımızın içinde birkaçının câmi'-i kabahat olmasıyla bütün eş'âr-ı Osmanîyye'nin bu sıraya ilhak edilmesine gönül razı olamaz. Bir bağban var mıdır ki bağındaki birkaç şecerin müsmir olamamasıyla bütün eşçarını kal'e rızâ-dâde olsun? Eş'ârımızın ekserindeki letafeti inkâra kalkışanlar âdeta bir köylü kulübesini görerek o kavimde fenn-i mi'mârînin adem-i mevcûdiyyetine kail olanlara benzer. Hele o hükümde bulunanlara kulübeyi de görmeden peyrev olanlar ise bir tarafa çarpmaması için ellerinden tutulacak âmâlardır.

Avrupalıların bizim şiirimizde letafet bulamadıkları bahsine gelince hangi Avrupalıların olduğunu sual ederiz. Avrupalılardan biri çıkıp da eş'ârımızın cümlesini tetebbu ederek ve hiçbirinde letafet bulamayarak ol bapta bir muâheze-nâme kaleme almak zahmetini ihtiyar eden bir adam varsa **[153]** muâheze-nâmesinin bize ibraz olunmasını rica ederiz. Hiç mamul etmediğimiz hâlde cümlemizin is'âf olunduğunu görecektir olur isek münderecatını kemâl-i dikkatle gözden geçirdikten sonra muharriri herhangi Frenk ise onun gözüne sokacak latif eserlerimiz bulunduğunu da ispat ederiz. Yine kani olmazsa o herifin hiss-i zevkten azade izansız bir biçare olduğuna o zaman hükmeyleyiz.

Haydi farz edelim ki böyle yalnız bir Frenk değil iki üç ecnebi de buna peyrev olsun da letâfet-i eş'ârımızı inkâra kalkışsın. Yukarı taraflarda pek güzel ispat etmiş idik ki insan her neye alışır ise onu tercih eder. Bu eelden ecnebilerin bizim şiirlerimizde letafet bulamamış olmalarını da ihtilâf-ı zevke, mübâyenet-i tabî'ata haml ederiz.

Bir Yunanî çıkar ki Arap'ın tarz-ı mi'mârisini beğenemez. Yahut birkaç Yunanîler beğenmezler. Şimdi birkaç Yunanî'nin tarz-ı mi'mâr-ı Arab'daki letafeti teslim etmedikleri için onun nefasetinden sukut etmesi mi lazım gelir? Bu hâl bir İngiliz'in veya bir Almanyalının usûl-i mûsikîmizi takdir ve tahsin etmemesiyle bütün İngilizlerin tahsin etmediklerini zum've farz **[154]** etmeye benzer. Sonradan diğer İngilizler ve Almanlar çıkarda pek tahsîn eder.

Evvelkilerde âdetin takdîr-i mûsikîmize mâni olduğunu sonrakilerde ise kuvve-i temyîzin ve hüsn-i zevkin mevcut bulunduğunu fehm ve idrak eyleriz.

Bu hâlin ecnebilerde olabilmesini farz ettik. Ya hâl-i mezkûru efrâdımızda görecektir olursak ne diyeceğiz? Onlarda temyiz kuvvetinin, zevk-i hüsnün mefkudiyyetini mi tasavvur edeceğiz? Fi-teemûl?

Eş'ârımızda meyhane, mey, ney gibi şeylerin bulunması mahzâ kudemaya taklitten ileri gelme bir şeydir. Eş'ârımızı bu taklîd-i müstehcinden kurtaracak zaman ve terakkidir.

Fakat meyli meyhaneli eş'âra eş'âr-ı Garbiyye meyanında da tesadüf olunur. Alferd dö Muse'nin, Alfons Dode'nin hatta Viktor Hugo'nun eş'ârı meyanında da tesadüf ettiğimiz vardır. Lede'l-icâb meydana koyabiliriz.

Eş'âr-ı Garbiyye meyanında meyli, meyhaneli, sakili, sahbâlı bazı eş'âr bulunmuş olmasıyla cümlesinin böyle olacağına hükme bizimle beraber hiçbir kimsenin vicdanı razı olmayacağı [155] gibi eş'âr-ı millîyemizde şâyân-ı tercüme, şâyeste-i takdîm hiçbir nazım bulunmayacağına ve büsbütün hiçe çıkarmaya ne vicdanımız ne de gayret-i millîyemiz razı olur.

Meyhaneli, muğbeçeli gazelleri tenkide kalkışmağa ise hiç aklımız ermez. Zira meyhanesiz muğbeçesiz bir gazele pek nadir tesadüf olunduğu ve sâkî-nâmelerle emsalinde ise hiç istisna bulunmadığı eelden onları uzun uzadıya tenkide kalkışmak pek beyhude saydır. Böyle binlerce gazeli destesiyle bir tarafa koymayıp da onlarla uğraşmak abes olup milliyet noktainazarından bir iş görülmek isteniliyorsa onlar meyanında eş'âr-ı Osmâniyye'mizin hakikat-ı şânını ilan edeceklerini izhar etmek ve bazı kûteh-bînlerin gözünün önüne uzatmak lazımedendir.

Daha ilerisine gitmek ise şevk kırmak, gönül incitmek, halka mahiyet anlatmaktan başka birşey değildir.

Rıza [156]

Kadın

—Maddeten ve Edeben —

Alelumum kadınlar erkeklerden kuvvetsiz, küçük, uzun işlere az tahammüllü, sulu kanlı, tok etli, uzun saçlı, müdevver azalı kolları az adalâtlı, küçük ağızlı, yüksek butlu, kaynak kemikleri daha geniş ve karınları daha büyüktür. Bu hassalar dünyanın her tarafında kadınları erkeklerden tefrik eder.

Ta aksâ-yı şimalde [Lâponi] den aksâ-yı cenûbda [Guyta] ya değin ve Amerika ile Çin'de.

[Pulutark] “Sofra Mûlahazatı” nam eserinin üçüncü kitabında iddia eder ki şarap kadınlara erkeklerden daha ağır tesir eder. İşte irat etmiş olduğu sebep gayr-ı sahîh [Amiyu]¹²⁷tercümesinden nakil ile beyan olunur:

“Kadınların mizâc-ı tabîîleri pek rutubetli olmağın etleri bu kadar gevşek, berrak, yumuşak ve kuvve-i hazmiyyeleri yerinde bulunur. Bunun içindir ki şarap bu cism-i ratba sukut ettiği gibi mağlup olup rengini, kuvvetini kaybederek [157] hâssa-i müskiresi oldukça zeval bulur. [Aristot] bu meseleye atf-ı kelâm ettiğinde diyor ki müskirâtı nefes almaksızın bir bir arkasına nûş edenler zannolduğu kadar sarhoş olmazlar, zira içilen içki tazyik kuvvetinden bittabi serîan harice ihraç olur. Zaten malumdur ki içkiye alışmış bulunan kadın kısmı ekseriya erkeklerden pek çok ziyade içmekte bulunduklarından hem tabiatlarının rutubeti hem de âdet edinmeleri sebebiyle müskiratın te’sirâtına erkeklerden ziyade tahammül edebilirler.”

Hakikaten bu mes’ele-i maddiye eskilerin ukûluna yakışır. Kadınlar erkeklerden azıcık ziyade yaşarlar yani acuzeler ihtiyarlardan daha çoktur. Bu da birçok ulemâ-yı müdekkikînin tarafından Avrupa’da icra olunagelen tahkikat-ı müteaddideden anlaşılmıştır.

Tabiat ale’t-tenâsub kimseyi kimseden temyiz etmediği için bu nispet beyaz Avrupalılarda bulunduğu misüllü siyahlarda, kırmızılarda ve Moğollarda birdir.

Çin gazetesinden naklen diğer bir mahâlde beyan olundu ki [Yuniğ Çiniğ] namındaki Çin imparatorunun karısı¹⁷²⁵ [158] sene-i mîlâdiyyesinde yetmiş geçkin kadınlara ihsan edeceğini ilan ettiğinde yalnız nüfus [Kontun]¹²⁸eyaletinde yetmişle seksen arasında 98222 ve seksenle doksan arasında 40893 ve doksanla yüz arasında 3453 kadın bulunmuştur. İlel-i gâiyye¹²⁹ taraftarları der ki tabiat kadınların erkekleri dokuz ay haml ile dünyaya getirip büyüttüklerine acıyarak hatırlarını tatyîb etmek için tatvîl-i ömürle mükâfat eder. Fakat kadınların kanı daha latif olduğu cihetle elyâfları o kadar çabuk kartlaşmaz.

Hiçbir müşerrih, hiçbir tabîî kadınların ne yolda gebe kaldıklarını anlayamamıştır. Kadınların ay başları zamanında hasıl olan zaaf ve ahvâl-ı husûsiyye ile gebelik ve

¹²⁷Jacques Amyot. Fransız yazar.

¹²⁸Konton, Çin Halk Cumhuriyeti’nde güney eyaleti.

¹²⁹Erekçilik, herşeyin bir amaçla belirlendiğini, bir ereğe göre olup bittiğini ileri süren öğretisi.

çocukları emzirmekle terbiyelerinden münbais imrâz-ı müteaddideye ilaveten azalarının nezaketi mişkât-ı hurûb ve mekâyid-ger bih-i adem-i tahammüllerini icap eder. Evet, inkâr olunamaz ki her zaman ve belki her memlekette tabiat bazı kadınlara harikulade şecaat ve kuvvet bahşetmiştir ki erkeklerle cenkleşmeğe ve pek büyük işleri becermeğe muktedir olmuşlardır. Maa-hazâ bu gibi ahval pek nadir bulunmuştur ki [Hemezen] bendine müracaat oluna.[159]

Maddiyat daima edebiyatın hakimi bulunduğu ve kadınlar daha muhtâl, mütemellik, zaîfû'l-bünye oldukları için mimarlık, dülgerlik, madencilik, çiftçilik gibi eşgâl-i şâkkaya tahammül edemeyip haneler dahilindeki işlere ve bilhassa çocuklara bakmağa mevkûl ve ekseriya hayât-ı beytiye ile memur bulunduklarından ahlak ve etvârında erkeklerden ziyade lütuf ve mülayemet bulunsa ve büyük büyük cinayetleri daha az irtikap etseler gerektir. Bunun için değil midir ki kavânîn-i mukarrere ile zabtolunan memleketlerde lâ-akall elli erkeğe mukabil bir kadın idamla mahkûm bulunur?

[Monteskiyü] “Rûh-i Kavânîn” nam kitabında kadınların hükûmât-ı muhtelifedeki hâllerinden bahsa girişirken der ki “Kadınlar Yunanîlerde aşk-ı hakîkiye müstahak olmadıkları ve aşk onlarca beyanına cesaret edemedikleri bir sûret-i mahsûsadan ibaret bulunduğu maruf imiş” ve bu kavline [Pulutark] ı kefil gösteriyor.

[Mabadı var]

Necip Nadir [160]

Sâib’de Söz

Hamama gidip arkalarının ortasına iğne ile bazı hayvânât suretleri nakşettirmek [Kazvîn]¹³⁰ ahâlisi akviyâsınca âdet imiş. Bir gün bunlardan birisi dâhil-i germâbe olarak arkasına öyle bir suret resim ettirmek için bu sanatı bilen dellâkın (tellak) önüne pehlivancasına çöker. Dellâk “Ne sureti istersin?” der. Kazvinî mağrurane bir seda ile “Şîr-i jiyân!” cevabını verir.

Dellâk-ı bî-bâk elindeki iğneyi pehlivanın yağrınları ortasına batırmağa başlar. Kazvinî zahm-ı sûzenle muzdarip olunca kahramanlığı derhâl unutarak “Aman öldüm! Dur!... Ne sureti nakşediyorsun?” diye feryat eder. Dellâk evvelce kendisinden aldığı emre tevfiikan

¹³⁰İran’da bir şehir.

arслан resmi yapmakta olduğunu söyler. Pehlivan arslanın hangi uzvundan başladığını sorar. Dellâk kuyruğundan başladığını haber verir.

Bunun üzerine Kazvinî “Bırak kuyruksuz olsun!” demekle dellâk hayvanın kulağı olacak mevziyi iğnelemeye başlamış ise de pehlivan acıya dayanamayıp şimdi şîrin neresi nakşedilmekte olduğunu sual ile anlayınca “Vazgeç kulağı da olmasın!” demiştir. [161]

Dellâk tekrar nakşa başladığı sırada Kazvinî yine resm olunan uzvu anlamak istediğinden dellâk bu defa arslanın karnını tasvire çalıştığını söylemekle herif “Adam varsın karnı da olmasın! ” der demez dellâk elindeki sûzını kemâl-i hiddetle yere vurduktan sonra koca pehlivân-ı üryânı “Kuyruksuz, kulaksız, karınsız arslan mı olur? Allah böyle bir arslan yaratmamıştır. Mademki iğne acısına tahammül edemiyorsun, öyle şîr-i jiyândan dem vurma!” yollu itâblarla tahcîl etmiştir.

Hazret-i Mevlâna dellâğın bu haklı serzenişini şu iki beyit ile tasvire tenezzül buyurur:

Şîr bî gûş ve dem ve aşkem ke dîd

İnçenîn şîr-i Hüdâ hod nâ-ferîd

Çün nedâri takat sûzan zedend

Ez çenin şîr-i jiyân pes dem-i mezan¹³¹

Beyt-i Sâib Şeyh Sadi’nin: “Söz söylemediğin zaman sana birşey diyen olmaz. Fakat söylediğin hâlde delil isterler. Sözünü ispat etmek lazım gelir.” mealinde olan:[162]

Negüfte nedâred kesî batukâr

Ve lâkin çü güfti delîleş biyâr¹³²

beyti gibi akvâl-ı kudemâdan muktebestir denilebilir.

Şeref-yâb-ı ma’ârifesi olduğum bir zât-ı ârif bir gün esnâ-yı meşâirede beyt-i Sâib’ i iki kelime ile tercüme edebileceğini ifade edince bir beytin havi olduğu mealî iki kelimeye sığdırmak mümkün olamayacağını bilâ-teemmül arz eylediğimde mütebessimen “Haddini bil! ” demiş idi.

¹³¹ Kulaksız, kuyruksuz ve karınsız arslanı kim gördü? Böyle bir arslanı Allah yaratmadı. Eğer sen iğneye dayanamıyorsan böyle bir arslandan dem vurma.

¹³² Sana bir şey söylenmez söz söylemediğin zaman, eğer söylersen delil isterler.

Bu cümle-i celîle bizim gibiler için müessir bir tembih olmakla beraber beyt-i mezkûr için dahi hakikaten bî-nazîr bir tercümedir.

—3—

Bikâri ve tevekkül dûr est ez mürüvvet

Berdûş halk mefkon zinhâr bâr-ı hodrâ

—Elfâz—

“Tevekkül” bir işte Allah’a rabt-ı kalb etmek demektir ki sâhib-i kamus [163] “istislâm” ile tefsir eylemiştir. Hâlbuki bize göre istislâmı tevekkül ile tefsir etmek lazım gelir. Çünkü tevekkül nezdimizde lügât-i me’nûseden addolunur. İstislâm ise öyle değildir.

Bununla beraber müşarünileyh istislâmı inkıyat ile tefsir ediyor. Hâlbuki tevekkül ile inkıyat beyninde fark olduğu zahirdir. Böyle lügatların kelime-i vâhide ile tefsiri ne kadar müşkil olduğu bundan da anlaşılır. Bu yolda tefsir iki lisan arasında daha güç oluyor. Bazı erbâb-ı vukuf tarafından iddia edildiği vech ile mesela “Hamîyyet” lafzının Fransızcada mukabil-i tâmmı bir türlü bulunamıyormuş.

Hamîyyetin manası kendinde tamamıyla tahakkuk etmiş adam dahi pek nadir bulunduğu vaktiyle şairin biri:

“Hamîyetlü ağa çoktur hamîyetten eser yoktur.”

demiş idi.

Şurasını yazarken yanımızda bulunan iyi Fransızca bilir rüfekadan biri hamîyet manasına olmak üzere “**zèle**” kelimesi mevcut olduğunu haber verdi, fakat bu lafız bizim kullandığımız hamîyyetin mukabil-i tâmmı addolunabilir mi bilemeyiz.[164]

“Mürüvvet” lafz-ı meşhûrunu bazıgalat-ı cûyân muharrirîn “mürü’et” suretinde yazmaya itiyat ile “mürüvvet” yazanları tahtie etmek isterlerse de hemzenin vava kalbı ve mütecânîsinin idgamı caiz olduğunu bilen erbâb-ı mürüvvet bu suretin dahi istimalinde beis olmayacağını teslim ederler.

Caiz olmasa bile “mürü’et”i “mürüvvet” kadar sâmia-nevâz bulacak hangi Osmanlı bulunabilir?

Bırakmak, düşürmek, yıkmak, ilka etmek gibi tabirlerle ifade olunabilecek manalarda istimal edilen “افکنن” mastarının—ki hemzenin fethiyledir — muhaffefi olan kesr-i fâ ile

“فكنن” den sîga-ı nehyi yine fâ’nın kesriyle "مفكن" gelirse de burada zarûret-i vezne mebnî fâ iskân olunur.

İf’âl Fariside bu kabîlden olan iskânât —şiire mahsus olmak üzere— şayidir. Ezcümle:

“Mi şiken merâ ki mişikenî bâl-i haviş ra.”¹³³ mısraındaki “مشكن” kesr-i şın ile okunmak lazım gelirken vezne riayeten beyt-i Sâib’deki "مفكن" gibi şının sükûnuyla okunuyor.

Böyle iskânlar hoş görülmek tabii ise de Kelîm-i Hemedânî¹³⁴’nin: **[165]**

Peydast ki ahvâl-i şehidâneş çe başed

Cây ki beşemşîr bebered kefen râ

beyti gibi bazı eş’ârda zamâir-i muttasıla iskânâtı— Türk olduğumuzdan mıdır nedir— zevkimize gitmiyor.

—Meal—

İhtiyâr-ı atâletle beraber izhâr-ı tevekkül insaniyetten hariç bir harekettir. Çalış, kendi levazımını kendin tedarik et. Sakın kerrden halka bâr olma!

—Teemmül—

Tevekkül nedir? Kesb ve tedbiri terk ve “Allah kısmetimi göndersin.” diye miskinâne oturmak mı? Kat’â değil!... Tembelliğe tevekkül demezler.

Eğer tevekkül öyle birşey olaydı şer’an menhiyyâtta olması lazım gelirdi. Hâlbuki me’mûrât-ı şer’iyyedendir. Kesb ve infakı emretmekte olan şer’i hakîm aklen dahi merdûd bulsan böyle bir hâli nasıl tecviz eyler? **[166]**

Birtakım cehele-i sûfiyye vardır ki şunun bunun iâne-i gâfil-ânesiyle yaşamaya alışmış olduklarından çalışıp kazanmaya asla meyletmeyip kendilerini halka erbâb-ı tevekkülünden tanıtmak isterler. Hâlbuki ne tevekkül ne de mütevekkil öyle olmaz.

Eslâf-ı kirâm içinde öyle mütevekkiller görülür ki ittihaz ettikleri tarz-ı mâ’îşet öğrenilecek olsa erbâb-ı sa’y ü kesb için birer pişvâ-yı kâmil olduklarına hükmolunur.

¹³³ Beni kırma çünkü dalını kırarsın.

¹³⁴ Horasanlı sûfî müellif (Tosun 2013: 12-13)

Bunlar o hakayık-ı diniyye âlimleridir ki şer’iyyet-i garrânın her şeyde ifrat ve tefritten nâhî olduğunu bilerek her işte kanûn-ı mukaddesi itidale tevfiik-i hareket ve muasırları gibi ukalâ-yı ihtilâfede telkîn-i ders-i hikmet etmişlerdir.

Bu ekâbire göre tevekkül mevsil-i maksûd olan esbâb-ı meşru’aya hûrde-i beyyinene teşebbüsle şerâit-i tedbîriyyeyi cem’ettikten sonra husûl-i maksûdu irâde-i ilâhiyyenin taallukuna talik etmekten ibarettir ki ictimâ’-ı esbâb u şerait hâlinde ondan bir netice tevellüt eylemek muktezâ-yı âdet-ullâh olmakla muhassıl-ı meramdır. Yoksa ta’tîl-i sa’y ile husûl-ı merâm intizâr-ı eblehânesinde bulunmak tevekkül olmadıktan başka tevekkülün zıdd-ı tâmmı olur.[167]

“Falan zâhid-i mücâhid yanında yiyecek, içecek olmadığı hâlde terbiye-i nefis için dağ başında bir mağaraya kapanmış. Bir hafta aç, susuz kalmış. Ölmek üzere iken oradan bir kervan geçiyormuş. Yolculardan birkaçı nasılsa mağaranın içine girmişler. Biçareyi o hâlde bulmuşlar. Derhal yiyecek içecek getirmişler. Sûfi-i muhtezirin kilitlenmiş olan çenelerini zor ile açıp yedirmişler, içirmişler. Zavallı kendine gelerek Cenabıhakk’ın kuluna her yerde rızkını yetiştirebileceğine bir kat daha itimat hasıl etmiş.” gibi fıkraların aslı olsa bile âlem-i tabiatı cari olan kaide-i Rabbaniye’ye karşı tesadüf kabîlinden addolunur hükümsüz şeylerden olmakla beraber güya fazîlet-i tevekkülü halka anlatmak için böyle meseller dermeyan etmek hakikat-ı tevekkülden gafletle herkesi ataletе teşvik demek olacağından bayağı hurâfât-ı müfside cümlesinden sayılır.

İmam Gazâlî İhyaü’l-Ulûm’da a’mâl-ı mütevekkelfinden bahsettiği sırada der ki:

“Mesela aç bir adamın önüne taam getirselers “Ben mütevekkilim. Tevekkülde şart terk-i saydır. Şimdi bu taama el uzatmak, ağza alarak çiğneyip yutmak say makulesindendir. [168] Bu ise tevekkülü ihlal eder.” diye yemeği yemeyip aç kalsa adâb-ı tevekküle riayet değil, izhâr-ı cinnet etmiş olur. Eğer sen Cenabıhakk’ın seni etmek (ekmek) yemeksizin doyurması yahut etmekte hareket-i âkılâne onu doğruca ağzına isal ettikten sonra birde bunu çiğneyip mideye ittirmek için bir ferîşte tayin etmesi gibi mecnunâne intizarlarda bulunacak olur isen âlemde cari olan sünnet-i İlâhiyye’yi bilmez bir ahmaksın demek olur.”

“Kezalik tarlaya hiçbir şey ekmediğin hâlde idrâk-i mahsûl ümidinde bulunursan yahut zevcenin min gayr-i vika’ Cenâb-ı Meryem gibi bir oğul dünyaya getirmesini arzu edersen divanelik etmiş olursun.”

“Böyle şeylerde tevekkül amel ile olmaz, hâl u ilm ile olur. Yenecek, içecek, elin, dişlerin, kuvve-i hareketin halkı Cenâb-ı Hak bulunduğunu ve seni it’âm ve iska eden O olduğunu bilmelisin. İşte bu ilimdir. Bir de itimâd-ı kalbin fi’l-i yedde değil fil’ullaha olmalıdır. İşte bu da hâldir. Şu ilmi, şu hâli haiz olan bir adam elini taama uzattığı vakit mütevekkilen uzatmış olur.” **[169]**

Meşhurdur ki bir adam huzûr-ı nebeviye gelerek: “Ya Resulallah! Devemi kırdı bir mahalle bağlayarak muhafazasında ihtiyat üzere mi bulunayım? Yoksa mutlakü’l-inân bırakıp mütevekkil mi olayım?” yollu istirşâd edince Resûl-i Hakîm Efendimiz “Âkl bairîn sümme tevekke illallah” yani “Deveni bağla da ondan sonra tevekkül et.” buyurmuştur.

Hazret-i Mevlâna Mesnevi’de bu hadisi beyt-i âtî ile tercüme eder:

Goft peygamber bâ u ez bülend
Ba tevekkel zânû-yı eşter bebend¹³⁵

Müşarünileyhin:

Ger tevekkûl mikoni derkâr kon
Geşt kon bes takiye ber cebbâr kon¹³⁶

İrşadı da bu manayı müeyyiddir.

En adi vicdan maişet gedâ-yânedan memnun olan vicdan olduğundan ulüvv-i himmet ashabına göre kedd-i yeminiyle geçinip kimseye bâr olmamak meslek-i merdânesine sülûk-ı insânlığın icap ettiği ferâizden addolunur. “El kâsibu hâbib’ullahi”¹³⁷ hadîs-i meşhûru dahi bunu müşirdir. **[170]**

Semere-i sa’yıyla geçinmek iktidarında bulunduğu hâlde tembelliği ihtiyar ve bu hâli tevekkül-i itibâr eden bir adama halkın onu geçindirmek neden borcu olduğu sorulacak olsa meşru ve makul bir cevap bulmaktan izhâr-ı acz ile vücudu cemiyet-i beşerriyenin boynuna bir bâr-ı zâid olduğunu zımnen itirafa mecbur olur.

—4—

¹³⁵ Peygamber (S.A.V) yüksek sesle söyledi ki deveni bağladıktan sonra tevekkül et.

¹³⁶ Tevekkül edeceksen çalışmakta tevekkül et. Ekini ektikten sonra Cebbar’a dayan.

¹³⁷ Kazanan, Allah’ın dostudur.

Tânenûşânem nekerded der mezâkem hoşekûr

Der kadh çün hazır eger âb-ı bekâ beşed merâ

—Elfâz—

“نشین” Arabide “işrâb” gibi içirmek demektir ki zaten içmek manasına müteaddî olan “نوشیدن” mastarının bir kaide elif nûn zammıyla taaddiyesi ta’zîf edilmiştir.

“تا” burada adât-ı tevkid olmakla “تانشانم” “içirmedikçe” tabiriyle tercüme olunur.[171]

Bu kabîlden olarak Şeyh Sadi’nin “Tâ renc neberî genc ber nedâri”¹³⁸ kavl-i meşhûrundaki “تارنج نبری” “meşakkat çekmedikçe” demek olduğu gibi Sâib’in:

Tâ nemîred zi tereddüt mikesîd pâ-yı harîs

Râhat-ı murd ânest ki pâmal şevd¹³⁹

beytindeki “تانیرد” dahi “ölmedikçe” demek olur. “خضر” burada olduğu gibi beynü’l-üdebâ ha’nın kesri ve dad’ın sükûnu ile meşhur ise de kesreteyn ile dahi lûgat-ı fasîhedir.

Binaenaleyh Sâib’in:

Ba ihtiyât zedest-i Hızır piyâle begîr

Mebad kaab-i hayâtet dehed becây-ı şarâb¹⁴⁰

beyti gibi yerlerde kesreteyn ile vaki olan Hızır’a ilişmek Hızır’ı tanımamaktan neşet eder. Eserleri müsteşhedâttan bulunan büleganın Hızır’ı bu vech ile dahi istimal edegeldiklerini ispat için Hafız’ın:

Abî ki Hızır hayât ez u yafet

Der meykede cû ki câm dâred¹⁴¹

beyti kabîlinden pek çok asar bulunabilir.[172]

—Meal—

Kadehimde Hazret-i Hızır gibi âb-ı hayât olsa da ondan lââyık-ı ikrâm olanlara içirmedikçe kendim içsem bile bir zevk anlayamam.

¹³⁸ Zorluk çekmeden hazineyi elde edemezsin.

¹³⁹ Haris ölmedikçe tereddütten ayağını çekmez, karınca ayakaltında olduğundan rahattır.

¹⁴⁰ Hızır’ın elinden kadehi dikkatle al, şarap yerine hayat suyu olabilir.

¹⁴¹ Hızır’ın hayat suyunu meyhanede ara, o su kadehin içindedir.

—Teemmül—

İnsan nail olduğu her türlü saadetten ebnâ-yı beşeri dahi hissedar etmeye çalışmalıdır.

Yalnız kendini bahtiyar görmek isteyen adam halkı bedbaht görmek istiyor demek olacağından hayırhahlar nazarında sezâvâr-ı nefrîn bir hod-gâmdır.

Kalbinin büyüklüğünü, küçüklüğünü tecrübe etmek istersen âlemde saadetin her şahsa taammümünü isteyip istemediğini anla!

Bir insân-ı kâmilin fikrine müracaat olursa herkesin mesut olmasını arzu ettiği görülür. Bir nâkesin re'y-i hakikisi alınsa kendinden başka kimsenin bahtiyar olduğunu istemediği anlaşılır.[173]

Kendisinden başkasının bed-hâhı olmak kadar şekâvet-i vicdâniyye olamayacağı gibi umumun hayırhahı olmak kadar da saâdet-i vicdâniyye olamaz.

Urefâdan biri demiş ki: “İnsan için a’zam-ı ni’am ârâm-ı vicdanıdır. Â’zam-ı nakm ise ıztırâb-ı vicdândır.”

Bahtiyarlığın zatına inhisarı gibi bir arzû-yı mecnûn-ânede bulunan adam bittabi hasûd-ı bahtiyârân-ı âlem olacağından ezcümle esbâb-ı saâdetin fazîlet-i zâtiyyeye ait kısmından olan — hasedden tahliye-i kalb— meziyetinden mahrum bulunacağı cihetle taban nakabil bahtiyârî bir biçare sayılır. Bu hâlde taleb-i muhâl ile ömür geçiriyor demek olur.

İnsan odur ki en büyük lezzeti benî nev’î hakkında nafî olmaktan alır. Bu zevk-i vicdânîsini günden güne tezyide say eder. Her yürek böyle bir hiss-i celîli hamil olsa saâdet-i umûmiyye-i beşeriyye hasıl olurdu. Bu saadetin husulünden onun için kat’-ı ümîd olunmaktadır ki insanların daima yekdiğer aleyhinde bulunmakla bahtiyarlık aramakta oldukları görülmektedir.

Bilmem nedendir! İnsan kendisini mahvetmeye çalışan [174] adama ihsan ile telezzüz edecek kadar âlî olabildiği hâlde daima iyiliğini gördüğü zatı mahvetmekle de teşeffî edemeyecek kadar alçak dahi olabilir!

“Çün sağaret perest benevîşan u nûş kon”¹⁴²

¹⁴² Mademki kadehin dolu; iç, içir.

Tarîka-i âlî-cenâb-ânesine sülûk ile “teâvün-i bî-garazâne” kanûn-ı saâdet-bahşını tervice say etmiş nice muhsinler vardır ki bu meşrepte bulundukları için âkîbet-i telhâm olmuşlardır.

Mesela birisi hanesine davetle birkaç kadeh şarap ikram eden bir adamın hemgâm-ı sergermîde med’uvvun lisanından bir cümle-i şükran değil, bin kelime-i küfrân işitmesi az mı vaki olur?

Beşeriyet bu hâlde bulundukça sakınacak şeylerin birisi de “İyilik ettiğin adamın şerrinden sakın!” demek olan “Etaka şerrin min ihsânet ileyh”¹⁴³ hikmetinin hezâr tecrübe ile sabit bulunan hükmünden gaflettir.

Bilfarz kadehinde âb-ı hayât bulunsa da hükm-i insâniyyete ittibâen kendin içmeden bunun birazını birisine içersen kadehteki âb-ı hayâtın hepsine birden malik olmak için o adamın sana işrâb-ı telhâbe-i memât etmeye kalkışmayacağı neden malum?...[175]

Bu bapta irat olunabilecek misal o kadar çoktur ki “İyiliğe Kemlik” unvanıyla büyük bir kitâb-ı ibret-âmiz yazılabilir.

1410 sene-i milâdiyyesinde “Jan dö Burûj” nam sanatkâr tarafından keşfolunan resimde yağlı boya istimali usulü “Antoniyo” ma’rifetiyle İtalya’ya nakledildiği sırada nâkilin sevdiklerinden “Dominik” namında gayet zeki bir ressam-ı civân bu san’at-ı nev-zuhûrda kesb-i mahâret ederek mahsûd-ı akrân olmuş idi.

O zaman İtalya’da Antonyo ile şâkird-i ser-efrâzından başka yağlı boyanın usûl-i isti’ mâlini bilir hiç kimse olmadığından ressamlığa müntesip bulunanlar bittabi bundaki râza vâkıf olmak merakına düştükleri ve temennâ-yı ta’lîm ile Antonyo’nun başına üşüşükleri hâlde o sahib-i ferheng bir türlü renk vermemiş iken bunlardan “Andre” bir zemin ile Dominik’i üftâde-i nirenk ederek esrâr-ı san’ata vâkıf olmuştur.

Bu muvaffakiyetinden sonra Andre pek az zaman içinde herkesin nazar-ı istihsânını celbetmiş olan yağlı boya ile resim imalinde fevkalade şöhret buldu fakat ortada genç Dominik hiç görünmez oldu.[176]

Münderecat

Havâdis-i Edebiyye

¹⁴³ İyilik yaptıklarınızın şerrinden korkun.

Terbiyet-i Benât [Fenelon'dan Tercüme].....	Muallim Naci
Müftehir Ben Miyim Meânî Mi? [Gazel]	”
Bir Nevcivân ile Bir Pîrin Kitâbe-i Seng-i Mezarı [Manzum].....	Safa
Buna Dair Bir Mütâlaa-ı İntikadiyye	<i>İmdâdü'l-Mîdâd</i>
Gazel.....	Alaybeyizade Naci
Gazel	Şeyh Vasfi
Üç Kıt'a Gazel.....	Abdülkerim Sabit
Nefaset [Hitam]	Rıza
Kadın	Necip Nadir
Sâib'de Söz.....	Muallim Naci
Bir nüshası 3 kuruşadır.	
Merkez-i tevzî'i Babıali Caddesi'nde Ohannes Efendi'nin 38 numaralı [Vatan] kitâb-hânesidir.	
Mecmuaya ait umur için kitâb-hâne-i mezkûre müracaat olunur.	

—Mektuplarım—

Muallim Naci Efendi'nin Ebuzziya Matbaası'nda pek nefis olarak tabedilmiş olan “Mektuplarım” unvanlı eserinin 96 sayfaı havi bulunan birinci cüzü neşrolunmuştur.

Fî 1 Rebiyülahir 1303 (7 Ocak 1886)

İMDÂDÜ'L- MİDÂD

Bir cihânda var deryâ-yı dilimiz var ki bize

Dâimâ lütf-ı hakîm-ânesi eyler imdâd

Hamd-ı eltâfını hakkıyla hâmîdü'l-asrın

Yazamaz ehl-i kalem bahr-ı mûhit olsa mîdâd

On beş günde bir neşrolunur

Aded 5 Sâhib-i İmtiyâzı: Abdülkerim Sabit Cilt 1

Muharrirleri

Muallim Naci. Şeyh Vasfî. Necip Nadir. Abdülkerim Sabit

Maarif Nezâret-i Celîlesinin Ruhsatıyla

İstanbul

Matbaa-i [A.K.Tozluyan] - İdâre-i Şirket-i Mürettibiye Babıali Caddesi'nde Numara 34
1303 (1886)

Havâdis-i Edebiyye

[Şükûfe-zâr] nâm-ı latîfîyle şu günlerde bir risâle-i mevkuta neşrolunmağa başlayacaktır.

Bu eser gerek tabii ve gerek suni çiçekler takınarak süslenmek hususunda celb-i enzâr-ı hayret edecek bir maharet gösterebilmenin dahi muhtâc-ı ma'rifet olduğunu itiraf ettirmekte bulunan asrımızın ezhâr-ı efkârı pek taze birtakım mümtâze şaire ve edîbeleri tarafından tahrir ve tertip buyurulacağından erbâb-ı mütâlaanın rağbet-i mahsûsasını kazanacağında şüphe yoktur.

Sâhibe-i imtiyâzının [Ârife] olmasından dahi istidlâl kalınacağı üzere her biri bir zâtü'l-arifân olan bu muhafferât-ı nâdirenin şükûfe-zârı şu mevsîm-i zemherîde ehl-i ma'nânın bir nevbaharı yerine geçeceği cihetle “müşarünileyhin”in hizmetleri bilcümle rical ve nisa tarafından sezâvar-ı senâ görüleceği hüveydadır. Fe lilahi der-i han!¹⁴⁴[177]

Risâle-i mezkûrenin üzeri Şeyh Vasfî Efendi'nin âsâr-ı ta'bından olan kıt'a-ı âtiye ile tezyin kılınacaktır.

Ey tâlibe-i safâ-yı ma'na

İmân ile bâk Şükûfezâr'a

Ezhâr-ı edeb şemîmi solmaz

Tercîh eder ehl-i dil bahâra

*

Refikamızdan [Es-Selâm] Cerîde-i Arabiyyesinin muharrir-i vâhidi Necip Nadir Efendi şimdilik haftada bir defa neşredilmek üzere istihsâl-i imtiyâzına muvaffak olduğu [Kostantiniyye] serlevhalı Türkçe gazetenin an-karîb neşrine başlayacaktır.

¹⁴⁴Allah'a emanettirler.

Bu gazeteye kendisinden başka birkaç muharrir-i muktedir tarafından dahi yazı yazılacağı mervî olmakla *Konstantiniyye*’nin mazhar-ı rağbet olacağı me’mûl-ı kavîdir. [*Mizan*] unvanıyla “Muhtasar Târîh-i Umûmî” sahibi İzzetli Murat Bey Efendi tarafından neşrine başlanmak üzere olduğu haber alınan üsbûî gazetesinin kısm-ı edebîsine saadetli Ekrem Bey Efendi Hazretleri nezaret buyuracaklar imiş. [178]

Ziya Paşa merhumun “Terci’-i Bend”inde vaki:

Ol zerre-i cismiyye-yi fânûs-ı şem var

Olmuş muhit tûde-be-tûde nesîm-i pâk

beytindeki “tûde-be-tûde” tabirini bir muallim-i edebiyâtın şâkirdânına ne yolda tarif eylediği bundan evvelki nüshamızda tavsif kılınmış idi.

Bu kere maa’l-istiğrâb haber verildiğine nazaran hâce-i müşârün-ileyh bir gün yine “Terci’-i Bend-i Mezkûr”dan:

Gavvâsı hırs-ı gevher ider lûkme-i neheng

Kebgi ümîd-i dâne ider teleye şikâr

beyti — her ne için ise— efendilere okuduğu sırada birisi [tele] nin ne demek olduğunu suale cûret etmesiyle müşârünileyh karşısındaki ezkiyâya bu lûgatı bilmediğini lisân-ı hâl ile bildirecek kadar düşündükten sonra “ O bir kuştur. — Natüralist —ler bilirler. Türkçede ismi yoktur.” cevabını vermiştir.

Kendisinin bu suretle üftâde-i dâm-ı hatâ olmasından bazı talebeye ibtisâm-ı ârız olduğu ilaveten ihbar olunuyor. [179]

Müşârünileyhe “neheng”in manası soruldukta “—mâren — hayvanattan biridir. Arabistan — پشور —leri bilirler.” cevabını verdiği dahi rivayet olunmuş ise de bunun bühtân-ı sarf olduğu icra edilen tahkîkat-ı mükemmele üzerine anlaşılmıştır.

*

Cehele-i Şehr-i Tirîstan-ı Üdebâdan birinin bir ressâm-ı ihtihzâ-merâm tarafından kurşun kalemle — sağ elini başına dayamış, hakîmâne düşünür— surette resmi çizilmiş ve bu kere fotoğrafı alınarak birçoğu altmışar pareye satılmak üzere Beyoğlu’nda cam içlerine dizilmiş olduğu mevsûkan haber verilmekte ise de müşterilerin bakıp gülmekle

iktifaetmekte bulundukları dahi diğer taraftan temin olunduğundan bir kıtasının muayenesine lüzum görülmemiştir.

Geçenlerde Fransızcadan tercüme olunarak tab ve neşredilen bir kitapta mahut [Düttürü Leylâ] tabiri kullanılmış olduğundan bunun asıl kitapta münderiç olması lazım gelen Fransızcası ne olduğunu her kim bulup haber verirse **[180]** kendisine kitâb-ı mezkûrdan bir nüsha-i mücellede ihdâ kılınacağı merak ashabından biri tarafından ilan edilmekte imiş.

Üdeba beyninde öteden beri mevcut olan ihtilâf-ı bînetîcenin şu aralık iştîdât etmekte olmasını tarafdârân-ı ittihâd pek çirkin görüyorlarsa da muktezâ-yı ihtilâf olmak üzere yazılan bentler arasında pek güzel cümleler dahi bulunmakta olduğunu inkâr edemiyorlar.

Muallim Naci Efendi'nin [Fürûzân] unvanlı mecmuâ-yı eş'ârı “Vatan” kitâb-hânesi sahibi Ohannes Efendi tarafından karîben tabettirilecektir.

Bazı meşâhir-i şu'arâ ile Muallim Naci Efendi'nin eş'ârına dairbirtakım edipler tarafından “Münakaşât-ı Edebiyye” serlevhası altında tenkîdât-ı şedide yazılmakta olduğu işitilmiştir.

Bu intikadât neşrolunduğu hâlde ashâb-ı eş'ârın sükût edecekleri me'mûl olmadıktan başka muntekitler meydanda **[181]** eserleri olan takımdan iseler bunları mukabele-i bi'l-misl cezasına uğratacakları şüphesidir.

Kitapların satılışı, kitapçıların insafsızlığı böyle gider ise kalemiyle geçinmeye mecbur olan hiçbir تیریل muharririn bahtiyar olamayacağı reyinde bilcümle erbâb-ı kalemin müttefik bulundukları her yerde, hususuyla kitap satılan mahallerde söyleniyor.

Üdebanın bu mesele-i mühimmede ittifakı şâyân-ı istiğrâb değil midir?

— Ankara'dan —

Medâr-ı fahr-ı üdebâ saadetli Sırrı Paşa hazretleri tarafından tenezzülen ihdâ buyurulan iltifâtnâme-i bi-hemtâdır.

Abdülkerim Sabit Bey'e

Ey nûr-ı dîde!

Sevdâ-nâmeniz rûhü'l-beyân mı, medâr-ı hâmeniz cevher-i cân mı ki böyle rûh-efzâ-yı rûh-ı revân oluyor? **[182]**

Berîd-i nâme-bere— Bu getirdiğin nasıl tuhfe-i cândır? dedim. Dedi ki:

Kitâb-ı Kerîm-i âtî min Kerîm.¹⁴⁵

Sevinerek aldım okudum. Bir ferîd-i nâkîd-ı nazara— Bu ne üslûb-ı gıpta-resândır? dedim. Dedi ki:

A(yın)[*]¹⁴⁶— Olduğuçün eser-i mevhîbet kâtib-i cân

S(ad) — Nazmı da nesri de mağbût-ı Harîrî ve Lebîd¹⁴⁷.

Bir nakkad-ı hünere — Bu tarz bedî'in taklidi neden müstehîlül'-l- imkândır dedim. Dedi ki:

S— Böyle hem şair ve hem kâtib-i mu'ciz-i rakamın

A— Şîve-i nâdir inşası edilmez taklit

Bir şâir-i mesîhâ-deme — Bu şîve-i ifâde ne acîb bir üslûb-ı veleh-resândır dedim. Dedi ki: Ol Kerimû'ş-şiyemîn:

A— Bulduğuçün nefis-i kuds-i meâniden ruh

S— Kilk rengini sanırsın ki ider güft ü şinîd

Bir hikmet-şinâs adam— Bu imtizâc-ı lafz u ma'nâyâ üdeba hayrandır dedim. Dedi ki :

[183]

S— Yek-vücûd olmakla lafz ile ma'nî onda

A— Sûret-i mu'cizeden nutkuna ermez tecrit. İşte her edîb hoş-nüvis böyle sezâvar-ı takdîs olur.

Azizim Efendim

7 Kanunuevvel 301

(19 Aralık 1885)

Sırrı

Hem Nâcîyâne Hem Hâcîyâne

Gerçi hattın gelmiş ammâ reşk-i gülşensin henüz

¹⁴⁵ Kerim kitap Kerim'den geldi.

¹⁴⁶[*] “S” Sırrı Paşa Hazretlerine, “G” dahî muharrir-i meşhûr merhum İsmet Efendi'ye işarettir.

¹⁴⁷ Harîrî dil âlimi, Lebîd bin Rebiaise Mekke'nin güçlü şairi. Sahabedendir.

Âb-ı rû-yı nevbahâr hüsn ü ân sensin henüz
Eylemişken sûz-ı sînem âhımı âhen-güdâz
Allah Allah ey dîl dildâr-ı âhensin henüz
Yâr her vâdiden eylerken tecellî ey Kelîm
Sen niçün sergeşte-i vâdî-i Eymensin henüz
Çatlıyor karşında erbâb-ı ziyâret handeden
Sende gül-i sûfî niçin meşgul-i şîvensin henüz [184]

Bin etek öptün fakat bir câme-i nev giymedin
Köhnekeş! Fırsat-şümâr-ı bûs-ı dâmensin henüz
Defli defkeş! Urma dem dâvâ-i merdîden utan
Zenn gibi cem'iyet-i rindânda def-zensin henüz
Muallim Naci
Alaybeyzade Naci Bey Efendi Biraderimizindir:
Mevla'yı

Görün tecelli-yi feyz-i iktinâh-ı Mevlâ'yı
Muhâlifân! Bırakın iştibâh-ı Mevlâ'yı
Şu kâinâta bakub eylemez mi istidlâl
Cihanda âdem olan izz ü câh-ı Mevlâ'yı
Açıl açıl görelim ey derîce-i dil-teng
Fezâ-yı sînedeki bârgâh-ı Mevlâ'yı
Dahîl-i bâb-ı rızâyım ki mültecâ bilirim
Cenâb-ı akdes-i izzet-penâh-ı Mevlâ'yı
Tarîk-i gayre sülûk etmek ihtimâlim yok
Tarîk-i hak bilirim şâhrâh-ı Mevlâ'yı [185]
Garîk-i nûr sürûr itdi kalb-i Nâcî'yi

Görün tecellî-i feyz-i iktinâh-ı Mevla'yı

Alaybeyizade Naci

“Hasîb” İmzâsıyla Vârid Olmuştur.

[*İmdâdü'l-Midâd*] risâle-i edebîyye ve fenniyesi hey'et-i tahrîriyesine merci-i hâss müntesibîn-i Arab olan kamusta mezkûr olduğu üzere imlâ-i sahîhi [زقاق] olan kelîme-i mebhûs-anhâyı sîn ve sâd ile [سوقاق ev سوقاق] yazmakta bir mâni yoktur zannederim. Zira kelime-i mezkûre bir kelime-i Arabîyye olup cemi [ازقا] gelirken elyevm lisanımızda bir dereceye kadar şüyû' bulmuştur. Fakat [Hayır! İş bu kelime سوق [ki cem'i اسواق gelir] kelimesinden müştaktır.

Binaenaleyh sîn ile [سوقاق] imla olunmak lazımdır gibi vahi itirazlarda bulunur bir kimse olur ise kendisinin [سوقاق] ile [سوق] kelimeleri beyinde olan fark-ı azîmden bihaber olduğu anlaşılıyor zira kelime-i mezkûre-i Arabîyye [زقاق] Fransızca [**Rue**] mukabili olup [186] [سوق] kelime-i Arabîyyesi ile sokak ve cadde manasına değil pazar [ki Fransızca mukabili] [**Marché**, **Halle**] dir.

Kelime-i mezkûre-i Arabîyye'nin bazı edevât-ı Türkiye ittisâli hâlinde ahirindeki kaf harfinin gayına tebdil olunup olunamayacağı bahsine gelince kavâid-i sarfiyye ve nahviyye-i Osmanîyye ile tevaggul ve iştilal eden erbâb-ı mütâla'anın malumudur ki aheng-i sadâyı telyîn ve tadil için harf-i mezkûrun gayın harfîne tebdil olunması ale't-tarîkü'l-inhisâr sırf Türkçe olan kelimâta mahsus olup yoksa kaide-i husûsiyye-i mezkûrenin kelimât-ı Arabîyye ve Farisiyye'de tatbik ve icrası dâiyesine düşmek bunca seneden beri ıslahat ve tadilat görmüş olan bir lisanın kavâid-i kadîme-i mer'iyyesi hilafında bir hareket demek olacağından muteriz efendi [turfe-nümâlık] tan başka bir şey göstermemiş olur. Mesela [halk] kelime-i Arabîyyesini ele alalım: “Halkın tercümân-ı efkârı gazetedir.” Bu misalde [halk] kelime-i Arabîyyesinin [ك] edât-ı izâfet-i Türkiye'siyle ittisalinde ahirinde olan kâf harfinin ayınlı hâle baki olduğunu görürüz. Burada kâfi gayına tebdil edip de “Halgın ah....” demek mahzân şivesizlikten [187] ileri gelir. Diğer misal: “Hakkı seven haktan ayrılmaz.” Bu misalde [hak] kelime-i Arabîyye'sini edevât-ı Türkiye'den mef'ûl'ün bih (-i hali) edâtı olan [ح] ile muttasıl kıldığımızda kâfi gayına tebdil ederek “Hagğı ah...” demek ne kadar şivesizliğe sebep olacağı şîve-i lisân-ı Osmanî'ye vâkıf olanlar nezdinde müsellemdir.

Binaenaleyh [زقاق] kelime-i Arabiyye'sini edevât-ı Türkiyyeden birine muttasıl kıldığımızda bir muktezâ-yı şîve-i lisân-ı Osmanî [zukakında. zukak-ı mezkûr. Ezikka-i Îsevîye ezikka-i Musevîye] kaf harfîni tebdil etmeyerek imla etmekliğimiz iktiza eder zannederim.

Hasip

“Hâlâ Unutmam”

1

Bir meşceredir bulunduğum yer

Etrâfını cûybâr sarmış

Üftâdeyi sânki yâr sarmış

Feryâd-ı hazîni rikkat-aver **[188]**

2

Bir köhne dıraht-ı sâyedâra

Yaslandım olub çemen-i nişîmen

Gam gitti gönül zamân gibi şen

Daldım nağamât-ı cûybâra

3

Bir böyle şeb-i safâfezâda

Ervâh dalar yemm-i sürûra

Aşk olmasa da gelir zuhûra

Mevki' getirir o hiss-i yâra

4

Andım yine eski iştîyâkı

Mâzîyi edüb hayâl bir ân

Mâzî gibi gâib oldu cânân

Heyhât! Gönülde 'aşkı bâkî

5

Bilmem niçün eylemem ferâmûş

Dört beş senelik şu yâdigârı

Yârin yine hükmü dilde cârî

Sevdâ yine çünkü cûş-ber-cûş [189]

6

Göstermeyecek mi tâli'm âh

Hicrân-keşi olduğum nigârı

Tâli' yine etti ahz-i sârı

Yârim de fakat unuttu eyvâh!

7

Zann itme ki bence bir elemdir

Bu hâtıralar da bence hoştur

İndimde cihânda gam da boştur

Mâdâm ki yâr pür-sitemdir

8

Ya Râb ne hazîn akar şu ırmak

Gönlüm de anın ile hem-ahenk

Yekrenk değil mi âh yekrenk

Bu hüzn ile şâirâne-i eşvâk

9

Hayret! Bu mevâki'-i latîfe

Olmuş mu hevâ-yı aşk-ı câmı

Her bir nefesim havâya tâbi'

Aşk oldu benim için vazîfe [190]

10

Gönlüm gibi âsmân münevver

Fikrim gibi mâhtâb rahşân

Artık bu safâya var mı pâyân

Yârim gibi handerîz her yer

11

Gönlüm de benim semâ değil mi

Mâhtâb değil mi andaki aşk

Mahv olmasun âh cândaki aşk

Envârı safâ-fezâ değil mi?

12

Bu tâze şükûfeli çemende

Hayrân hayrân gezûb dururken

Bir şey gözüme ilişti birden

Seyr et heyecân-ı kalbi bende

13

Bak sen şu tesâdüf-i garîbe

Etmezdi bunu hayâl kimse

Vermez idi ihtimâl kimse

Bende şaşarım bu hoş nasîbe **[191]**

14

Bir kızdı desem şu sevdiğim şey

Bilmem acabâ ne dersiniz siz

Siz şüphe de itseniz deriz biz

Aşk oldu hayâl-ı yâre derpey

15

Ma'lûm değildi nâm ü şânı
Birden gözüme göründü ol mâh
Ta'rîf edemem o hâlî bi'llâh
Âfet gibi çıktı nâgehânî

16

Âyâ ne içün şu tâze dilber
İtmiş bu zamânda azm-ı sahrâ,
Sahilde oturmuş öyle tenhâ
Vardır buna bir sebep-i mukarrer

17

Yatmış gelişi güzel uzanmış
Dîdâr-ı münîri âlem-efrûz
Vaz'ıyyet-i hey'eti cenân-sûz

Sen şâire sor ne türlü yanmış **[192]**

18

Bilmem ki bu bahtiyâr yerler
Olmuş mu perîlerin mekânı
Mutlak bu perînin âşiyânı
Olmuş bu civâr-ı aşk-perver

19

Nûr-ı şafak üstüne saçılmış
Âteş çıkıyor yanaklarından
Sevdâ uçuyor dudaklarından
Bir hande ile dehen açılmış

20

Sıkılmış bir eliyle rûyunu, âh
İmrenmiş o da evreng ü âba
Dursun hele şimdi mâhtâba
Bakmam var önünde başka mâh

21

Gîsûnun ucu suda yüzerdi
Düşükçe nesîm kuvvetinden
Daldı anı seyre çeşm-i rûşen
Baştan ayağa kadar süzerdi[193]

22

Zann iyler idi civârı tenhâ
Bilmezdi ki bir dil-i hevâ-hâh
Kendi gibi vâhdet-i sûr-gâh
Kendi gibi mübtelâ-yı sevdâ

23

Pîrâhenini çeker açardı
.....saldı âba
Gâhî eli de darlardı âba
Çalkardı suyu köpük saçardı

24

Cem'iyetini kim etti târâc
Gîsûları sadra doğru saçmış
Bir kısmını rûzgâr kapmış
Bir kısmı omuzlarında mevvâc

25

Kimdir edecek bu hüsnü ta'rîf
Şâir bile acz içinde kalmış
Bilmem ne desün hayâle dalmış
Söz yok, bulamaz berây-ı tavsîf **[194]**

26

Dersem o perîye çok değildir
Bir aşk-ı mücessem-i tabîat
Kabil midir etmemek muhabbet
Dil şimdi anınla meşgûldür

27

Yâ rab bu kemâl-i hüsne karşı
İnsanda nedir bu sabr-ı mahdûd
Fıtratta değil mi aşk mevcûd
Yansun mu kulun bu hüzne karşı

28

Sevdâ kokusu saçar çiçektir
Karşımda şu al yanaklı gül-ten
Her şey gelir âh anın elinden
İnsan diyemem bu bir melektir

29

Ben kendisini görürdüm ammâ
Görmezdi beni o şûh-ı gâfil
Olmuş o, tefekkürâta mâil
Tavrı anı eyliyordu imâ' **[195]**

30

Çok geçmedi, çeşm-i âhuvânı

Gördü beni karşısında hayrân

Oldu heyecân ile şitâbân

Şu sözleri söyledi iyânî:

31

Ây ây bu ne? Bir hayâl derpey

Yâ Râb bu ne hâl? Bittim eyvâh!

Encâmını hayra döndür Allah!

Geldi başıma düşündüğüm şey

32

Pîş-i nighimden oldu pinhân

Bu sözleri der demez o dildâr

Oldum heyecânla ben de bîdâr

Rüyâ imiş âh geldi hicrân

Abdülkerim Sabit **[196]**

Mealen Tercüme Olunmuştur:

———Polikrat’ın Yüzüğü ———[*]¹⁴⁸

Kürsi-nişân-i saltanat olan “Polikrat” câmi’-i şükûh ve şân olan zaman mes’adet-i nişânında nail-i müsaadesi olduğu baht ve talihin sademât-ı nâgeh-zuhûruna düşer olmaktan ve ezvâk-ı bî-nihâye ile meşhûn olup izaz eylediği hayât-ı mes’ûdânesinin pezîrâ-yı hitâm olacağından hemîşe âzürde –i havf u hirâs olur velev ki pek ehemmiyetsiz olsun en hafîf bir keyifsizliğe çâre-sâz olmak için ulûm-ı tıbbiyyede âsmân-ârâ-yı iştihâr olan zevât-ı hazâkât-simâtı huzuruna celb ve cezb eder idi.

¹⁴⁸ [*] 1651 sene-i mîlâdiyyesinde tevellût ve 1715 senesinde vefat edip Fransa meşâhîr-i hükemâsından “Fenelon” un eseridir. Polikrat mîlâd-ı ‘Îsâdan altı asır evvel Sisam’da saltanat sürmüş bir hükümdardır. Fenelon bu fikra-i târîhiyyeyi Polikrat ile hem-asr olmuş bir adamın lisanından gibi yazmıştır.

Amal ve hevesâtını ihzar hususunda talih ve ikbal kendisine o kadar itâat-perver ve o kadar yaver idi ki muhârebât-ı musammemesinde [197] şâhid-i muzafferiyyeti zîver-i sîne-i iftihâr etmek için yalnız harbin ilanı ve mevânî’ ve müşkülâtın bîlâ-teşebbüs netice-nûma-yı hitam olması için mücerret temâlüyât-ı vicdâniyyesi kifayet eyler idi. Zaten mertebe-i âlû’l-âlde bulunan servet ve sâ mânî günden güne tezayüt ederdi. A’dâsı pâymâl-ı kahr u gazabî olmuştu. Ahvâl-ı sıhhiyyesi her türlü şevâibden masun olarak ‘âfiyet-i tâmmе ile güzêrân ederdi. Âmâl ve metâlibini is’âf hususunda asla rû-yı teehhür göstermeyen ve hüzn-i vicdânını bile iltizam etmeyen ikbâl-i mutî’ini zincirlemiş gibi kırk seneden beri erîke-pîrâ-yı celâlet idi. Zâtına ait bir muhabbet-i samîmîyeyi haiz olduğum cihetle cem’iyyât-ı beşeriyye içinde böyle bir devlet ve saltanat-ı nâ-mesbûkaya nâiliyetinden naşı endişe-nâk oldum. Ve bu endişemi dahi kendisinden setr ve ihfâyâ lüzum görmedim. Teessürât-ı mütehasılasını ba’de’l-izhâr neyyir-i ikbâl ve iclâlini pûşîde-i sehâb-ı idbâr ettirtmemek için iltizâm-ı fedâkârî yani bir ziyâ’-ı ihtiyârîyi tensip ederek bana hitaben: “Dünyada bahtının sihâm-ı dil-düzine hedef olmamış bir fert tasavvur edilemez. Beşer pek nadir olarak mes’udiyyetle mübeşşir olduğunu ve bununla beraber her zaman ihtirâz-ı derece-i vücûbda [198] olduğunu hissediyorum. Bana gelince birçok seneden beri müsâade-i ikbâl ile hâzin-i künûz in’âm oldum beni lerzedâr-ı haşyet eden yâverî-i bahtı eğer tebdil ve tağyire muvaffak olamaz isem melhuz olan şeâmet-i şedîdesine dîde-dûz-i ictinâb veyahut şimdiden çâre-cû-yı halâs olmaklığım icap eder” diyerek bir kıymet-ı fevka’l-âdeyi hâiz olan ve ziyadesiyle nazar-ı takdir ve muhabbetini celbeden yüzüğünü parmağından çıkararak bâlâ-yı bârûden deryaya doğru fırlattı attı. Bu armağan ile vârunî-i baht ve talihi güya tazmin etti zannında bulundu. Hâlbuki hareket-i vâkıası devlet ve sa’âdet-i hâzıranın bahşeylediği a’mâ-yı gafletten başka bir şey değildi. Bîlâ-intihâb ihtiyar edilen mesâib-i metâ’ibden ma’dûd olamaz. İnsan Cenabıhakk’ın tayin ve inzal eylediği âfât-ı gayr-ı muntazıraya musap olarak takdir edilir. Buna bir akçe bile etmeyen servet ve sâ mânînden, âkil-âne ve mu’tedil-âne keff-i yed ile çâre-sâz olmak tarîk-i eşlem idüğünü taakkul edemedi. Baht ve talih kurbân-ı ma’rûzu kabul etmediği cihetle “Polikrat” saâdet-i ma’kûse neşvesiyle güya safâ-yâb olur iken diğer taraftan bir semek-i engüşter-i ma’hûdu bel’ ederek [199] şebeke-i sayyâda giriftar oldu ve “Polikrat”ın bisât-ı saltanatına zînet-bahş olmak üzere serây-ı saâdete takdim kılındı.

Tabhına memur olan aşçı-yı sadr mâhîden hâtemi ihraç ederek huzûr-ı hükümdâra arz etti. “Polikrat” müsâade-kârlıkta bu derece ısrar ve taannüdü izhâr eden talihinden ihtiraz iderek işbu hâtemin müşahedesiyle yüzü sapsarı kesilmiş idi.

Fakat saadetin müthiş bir musibete munkalip olmak zamanı geldi çattı. Şöyle ki hâkân-ı İrân Dârâ-yı Yunanistan’a karşı harbe şitâbân olup az müddet içinde Asya sevâhilinde vaki müstemlekâtını ve Adalar Denizi’nde kâin cezâir-i mütecâvireyi zapt ve istila ve bunlar meyanında “Sisâm” (Samas) ceziresi dahi cevelân-gâh-i satvet-i Dârâ olmuş olduğundan “Polikrat” Dârâ’nın kumandanı “Oront” tarafına esir edilip çarmıha gerildi.

Böyle fevkalade bir ikbale nail ve pay-mâl-ı mesaib olmak hevesâtına mâil olmuş olan “Polikrat” işte böyle en zâlimâne en hâinâne bir mücâzât ile idam edilmiştir.

Bu cihetle insanlar atide gelecek musîbet-i uzemâyı düşünüp havf etmekten ise saâdet-i kâmile neşvesinden sakınmalıdırlar.

Mütercimi

Abdülkerim Sabit [200]

Akıl ve Zekâ-yı İnsânînin Tereddüdü Ruhun Ebediyyetine Burhandır [*]¹⁴⁹

Eğer insan mâ-fevkü’l-hayvân bir hassaya malik değilse niçin huzûzât-ı nefsânîyyesi içinde eyyamı onun gibi gâilesiz, ıztırapsız, neşvesiz, kedersiz geçmiyor? İnsanlar niçin bu hâk-dânın hiçbir tarafında nâil-i saâdet ve mazhâr-ı bahtiyârî olamıyor? Ne sebebe mebnidir ki servet ve sâ mân pür-ıztırâb, şeref ve şân it’âb, huzuzât bitâb, ediyor? Ne içindir ki: Ulum ve danış tecessüsâtını tadil ve teskin edecek yerde bilakis tahrik ve ıtnâb, şöhr-et-i müteessir ü kuvvet-meâb ve bunların mecmuudahi kendisine yine birçok arzular tevellüt ve icap eyliyor? Talih ve kaderlerinden memnun olan mahlûkat-ı sâire ise Hâlık-ı kâinat olan Cenabıhakk’ın kendilerini bulundurduğu mevkiden hoşnut ve mesut görünürler. Hayvânât-ı müzeyyen ve mutantan şehir ve saraylarda ikamet eden insanın hâline haset etmeksizin sahralarda gezerler. [201]

Kuşlar yeryüzünde kendilerinden daha mesut ve bahtiyar mahluk olup olmadığı hatırasından azade olarak cevvi semâda neşve-yâb-ı pervâz olurlar. Kâffe-i mahlûkat sa’âdet-i hâl içinde olup yani dâire-i tabi’atta her şeyin bir mevki’-i muayyenidir.

¹⁴⁹ [*] Bu makale Fransa meşâhir-i hutabâsından “Masilyon”undur. 1663 sene-i milâdiyyesinde tevellüt ve 1742 senesinde vefat etmiştir.

Yalnız insan muzdarip ve nâ-hoşnûddur. Yalnız insan âmâlinin gerden-beste esiri olup havf ve hirâs içinde kendisini harap eder. Mücazatını kendi ümitlerinde bulur. Ezvâkı içinde mükedderü'l-bâl ve bedbaht olur. Yalnız insandır ki bu dünyada gönlünü celp ve cezbe muktedir olacak bir şeye tesadüf etmez bu ne sebebe mebnidir?

Ey insan! Bu sâkinân-ı sâfilînden olmadığın için değil mi? Zira sen âlem-i lâhût için halk olunmuşsun.

Mütercimi

Abdülkerim Sabit

“Ezvâk-ı Rûhâniyye Ezvâk-ı Mâddiyyeden Bâlâ-Terdir” *¹⁵⁰

Yazık o kimselere ki zevk kelimesiyle ancak telezzüzât-ı cismâniyyeyi [202] tasavvur ederler. Dâimi olan ezvâk-ı rûhâniyyeden behre-mend-i neşve olmadıkları cihetle kendilerine tabi olmayan ve hayatın meraretini şirinleştirmek için en ziyadelazım olan bir zamanda nefîce-nûma-yı hitâm olan ezvâk-ı serîü'z-zevâlin arkasından koşup giderler.

İnsanları, lezâiz-i fevka'l-âdeyi hissetmek makam-ı mes'ûduna itila ettiren şey mütalaa ve malumattır. Dil-firîb şeylerin temaşası ve onların mucip olduğu hayret, ezvâkın bir yenbu'-i bî-nefâdıdır.

Kuvâ-yı fikriyye istimal ile yorulmaz. Bilakis evc-i ilâ-yı kemâle irtika eyler.

Mütercimi

Abdülkerim Sabit

Fransızca'dan tercüme olunmuştur.

—Cümel-i Hikemiyye—

İnsan kendi kendine yaşadığı vakit fazilete ve cemiyet hâlinde yaşadığı zaman dahi itibar ve hürmete muhtaçtır.[203]

Bir Feylesof Nasıl Adamdır?

Öyle bir adamdır ki kanuna karşı tabiatı, âdâta karşı aklı, efkâr-ı âmmeye karşı vicdanı ve hatâyâyâ karşı dahi kuvve-i müfekkireyi vazeder.

¹⁵⁰ *1613 sene-i milâdiyyesinde tevellüt ve 1703'te vefat eden Fransa meşâhir-i üdebâsından “Sen-Uremun”un bir eseridir.

Hesevâtını söndürmek isteyen feylesof ateşini itfa etmek isteyen kimyagere benzer.

Aşk sevimli bir cennettir hırs-ı şân ise ciddi akılsızlıktır.

Ateş külbeleri (kulübeleri) saraylardan daha suhuletli bir surette ihrâk eylediği gibi hırs-ı şân dahi kulûb-i âliyeden ziyade kulûb-i âdiyyeye müstevli olur.

Say ve amel hayât-ı beşerdir.

Letâfet-i cismâniyye sabahları açılan ve akşamları solup ayaklar altına atılan bir çiçektir.

Fakat ruh Cenabıhakk'ın cemâl-i ebedîsinin bir timsalidir

Mütercimi

Abdülkerim Sabit [204]

Kadın

—Maddeten ve Edeben—

[Dördüncü Nüshadan Mabat]

Bu gibi bir ihtikâr, daima rabitasız bulunan efkârının sûratine mağlup olan [Monteskiyö] nün ancak bu hâline müsâmahaten affolunabilir.

Hâlbuki [Pulûtar] “Aşk” bendinde ithal ettiği muhaverâtın birinde [Dafnus] nam müsteârıyla [Purotucen] in muâşaka-i gılmân lehinde yazdığı makaleleri pek büyük bir şiddetle muaheze eyleyerek diyor ki aşk-ı nisâide lahutimsi bir şey vardır. Bu aşkı tabiatı ihya eden afitâb-ı münîre teşbih ve aşk-ı izdivâciye en büyük bahtiyarlığı bahş ve [Aponi] nin faziletini methetmekle sözüne hitam veriyor.

[Vesbasin] sarayında bir müddet ikamet iden [Pülütark] bu fazîlet-mend [Aponi]nin vakasını kendi gözüyle muayene eylemiştir. Şöyle ki bu kahraman karı zevcinin imparator askerine mağlup olduğunu öğrendiği gibi [Franeş Komite (Franche Comte)] [205] ile [Şambaniğ] beyinde kâin bir gâr-ı amîka iltica ile orada senelerce zevcini hizmet ve iâşe ile birkaç nevzat dünyaya getirdikten sonra [Vesbasin] huzuruna takdim olundukta bu imparator-ı azîmü’ş-şâna tevcih-i hitâbla “Yer altındaki karanlıklarda yaşayışım zîyâ-yı hurşîd ve lezâiz-i azametle geçirilen yaşayışından pek büyük bahtiyarlıktır” dediğini işiden [Pulûtar] elbette kefaletini talep eden [Monteskiyü] nün sözünü tasdik edecek yerde bilakis cûş u hurûşla kadınların kıymet-girân bahâsını takdire kalkışması bedihidir.

Erkekler kuvvet-i cüssediyye ve akliyye ile kadınlara tefavvuk ettiklerinden her memlekette onlara hakim bulunduklarından taaccüp olunamaz.

Kadınlardan pek çok âlimeler, cengâverler görünmüşse de hiç bir muhteria geldiği işitilmemiştir. Hukûk-ı medeniyye ve ictimâiyyeye yalnız pâ-y-dârî değil, ahlâk-ı umûmiyyeye lutf ve revnak bile bahşeden onlardır.

Kadınlar hiç bir hükûmet-i cûmhuriyye veya imparatoriyyede, hisse-dâr olmamışlarsa da Avrupa'da ırsen idare olunan krallıklar da mahrum kalmamışlar: İspanya, Napoli, İngiltere ve daha [206] başka memâlik-i şimâliyye gibi hükûmetleri birçok vakitler ele geçirmişlerdir.

Loi salique tabir olunan âdet-i ma'lûme Fransa kadınlarını hükûmet-i hukukundan mahrum kılmıştır. [Miziray] diyor a; hükûmeti idare etmeye muktedir olmadıkları için değil; zira her vakit iktidarları ikrar olunmakta idi.

İddia olunur ki her ne kadar Kardinal [Mazarin]¹⁵¹ kadınların idâre-i hükûmete iktidarlarını tasdik eylemişse de on iki tavuğu kullanmaktan aciz âşıklara [1] muhassar olmaları ihtimalinden kurtulduğunu zikretmiş imiş. [Mazarin]e isnat olunan bu iddiayı Kastîl¹⁵²'de [İzabel] İngiltere'de [Elizâbet], Macaristan'da [Mari Tirez] ve bu günkü günde şimalde bulunan hakîme-i meşhûre [2] tekzip etmeğe kâfidir.

Cehâlet-i Garbiyye nice asırlarca şer'-i İslâmî ahkâmınca kadınlar hayatta esir ve akibette cennetten mahrum olduklarını iddia etmekte bulunmuştur. Bunlar ecnebilerce İslamiyet'e isnat [207] olunan iftirââtın bazılarıdır. Zevceler hiçbir vakit esir olmalarını ifade edecek bir beyan yoktur. Kur'ân-ı celîlü's-şânın dördüncü suresinde kızlara mehir ve her vâriseye nısf-ı nasîb tahsis varken olmadığı takdirde kız kardeşler terekenin sülüsünü müteveffânın akrabasına terk ile baki kalan sülüsânını ale's-seviyye taksim ederler. Sülüs evvelden bir sūdüsü müteveffânın pederi ve diğer sūdüsü maderi akrabasına tevzi olunur. Her ne kadar talak meselesinde mukayyet oldukları zannolunursa da teşekkilerine bina olunabilecek meşruiyete tevfikân bu kayd-ı esâret-i mevhûmdan tahlîs-i giribân edebilmektedirler.

[1] Fransızcada darb-ı meseldir

[2] İkinci Katarin

¹⁵¹ Jules Nazarin. Doğum tarihi 1602, ölüm tarihi 1661.

¹⁵² Kastilya, İber yarım adasında bir krallık, 1479'da yerini İspanya Krallığı'na bırakmıştır.

Meccanen icrası mümkün olup Hristiyanların her gün Roma'dan satın aldıkları baldız, yeğen, süt kardeşi, gelin zevcesi ile teehhül salâhiyeti İslamca mahremdir.

[Mabadı var]

Volter'in Kamus'undan

Mütercimi

Necip Nadir [208]

Sâib'de Söz

Bir müddet sonra Andre bir derd-i can-güdâza uğrayıp döşeğe düştü. Birkaç gün son derecede bir ıztırap içinde yaşadıktan sonra artık ölmek lazım geldiğini anlayıp müthiş bir levha temaşa eder gibi etrafını almış olan şakirtlerine, dostlarına “Söz söyleyeceğim susunuz!” mealini mutazammın bir işaret verdi. Huzzâr kemâl-i dikkatle dinlemeye amade oldular. Andre son nefesleriyle kelimât-ı âtîyeyi söyledi:

“Dominik Floransa'ya gelmiş idi.... Kendisiyle dost olduk.... Sanatını bana öğretti.... Bir gün zavallıyı evimde öldürdüm!....”

Müstemiîn herifin redâet-i hilkatine hayran kaldılar. Maktûl-i be-nâma rahmet, katil-i hod-gâma lanet okudular.

Bunun gibi nice vukuat iyiliğin mahalline sarfı lüzumunu ispat eylemektedir. Şeyh Sadi'nin “Kötülere iyilik etmek iyilere kötülük etmek gibidir.” mealinde olan:

Nekûyi ba bedan kerden çinan est.

Ki bed kerden becayi nîk merdân

beyti bu bapta düstûrî'l-amel tutulmalıdır ki insan ettiği ihsana mukabil isâet görmekten masun kalabilsin. [209]

—5—

Cem'i ki ez mülâyemet âzar dide end

Ber berg-i gul şûmurde güzârend pay râ

—Elfâz—

“Cem” böyle yerlerde “gürûh”, “tayfa” makamında istimal olunur ki “cemaat” mevkini tutar. Şeyh Sadi’nin:

Cem’-i çü gul ü lale behem peyveste¹⁵³

mısraı bu müddeanın şahitlerindendir.

Hafız’ın:

Huzur-ı meclis üns est ve dostan cem’end¹⁵⁴

demesinden de anlaşıldığı üzere “mecmu” manasına olarak dahi kullanılır. Hatta Fuzuli:

“Cem’-i gönlün devr-i cevrenden perîşân olmasun” mısraındaki “Cem”i bu manada istimal etmiştir. Cem’ makdem-i sıfat, gönül muahhar-ı mevsûf olmak üzere “cem’i gönlün” “hâtır-ı mecmuun” demektir.

Hâtır-nişân-ı âcizânem olan garâib-i edebiyyedendir ki kelimât-ı Arabiyye’nin [210] elfâz-ı Türkiyye’ye izafeti caiz olamayacağını halka-i tedrîsinde bulunmaya tenezzül eden talebeye bir edîb-i meşhûrumuz tarif etmek istediği sırada bir kelime-i Arabiyye’nin bir lafz-ı Türkî’ye hilâf-ı kaide olarak muzâf edildiğini irae için —başka misal yok imiş gibi — Fuzuli’nin mezkûr mısraını dermeyeran ederek “Cem’-i gönlün” kelimelerini izafetle okumak gafletinde bulunduğunu göstermiş ve kendisine bir taraftan bir vech-i meşrûh arz-ı hakîkât olunduğu hâlde kabul etmemekle beraber kırâat-ı mahsûsesine nazaran “Cem’ gönülün”den Fuzuli’nin ne mana kastetmiş olacağını tayinden dahi aciz kalmış idi.

Gülistan’dan:

Nekend cevır pişe-i sultanî

Ki niyayed çupani¹⁵⁵

ve

Kusfend ez berâ-yi çupan nist

Belki çupan berayi hizmeti est¹⁵⁶

¹⁵³Gül ve lalenin kavuşması gibi topluluk.

¹⁵⁴ Arkadaşlık meclisi hazır, dostlar da toplanmıştır.

¹⁵⁵ O kötü, sultan değildir; çünkü kurttan çoban olmaz.

¹⁵⁶ Koyun çoban için değil, belki çoban onun hizmeti içindir.

beyitleriyle Mesnevi'den:

Çünkü çupan heft gurg emin şeved

Çünkü heft ân cehd-i usâkin şeved¹⁵⁷[211]

beyti işhâd olunarak “çûpân” lafzının elfâz-ı Farisiyye'den olduğu kendisine bildirildiği hâlde bu beyitlerin el-garaz Sadi ile Mevlana'ya isnat edildiğini iddia ile lafz-ı mezkûrun elfâz-ı Türkiyye'den olduğuna dair evvelce söylediği sözden dönmeyen dahi müşarünileyh idi.

“شمرده” bu gibi mevâzı'da hesap ve ihtiyât-kârâne demek olur.

“کذاشتن” ve “کذاردن” mastarları vazetmek manasına dahi geldiklerinden burada “کذارند” vazederler manasını ifade eder.

—Meal—

Mülayim görünen şeylerin sûret-i zâhiresine aldanarak mutazarrır ve müteellim olan erbâb-ı tecrübe, lazım gelince gül yaprağı üzerine dahi kemâl-i ihtiyât ile vaz'-ı kadem ederler.

—Teemmül—

Hüsñüzan, sahibini bilahare mağbûn olacak bir mevkide [212] bulunduran hısâldan olduğuna göre mezmûmdur. Suizan ise insanı bâlâ-yı mağbûniyyetten uzak tutan ahvalden bulunduğu cihetle memdûhtur.

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye'den ma'dûd olan “Kaç sevaptan girme günaha!” sözü bir hikmettir ki meali insanı yerine göre suizanna, ta'bîr-i âhirle ihtiyata davetten ibarettir.

Vâkıâ sonunda evvelce kazanılan ecir mahvettikten başka adamı günaha da sokacağı hissolan ef'âlden ictinâb-ı muvâfık rey-i ulû'l-elbâbdır.

Bazı mevâki'de sevaptan kaçmak sevaptır. Çünkü öyle yerlerde iktisâb-ı sevâb arzusunda bulunan adam mutlaka günaha girer. Bu ise kaç yapayım derken göz çıkarmak demek olur.

Mesela Galata Köprüsü'nden geçerken kendisinden kemâl-i tezellül ile para isteyen tûvânâ bir sâili memnun eden sâhib-i hüsn-i zann bir zat o anda diğer sekiz on dilenci

¹⁵⁷ Çoban uyursa kurt güvendedir, çünkü o (çoban) uyuyunca sakin olur.

tarafından abluka edildiğini görürse, bunların ellerinden öyle bir iki “La havle! ” ile kurtulamayacağını da anlarsa kazandığı sevabın heba olacağını düşünmeye bile kuvvet bulamayarak lüzumundan ziyade günaha girmez de ne yapar? [213]

Hâlbuki o zat suizan erbabından olsa öyle sâye-i sa'yinde geçinebilecek bir herife para vermeğe kat'en lüzum görmeyerek ve binaenaleyh günaha da girmeyerek geçer gider. Bu geçip gidişte ehl-i su'âli mesleklerinde devam teşvik demek olan kîse-keşâlık hareketi vaki olmayacağından belki de sevaba girmiş olur.

Suizan demek olan ihtiyât-ı esbâb-ı selâmetin birincisi addolunabilir. Fakat her şeyde olduğu gibi suizanda dahi hadd-ı i'tidâli tecavüz tecviz olunamaz. Mesela ahlakı mühezzeb, etvârı mücerrep bir zat hakkında hâmil-i sû-i-zann olmak onun hüsn-i teveccühünü, dostluğunu kaybetmek ihtiyatsızlığından başka bir şeyi müntic olmaz. Demek olur ki suizannı da yerine, adamına göre etmek lazım gelir.

Sâib “İhtiyata riayet eden hiçbir vakitte pişman olmaz. Bu metâ'-i kıymet-dârın müşterisi ziyan çeker mi? Haşa!” mealinde olan:

Nuksan nemiresed be herîdâr ihtiyât

Hâşâ ki in metâ-i girâmî ziyân kond

beyt-i meşhûrunda gösterdiği ihtiyât-ı hakîm-âneye bâlâdaki [214] beyit ile bir misal gösteriyor. Envâ'-ı ihtiyâttan biri de erbâb-ı ihtiyâl tarafından izhar olunan mülayemete karşı iltizâm-ı kemâl-i ihtizâz olduğunu beyan ediyor.

Müşarünileyhin “Düşmanın gösterdiği tevazulara bakıp da aldanmak hamakattır. Görülmez mi ki sel ayağını öpmekle meşgul olduğu duvarı yıkar.” mefhumunda bulunan:

Ber tevâzihâ-yi düşmen tekyeh kerdn eblehist

Pâ-yı bûs seyl ez pâ efgend dîvârha

beyti dahi “Düşman mülayemet göstermeye başlayınca suizanı elden bırakma. Zira saman altından yürüyen sudan mazarrat görüleceğinde şüphe yoktur.” nasihatını veren:

Çün şevved düşmen mülâyim ihtiyât ez kef medih

Mekrha der perde bâşed âb zir gâh râ

beyti gibi ihtiyata riayetin lüzumunu mübeyyindir.

Hasılı, el-hazmu sû-el-zann¹⁵⁸. [215]

—6—

Çeşm çün bina şevved hızzrest her nakş-ı kadem

Rehber bina çe cû-yi dide-i bina taleb

—Elfâz—

Vâv-ı resmiyye ile “چون” böyle yerlerde غغ dât-ı tevkittir ki Arabîde “لما” ve “إذا” kelimelerinin müfit olduğu manayı ifade eder.

Mesela “إذا جاء” ve “لما جاء” cümleleri Fariside “چون آمد” terkihiyle tercüme olunabilir ki Türkçede bunun mevkiini “geldiğinde” ve “gelince” tabirleri tutar.

Bu “چون” lafzının bazen nunu iskat olunarak “چو” suretine konur. Şu iki surette edât-ı teşbîh olarak dahi istimal olunur, fakat edât-ı teşbîh olduğu vakit “هم چون” ve “هم چو” suretlerinde de irat edilebilir. Demek oluyor ki edât-ı tevkîd olduğu zaman iki türlü, yani “چون”, “چو”, suretlerinde, edât-ı teşbîh olduğu zaman ise dört türlü yani “چون”, “چو”, “هم چون”, “هم چو” suretlerinde kullanılabilir. [216]

Bir de vâv-ı asliyye ile “چون” vardır ki Arabîdeki “كَيْفَ” kelimesi mukabilinde tutulur. Türkçede bunlara bedel “nasıl” lafzı istimal edilir. Bu çün hiçbir vech ile tagayyür etmez.

“مَجُوبِي” “چَه جَوِي” burada olduğu gibi bazen istifhâm-ı inkârîyi müfit olur. Bu hâlde “چَه جَوِي” manasını iş’âr ederse de böyle cümel-i istifhâmiyyenin mutazammın olduğu inkâr, nehy suretindeki cümlelerde bulunan inkârdan daha kuvvet-dâr olmakla makam-ı te’kîdde “چَه جَوِي” nehy-i müekkedi elbette “مَجُوبِي” nehy-i mücerredine tercih olunur. Sâib’in:

Rehber-i bina micûyi û dide-i bina taleb¹⁵⁹

dememiş olması bu nükteye mebni olmalıdır.

“رَقَصِيدِن” ve “فَهْمِيدِن” gibi Arabiden me’hûz olan “طَلِيدِن” mastarından emr-i hâzır olduğundan “iste” ve “ara” manalarını müşirdir.

—Meal—

¹⁵⁸ Önyargılı olmak kötü zandır.

¹⁵⁹ Gören kılavuz arama, gören göz iste.

Göz basir olunca insanı irşat hususunda her ayak [217] izi bir Hızır hükmünde bulunur. Niçin reh-nümâyı beyyinen arayıp duruyorsun? Görür göz ara!

—Teemmül—

638 sene-i hicriyyesinde irtihal etmiş olan Şeyh-i Ekber Muhyiddin¹⁶⁰ hakikat-perver “*El-Emrû'l-Muhkemü'l-Merbûtu Fî Mâ Yalzemu Ehle Tarîkı'llah Mine'l-Meşrûtu*” unvanlı risalesinde bu eserine şu namı neden verdiğini beyan eylediği sırada “Fe inne'z-zamane meşhunün bi'd-da'âve'l-kazibeti'l-aridati fe lâ müridun sadıkun sâbitu'l-kademi fîsulûkihi ve lâ şeyhun muhakkikun yensahuhu fe yühricuhu min ru'ûnetin nefsihi ve i'câbihi bi ra'yihî ve yu'ribu lehu an tarîkı'l-hakki fe'l-müridu yedde'i's-şeyhuhate ve'r-riâsete ve hazâ küllehû tahbitun ve telbisun” yani “Zamanımız birtakım deâvî-i kâzibe ile memlû'dur. Ne sülukunda sabit kadem mürîd-i sâdika tesadûf olunuyor, ne de bir mürit pend-i mürşid-ânesiyle hodbinlik gibi hevesât-ı nefsâniyyeden azat ve ona irâ'e-i tarîk-i reşâd edebilecek şeyh muhakkak bulunur. Mürit meşihat ve riyaset iddiasına kalkışıyor. Böyle şeyler ise hep tağlît ve telbîsden ibarettir. [218]

“Dav'i-i irşâd eden eşhâs reh-zendir bütün” mısraını bana Hazreti Şeyh'in bu nutku intak etmiş idi.

Rûhî-i Bağdadî'nin meşhur terkib-i bendindeki:

Gör zâhidi kim sâhib-i irşâd olayım dir

Dün mektebe vardı bugün üstâd olayım dir

matla'-ı latîfî dahi Muhyîddin'in “Fe'l-mürîd yüd'i's-şeyhûhe ve'r-riyâse”¹⁶¹ kavlini şârihidir.

Değil kerâmetini şeyhi almayın hiçe

Bakın da ibret alın mürşidin dalâlinden beyti keyfiyeti daha ziyade izah eder.

“Şeytan benim olsun Dede Sultan¹⁶² senin olsun” mısra'-ı meşhûru ise bunların mütemmemi olur.

¹⁶⁰ Şeyhü'l- Ekber İbnî Arabî, Muhiddin Arabî gibi farklı isimlerle bilinir.

¹⁶¹ Mürid yaşlılık ve reisliği iddia eder.

¹⁶² Osmanlı fıkıh ve mutasavvıfı Bedrettin Simâvî'nin müritlerinden olup giriştiği isyan hareketlerinin sonunda idam edilen Börklüce Mustafa'nın halk arasındaki unvanı. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/dede-sultan>)

Kavl-ı ukalâya göre insan için en büyük mürşit aklıdır. Bu mürşidin sözünü dinlemeyip de irşat davasında bulunan bir muğfil-i menfaat-perestin lafına kulak vermek emârât-ı cünûnden addolunsa layıktır.

Vâkıâ bir büyük adam mürşîd-i âlim olabilir, fakat zamanımızda Şeyh-i Ekber'in zamanından daha ziyade bulunan cehele-i meşâyihden [219] ne irşat umulur? Mütercim-i Kamûs Asım merhumun Emâlî Şerhi'nde¹⁶³ dediği gibi "Bu velâyet-fürûşlar köy imamı bile olamazlar."

Letâif-güyân-ı şu'arâ-yı Acem'den "Ubeyd-i Zakânî"¹⁶⁴nin bir lugât-ı hezliyye risalesi vardır ki mütalaa edene haylice efkâr-ı ciddiyye verir. Onda "şeyh" ile "telbîs" kelimelerini bir vech-i âtî tefsir eder.

Eş-Şeyh—İblis

Et-Telbîs —Kelîmât-ı u

Bazı kitâb-ı muhâzarâtta "Ruviye enne ba'da'l-enbiyai etâhu melekun fe kâle kad ci'tüke bi'l-akli ve'l-ilmi ve'd-dini fe ihter eyyeha şî'te fe ihtâra'l-akle fe kâle'l-melekü li'l-ilmi ve'd-dini irtifa'â fe kâle üminnâ en lâ nufâriku'l-akle." fıkra-i hakîmânesine tesâdüf olunur.

[Mervîdir ki enbîya-yı kirâmdan birinin nezdine bir ferîşte gelerek kendisine "Sana akıl ile ilim ve dinden ibaret üç şey getirdim. Bunlardan istediğini intihap et." demiştir. O peygamber de akli intihap etmiştir. Bunun üzerine ferîşte ilim ile dine hitaben "Size lüzum kalmadı. Kalkınız gidiniz." demekle ilim ile din "Biz akıldan ayrılmamakla memuruz." [220] cevabını vermişlerdir.] mealinde olan bu fıkra aklın şerefini tanıyor ve "İnsan için en büyük mürşit aklıdır." cümlesini pek güzel tefsir etmektedir.

—7—

Me'yâr dustân dağal rûz hacetest

Kerzî ber sem tecrübe az dustân taleb

—Elfâz—

¹⁶³ Mütercim Âsım Efendi'nin (ö.1235/1819) El-Emâlî 'Ali b. Osman el-ûşî'nin (ö.575/1179[?]) Mâtûrîddiyye akaidine dair manzum risalesine yazdığı şerh.(Özervarlı 1995: 73-75)

¹⁶⁴ Ubeyd-i Zakânî, İranlı şair.

Mekr ve melanet manasına olan “دغل” mekkâr ve mel’anet-kâr manasınadahi gelir, yani hem isim, hem vasıf olur. Ziya Paşa merhum:

“Ümîd-i vefâ eyleme her şahs-ı dağalda” mısraında dağalı ma’nâ-yı sânîde istimal etmiştir.

Dağal “ناسره” yani geçmez akçe manasına olarak dahi istimal olunur. Beyt-i Sâib’deki dağal sıfat-ı dûstân olmak üzere hilekâr ve halî’ü’l-izâr demek olduğu hâlde Şeyh Sadi’nin: [221]

Tâ çe hâhî harîden, ey mağrûr

Rûzi dermândeği besîm-i dağal¹⁶⁵

beytindeki zikrolunan nâsere manasını ifade etmektedir. Râgıp Paşa merhumun:

“Sâhib-i nakş-ı dürüstüm ki bu lu’bet-gâhda”

“Gâlib olmaz ne kadar olsa dağal-baz bana”

beytindeki “dağal-baz”, “oyunda hile eden” manasında istimal ettiği zahirdir.

“دغا” dahi dağal makamında irat olunabilir. Hazret-i Mevlâna Asdika’l-Mürselîn Efendimiz tarafından kendisini aldatmak isteyen yalancı Yahudilere karşı sûret-i hakîm-ânede idâre-i lisân buyurulduğunu beyan ettiği sırada:

“Bâ dağayân ez dağa nezdî bibâhet”¹⁶⁶

demıştır ki dağa lafzının hem hilekâr, hem de hile manasına olarak istimal edilebileceğini göstermektedir.

“حاجت” fi’l-asl insanın muhtaç olduğu şey demek ise de böyle yerlerde ihtiyaç manasına istimal olunur.

“Rûz-ı hâcet” yevm-i ihtiyâc demek olur.

Hâcet, lisân-ı Osmani’de dahi ihtiyaç mevkiinde müstameldir. [222] Mesela “Ne hâcet var?” denilecek olsa “Ne ihtiyaç var?” manası anlaşılır.

Hâcetin cemi hemze ile “havâ’ic” gelir. Bunu bazı ulemâ-yı lugat müvelled addederek fasih olmadığını beyan etmişlerse de onlara muhalif bulunanlar ez-cümle “Atlebü el

¹⁶⁵ Ey gururlu, zor günde bu geçmez para ile ne alacaksın?

¹⁶⁶ Hileci kişileri bu şekilde avuttu.

havâ'ic inde'l hisânü'l vehece.”¹⁶⁷ hâdis-i meşhûrunu makam-ı istişhâdda irat ile ile lafz-ı havâ'icin fesahatini ispata çalışmışlardır.

Lagaviyyûndan diğer birtakımı hadîs-i mezkûrun “Atlebû'l hayr...” suretinde mervî olduğunu tashih ile bunun ihticâca salih olamayacağını beyan etmekle beraber “İnne lillahi ibâden halakahûm li havaici'i-nas”¹⁶⁸ hadisinin bu bapta şâhid-i kâfi olduğunu göstermişlerdir.

Havâic-i sâir fusahâ-yı Arab'ın kelimasında dahi varit olduğundan fusâhatında şüphe yoktur. Fasih olmadığını iddia edenler havâ'ice bedel “hâcât” denilmesi reyinde bulunurlar.

“حَقَائِقُ” gibi cemlerin madde-i asliyyelerinde “y” harfi bulunmadığı surette hemze ile, bilakis madde-i asliyyelerinde harf-i mezkûr bulunduğu hâlde ya ile yazılması kaide-i Arabiyye iktizasından olmasına göre “havâic”in dahi [223] böyle hemze ile resmedilmesi lazım gelirse de her lisan üdebâsının o lisanda tasarruf ve elsine-i sâireden me'hûz olan kelimâtı lüzum görüldüğü kadar tağyîr ile istimal etmek hususunda hakları derkâr olduğundan Osmanlı üdebası dahi bu kabîlden bulunan cemleri ekseriyet üzere yâ ile yazarak madde-i asliyyelerinde “ى” bulunmayanları hemze ile resmedip de kaide-i Arabiyye'ye iktifa eylemek külfetinde bulunmazlar.

Mesela “معايش” “مشايخ” kelimeleri —madde-i asliyyelerinde “ى” bulunduğu— kâide-i Arabiyye üzere ya ile yazılır.

“صنائع” “بدايع” lafızları — bilakis madde-i asliyyelerinde “y” bulunmadığından— hemze ile resm olunur. Hâlbuki Osmanlı üdebâsı bu farka riayet etmeyerek cümlesini ya ile tahrir ederler. Bunun sebebi ise bu kabîlden olan ekser cumû'un ya ile telaffuzu lisanımıza daha uzûbetli gelmekte bulunmasıdır.

Yine bu cümleden olan “وسائل” “شرائط” gibi bazı kelimâtın hemze ile telaffuzu zevk-i selîm-i Osmani'ye daha muvafık gelir.

Bu bapta bir kaide-i mazbuta ittihâz edilebilmek için selîka-i ehl-i lisana müracaat olunmak iktiza eder. [224]

Münderecat

¹⁶⁷ Yüzler iyi olduğunda ihtiyaçlarınızı sorun.

¹⁶⁸ Allah'ın öyle kulları vardır ki onları insanların ihtiyaçları için yaratmıştır.

Havâdis-i Edebiyye

İltifât-nâme Sırrı Paşa Hazretlerine

Hem Nâciyâne Hem Hacıyâne [Gazel] Muallim Naci

Mevlâ'ya [Gazel].....Alaybeyizade Naci

زوقاق Kelimesine Dair Bazı Mülâhazât-ı Havi Varaka.....Hasip

Hala Unutmam [Manzum].....Abdülkerim Sabit

Polikrat'ın Yüzüğü [Fransızcadan Tercüme]..... “

Ruhun Ebediyyeti [Keza]..... “

Ezvâk-ı Rûhâniyye [Keza]..... “

Cûmel-i Hikemiyye [Keza]..... “

Kadın Necip Nadir

Sâib'de Söz.....Muallim Naci

Bir nüshası 3 kuruşadır.

Merkez-i tevzî'-i Babıali Caddesi'nde Ohannes Efendinin 38 numaralı [Vatan] kitâb-hânesidir.

Mecmuaya ait umur için kitâb-hâne-i mezkûre müracaat olunur.

—Mektuplarım—

Muallim Naci Efendi'nin Ebu'z-ziyâ Matbaasında pek nefis olarak tabedilmiş olan “Mektuplarım” unvanlı eserinin 96 sayfaı havi bulunan birinci cüzü neşrolunmuştur.

Fî 16 Rebiyûlahir 1303

İmdâdü'l-Midâd

Bir cihânda var deryâ-yı dilimiz var ki bize

Dâimâ lütf-ı hakîmânesi eyler imdâd

Hamdû'l-eltâfını hakkıyla hamîdü'l- asrın

Yazamaz ehl-i kalem bahr-ı muhît olsa mîdâd

On beş günde bir neşrolunur

Aded 6 Sâhib-i İmtiyâzı: Abdülkerim Sâbit Cilt 1

Muharrirleri:

Muallim Naci. Şeyh Vasfî. Necip Nadir. Abdülkerim Sabit

Maarif Nezâret-i Celîlesinin Ruhsatıyla

İstanbul

Şirket-i Mürettibiyye Matbaası- Babıali Caddesinde Numara 34

1303 (1886)

Havâdis-i Edebiyye

Şîr-i Ücem

Lüzumundan ziyade vakur ve görünüşte kâmilü’ş-şuûr bir muallim-i edebiyât müteallimine karşı ister istemez bilgiçlikte sebat gösterdiği sırada — kim bilir nasıl bir fikr-i cesûrânenin sevgiyle — koca Nefî’nin:

Esdi nesîm-i nev-bahâr açıldı güller subh-dem

Açsun bizim de gönlümüz sâkî meded sun câm-ı Cem

matlalı kasîde-i meşhûresinde vaki:

Cümle hünerden bâ-nasîb sırr-ı aceb sun’-ı garîb

Meclisde şûh-ı dil-firîb cenk idicek şîr-i ücem

beytini okudukta müteâlimlerden birisi “şiblü’l-esed” cüretiyle “Şîr-i ücem ne demek olsa gerek?” sualini irat etmekle cenâb-ı muallim —böyle istîzâhattan kat’â memnun olamamakta bulunduğu hâlde — bir cevâb-ı i’tâsına lüzum hissettiğinden “Ücem bir belde-i meşhûrenin ismidir. Orada pek dehşetli arslanlar yetişir!” demiştir. [225]

Oldukça coğrafya dahi okumuş olan efendiler şimdiye kadar böyle bir belde ismi işitmemiş olduklarından “Ücem” in şu tarifine, hususiyle beldenin “meşhûre” ile tavsifine şaşıp kalmışlardır.

Muahharen beynlerinde cereyan eden müzâkere-i hafîyye üzerine içlerinden biri:

Hafız bekünc mikede dâred karârgâh

Kaltîr fi’l-hadikât vallîs fi’l- ecm

beytini okuyarak ücemin ma'nâ-yı hakîkîsini söyledikte zikrolunan tarif ve tavsif sair efendilerce bütün bütün mücib-i hayret olmuştur.

Rivâyet-i Âhirî

Muallim-i müşârünileyh Nefî' nin :

Habbezâ ıyd-ı ferah-bahş-ı humâyûn-makdem

Ki dil-i âlemi bir câm ile kıldı hurrem

matlalı kasidesinde vaki:

Olsa ger tab'-ı nebâtâta mürebbî gazabın

Gûrbe bîd ola bâzû-şiken-i şîr-i ücem

beytini okudukta mütealimlerden birisi sûal-i mezkûru irat etmekle zikrolunan cevabı almıştır. [226]

Diyorlar ki:

Hazret-i muallim “Şîr-i Ücem”i öyle tarif ve tavsif etmiş. Acaba kendisine “gûrbe-i bîd”in ne olduğu sorulacak olsa bunu ne yolda tarif ve tavsif buyururdu?

Şükûfe-zâr

Geçen nüshamızda neşredilmek üzere olduğunu erbâb-ı mütâlaaya tebşir ettiğimiz “Şükûfe-zâr” unvanlı mecmûa-i mevkuta sâhibe-i imtiyâzı olan Ârife Hanım Efendi'nin gayret-i hüner-mendânesiyle zîver-i mevâki'-i intişâr kılınmıştır.

Mûmâ-ileyhâ ile beraber refikaları bulunan Fatıma Nevber Münire Hanımefendileri şu muvaffakiyyetlerinden dolayı halisane tebrik eyleriz.

Dehşetli Bir İmtihan

Nefsinde âlem-i edebiyâtı imtihan edecek kadar iktidar gören [227] bir edibi üstâd-ı hezâr fenn-i felek bu kere garip bir surette mevki'-i imtihâna çekmiştir.

Türkçe iki beyitli bir kıta yazdırılır. Ka'ideten tahlili teklif olunur. Edîb-i mezbûr — cesur olduğu cihetle— bunun teklîf-i bi-mâ-lâ-yutâk olduğuna bakmayarak tahlîl-i kît'aya amade bulunduğunu —şîve-i lisân-ı Osmânî'ye muvaffak bir surette— söyler.

Kendisine beş kadar sual arz edilir. Sükût-ı müteabbis-âne ile cevap verir.

Altıncı olarak bir sual daha irat olunur. Bu sual bir izafet meselesine dair bulunur. Dermeyan olunan ibarede “hazf-ı muzâf” olduğu îâneten ve merhameten kendisine bildirilir.

Bunun üzerine edip der ki:

—Hazf-ı muzâfı nerede arayalım?[1]¹⁶⁹

Mümtehin de der ki: **[228]**

—Zihninde ara zihninde!

Edibin bu cevâb-ı hayret-efzâsı kendisiyle beraber imtihana girenler arasında naziri olmadığı mecliste bulunan erbâb-ı temâşâ tarafından bilâ-tereddüt tasdik ve imza edilmiştir.

Hûş buved ger mehek tecrübe ayed be miyân

Tâ siyeh rûy-ı şevved her ki derûguş bâşed

Gazel

Gönlüm leyâl-i firkâtın bî-dâr “Yâ Rab!” hânıdır

Fikr ittiğim bir âferin didâr-ı nûr-efşânıdır

Aks itti bin “Va-hasretâ!” dağlarla çıktım âşinâ

Her dağdaki kalbî sadâ efganımın efganıdır

Beyhûde düşmüş yâre dil dilber de seng-i hâre-dil

Çoktan beri bî-çâre dil nâlende-i hicrânıdır

Olmaktadır dâmen-feşân feyz-i hakîkatten cihân

Lebrîz-i feryâd olmayan yâ Rab kimin vicdânıdır? **[229]**

Ey fârisânın serveri Ol sen de benlikten berî

Zîrâ cihânın her yeri Bir imtihân meydânıdır

Muallim Naci

Bostandan Bir Nebze yahut Zahîr ve Sadî

¹⁶⁹[1]Edibin bu sözden maksadı “Sorduğunuz şeyi beyitlerin hangisinde arayalım?” demek imiş.

Tarz-ı kasîde-perdâzîde şuarâ-yı Îrân mübalağa ve iğrâk ile sühan-rân olup Osmanlı şuarası dahi ale'l-ekser şu esere peyrev oldukları tarafeyn-i edebiyatına mensup olanlarca malumdur.

Zamanında bulunan bülegâ-yı Îrân meyanında müşârün bi'l-beyân olan "Zahîr-i Fâryâbî"¹⁷⁰ Şehzade Kızıl Arslan'ın musâhabetiyle mübâhî olarak müşârünileyh câlis-i serîr-i saltanat olduktan sonra hâk-pây-ı şâhîye takdim eylediği:

Şerhi gam tû lezzet şâdî bicân dehed

Şükr-i leb tû taam-i şeker bâ dehan dehed

matlalı kasîde-i garrâda: [230]

Neh kürsi-yi felek nehed endişe zîr pâ

Tâ bûse ber rikâb Kızıl Arslan dehed

beytiyle memduhunu eflâk-ı tis'anın mafevkine çıkarmak derecelerinde mübâlagâta çıkmış idi.

Meâl-i Beyt

Kızıl Arslan'ın rikâbını takbîl için efkâr ve ukûl eflâk-ı tis'ayı zîr-i pâyna alır — demek olup bununla padişahın ulüvv-i pâye-i saltanatını ilan etmek istemiş ise de beyt-i mezkûr şâirin sebep-i ifnâ'sı olmuştur. Şöyle ki: Şâh-ı müşârünileyh biraz a'rec olduğundan esb-süvâr oldukları zaman üzeninin birisi kısa ve diğeri uzunca bağlanır imiş.

Zahir'in beytinde şahın rikâbına ulaşmak için eflâk-ı tis'ayı ayak altına koymak lazım geleceği yolundaki tarz-ı ifâde ile şu nakısaya iham olunduğuna dair Zahir'in rukabâ'sı tarafından vuku bulan ilkaât ve beyt-i mezkûru takip eden bazı ebyâtta hasıl olan şibhât üzerine Fârâbî mazhar-ı ikab-i şâhî olarak zehr-âbe-nûş memmat olmuştur.

Hikmet-güyân-ı füsehâ-yı Îrân'dan Cenâb-ı Şeyh Sadi [231] aleyh-i rahmetü'l-Hâdî hadîka-i irfân ıtlakına şayan olan *Kitâb-ı Bostan*'da bu yoldaki mübâlagatın adem-i cevâzını beyan ve zahire tariz yolunda:

Çe hâcet ki nehi kursi-yi Âsmân

Nehî zîr pâ-yi Kızıl Arslan

¹⁷⁰İranlı kaside şairi.

Megû pâ-y-i izzet ber eflâki neh
Begû rû-yi ihlâs ber hâk neh
Be tâât bineh çehre ber âstân
Ki inest ser-i cadde rastân
Eger bende-i ser ber in der beneh
Kûlah-ı Hudâvendi ez ser beneh
Çü tâât kuni lebs şâhî mipûş
Çü dervîş-i mûhlisî ber âver hurûş
Be-dergah fermân deh zü'l-celâl
Çü dervîş pîş-i tevânger benâl
Ki perverdigârâ tevânger tûyi
Tuvânâ vü dervîş-perver tûyi
Neh kişver gûşâyem neh fermân-ı dehem
Yekî ez gedâyân in der gehem
Çe ber hized ez dest kedâr-ı men
Meger dest lutfet şeved yâr-ı men [232]
Tû ber hiz û niki dehem dest res
Ve ger neh çe heyr âyed ez men be-kes
Duâ kon beşeb çün gedâyan be-sûz
Ve ger mîkonî padişahî be-rûz
Kemer beste kerden keşân ber deret
Tû ber âsitân-i ibâdet seret
Zehî bendegân ra Hudâvendigâr
Hudâvend ra bende-i hakk güzâr
Ebyât-ı hikmet nisâbını zîver sahîfe-i ityân ediyor.

Meâl-i Ebyât

Ey zahîr-i eflâk-i tis'ayı Kızıl Arslan'ın zîr-i pâyna koymaya ne hâcet var idi.

Memdûhuna karşı: Ayağını gökler üzerine koy diyecek yerde rûy-ı ihlâsı hâk-ı tazarru'a vaz ile taat ve ibâdât ile âsitân-ı ilâhîye cebhe-sâ ol ki tarîk-i necât budur. [233]

Sen de Cenabıhakk'ın bir kulusun tâc-ı hudâvendiye mağrur olma.

Hîn-i tâatte siyâb-ı fâhireyi çıkarıp dervîş-i bî-vâye gibi ibadet eyle.

Dergâh-ı Zü'l-celâlinde bir fakirin ağniyâ nezdindeki evzâ'ı gibi niyâz-mendâne tazarrular kıl diye söyle.

Ve Cenabıhakk'a: Yâ Rab, hakikatte gani ve kadir sensin ben ne kişver-güşâ ve ne sâhib-i fermân ve atâ'yım ancak senin dergâh-ı Ulûhiyyetine mülteciyim.

Senin dest-yârî-i lütfun olmadıkça benim elimden bir şey gelmez hemân sen medet ve inayet eyle. Yolunda tazarru eylemesini nasihat ile ve gündüzleri umûr-ı şâhî ile meşgul isen geceleri taat ve ibâdât ile gedâ-vârî sûz u güdâz eyle.

Küberâ senin huzûr-ı hizmetinde kemer-bestedir. Sen de âsitân-ı ubûdiyyet-i Hüdâ'da secde-güzâr ol.

Hukûkullaha riayet eden hakîm ibâd-ullah üzerine ne güzel hakimdir diye söyle.

Hazret-i Şeyh'in işbu akvâl-ı hikmet iştîmâlini bu bapta [234] mazhar-ı ta'rîz olan Cenâb-ı Zahîrin eflâk-ı tes'ayı zîr-i pâyında gören rûh-ı saâdet karîni dahi takdir eder sanırım.

Alaybeyizade Naci

Bir Genç Kızın Şikâyeti

Çam ve meşe ağaçlarıyla mal-a-mal olan şu orman inliyor, bulutlar ilerliyordu. Bir genç kız çemenzar bir sahile oturmuş tefekkürât-ı bedbahtâneye dalmış idi. Kenara çarpan dalgalar kemâl-i şiddetle inkisar ediyorlardı zavallı kız telhifât-ı cân-hıraşânesini gecenin o muzlim hâlinde ref'-i bâr-gâh-ı ebediyyet etmeye çalışıyor, gözleri dumû'-ı teessüründen etrafı görmüyordu:

'Kalbim bî-hayat, cihan hâlî. Derûnumda arzularıma muvafık olarak bana hiçbir şey çehre-nüma-yı ibtisâm olmuyor ey Rabbü'l-alemin. Bu tıfl-ı na-tüvânı muhafaza et! Ben saadet-i dünyeviyyeyi tattım: Yaşadım. Sevdim.

“Gözyaşlarım beyhude yere cereyan ediyor: Eyvah [235] şikâyetimi kime arz edeyim? Ya Hallâk kalbim latif bir muhabbetin ezvakıyla sermest olduğu vakit beni müteselli edecek ve kalbimi teşfiye eyleyecek şeyi bana söyle!”

Beni kendi hâlime bırakın gözyaşlarım barân-ı belâ gibi aksınlar!..Âvâze-i telehhüf-âميز-ânem uyandırmaz! Mükedder bir kalp için en latif saadet bir muhabbet-i âlî-cenâb-âne ile meshûr olduğu vakit âlâm-ı muhabbet ve telehhüfât-ı derûnidir.

[Şair]

Zamân-ı güzerân, ensâb dahi azm-i beka ettiği esnalarda en adil-âne olmak üzere intihap edilen efser-i şöhretin şairlerin eşâ’r-ı içinde eşi’a-sâz-ı letafet ve daima meşâme-pirâ olan kokularla etrafı ta’tîr eder ve bir bahar daima içinde bulunur. Evvelce gelen silsile-i beşeriyyenin fazâili ile kendisi sirâc-ı saadeti iş’âl eder. Şair kisve-i beka-yı şânı telebbüs eyler. Âsara bir nazar-ı munsifâne ile bakanlar kendisine en güzel taçları takar hem de şairlerin kendi eliyle.

Mütercimi: Ahmet Rasim [236]

Bir Albüm Üzerine

Âşık veya şairin malumu olan bir lisân-ı hâl daha iyisi bir zebân-ı gayb vardır ki o da güzellerin birbiriyle teâtî-yi müfekkirât etmesidir.

Lisân-ı tekellüm neye yarar? Lisân-ı beşer bir sanat veya maharetten ibarettir. Fakat bu lisân-ı gayb insanların merdumek çeşmelerindedir. Enzâr-ı muîndâr, söylenen sözlerdir! Cenabıhak en sâni-âne yaptığı göze böyle bir lisân-ı rikkat beyân vermiştir.

Kendi yolunda kat’-i merâhil eden ipek saçlı bir kadın görülür. Çıplak kolları size temas eder ah! Bu temas bir kelime-i hâtîfî değil midir?

Bu kelime, mestliği, zekâvet-nümâlığı, letafeti, muhabbeti, saf-derûnluğu, nezâfet-i vicdânı beyan eder. Gözler bunların âheng-i insicâmı içinde kalır. Hissiyat, hissiyât-ı şehvet-engizâneye döner.

Sedanın kulak içinde birkaç zaman aks-i endâz olduğu veyahut yüz defa söylenmiş bir havanın semahın derununda çınladığı gibi o kadının da hayâl-i cemâli ruhun içinde [237] birçok zaman tanin-endaz olur. Ey necâbet-âlud, ey sâfiyyet-nümûd hayal! Sende mestî

ve nehâfet şa'şâ'-nümâ olur ey tabiatın kelime-i nevaziş-perveri! Sen ne için kalbin içinde natika-pirâ olmazsın.

Mütercimi

Ahmet Rasim

İtidâl-i Mübeşşir-i Refâh-i Hâldir

Her şeyi istemek cinnet, ifrat dahi bu cinnetin bir kısmıdır itidal akilin hazinesidir. Akil, ezvâkını mesaisini, huzûzâtını tanzim etmeyi, seyr ü cevelanına bir nihayet vermeyi arzularını tahtit eylemeyi bilir, hiçbir şey her şeyi havi olamaz. İlme muhabbet sabâvetten infikakında şebâbetine rehber olur. Tabiat senin için bir kitap şekline girer. Sen orada az düşünülen ve fakat bilinmesi lazım olan şeyleri görürsün akıl ve hikmet seni sevk eder: sen de onun ziyasına doğru git birkaç adım daha at, fakat mahrekini tahtit ve tayin et.

Adem-i tenâhînin sahilinde senin seyr ü hareketin mübeddeli [238] sükûn olmalıdır. Orada bir girdap rû-nümûn olur. Buna ihtiram etmelidir.

Mütercimi

Ahmet Rasim

Nazîre-i Gazel-i Muallim

Gözlerim bir dil-sitânın vâlih u hayrânıdır

Bir melek mihmân-serây-ı sînemin mihmânıdır

Cennet-i âbâd-ı meserrettir dilim ey ehl-i aşk

Çünkü dil bir cennetînin Kâ'be-i umrânıdır

Çeşm-i sehîr ile aldı kabza-i teshîrine

Bir melek-sîmâ vücûd-ı iklîmin sultânıdır.

Ehl-i temkîn-i tab'ı hiffet-küster-i cennet bilir

Meşreb-i tedbîr-perver âkilin mizânıdır

Ehl-i gayret-bahş-ı hikmette tereddüt eylemez

Hâce-i erbâb-ı gayret kuvve-i im'ânıdır

Tıbbiyye-i Askeriyyeye Mensup

Cenap [239]

—Tulu—

Fransızcadan Mütercemdir:

Nesîm-i tâze elma ağaçlarının müşgîn rayihasiyla imtizaç etmiş; giyâh pejmürde, ezhâr muncemide bu meranın beyaz sathına perişan bir hâlde dağılmış; “İnder”¹⁷¹ nehrinin sahiline pîrâye-bahş olan söğüt ağaçları sath-ı nehre ne kadar meftûn-âne yatmış, güya nehrin mir’ât-ı memnâkında görünen tasvîr-i mün’akiselerine bakıyorlar, melâhat-ı tabîlilerini seyrediyorlar!!

Güneş doğuyor; şahikası asumana kadar irtika eden dağlar bahr-ı envâr içinde yüzüyor; hâver bir âteş-zâr-ı nûr-feşâna döndü; sonbaharın kesif bulutları nev-bahârın latif güllerine benziyor; bu mâtem-zâr-ı keder-nümâ pûşîde-i beyzâdan kurtuluyor; biraz evvel her tarafı istila eden bahâr-ı zalâm, şimdi gözden nihan oluyor; “İnder” nehrinin cûşîş-i gam-fezâsı, Alp Dağları’nın âheng-i hüzn-bahşâsını taklit ediyor; bülbüllerin terâne-i aşk-âmîzi çayır kuşlarının [240] esvât-ı şevk-engîzi herkesi uyandırıyor; köy hurûsları (horoz) bi’l-müşâreke öterek birbirini bir kulübeden diğerine çağırıyor; bâng-ı nâkusu her yere tanîn-endâz oluyor; fakir bağbân, sefil sâil vazîfe-i din-dârânesini icra ediyor. Bir subh-ı köhne-bahâr bir sabâh-ı nev-bahârdan daha zarif oluyor.

Tıbbiyye-i Askeriyye’ye Mensup Cenap

Bir Âlem-i Şâdî

Şu serlevha altında güzel bir bahçenin tarif ve tavsifine girişmek istiyor. Lakin acaba o güzel bahçe hakkındaki hissiyât ve vicdâniyemi şu sayfa üzerinde gösterebilecek miyim? Heyhat! O gülîstânı kâffe-i letâîfiyle şu küçük sayfa üzerinde tasvir edebilsem bile kendisine ait hissiyâtımı olduğu renkte bihakkın tahrîre elbette muktedir olamayacağım.

O gülşen-i dil-ârânın manzara-i nazar-bâzını teşkil eyleyen bedâyi’-i muhtelifeyi ayrı ayrı bast ve temhîdden evvel bir kere [241] hey’et-i umûmiyyesine bir saffet kâşife tayin etmek lazım gelir ise efkâr-ı âlîyeyi hemen firdevs-i adnin nazîrsiz gülistanlarını tasavvur ve tahayyül etmeğe icbar eylemek için kendisine “Bihişt-i Bahâr” namını vermekte tereddüt etmekten başka “Bu ravza-i latîfenin şa’şaa-ı tarâvet ve zerâfetini, gülîstân-ı

¹⁷¹ İndre Nehri; Fransa’nın merkezinde bir nehir

cenânın bile revnak-ı behçet u letafetini söndürecek derecededir” diye bir iddiayı mübâlağa-pesend-âne de bulunmaklığım dahi demince tasvirinden aciz olduğumu itiraf ettiğim hissiyât-ı kalbiyyeme daha mülayim düşüyor.

Birkaç refik ile miyâne-i âcizîde müştereken keşîde edilen bir ziyafet münasebetiyle o âlem-i bedâyi’e gittiğimiz günü nasıl bir gün idi bilir misiniz? O günün nasıl bir gün olduğunu söylemeliyim..!

Vaktimiz seher vakti idi. Âfitâb-ı münîrin tuluunu tebşir etmekte olan envâr-ı fecrin ufukumuzun şark tarafını bir reng-i zerrîn tezyin ve telvin eylemesi o zamanın seher vaktinin dahi daha ilk dakikaları olduğunu ispat ediyordu. O mesîre-gâh-ı behîşt-âbâdâ gittiğimiz gün öyle bir rûz-ı meserret bürûz etti ki gülşenin kapısına varmazdan bir çeyrek evvel revâiyih-i rûh-efzâsı [242] bizi istikbal ve derunumuzdan def’-i endûh ve melâl ediyordu. Manzara-i hâriciyyesi bile enzâr-ı zü’l-ibtisârı kendisine celp ve ekdâr rûzgârı gönüllerden selb edecek mertebelerde nazar-firîb ve dil-nişîn olan gülşen-sarây-ı irem-nişânın kapısından girdiğimiz vakit muhaddep şeklinde ve ince çakıl taşlarıyla döşenmiş olan yollarının etrafında saff-beste-i arâm bulunan çiçeklerle, şükûfe-zârı kendilerine sâha-i cevelân ittihaz eyleyen ve ezhâr-ı nazar şikâr ile hem-reng-i letâfet olan kelekleri görünce: “Güya ezhâr benât bahar ve kelekler de onlara hizmet-kâr makâmında ve kanatlarında ziynetli yelpazeler hükmünde imiş de bunlar ebkâr-ı ezhârın sîmâ-yı sabâhat-nümâlarına temas eden havayı tecdit eylemekle mükellef olmuşlar” gibi teşbîhatta bile bulunmuş idik. Bundan başka kimimiz de:

Dem urmuş nefha-i bâd bahâr-ı feyz-ribânı

Bu bağ-ı dil-güşâ reşk-âver-i bağ-ı cenân olmuş

Sabâdan gül açılmış sünbüle neşv ü nemâ gelmiş

Nevâ çekmiş nihâl-i gülde bülbül nağme-hân olmuş

Hemân tebşîr için ezhâra bu hengâm-ı dil-cûyu

Bakin gülşende yer yer sû-be-sû cûlar revân olmuş [243]

gibi bahariyyeler okumaya ve söylemeye başlamıştı. Yolun iki tarafında bir buçuk metro (metre) mesafe ile yek-diğerinden mütefârik ve bazı mahallerde üç dört adedi birbirine mütelâsık olup eflâke dal budak salmış ve her biri irtifâât-ı gayr-ı mütesâviye ile itila edip nihayet karşıkı sırada mütekabili bulunan ağaca sarılmış birçok eşcâr-ı münbite var idi ki

yukarı doğru bakıldığı hâlde bu eşcâr-ı mütalâsikatü'l-ağsânın bir kubbe-i zümür-rüdîn teşkil ettikleri ve nağme-perdâz-ı şâdî olan mürğân cûş-ı elhânın kemâl-i ser-besti ile daldan dala cenâh-güşâ-yı pervâz ve bazılarının da istedikleri yerlerde âşiyân-sâz oldukları görülüyorlardı. Hele ağaçların altından ve çimenlerin, sazlıkların arasından güya gizli kaçmak isteyip de şarılıtları kendi mevcudiyetlerini hâh nâ hâh aşikâr eyleyen cûlar gayet sâfî ve berrak olarak akıp gitmekte ve ayineden saf ve şeffaf olan bu derelerin sutûh-ı hayâl-nümâlarında üzerlerinde bulunan bedâyi'in şekilleri aynıyle inikâs etmekte olduğundan naşi o kubbe-i hadrâ-fâmı temaşa etmek isteyenler, hâlet-i vecd ve hayretlerini fesleri düşecek kadar başlarını yukarı kaldırdıkları hâlde imrâr eylemek [244] külfetinden bileazade idi. Hayâl-hâne-i hâtıra birkaç sene mukaddemce nakşolunup muahharen şâibe-i nisyân ile silinip mahvolmak raddelerine gelen:

Rûzet mâi nehrhâ selsâl

Dûhet sec'-i zarhâ mevzûn

Ân pür ez lalehâ-yi rengâreng

Û bin pür ez miyvehâ-yi gunâgun

Bâd der sâye-i der hitâneş

Güsterânîde ferş bukalemun

Manzumesiyle [Ki derbâğ-ı cennet bu demi mübah] beytini kuşlar cıvıltıları ve cûlar şarılıtlarıyla ilan eyliyorlardı. O muattar çiçeklerin üzerinden geçip de güzel kokularını bi'l-istishâb insanın meşâmm-ı cânına gayet latif ve cân-fezâ bir tarz ile nakl ve îsâl hizmetini deruhte etmiş olan nesîm-i seherin, vicdân âlemlerinde husûle getirdiği inbisât-ı rûhânî ise aslâ kal u kaleme sığar şeyler değildi.

Bu bedâ'yi-i gûna-gûna cümlemiz vakf-ı nigâh-ı hayret eyledik. Bu esnada ben tabiata şu yolda bir hitâb-ı ma'nevî tevcih eylemiştim: [245]

Ey koca tabiat! Âsâr-ı dest-i mahâret-perverini görüp de hayran olmamak kabil midir? Her noktası şu fasl-ı rebî'e mahsus bir bedayi ile donanmış olan bu bahâristân-ı letâfetşânı ne kadar icâzkâr-âne tezyin eylemişsin! Her biri bir levn-i latîf ile boyanmış olan bu ezhâr-ı tarâvet-feşânı ne kadar nefâset-perverâne telvîn eylemişsin! Riyâz-ı cenândan birini mi tasvir eyledin? Bu ne bî-hemtâ gülşen! Tahsin sana ey sâni'-i mâhir! Aferin ey mâhir-i i'câz-ı müzâhir!

Safa

Alaybeyizade Naci Efendi'ye Nazire:

Sorma benden! Çünkü derdim peykerimden bellidir

Dâg-ı dil hûn-âbe -i eşk-i terimden bellidir

Sûretin gönlümde pinhân oldu ammâ sevdiğim

L'âlinin her dem hayâli sâgarımdan bellidir

Sûziş-i hicrinle hâkister de olsan âkıbet

Şu'le-i aşkım yine hâkisterimden bellidir

Tig-i hâmemle kazandım kişver-i ma'nâyı ben

Kuvve-i bâzû-yı nekrim kişverimden bellidir [246]

Aşkımı aslâ elimden gelmez inkâr eylemek

Hem ben inkâr eylesem de sözlerimden bellidir

Safa

Gazel

Yâr olsa da şu hâl-i perişânımı görse

Rahm eyler idi girye-i çeşmânımı görse

Anlardı nedir aşk nedir âfet-i hicrân

Keşfeylese baksa dil-i sûzânımı görse

Söylerdi neler çektiğimi vaz'-ı hazînim

Bir gelse de peygûle-i hicrânımı görse

Gönlümde gam u suzîş-i firkât mi kalırdı

Bir lahza gözüm ol meh-i tabânımı görse

Leylâsını sahrâsını eylerdi ferâmûş

Mecnûn benim nâliş ü efgânımı görse

Behiç [247]

İstikbal yahut Terbiye-i Etfâl

Namıyla ahlaka dair yazılan ve der-dest-i tab’ olan bir kitabın mukaddimesidir:

Biraderlerim, küçük dostlarım! Bu sözlerimi takip edecek olan sözler, size değil, fakat velilerinize hitaben yazılmıştır!

Ömr-i beşer üç kısma münkasım olup; birincisi hâl, ikincisi mazi, üçüncüsü dahi “istikbal”dir.

Malumdur ki istikbal, âlemin aheste aheste— ta’bîr-i diğerle kemâl-i sür’atle — irtikaâp eylediği bir hâldir. Âlemde her şey müsteid-i fenâ olduğu gibi, içinde bulunduğumuz “hâl” dahi dakika-be-dakika mâil-i zevâldir; istikbal ise hayat için la-yezâldir. Yani hâl, daima kaybolmakta ise de, istikbal hiçbir vakitte kaybolmaz daima ileride bizi bekler. Hâli geçer, istikbalin âğûş-ı muzlimine teslîm-i hayât ederiz. Bu da bir hâl olur. İstikbalde geçmiş olur mu? Hayır! Gideceğimiz [248] yer yine istikbalin meçhul kucağıdır. Demek isteriz ki hayat için; lâ nihâye hâiz-i beka olan bir şey varsa o da istikbaldir.

Şimdi hayat için en ziyade baki yani hayat onunla ve o hayatla kaim olan istikbal, her şeyden ziyade hâiz-i ehemmiyet olmalıdır. Binaenaleyh istikbali temin ve terfîhe etmek yaşamak arzu edenler için en ziyade itina olunacak bir vazifedir.

Bizce meçhul olan istikbali bir arsaya teşbih edersek hâl, o arsaya bilahare kurulacak olan binanın temeline benzer. Bu binanın mimarları ise evlâd-ı vatandır.

Bir bina, ikâmete sâlih olmak için, mutlaka temelinin muhkem olmasına muhtaçtır. Hele o hâl, tahkime çalışılmaz ve maazallah lüzum dahi görülmezse, istikbal bir harâbe-zâr hâlinde kalacağı tabiidir.

Her yaşamak isteyenler, âlâ kadri’t-tâka temin-i istikbâle gayret etmelidirler. Bunlar için o bî-sebât olan “hâl” dahi şîme-i zevâlden müberrâdır. [249]

Bir millet yaşamak için çalışır; istikbal için yaşar:

Bir milletin istikbali o millet etfâlinin hüsn-i terbiyeleriyle temin ve terfîh olunabilir. Etfâl-i vatanın terbiyeleri şeran ve siyaseten dahi mültezem olan vezâif-i mukaddese-i vatan-perverânedendir zira bir çocukla beraber millete pek ziyade hizmet etmeye kâfi bir de akıl büyür. Fakat o akıl, tahâret-ivcdân ile imtizaç etmelidir ki ondan mamul olan

hizmetin esmâr-ı müfidesi iktitâf olunabilsin. Çünkü tahâret-i vicdân olmazsa sâhib-i akl o aklı ahdâs-ı mel'anet hususunda dahi istimal edebilir.

Millet nasıl istikbali pîş-i nazar-ıîtinâyâ alarak çalışırsa terbiye-i etfâli dahi o suretle gözeterek gayret eylemelidir ki, mesâi-i vâkıası kendisi için mûcib-i fâide olacak surette tevlîd-i netâyic eylesin. Çocuklar terbiye olunmazlarsa ne kadar muzır iseler bu hâlde istikbal dahi öyle mezâyıkalı ve muzır olur.

Zira bir milletin istikbali o millet etfâlinin ellerindedir; bir çocuk ikinci derecede en güzel terbiyeyi mektepte istihsal eyler: Bir milletin mektepleri vatan, etfâli dahi o millet numunesidir. [250]

İstikbali; yani istikbalimiz olan mini minilerimizi iyileştirmeğe gayret edelim!

Ş.Mazhar

Kadın

Volter'den Mütercimdir

Taaddüd-i Zevcât [Mabad]

Hazret-i Resûl-ı Ekrem [Sallallahü Aleyhi ve Sellem Efendimiz Hazretleri] zamân-ı saâdetlerinden evvel nâ-mahdûd kalmış olan aded-i zevcâtı Kur'ân-ı Kerîmü's-şân'ın ahkâmına ittibâen dörde hasreylemişler, binaberîn her zaman keyfe-mâ-yeşâ' karaladığımız kitaplarda memâlîk-i İslâmiyye hakkında varit olan uzviyyet-i bâtılamız nâ-be-mahal olup bu gibi ibâhe hiçbir vakit okavmin tekessür-i nesline hâlel îrâs edemez.

Museviler ise kendi kitaplarınca Lameh¹⁷² zamanından beri edindikleri âdete göre bir mâni' görmemekte idiler. Hazret-i Dâvut'un [aleyh-is-selâm] on sekiz cariyesi bulunmuş idiği münasebetiyle hâhâmlar dahi mülûke göre aded-i zevcâtı [251] dörde hasreylemişlerdi. Mamafih Hazret-i Süleyman'ın [aleyhi's-selâtü'r-Rahmân] cariyeleri yediyüze balığ idi ki mervîdir.

Te'kîden varit olan bir rivayete nazaran Kayser'in vefatı akîbinde [Zilius Sina] nam müddei-i umûmî yazmış olduğu bir eserde der ki: Hükümdâr-ı mezkûr her arzu eden kadının müteaddid erkeklerle akd-ı izdivâc edebileceğine dair bir nizam yapmak fikrinde idi. Bu ise ahaliyi Kayser'den nefret ettirmek için sırf bir iftirâ-yı kubh olduğu erbâb-ı

¹⁷² Tevrat'a göre Nuh'un atası

dikkate bedîhîdir. Zaten hükümdâr-ı sâlifü‘z-zikre buna mümasil bir fikr-i sakîm isnat olunmamış mıdır ki Roma Millet Meclisi azasından biri huzûr-ı meclisde Kayser’in her istediği kadınla cima edebilmek hakkını teklif etmiştir? Bu gibi saçmalar tarih sayfalarının namusunu pay-mâl ettiği gibi sıhhatina kail olanların sehâfet-i ukûlunu gösterir. Teessûf olunur ki [Monteskiyü] bu gibi misalleri dinlemiştir.

Hristiyan olduğunu iddia eden imparator birinci [Valentinyan]¹⁷³,un birinci karısı ve imparator [Garatıyan]¹⁷⁴,in validesi bulunan [Sivira]¹⁷⁵ hayatında [Justin] namında bir diğer karı almıştır. Elbette birçok zevceye malik olabilecek [252] kadar serveti bulunur idi.

Efrenclerin ezmine-i evvelâlarında [Gontirân],[SirSebr], [Şilberin] nam kimselerin her birinin bir anda mutat zevceleri var idi. [Gontiran]¹⁷⁶,ın sarayında zevcât-ı meşrûa namıyla ân-ı vâhidde [Virinad], [Mirkatrud], [Üstürjil] ve [Şerber] de ise [Mirufilid], [Markuvez] ve [Tiyudujil] nam karılar bulunmakta idi.

[Nunut] nam Cizvît iki cildi teşkil eden bir risâle-i hicviyesinde[*]¹⁷⁷ bu misüllü vakayı inkâr edecek ve evvel zamanlarda taaddüd-i zevcât vuku bulmadığını diyecek ve bir mekteb-i âlîye ders veren bir muallimin taht-ı tasdikinde bulunan yüzü mütecaviz hakayık-ı târihiyyeyi tahrif eyleyecek kadar bir cür’et-i câhil-âneye ne yüzle tasaddî ettiği pek güç anlaşılabilir bu misüllü asar hâlâ Cizvitlerin¹⁷⁸ taraftarları bulunan vilayetlerde bir zamana kadar sürülebilirse de ancak layıkıyla gözleri açılmayan birtakım eşhası kandırıp aldatabilir.[253]

Daha görmüş ve daha okumuş olan Cizvit [Daniel] hiçbir güçlüğe uğramaksızın mülûk-ü Efrenç’de taaddüd-i zevcât bulunduğunu ikrar ederek Birinci [Raguber]¹⁷⁹,in üç karıya malik idiğini inkâra kalkışmıyor ba-husûs sarahaten diyor ki [Tuyodbir] nam zat [Vizigalid] ismiyle maruf karısı bulunduğu hâlde zâtü‘z-zevc olan [Düvtiri] nam karıyı kendine zevce ittihâz etmiştir ve buna ilaveten [Tuyodbir] bu gibi tasarrufta üç karısı

¹⁷³ I. Valentinianus; 364 yılından 375 yılına (ölümüne kadar) Roma imparatoru

¹⁷⁴ Gratianus; Valentinianus’un oğlu

¹⁷⁵ Morina Severa.

¹⁷⁶ Aziz Gontrand; 532-592 yılında yaşadı. Orleans Krallığı kralı

¹⁷⁷ [*] Volter’in galtânı ki Erreursde M.Voltair nam esere işârettir.

¹⁷⁸ Cizvit; İsa tarikatı adıyla anılan Hristiyan tarikatı.1534’te kurulmuştur.

¹⁷⁹ Raghuvar Jesuit Bent, Missisiphi Nehri’nin Batı Şeria’sında ABD’nin Losiana kentindeki Pleguamines Paris’in bölgesindeki tüzel kişiliği olmayan topluluk.

bulunduğu hâlde [Kuludmîr] nam biraderinin vefatıyla dul kalmış olan yengesiyle tezevvüc eden amcası [Kaluter] e peyrevlik ettiğini irat eyliyor.

İşte kâffe-i müverrihîn bu ikrarda müttelik oldukları hâlde bu gibi delâil irat olunduktan sonra diyanetin men'inden bahisle bu kadar saçmalara ictisâr ederek tavr-ı üstâd neye yeltenen bir câhil-i mağrûrun akılsızlığı nasıl çekilsin? Sanki tarihin bazı nüktelerinde şâyân-ı takdîs ve tekrîm olan diyanet birtakım müfterilerin ağız-ı kabîhalarına alet olmak için bulunmuştur. [254]

Birtakım Papalarla Müceddidler Tarafından Taaddüd-i Zevcâta Ruhsat Verildiği

Nasrâniyyet'in avâid ve kavânîne dair kaleme alınan asarda hakkaniyyeti en ziyade iltizam eden **Histoire Ecclésiastique**¹⁸⁰ müellifi [Flori] nam rahiptir. Bu adam ikrar ediyor ki Almanya-i Süflî patriki makamında bulunan [Bonifas] bir erkek hangi hâllerde iki karı alabileceğini sene 726 Papa İkinci [Goriguar] dan vuku' bulan istifsârına sene-i mezkûre teşrîn-i sânisinin 22'nci günü Papa İkinci [Goriguar] dan bu cevabı almıştır: “Bir karı vazife-i zevciyesinden kendisini alıkoyacak bir illete düşer olduğu zaman o karının erkeği diğer bir karı ile akd-i izdivâc edebilir. Lakin hasta olan karısına lazım gelecek muaveneti tediye edecektir.” Bu karar hem akla hem siyasete mutabık olduğu gibi izdivacın saikasıyla vücuda gelen nev'-i benî beşerin ihtiyâcâtıyla mütenasiptir.

Ne akla, ne siyasete ve ne de tabiata muvafık olmayan bir şey varsa o da o kanundur ki bir karı ceseden ve mâlen kocasından [255] mahrum olduktan sonra ne kendisi başka zevce ne de zevci başka bir zevceye varabilir. Bu gibi bir hâlde bir sülâle-i münferide münkati olduktan başka zevc zevcenin mizaçları azgın bir şey ise birtakım cinâyâtı irtikâp etmekten geri durmayacakları emr-i tabîidir. Bunun mesuliyeti ise huzûr-ı Rabbü'l-âlemînde o kanunu tanzim edenlere aittir. Bununla beraber papaların verdikleri o emir daima hey'et-i ictimâiyye ile efrâd-ı ahâlinin ihtiyacına muvafık olduğu zannedilsin iki zevcelik hakkını ibâhe eden karar sâbıkü'z-zikr sahibi ikinci [Goriguar] bile sinn-i sabâvetlerinden beri bekâretleri vâlideyni tarafından kiliseye vakf olunan erkek ve kız çocukları müebbeden hukûk-ı ictimâiyyeden mahrum kalıyor. Bu kanun vahşi olduğu kadar zalimdir: Bu âdeti birçok aileleri yeniden mahvetmek; bu âdeti insanları ihtiyarlarına malik olmadan ihtiyarlarını gasb etmek; bu âdeti çocukları bilmedikleri bir

¹⁸⁰ Hristiyanlık Tarihi (Fransızca)

nezre müebbeden esir; bu âdetâ hürriyet-i tabîyyeyi tahrip etmek; bu âdetâ Hak Teâlâ ve cins-i beşerîyi birden igzâb etmektir.

[Hes] valisi [Filib] in 1539’da [Luper] mezhebi dâhilinde vukubulan taaddüd-i zevcâtı pek meşhurdur. Almanya memalikinde bulunan bir hükümdâr tanır mı ki? [Luper] mezhebinden¹⁸¹[256] bir karısı olduğu hâlde Katolik mezhebinden bir karı almak için Papa’dan izin almış ve ikisini birden kullanmıştır.

İngiltere âyanından [Koper] tesmiye olunan zat iki karı alıp bir hanede üçü birden kemâl-i refâh ve rahatla imrâr-ı evkât ettikleri hâlde bu hakikatın ketmolunmasına gayret olunmuş ise de yine şüyu bulmuştur. Bu zatın taaddüd-i zevcât hakkında kaleme almış olduğu risaleceğiz birçok meraklılarda hâlâ bulunur.

Bazı memleketlerde taaddüd-i evzâcının ibâhesini havi birtakım kavânîn bulunduğunu iddia eden herze-gûlara inanılmamalıdır.

[Rûh-ı Kavânîn]¹⁸²müellifi iddia eder ki [1] [Malabar]¹⁸³ sahilinde [Nayer] nam kabile halkınca erkekler bir karıdan ziyade alamaz ve bilakis bir karı istediği kadar kocaları alabilir bu fikirde bulunanlardan [Peyrar]¹⁸⁴ gibi daha birçok müellifin esâmisini göstermiştir. Kendi gözüyle görmedikten sonra bu misüllü garip âdetlere şahadet etmemeli. Şayet zikrolunacak olursa şüphe ile yâd olunsun. Fakat hani o şüphe edebilecek zekaya malik olanlar? [257]

Müellif-i mümaileyh diyor ki [2]¹⁸⁵ [Paton] kadınlarının şehvet-perestliği erkekleri ilticâgâh aramak mecburiyetine sokuyor.

[Monteskiyo] hazretleri! [Paton] a hiç gittiği yoktur. Mösyö [Linga] fark edememiş midir ki bu hikâyeyi neşredenler öyle ya aldanmışlar yahut asarını okuyanlarla eğlenmek istemişlerdir? Doğru olalım, doğruyu sevelim, aldanmayalım, söylenene bakalım söyleyene değil.

Necip Nadir

Tatlı Bir Ölüm

¹⁸¹ Protestanlık

¹⁸² Rûhü’l-Kavânîn, Montesqueu’e ait eser.

¹⁸³ Hindistan yarımadasında

¹⁸⁴ Peyrard (Fransız yazar)

¹⁸⁵ [2] Kitap 16 Fasıl 10.

Dehât'-ı Arab'dan Esmâî nam şâir-i şöhret-şîâr günün birinde bir karyeden diğer bir karyeye tayy-ı merâhil ederken hem güneşin hararetinden hasıl olan te'sîr-i şedîd ile beraber tûl-u mesâfeden hissetmiş olduğu yorgunluğa bir fasıla olsun vermek hem de yemek yemek için bir hurma ağacı sayesinde [258] uzanır. Tesadüfle karşısında bulunmuş bir taş üzerine böyle bir beytin menkuş olduğunu görür:

“ Âlâ meş'uru'l- uşşâk bi'llahi haberû

İzâ halle aşkun b'il fetha keyfî yedaû”

[Ey fırka-i âşikeyn! Allah'ı severseniz bana haber veriniz derd-i aşka düçar olan bir gencin ne çaresi bulunabilir?]

Şairlik belası bu ya! Esmâî beyt-i mezkûre cevap olmak üzere şu beyti alt tarafına hak eder:

“Yedâri hevâhu sümme yektümu sırrahû

Ve yehdaû fî külli'l-umûri yahşe'û

[Vâcibât-ı aşkıyyesini müdârât ile görerek kitmân-ı sırr ettikten maada kâffe-i umûrda itaat gösterir ve leyyîn ve mülayemetle geçinir.]

Bu beytin hakkını ikmal ettikten sonra Esmâî kalkar yola revan olur. Gider ama her sekiz on adım başında o beyti acaba böyle yol üzerinde bir taş kim ve ne fikre mebni yazdığını düşünmek için bir kerre tevaffuk eder. Nihayet semt-i maksûda varıp işini gücünü görür ve ertesi günü şafakla beraber yine o yoldan geçmek üzere tevcîh-i inân ikdam [259] olur. İlerledikçe merak artar. Hasılı yine o taş kavuşur. Bir de ne görsün hâlâ ayak izleri kumdan nihan olamayan âşık galiba âdeti üzere istiftasının cevabını alabilmek ümidiyle oraya gelmiş Esmâî'nin yazdığı beyti görmüş altına şu beyti nakşetmiştir:

“Ve keyfe yedârî ve'l hevâ kâtilü-l-fetâ

Ve fî külli yevmim kalbehu yenkatî'û”

[Nasıl müdârâtta bulunsun ki aşk o civanı kavuruyor ve her gün gönlü parelenmektedir?]

Esmâî bunun hâline acımış ise de biçareye biçarenin elinden ne gelebilir? Gelse gelse bu gibi beyti yazar:

“İzâ lem yecid sabre-n-litekmâni sırrahû

Feleyse lehü şey'un sive-l-mevti enfa'û

[Kitmân-ı sır edecek kadar tahammüllü olamazsa ölümden gayrı bir çaresi yoktur.]

Zavallı âşık son ümitle bir gün defter-i hacrîsine müracaat etmeye gelir de hiçbir tereddüt göstermeden:

“Semi'nâ ve etâ'na sümme mutnâ febelleğû

Selamî 'âlâ men kâne li-l-vasli yemna'û” **[260]**

[Ben söz dinledim, itaat ettim de öldüm. Siz ise visalini bahşetmeyen kimseye selamımı tebliğ ediniz.]

Beytini son nefesle yazar teslîm-i rûh eder-Rahmet-ullahî ale-l-aşıkeyn.

Necip Nadir

-Tahmis-

Selîmiyye [*]¹⁸⁶

1

Bir hücum-ı dehşet-efzâ geldi pîş-i çeşmime

Canlı bir azm-ı muallâ geldi pîş-i çeşmime

Kanlı bir vâdî ve sahrâ geldi pîş-i çeşmime

“Şanlı bir meydân-ı heycâ geldi pîş-i çeşmime

Olmada her firkadan nîrân-ı gayret müncele”

2

Merd-i âteş-dil gazanfer var âteş püskürür

Boş durur mu leşker kahr-ı âteş püskürür

Bî-tevakkuf her biri her bâr-ı âteş püskürür **[261]**

“Hasma karşı her saff-ı seyyâr âteş püskürür

Yıldırım gûyâ olur nevbet be-nevbet müncele”

¹⁸⁶ Muallim Nâcî Efendi Hazretlerindir.

3

Harb-gâhı bir çekâçâk kapladı ser-tâ-ser
Çıkmada ayyûka müdhiş, haydarî âvâzeler
Ordu pür-heybet gider, pîşinde Nusreti-i râh-ber
“Her tüfenginden fûrûzân nûr-ı cevvel-i zafer”
“Her topundan kevkeb-i ikbâl-i millet münceli”

4

Kahr ider a’dâyı seyr it gayret-i merdânesin
Gösterir her burç u bârû râyet-i mirânesin
Cünd-i İslâmın görün azm-ı cihân-girânesin
“Seyr edin Osmâniyânın hamle-i şîr-ânesin
Birden olmuştur hezârân seyf-i satvet münceli”

5

Sînesi gayretle dolmuştur Selîm-i Evvel’in
Gayreti bu şânı bulmuştur Selîm-i Evvel’in
Nâmı bir niyyet tutulmuştur Selîm-i Evvel’in
“Berk-i hâtıf sanma, olmuştur Selîm-i Evvel’in”
“Dest-i pür-zûrunda şemşîr-i celâdet münceli” [262]

6

Sâha-î dünyâya bast itmiş ulüvv-i şânını
Kâinatın her biri tebcîl ider ünvânını
Gûş idince ceş-i hizebr savlet-i fermânını
“Kahramân-ı bî-mühâbânın görün cevhlânını
Cebhe-i pâkinde nûr-ı gâlibiyyet münceli”

7

Seyf-i meslûlün uzatmıştır cihânın kalbine
Sît kakhâr-ânesi girmiş zamânın kalbine
Dâim eyler bahş-ı gayret ejderânın kalbine
“Başka birkuvvet verir cengâverânın kalbine
Kalb-i leşker-gâhda oldukça Hazret münceli”

8

Hâlik-ı küll arzı tedvîr ettiği günden beri
Âsmânı halk u takdîr ettiği günden beri
Âdem’i tahmîr ve tasvîr ettiği günden beri
“Âfîtâbın dehri tenvîr ettiği günden beri
Olmamıştır böyle hurşîd-i şevket münceli”

Abdülkerim Sabit [263]

-Tahmîs-

-Lisân-ı Fatih’den-

1

Gerçi dünyâ olmuyor cevelânıma fûshat-nümâ
İsterim dünyâyı teshîr eylemek ser-tâ-be-pâ
Elde bir şemşîr-ı kahir dilde azm-ı i’tilâ
[*]¹⁸⁷Mülk-i mevrûsum nedir? Dünyâ değil kâfî bana
Hangi fikr-i bi-sükûn fikrim kadar cevelânlıdır

2

Satvetimle düşmân-ı dîni tehdîd eylerim
Korku bilmez askerimle mülkü tezyîd eylerim

¹⁸⁷Muallim Naci Efendi Hazretleri’nindir.

Bence bir mâni bulunmaz azmi te'yîd eylerim

Şân u cândan istesem dünyâyı tecrîd eylerim

Feyz-i tecdîdimle millet canlı, devlet şanlıdır

3

Bir cihân-gîrin tahayyül eyleyin irfânını

Milletin tarihe yazdırdım ulûvv-i şânını

Heybetim mahv itti Konstantinlerin bünyânını [264]

Kesti sıyt-ı savletim “Hûnyâdlar”ın dermânını

Kahramanlar! Baş kesen şemşîr-i kahrım kanlıdır

4

Taht-ı âlî-yi baht-ı Osmânî'ye çıktım câlisim

Milletin ikbâl u istikbaline ben hârisim

Düşünmem dünyâda olsa hükmü yoktur, âbisim

Saf-şikâf, saf-derân unvânlıdır her fârisim

Her piyâdem saf-şikâf saf-derân unvânlıdır

5

Şân-ı nusret eyliyor her dem teveccüh gönlüme

Eyler, ettikçe sefer, Rüstem teveccüh gönlüme

Eylemişken fikr-i müsta'zım teveccüh gönlüme

Etmemek mümkün müdür âlem teveccüh gönlüme

Şark u garbın vâkıf-ı efkârı bir Osmanlıdır

6

Az mı gördün kuvve-i idrâkimi ey bî-zafer

Fikrimi çek imtihân-ı mizânına gör tâb u fer

Bir hakikat görmeden kâbil midir etsün güzer

Baktığım her yerde bin vech-i hakikat seyr ider

Dide-i Hayder-nigâhım ol kadar im'ânlıdır [265]

7

Olmuyor fârig havârikden ulüvv-i fitratım

Arz ider u'cûbeler dünyâya fikr u hasletim

Bak ne kudrettir ki hâizdir anı mâhiyyetim

Keşf-i hikmet sanatımdır, feth-i kişver âdetim

Seyr idin, âsârımı da'vâlarım bûrhânlıdır

Abdülkerim Sabit

“Filuktot”un “Limni” Ceziresinde Düçar Olduğu Mesaib [*]¹⁸⁸

“Truva” şehir-i şehîrinin müddet-i muhâsarası esnasında [266] âlâm-ı dehşet-engîz içinde olduğum hâlde, darabât-ı mütetâbiasından naşı kayaların önünde reşâşe-rîz olan emvâcın şemâlet-bahşâsından başka bir şey istimâ' edemediğim şu hâli ve vahşet-âbâd Kıbrıs ceziresinde bikes, imdatsız, ümitsiz kalmış idim. Bu âlem-i tenhayîde iki kafaya benzer surette kûngûreleri mütesâid âsmân olan bir kayanın içinde bu gâr-ı sukûnet karar bulmuş idim: Bu kayadan berrak bir su akardı. Bu gâr-ı vahdet-penah vahşi hayvanların makkarı bulunması hasebiyle rûz u şeb dûçar-ı kahr u gazabları olmak muhatarasında bulunurdum. Beytûtet etmek için birçok yaprak toplardım. Kaba surette odundan mamul bir kaptan ve cereyân-ı hûnı teskin için yaralarımı sardığım ve yine onunla nezafetine dikkat eylediğim birkaç çâk çâk olmuş elbiseden maâda nezdimde mal ıtlakına şayan bir şey kalmamıştır.

Cezîrede efrâd-ı beşeriyye tarafından terk ü hışm u gazab-ı Rabbanîye teslim olunmuş olduğum hâlde bu sengistânın civarında şeh-per-güşâ-yı pervâz olan güvercin ve tuyûr-ı sâireyi hedef sihâm-ı gadr ve telef ederek evkatımı imrâr ederdim. Medâr-ı te'sîm olmak zaruretiyle birkaç kuşu hâk-ı helâke inzâl [267] eylediği zaman şikârımı âverde-i dest-i

¹⁸⁸ [*] 1651 Sene-i milâdiyyesinde tevellüt ve 1715 senesinde vefat eden Fransa meşâhîr-i hükemâsından “Fenelon”un bir eseridir. “Teselya”lı “fûluktot” milâd-ı Îsâ'dan on üç asır evvel [Truva] muhârebe-i medîdesine gitmek üzere hareket etmiş bulunan prenslerden biri idi. Ancak bir cerihanın neticesi olarak ayağında peyda olan çıban tahammül olunmaz derecede fena bir koku neşreylediği cihetle rüfekaş esnâ-yı râhda kendisini “Limni” ceziresinde terk etmişlerdir.

taayyüş etmek için kemâl-i mihen ü meşakkatle yerle beraber sürünmek mecburiyetinde idim. Tagaddî için havâyîc-i zarûriyyeyi işte böylece tedarik ve ihzar ederdim. Filhakika Yunanîler giderken bazı mühimmat ve erzak terk etmişlerse de pek az müddet kifayet etti. Çakıl taşlarıyla ateş yakardım. Şedâid-i ıztırâb beni dağ-dâr etmemiş ve şergüzeşt-i hüzn-engizânemin yâd ve hatırası efkârımı hep bâr-ı işgâl eylemiş olsa idi nemek-be-harâm ve muğfil ve bed-nâm olan insanlardan uzak olduğum için, bu maişet ne kadar mûcib-i dehşet ve câlib-i nefret olsa bile bana yine latîf ve şirin görünüyor. Yunanîlerin mürecced âhz-ı intikâmı olmak iktidarını haiz bir adam imişim gibi kendi vatanından ihraç ve badehu gunûde-i hâb olduğu hengâmda cezîre-i hâlîyede terk olunmuş bir adamın sebebi felâketi nedir diye kendi kendime hasbihâl ederdim. Zira Yunanîler beni âlem-i menâmda terk eylemişlerdi. Esnâ-yı bîdârîde lerzende-i hizâb azimet olan sefâini müşahede eylediğim esnada düçar olduğum baht ve hayretin derecesini varaka eylediğim reşhât-ı şirişk-i ye'isimi tasavvur ediniz. Heyhat! Bu تنها ve vahşet-efzâ adanın [268] her tarafını teftiş eylediğim hâlde yeis ve elemden başka bir şeye dest-res olamıyorum. Bu cezirede ne limon, ne ticaret, ne mihmân-nevâzlık ve ne de ihtiyarî takarrüp etmiş bir adam vardır. Fırtananın oraya atmış olduğu bî-çâre-gândan başka kimse görünmez ve onlar da orada bir cemiyet teşkilini ancak kendileri gibi kazâ-zede-gândan ümit edebilirler.

Abdülkerim Sabit

Fihris-i Umûmî

Sayfa	Mevâdd	Ashab
1	Mukaddime	Muallim Naci
45	Köylü Kızların Şarkısı [Nişanlı Kız]	“
47	Gazel	“
97	Vech [Bend-i Mahsûs]	“
132	Terbiyyet-i Benât [Fenelon'dan Tercüme]	“
142	Müftehir Ben Miyim Meânî mi? [Manzum]	“
184	Hem Nâcîyâne Hem Hâcîyâne [Manzum]	“
229	Gazel	“

65	Sâib’de Söz [Mukaddime]	“
[269]		
113	Sâib’de Söz [Mabad]	Muallim Naci
121	Sâib’de Söz [Mabad]	“
209	Sâib’de Söz	“
31	Tarik Gazetesine Mukabele	“
33	Bir İfade	“
81	Havâdis-i Edebiyye	“
129	Havâdis-i Edebiyye	“
177	Havâdis-i Edebiyye	“
225	Havâdis-i Edebiyye	“
21	Şiir Nedir? Şair Kimdir?	Şeyh Vasfi
24	Gazel	“
34	<i>Tercümân-ı Hakikat</i> Gazetesine Mukabele	“
44	Gazel	“
147	Gazel	“
25	Biz Neyiz	Necip Nadir
58	Biz Neyiz [Hitâm]	Necip Nadir
105	Tercümân-ı Hakikat Gazetesine Mukabele	Necip Nadir
157	Kadın [Volter’den Tercüme]	Necip Nadir
205	Kadın [Mabad]	Necip Nadir
[270]		
251	Kadın [Hitam]	Necip Nadir
257	Tatlı Bir Ölüm	Necip Nadir

Hariçten Gelen Asar

182	İltifât-nâme		Sırrı Paşa Hazretleri
84	Nefaset	[Bend-i Mahsûs]	Rıza
150	Nefaset	[Hitam]	Rıza
56	Midâd	[Manzum]	Alaybeyizade Naci
101	Gazel		Alaybeyizade Naci
146	Gazel		Alaybeyizade Naci
185	Mevla'yı	[Manzum]	Alaybeyizade Naci
230	Bostan'dan Bir Bend		Alaybeyizade Naci
57	Nazîre-i Gazel		Alaybeyizade Naci
143	Bir Nev-civân ile Bir Pîrin Kitabe-i Seng-i Mezarı	[Manzum]	Safa
144	Buna Dair Bir Mutâlâa-i İntikâdiyye	[İmdâdü'l-Midâd]	Safa
241	Bir Âlem-i Şâdî		Safa
246	Alaybeyizade Naci'ye Nazire		Safa
186	Zukâk Kelimesine Dair Bir Mülâhaza		Hasip
235	Dört Parça Tercüme		Ahmet Rasim
240	Tulu	[Fransızca'dan Tercüme]	Cenap
[271]			
239	Nazîre-i Gazel-i Muallim		Cenap
248	Terbiyye-i Etfâl		Ş.Mazhar
247	Gazel		Behiç
48	Bir Göz Gezdiriş	[Manzum]	Abdülkerim Sabit
102	Kıtaât		Abdülkerim Sabit
104	Gazel		Abdülkerim Sabit
147	Gazel		Abdülkerim Sabit

148	Gazel	Abdülkerim Sabit
149	Gazel	Abdülkerim Sabit
149	Gazel	Abdülkerim Sabit
188	Hâlâ Unutmam [Manzum]	Abdülkerim Sabit
264	Tahmis [Fatih Lisânından]	Abdülkerim Sabit
261	Tahmis [Selîmiye]	Abdülkerim Sabit
197	Polikrat'ın Yüzüğü [Fransızcadan Tercüme]	Abdülkerim Sabit
201	Ruhun Ebediyyeti [Keza]	Abdülkerim Sabit
203	Cümel-i Hikemiyye [Keza]	Abdülkerim Sabit
266	Filüktot [Keza]	Abdülkerim Sabit

[272]

Münderecat

Havâdis-i Edebiyye

Gazel	Muallim Naci
Bostan'dan Bir Nebze	Alaybeyizade Naci
Dört Parça Tercüme	Ahmet Rasim
Nazîre-i Gazel-i Muallim	Cenap
Tulu [Fransızcadan Tercüme]	Cenap
Bir Âlem-i Şâdî	Safa
Alaybeyizade Naci Efendiye Nazire	Safa
Gazel	Behiç
Terbiyye-i Etfâl	Ş.Mazhar
Kadın [Mabat ve Hitam]	Necip Nadir
Tatlı Bir Ölüm	Necip Nadir
Tahmîs [Selîmiyye]	Abdülkerim Sabit

Tahmis [Lisân-ı Fâtih'ten] Abdülkerim Sabit

Filuktot [Fransızcadan Tercüme] Abdülkerim Sabit

Fihris-i Umûmî

Bir Nüshası 3 Kuruşadır.

Merkez-i tevziî Babıali Caddesi'nde Ohans Efendi'nin 38 numrulu [Vatan] kitâb-hânesidir.

Mecmuaya dair umur için kitab-hâne-i mezkûre müracaat olunur.

—Mektuplarım—

Muallim Naci Efendi'nin Ebuzziya Matbaası'nda pek neis olarak tabedilmiş olan “Mektuplarım” unvanlı eserinin 97 sayfayı havi bulunan birinci cüzü neşrolunmuştur.

SONUÇ

Tanzimat Fermanı (1839) ile başlayan Batılılaşma hareketinde aydınların halka ulaşma araçlarından biri de mecmualar olmuştur. İlk mecmuamız Mecmua-i Fünûn'un yayımlanmasından sonra ardı ardına çıkan dergiler halkı bilgilendirmek; onları siyaset, sanat, toplum gibi konularda eğitime çizgisindedirler. Muallim Naci de o dönemin önde gelen isimlerinden biri olarak gazete ve mecmuaların yayımlanmasında etkin roldedir.

Âfâk mecmuası Muallim Naci'nin ilk mecmua deneyimidir. Daha önce *Tuna Gazatesi*'ne ve *Tercümân-ı Hakikat*'e eser yollayan Şair, 20 Zilhicce 1299'dan (2 Kasım 1882) itibaren söz konusu mecmuada eser verir. Çok kısa bir süre sonra 13 Rebiyülevvel 1300 'de (22 Ocak 1883) *Tercümân-ı Hakikat*'in edebiyat kısmını yönetme macerası başlar. Kısa sürede iki yayın organının yükünü üstlenmiştir. Buna rağmen hayli zengin içeriğe sahip *Âfâk*, hem Doğu hem de Batı kültürüne ait bilimsel ve edebî metinlerle karşımıza çıkar. Hem geleneği hem de yeniyi sahneleme rolünü başarıyla uyguladığı söylenebilir.

İmdâdü'l-Midâd ise Muallim Naci'nin *Tercümân-ı Hakikat* ile yollarını ayırdıktan hemen sonra çıkardığı mecmuadır. Bu mecmuada Muallim Naci'nin çizgisinin biraz daha Doğu yönünde olduğu görülmektedir. *İmdâdü'l-Midâd*'ta Batı'ya ait çeviri ve vecizeler yer alsa da metinlerde Doğu kültürünün baskın olduğu görülmektedir. Burada yer alan şiirler de yine divan şiiri etkisindedir. Ayrıca *İmdâdü'l-Midâd* polemik bakımından oldukça zengindir. *Tercümân-ı Hakikat* ve *İmdâdü'l-Midâd* arasında yer yer kavgaya dönüşen bu polemikler Ahmet Midhat, Şeyh Vasfî, Necip Nadir ve Muallim Naci arasında geçer. Hatta *Tarik* gazetesine de bir cevap söz konusudur. Bu münakaşalar Naci'nin *İmdâdü'l-Midâd* sonrası *Saadet* gazetesinde de devam eder.

Yukarıda söylediklerimizde ilave olarak hem *Âfâk* hem de *İmdâdü'l-Midâd* bir dönemin edebî ve sosyal hayatını bize yansıtıp, dönemine ışık tutmuştur. Batı'ya ait önemli eserleri Türk toplumuna tanıtmaya gayreti, geleneği koruma hassasiyeti ve renki yazı kadrosu ile Türk basın ve edebî hayatında önemli bir yere sahiptirler.

KAYNAKÇA

- Adam, B. (2012). “Tevrat”. *TDV İslâm Ansiklopedisi içinde*. (C. 41, 40-45.ss.) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi
- Ahmet Mithat Efendi. (1885). “İkisine Bir Cevap”. *Tercümân-ı Hakikat* , (2238) , 2-5 ss. (27 Safer 1303)
- Ahmet Midhat Efendi. (1885). “Muharrir Efendi”. *Tercümân-ı Hakikat* , (2212) , 2-5.ss. (1 Safer 1303)
- Ahmet Midhat Efendi. (1885). “Meram Anlaşılmıyor”. *Tercümân-ı Hakikat*, (2240) , 3-5.ss. (29 Safer 1303)
- Akay, H. (2015) *Cenab Şahabeddin*. İstanbul: Şule Yayınları.
- Aycan, İ. (2004) . “Mervan I.” *TDVİslâm Ansiklopedisi içinde*. (C. 29, 225-227.ss.) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi
- Biçer, R. (2002). “Kerremallahu Vecheh.” *TDVİslâm Ansiklopedisi içinde*. (C. 25, 296-297.ss.) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi
- Bozpolat, S. (2013). *Tercümân-ı Hakikat Gazetesi (2001-2500. Sayılar) İnceleme Ve Seçilmiş Metinler*. (Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Sivas
- Çetin. N. (2014). “Muallim Naci”. *Tanzimat Edebiyatı içinde (s.s 651-701.)*, (Editör: İsmail Parlatur). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Conley, J.J. Anne-Thérèse Marguenat de Courcelles, Markiz de Lambert (1647-1733). *Internet Encyclopedia of Philosophy*. <https://iep.utm.edu/lamberta>. (17.12.2021)
- Dede Sultan. <https://islamansiklopedisi.org.tr/dede-sultan>.(17.11.2021)
- Devellioğlu, F. (2001). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dilçin, C. (2000) . *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dizer, M. (1994). “Ebû Ma’sher el-Belhî”. *TDVİslâm Ansiklopedisi içinde*. (C. 10, 182-184.ss.) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi
- Ergin, A.Ş (1997). “Hafâcî, Şehâbeddin.” *TDVİslâm Ansiklopedisi içinde*. (C. 15, 73-75.ss.) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi
- Fazlıoğlu, İ. (2002) . “Kûşyâr b. Lebbân.” *TDVİslâm Ansiklopedisi içinde*. (C. 26, 476-477.ss.) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi
- “Falernia Şarabı.” Wikipedia.https://en.wikipedia.org/wiki/Falernian_wine (17.12.2021)

- Harman, Ö. F. (1992). “Buhtunnasr.” *TDV İslâm Ansiklopedisi içinde*. (C. 6, 380-381.ss.) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi
- Hey’et-i Tahririyye. (1882). “Mukaddime.” *Âfâk*, (C.1., 1.ss)
- Heyet-i Tahrîriyye (1885). “Terbiyet-i Benât’ın Ehemmiyeti.” *İmdâdü’l-Midâd* (C.4,132 ss.) .
- Hugo, V. *Ecrit sur le tombeau*. <https://www.bonjourpoesie.fr/lesgrandsclassiques> (27.12.2021)
- Journal Des Savants, https://www.turkcebilgi.com/journal_des_savants (17.12.2021)
- Kallek, C. (1998) . “El-Hidâye”. *TDV İslâm Ansiklopedisi içinde*. (C. 17, 471-473.ss.) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi
- Kaplan, M. (2003). *Şiir Tahlilleri 1*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, R. (1998). *Muallim Naci-Mektuplarım*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yay.
- Kerman, Z. (1978). *1862-1910 Yılları Arasında Victor Hugo'dan Türçeye Yapılan Tercümeler Üzerinde Bir Araştırma*. İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Kur’an-ı Kerim, <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/>
- Muallim Naci. (1885). “Havadis-i Edebiyye.” *İmdâdü’l-Midâd*. (3), 81.ss. (1 Rebiyülevvel 1303)
- Muallim Naci. (1886). “Havadis-i Edebiyye.” *İmdâdü’l-Midâd*. (5), 180.ss. (1 Rebiyülahir 1303)
- Muallim Naci. (1885) . “Vech”. *İmdâdü’l-Midâd*. (3), 96-101. (1 Rebiyülevvel 1303)
- Muallim Naci (1885). “Sâib’de Söz”. *İmdâdü’l-Midâd*. (2), 65-80.ss. (10 Safer 1303)
- Musset, A. *Le rideau de ma voisine*. <https://www.bonjourpoesie.fr/lesgrandsclassiques> (27.12.2021)
- Nantes Fermanı. *Dersimiz.com*. <https://www.dersimiz.com/bilgibankasi/nantes-fermani-hakkinda-bilgi-1420> (17.12.2021)
- Necip Nadir (1885). “Biz Neyiz?”. *İmdâdü’l-Midâd*, (1), ss.25-31. (1 Safer 1303)
- Necip Nadir (1885). “Biz Neyiz?”. *İmdâdü’l-Midâd*, (2), ss.58-64. (10 Safer 1303)
- Necip Nadir (1885). “*Tercümân-ı Hakikat* Gazetesine Mukabele”. *İmdâdü’l-Midâd*,(3),ss.105-112. (1 Rebiyülevvel 1303)
- Necip Nadir (1885). “Saadetlü Efendi Hazretleri.” *Tercümân-ı Hakikat*,(2241), 4.

- Okay, O. (1988). “Âfâk”. *TDV İslâm Ansiklopedisi içinde*. (C. 1, 396.ss.) . İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Okay, O. (2011). *Batılulaşma Devri Türk Edebiyatı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- “Otto von Guericke” . Türkçe Bilgi. https://www.turkcebilgi.com/otto_von_guericke. (17.12.2021)
- Özaydın, A. (1994). “Ebü’l-Fidâ”. *TDV İslâm Ansiklopedisi içinde*.(C.10, 320-321 ss.) . İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Özaydın, A. (1997). “Hamza el-İsfahânî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi içinde*. (C. 15, 513-514.ss.) . İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Özaydın, A. (2000). “İbnü’l-Esîr”. *TDV İslâm Ansiklopedisi içinde*. (C. 21, 26-27.ss.) . İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Özel, A. (2002). “Kefevî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi içinde*. (C. 25, 185- 186.ss.) . İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Özervarlı, M.S. (1995). “Emâlî Şerhi”. *TDV İslâm Ansiklopedisi içinde*. (C. 11, 73- 75.ss.) . İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Özgül, M.K. (2016). *Şiirin Hazanında Gazel Dökenler V- Muallim Naci Efendi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Parny, *Oeuvres*. <https://ttu-ir.tdl.org> (27.12.2021)
- Rıza. (1885). “Nefaset”. *İmdâdü’l-Midâd*. (4), 150-156. ss. (10 Rebiyülevvel 1303)
- Sadıkoğlu, C. (2008). “Sâib-i Tebrîzî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi içinde*. (C. 35, 541-542.ss.) . İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Salihoğlu, M. (2009). “Sâmirîler”. *TDV İslâm Ansiklopedisi içinde*. (C. 36, 79- 81.ss.) . İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Solon Kanunları. <https://hukukbook.com/solonkanunlari/> (17.12.2021)
- Şeyh Vasfî (1885). “Yanlıyosunuz Ey Hakîm-i edîb”, *İmdâdü’l-Midâd*, (2), s.34-44. (10 Safer 1303)
- Tansel, F.A. (1943). “Muallim Naci ve Tercüme”, *Tercüme*, (22), ss.238-245.
- Tansel, F.A. (1953).Muallim Nâci ile Recâizâde Ekrem Arasındaki Münakaşalar ve Bu Münakaşaların Sebep Olduğu Edebî Hâdiseler, *Türkiyat Mecmuası*, (10), 159-200.
- Tarakçı, C. (1994). *Muallim Nâcî*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınevi.
- Tosun, N. (2013) Yûsuf el-Hemedânî. *TDV İslâm Ansiklopedisi içinde*.(C 44, 12-13 ss.) . İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.

Turan, Ş. (2002). Kemalpaşazâde. *TDV İslâm Ansiklopedisi içinde*. (C 25, 238-240 ss.) . İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.

“Tusculum Antik Kenti”. Arkeolojik Haber. (<https://www.arkeolojikhaber.com/haber-tusculum-antik-kenti-9891>). (17.12.2021)

Uraler, A. (2008). “Safiyye”. *TDV İslâm Ansiklopedisi içinde*. (C 35, 474-475 ss.) . İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.

Yıldız, H. D. (1994) . “Ebû Müslim-i Horasânî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi içinde*. (C.10, 197-321 ss.) . İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.

<https://sozluk.gov.tr/>

<https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/>

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Şükriye Demir	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Ankara Üniversitesi
Fakülte	Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
Bölümü	Türk Dili ve Edebiyatı
Makale ve Bildiriler	
1. “Sevincini Bulmak” Adlı Hikâyedeki Anlatım Teknikleri, Türuk Dergisi,21, 290-314.	